

7. 579

STUDIA ET ACTA
HISTORIAE
IUDAEORUM
ROMANIAE

IX

EDITURA

HASEFER

INSTITUTUL DE ISTORIE
„A. D. XENOPOL”
BIBLIOTECA
Cota P-579

**STUDIA ET ACTA
HISTORIAE IUDAEORUM ROMANIAE
IX**

Coperta seriei: VALERIU GIODĂC

Redactor: SANDU SINGER

Tehnoredactare computerizată: MARILENA și
EUGEN IFTODE

© Editura Hasefer a F.C.E.R. – pentru ediția română
B-dul I.C.Brătianu 35/9
București 030173 – România
Tel./Fax: 0040.21.3122284
e-mail: hasefer@rdslink.ro

ISBN 973-630-086-2
ISBN 1224-8789

ACADEMIA ROMÂNĂ
FILIALA IAȘI

Institutul de Istorie
„A.D. Xenopol”

Institutul de
Arheologie

FEDERAȚIA COMUNITĂȚILOR
EVREIEȘTI DIN ROMÂNIA

Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor
din România

10.222

STUDIA ET ACTA HISTORIAE IUDAEORUM ROMANIAE

IX

Coordonatori: Dr. SILVIU SANIE
Dr. DUMITRU VITCU

București, 2005

Carte editată cu sprijinul Departamentului pentru Relații Interetnice.

SUMAR

<i>Cuvântul coordonatorilor</i>	9
Lucian-Zeev HERȘCOVICI, <i>Pentru o periodizare a istoriei evreilor din România</i>	11
Andrei CORBEA, <i>O scriere „anonimă” a lui Leon Rozenzweig (II): Betrachtungen und Vorschläge von einem Bukowiner Juden</i> (traducere de Ion Lihaciu).....	41
Silviu SANIE, <i>Pelerinaj prin vechi cimitire evreiești moldave (I)</i>	67
Dumitru VITCU, <i>Evreii din ținuturile Cârlișura, Herța și Dorohoi în anul 1834</i>	78
Flavius SOLOMON, <i>Comunitățile evreiești din Basarabia / Republica Moldova în secolele XIX-XX. Evoluții demografice și organizare</i>	106
Șlomo LEIBOVICI-LAIȘ, <i>Contribuții la cercetarea presei evreiești din România</i>	135
Mihai ȘELARU, Cătălin ȘELARU, <i>Școala particulară israelito-română Assey-Tow din Vaslui (1875-1948)</i>	156
Lucian LEUȘTEAN, <i>Evreii ardeleni și conflictul dintre români și maghiari, pe teme educaționale, din primii ani postbelici</i>	188
Leon EȘANU, <i>Tulburări în mediul universitar ieșean la sfârșitul deceniului trei al secolului XX</i>	215
Arthur TULUȘ, <i>Aspecte privind emigrarea evreilor din porturile Dunării maritime în Palestina între 1939 – iunie 1941</i>	243
Mariana HAUSLEITNER, <i>Rolul intelectualilor evrei în Europa est-centrală, pornind de la exemplul Bucovinei</i>	263

Doina BARCAN-STERPU, <i>Școala românească și emanciparea evreilor. Cazul liceului „Petru Rareș” din Piatra Neamț</i>	282
Hugo ROSMAN, <i>Contributions juives à l'essor de l'enseignement supérieur technique à Iassy</i>	288
Dinu BĂLAN, <i>Imaginea evreului în publicistica lui Caragiale</i>	305
Florin FAIFER, <i>Un gazetar cu pana ascuțită: Adolphe Clarnet</i>	320
Silviu SANIE, <i>Din patrimoniul Muzeului obștii evreiești ieșene (I)</i>	326
Șeiva SANIE, Victor MACARIE, <i>Medalie la a 70-a aniversare a doctorului Karpel Lippe</i>	336
Silviu LUPAȘCU, <i>Le Baiser divin</i>	339

MISCELLANEA

Martin BODINGER, <i>Les Khazares ont-ils habité le territoire roumain?</i>	359
Cristian SANDACHE, <i>Simple considerații privind semnificația operei lui Max Blecher</i>	366

RECENZII

Carol IANCU, <i>Les mithes fondateurs de l'antisémitisme. De l'antiquité, à nos jours, Toulouse, 2003 (Silviu Sanie)</i>	370
Dumitru VITCU, Dumitru IVĂNESCU, Cătălin TURLIUC, <i>Modernizare și construcție națională în România. Rolul factorului alogen (1832-1918), Iași, Editura Junimea, 2003 (Alexandru Istrate)</i>	372
Andrei CORBEA, <i>Czernowitzer Geschichten. Über eine städtische Kultur in Mittel(Ost)-Europa, Wien-Köln-Weimar, 2003 (Mihai-Ștefan Ceașu)</i>	378
Iancu BRAUȘTEIN, <i>Evreii în prima Universitate din România. 2. Medici și farmaciști. Catalogul documentelor aflate în fondul IMF de la Arhivele Naționale, Direcția Județeană Iași, 1881-1949, partea I și II, Editura UMF Iași, 2004 (Mircea Ciubotaru)</i>	382

AUTORII (Fișier biobibliografic)	386
---	-----

CONTENTS

<i>Notice from the Coordinators</i>	9
Lucian-Zeev HERSCOVICI, <i>For a chronological division of the Romanian Jewish History</i>	11
Andrei CORBEA, <i>An „anonymous“ writing of Leon Rosenzweig (II): Betrachtungen und Vorschlange von einem Bukowiner Juden</i> (translated by Ion LIHACIU)	41
Silviu Sanie, <i>A pilgrimage old Moldavian Jewish cemeteries (I)</i>	67
Dumitru VITCU, <i>The Jews of Cârligătura, Herța und Dorohoi districts in 1834</i>	78
Flavius SOLOMON, <i>The Jewish Communities in Bessarabia/ Republic of Moldova during the XIX-th and XX-th centuries. Demographic evolution and organization</i>	106
Șlomo LEIBOVICI-LAIȘ, <i>Contributions researching Jewish newspapers in Romania</i>	135
Mihai ȘELARU, Cătălin ȘELARU, <i>The Jewish-Romanian private school „Assey-Tow“ in Vaslui town (1875-1948)</i>	156
Lucian LEUȘTEAN, <i>Transylvanian Jews and the Romanian-Hungarian dispute on educational issues during the first World War I</i>	188
Leon EȘANU, <i>Some nationalist troubles in Iași University life at the end of third decade of the twentieth century</i>	215
Arthur TULUȘ, <i>Some aspects regarding the Jewish emigration from the Danubian ports at Black Sea to Palestine between 1939 and june 1941</i>	243
Mariana HAUSLEITNER, <i>The role of Jewish Intellectuals in East-Central Europe. Following the Bukowine's pattern</i>	263

Doina BARCAN-STERU, <i>The Romanian School and the Jewish emancipation. The case of „Petru Rareş“ high school in Piatra Neamţ town</i>	282
Hugo ROSMAN, <i>Contributions juives à l'essor de l'enseignement superieur technique à lassy</i>	282
Dinu BĂLAN, <i>Image of the Jew in I.L. Caragiale's journalism</i>	305
Florin FAIFER, <i>A journalist with a sharp pen: Adolphe Clarnet</i>	320
Silviu SANIE, <i>On the patrimony of the Jewish community Museum in Iaşi (I)</i>	326
Seiva SANIE, Victor MACARIE, <i>The seventieth anniversary Medal of doctor Karpel Lippe</i>	336
Silviu LUPAŞCU, <i>Le Baiser divin</i>	339

MISCELLANEA

Martin BODINGER, <i>Les Khazares ont-ils habite le territoire roumain?</i>	359
Cristian SANDACHE, <i>Some simple considerations on the signification of Max Blecher's work</i>	366

BOOK REVIEWS

Carol IANCU, <i>Les mithes fondateurs de l'antisémitisme. De l'antiquité, à nos jours, Toulouse, 2003 (Silviu Sanie)</i>	370
Dumitru VITCU, Dumitru IVĂNESCU, Cătălin TURLIUC, <i>Moldernization and national construction in Romania. The role of the foreing factor (1832-1918), (Alexandru Istrate)</i>	372
Adrei CORBEA, <i>Czernowitzer Geschichten . Über eine städtische Kultur in Mittel(Ost)-Europa, Wien-Köln-Weimar, 2003 (Mihai Ştefan Ceauşu)</i>	378
Iancu BRAUŞTEIN, <i>The Jews in the first University in Romania. 2. Medical doctors and pharmacist. The Catalogue of documents in the INF fund of the National Archives, Iaşi Coonty Departament, 1881-1948, part I-II, UMF Publishing House, Iaşi, 2004</i>	382

CONTRIBUTORS (biobibliographic card file)	386
--	-----

CUVÂNTUL COORDONATORILOR

Alcătuirea fiecărui volum are o istorie a sa dependentă de promisiunile onorate sau amânate, de posibilitatea includerii unor oferte, de intenția coordonatorilor de a păstra un echilibru minim în ilustrarea perioadelor istorice și o diversitate tematică, de necesitatea sintezelor dar și a amplificării bazei documentare.

Sunt prezentate: documente din epoci diferite și este schițat drumul lor spre categoria surselor istorice; studii de istorie, istoriografie, istorie a culturii, istorie a religiilor etc.

Studiile privind periodizarea pot forma o bază de discuții și în volumele următoare, pentru a clarifica măsura în care istoria evreilor din România necesită – datorită elementelor specifice – o periodizare diferită de cea a istoriei României. Salutăm prezența noilor colaboratori ai SAHIR: profesorul Hugo Rosman decanul de vârstă al autorilor acestui volum, care a făcut pasul de la Electrotehnică la istoria învățământului; scriitorul, criticul și istoricul literar Florin Faifer; dr. Flavius Solomon, un debut întârziat la SAHIR, cercetător cu studii temeinice în domeniul minorităților etnice și a interculturalității; dr. Silviu Lupașcu specialist în istoria religiilor; pasionatul colecționar numismat și medalist Victor Macarie; dl. Arthur Tuluș care ne aduce date inedite dintr-o zonă care părea a salvării și s-a întâmplat uneori să fie a pieirii în apele mării. Șirul se încheie cu doi tineri, un muzeograf Cătălin Șelaru și un arhivist Mihai Șelaru în a căror viitoare afirmare în câmpul istoriografiei avem motive să credem.

În numărul viitor al revistei vom introduce rubrica „Confesiuni” iar un număr de pagini va fi consacrat activității *Centrului de Istorie a evreilor și ebraistică*.

PENTRU O PERIODIZARE A ISTORIEI EVREILOR DIN ROMÂNIA

Lucian-Zeev HERȘCOVICI

Studiul de față își propune să răspundă la câteva întrebări metodologice. Se poate vorbi despre o istorie a evreilor din România într-un cadru unitar general, sau este preferabil criteriul geografic, cercetându-se istoria evreilor în fiecare dintre provinciile românești în mod separat? Pe baza căror elemente poate fi stabilită periodizarea istoriei evreilor din Țările Românești? Se poate trasa o asemenea periodizare în exclusivitate pe date din istoria generală a poporului evreu, sau în exclusivitate pe date din istoria României, sau prin împletirea ambelor aspecte? Se poate vorbi despre o interdependență între istoria evreo-română și istoria românească? Au existat oare legături între evreii din diferitele Țări Românești de-a lungul istoriei? Care sunt diferențele cronologice în evoluția istoriei evreilor între diferitele provincii românești, sub influența proceselor istorice din imperiile care dominau aceste provincii din punct de vedere economic, politic, administrativ și cultural?

Pentru analiza istorică am ales metoda cadrului geografic, delimitarea fiind stabilită de granițele României Mari sau României istorice din perioada interbelică (1918-1940). Această perioadă este considerată ca fiind faza maximală a realizării unității naționale a României, precum și a realizării unității organizatorice și a integrării culturale a evreilor, ca și a evoluției mișcării sioniste din această țară. Cu Vechiul Regat se uniseră Transilvania, Banatul, Bucovina și Basarabia, și fusese anexat Cadrilaterul. De asemenea, este perioada României multi-etnice, în care 28 la sută din populație aparțineau minorităților naționale, evreii – circa 800.000 persoane – reprezentând circa 5 la sută din populație. Din punct de vedere numeric, în România se afla a treia mare comunitate evreiască din Europa (prima după cele din Polonia și Uniunea Sovietică) și a patra din lume (prima după cele din aceste două țări și cea din Statele Unite ale Americii).¹ Din punctul

de vedere al datelor statistice exacte, recensământul din anul 1930 menționa 756.936 evrei, respectiv persoane care practicau religia mozaică (4,2 la sută din populație) și 728.115 persoane care se declarau de naționalitate evreiască.²

Ideea cercetării complexe a „istoriei și culturii iudaismului în România Mare“ sau a unei „istorii critice a iudaismului în România Mare“ a apărut încă în perioada interbelică.³ Ea a fost preluată după cel de al doilea război mondial de istorici și politicieni israelieni originari din România⁴, care au vorbit despre conștiința destinului comun în rândul „evreilor români“ în perioada Holocaustului și în cea imediat următoare celui de al doilea război mondial. Aceeași idee și metodă au fost preluate de istoriografia evreo-română la sfârșitul perioadei comuniste și în perioada postcomunistă⁵, precum și de istoriografia israeliană din ultimul deceniu⁶, după începutul democratizării României și a cooperării cu istoriografia românească. Deoarece deosebirile regionale sunt evidente, istoria evreilor din diferitele provincii românești este tratată în studii sau capitole diferite în cadrul aceluiași volum, căutându-se uneori elemente istorice comune⁷, altele subliniindu-se evoluția istorică comună, pentru evreii din Moldova și Țara Românească după unirea Principatelor (1859), pentru cei din Dobrogea după alipirea la România (1878), iar pentru cei din Transilvania, Banat, Maramureș, Crișana, Bucovina, Basarabia, Cadrilater după unirea acestor provincii cu România (1918).

Periodizarea integrală a istoriei evreilor din România ca știință auxiliară și metodologia necesară studiului și cercetării academice a acestei teme nu a fost realizată încă. Propunerile făcute sunt de periodizare parțială, în funcție de scopul urmărit de autor, formația sa intelectuală și metodele sale de cercetare și lucru.

Ideea împărțirii istoriei evreilor din Moldova și Valahia în perioade istorice apare pentru prima dată la medicul „maskil“ Yehudah ben Mordekhay (Julius) Barasch, în anul 1854.⁸ După părerea sa, „putem, dar, stabili atât la evreii din Moldova, cât și la cei din Valahia, o deosebire între perioada dinainte de 1829 și post 1829 (de la pacea de la Adrianopole)“⁹. Barasch introduce evoluția vieții evreilor în cadrul general al istoriei Principatelor, văzând tratatul de pace ruso-turc de la Adrianopole drept element de demarcație. El consideră că de la această dată ar fi început influența hasidică în Moldova, „întărită din

zi în zi prin noue adăugiri din Galiția și Rusia pe de o parte, care covârșiră elementul moldo-iudaic primitiv și-l absorbiră apoi cu totul; pe de altă parte, suflarea nordică nu prea prietenească pentru evrei, care începu a adia mult mai puternic în regiunile legislației și administrației din Moldova, fu aceea ce contribui la o vădită schimbare moralo-socială în defavorul evreilor din Moldova¹⁰. Aspectul prezentat în citatul de mai sus este polemic.

Ideea împărțirii istoriei evreilor din România în perioade istorice distincte apare ulterior la istoricul, filologul și scriitorul român Bogdan Petriceicu Hasdeu. În anul 1868, într-o lucrare polemică-apologetică opusă emancipării evreilor din România, Hasdeu nu se referă la istoria evreiască internă, ci numai la contactele dintre evrei și Țările Române de-a lungul veacurilor. Tema este a istoriei așa-numitei „toleranțe religioase“ a României și a populației ei față de evrei. Împărțirea istorică propusă de Hasdeu se bazează pe două elemente, temporal-cronologic și regional-cultural, nefiind o periodizare sui-generis. Hasdeu vorbește despre trei faze ale contactului evreilor (respectiv al „iudaismului“) cu poporul român și teritoriul românesc. Prima fază este cea a „iudaismului primitiv“, de la cucerirea Daciei de romani în timpul împăratului Traian, până la vizita „rabbinului ovreescu Benjamin de Tudela“ la „românii“ (respectiv, vlahii) din Munții Pindului, după părerea lui Hasdeu la 1168.¹¹ A doua fază este cea a „iudaismului spaniol“, de la 1492 (anul expulzării evreilor din Spania), sau respectiv de la 1523 (anul apariției cărții cronicarului Eliyahu Kapsali din Creta, *Divrey ymey Tugremah* – (Istoria Turciei), care, după părerea lui Hasdeu, menționează contacte între evreii spanioli din Turcia și Țările Române) până la anul 1750 (respectiv până la presupusa vizită a lui Jacob Frank la București, după părerea lui Hasdeu).¹² Cea de a treia fază (mai curând, putem afirma, aspect socio-cultural) este cea a „iudaismului polon“, din secolul al XV-lea (în timpul domniei lui Ștefan cel Mare în Moldova) până la Zaveră (1821), prelungindu-se chiar până la data apariției lucrării lui Hasdeu (1868)¹³. Observăm imprecizia periodizării pe baze pur cronologice, ultimele două faze coincidând temporal parțial, diferențierea fiind de natură socio-culturală. De asemenea, selecționarea datelor demarcativ este problematică, fiind alese (uneori) evenimente și informații neconfirmate sau insuficient de semnificative pentru istoria evreilor

din România. În sistemul de periodizare al lui Hasdeu se resimte influența metodelor istoriografiei romantice românești și evreiești din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Datele demarcativă sunt bazate pe puncte istorice considerate de „contact“ între evrei și teritoriul românesc, cunoscute atât în istoria evreiască, cât și în cea românească. Ulterior, lucrarea lui Hasdeu, în special momentele demarcativă existente în cuprinsul ei, a influențat asupra polemiștilor în problema emancipării evreilor din România (din ambele tabere), ca și asupra istoriografiei din perioada antebelică și interbelică.¹⁴

Deși evreul „maskil“ autodidact cu preocupări istorice și polemice Jacob Psantir introduce numeroase informații culese din surse diferite (unele confirmabile, altele neconfirmabile) în lucrarea sa de istorie a evreilor din Țările Române (apărută în 1873 în limba idiș)¹⁵, periodizarea, element metodologic al științei istorice, îi lipsește. Lucrarea sa are un caracter polemico-apologetic și educativ, dar nu istoric științific academic. Psantir nu avea pregătirea necesară în domeniul istoriei, multe dintre informațiile adunate în această lucrare (ca și în alte lucrări ale lui) fiind prezentate în mod empiric.¹⁶

În privința lui Moses Schwarzfild, „maskil“ cu preocupări istorice, folclorist și ziarist, el preferă să vorbească despre „vechimea evreilor în Moldova și Valahia“ fără elemente clare de periodizare, folosind simpla împărțire pe secole în cadrul fiecărei teme, începând din secolul al VIII-lea până în secolul al XVIII-lea. Unele date menționate sunt înconfirmabile, scopul autorului fiind polemico-apologetic. În privința primei jumătăți a secolului al XIX-lea, Moses Schwarzfild recurge la împărțirea cronologică pe decenii. Moses Schwarzfild a folosit acest sistem empiric de împărțire cronologică într-o lucrare publicată în anul 1889, deci la sfârșitul existenței Societății Istorice „Iuliu Barasch“¹⁷. Lipsa lui de metodologie științifică apare și din folosirea unor studii istorice ca simple izvoare documentare autoritative, alături de alte izvoare adunate și publicate în mod empiric.

Prima periodizare metodologică a istoriei evreilor din România aparține rabinului reformist-conservator, doctor în filosofie, dar de orientare național-evreiască, Jacob Ițhak Niemirower.¹⁸ Periodizarea propusă de el (1907) se referă numai la istoria comunității evreiești din Iași.¹⁹ Ulterior (1916), Niemirower a propus o periodizare

diferită a istoriei rabinatului aceleiași comunități.²⁰ Niemirower își bazează periodizarea pe aspecte interne considerate de el ca semnificative, esențiale și centrale într-o anumită perioadă din istoria obștei ieșene, integrate în istoria evreiască generală. El folosește drept limite sau elemente demarcativă ale perioadelor istorice atât date din istoria evreiască locală, cât și date din istoria românească.

Niemirower menționează șapte perioade în istoria „comunității israelite din Iași“, pe care le numerotează de la 1 la 7, „Perioada I-a, până în 1565, în care comunitatea ieșană a început a evolua; perioada II-a, până la începutul veacului al XVIII-lea, când comunitatea a devenit mare și importantă; perioada III-a, până la 1780, în care Iașii se disting ca comunitate de reședință a Hahambașiei; perioada IV-a, până la anul 1834, care e epoca de decadență a instituției Hahambașiei și în care comunitatea ieșană a devenit un centru chassidic; perioada V-a, până la 1848, în care comunitatea ieșană a devenit un centru talmudic, prin prezența în sânul ei a unor rabini învățați; perioada VI-a, până la 1866, în care a început lupta pentru progres, mai ales prin fondări de școli; perioada VII-a, de la 1866 până în prezent, în care comunitatea a luat înfățișarea ei actuală“.²¹ În privința istoriei „rabinatului ieșan“. Niemirower folosește aceeași metodă de periodizare. El afirmă că „fixarea perioadelor în istoria rabinatului ieșan diferă de cea a istoriei comunității în genere“, dar o împarte tot în șapte perioade, diferențele cronologice fiind asupra primelor trei perioade și asupra ultimei. După părerea lui Niemirower, cele „7 perioade... cu privire la rabinii din Iași“ sunt, „Perioada I-a, de la mijlocul veacului al XVI-lea până la sfârșitul veacului al XVII-lea. Timpul rabinilor mari cu un caracter oarecum exotic. Perioada II-a, de la începutul veacului al XVIII-lea până la 1776, timpul unei Hahambașii puternice. Perioada III-a, de la 1776 până la 1834, timpul decadenței Hahambașiei și creșterii puterii chassidismului. Perioada IV-a, de la 1834 până la 1848, timpul încetării Hahambașiei și întăririi chassidismului.“²² Perioada V-a, a rabinilor talmudiști, dela 1848 până la 1866.²³ „Perioada VI-a, de la 1866 până la sfârșitul veacului al XIX-lea, timpul căderii rabinatului din cauza creșterii progresului. Perioada a VII-a, de la sfârșitul veacului al XIX-lea, timpul începuturilor unui rabinat cultural.“²⁴

Ca elemente care reflectă personalitatea rabinului

Niemirower, în periodizările propuse, putem menționa accentul pus asupra Hahambașiei, el însuși fiind adept al concentrării și centralizării vieții evreiești într-o comunitate unică; critica pătrunderii hasidismului la Iași, el însuși fiind „maskil“ adversar al hasidismului, deși fusese influențat de acest curent în adolescență; ideea începutului unei noi perioade în istoria rabinatului la sfârșitul secolului al XIX-lea, „rabinatul cultural“, el însuși fiind primul „rabin cultural“ din Iași (1898). În privința elementelor de influență primite de Niemirower, poate fi menționată cea a curentului „Juedische Wissenschaft“ și a metodei de lucru a istoricilor romantici evrei din spațiul de cultură germană (M. Jost; H. Graetz; M. Guedeman). Alte elemente care au influențat tezele lui Niemirower asupra periodizării istorice, pot fi menționate filosofia clasică germană și teologia iudaică a lui Moritz Lazarus. Este interesantă teza împărțirii istoriei în șapte perioade, a cărei bază este probabil, în simetria în jurul cifrei 7 a primelor faze din istoria biblică, așa cum apare în cartea *Genezei* („Bereșit“). În altă lucrare, datată din 1903, *Niemirower* împarte întreaga istorie a culturii evreiești mondiale în șapte perioade, pe care nu le definește, nici nu le denuște, ci doar le menționează și numerotează.²⁵

Într-o lucrare academică polemică apărută în cadrul polemicii pentru emanciparea evreilor din România (1913), istoricul român Nicolae Iorga propune o periodizare bazată în exclusivitate pe date istorice românești.²⁶ El reia ideea tratării istoriei evreilor din România sub forma istoriei contactelor între evrei și Țările Române, ca aspect central și menționează cinci perioade ale acesteia. Istoria evreiască internă nu este folosită pentru periodizare (cu excepția ultimei perioade), Iorga considerând-o probabil de mai mică importanță. Prima perioadă este cea a contactelor între evrei (atât de origine spaniolă constantinopolitană, cât și de origine așkenază poloneză) și Țările Române de la începuturi până la 1600. Cea de a doua perioadă este a micilor așezări evreiești din secolele XVII-XVIII, de la 1600 până la 1774, anul anexării Bucovinei la Austria. Perioada a treia este a imigrării evreiești și a stabilirii unui număr mai mare de evrei polonezi („hrisovelii“), de la 1776 până la promulgarea Regulamentului Organic (1831). Perioada a patra este cea a încurajării imigrării evreiești din Galiția și Rusia în Moldova, de către domnitorul Moldovei Mihail Sturdza, de la promulgarea Regulamentului Organic

(1831) până la revoluția de la 1848. Perioada a cincea, începută la 1848, continuă (după părerea lui Iorga) până la anul apariției lucrării (1913), fiind cea a începutului luptei evreilor pentru împământenire și a integrării lor în România. Observăm paralelisme între periodizarea propusă de Iorga și cea propusă de Niemirower, deși sistemele și datele folosite sunt diferite.

O propunere diferită de periodizare a istoriei evreilor din România a fost făcută de rabinul reformist și istoricul M.A. Halevy (1931). Tratatând „istoria interdependentă a comunităților evreiești din cele două orașe de scaun“ Iași și București până la anul 1821, Halevy afirmă că aceasta poate fi împărțită în două perioade, „1)-De la data aproximativă a fixării celor expulzați din Peninsula Iberică (1492-96) în regiunile dunărene ale împărăției turcești, până la începutul secolului al XVIII-lea, când iudaismul din Țările Române capătă o organizare desăvârșită; apoi 2)-Epoca așa-numită a domnilor fanarioți (1711-1821) în care autonomia evreiască se bucură de cinste. Zavera, revoluția grecească din principate, înseamnă într-adevăr, și pentru istoria evreilor, un moment demarcativ, sub toate raporturile.“²⁷ Observăm ideea unei periodizări bazate pe delimitarea istoriei evreiești locale cu date demarcativ de istoria românească.

Sociologul și istoricul Theodor Loewenstein-Lavi (1969) a propus o periodizare bazată pe evenimente din istoria României, scopul său fiind prezentarea istoriei antisemitismului în această țară. Împărțirea cronologică propusă de Loewenstein-Lavi include trei perioade istorice, până la primul război mondial; între cele două războaie mondiale; epoca Holocaustului.²⁸ Această metodă permite cercetarea paralelă și analiza comparativă a istoriei evreilor din toate provinciile României Mari în granițele interbelice, dar necesită subîmpărțiri cronologice speciale, care nu au fost făcute de autor. Loewenstein-Lavi ca și colaboratorii săi la lucrarea istorico-geografică *Pinqas haqehilot*, au preferat tratarea pe teme a diferitelor aspecte existente în cele trei perioade menționate.

Istoricul Carol Iancu (1978) a propus, de asemenea, o periodizare menită să servească cercetătorilor istoriei evreilor și antisemitismului în România. El se referă la perioada anterioară primului război mondial în Principate (Moldova și Valahia) și în Vechiul Regat al României. Împărțirea cronologică propusă de el

include șase perioade istorice până la emanciparea evreilor din România, perioada așezării evreilor în Dacia Romană și în Principate în timpul domniilor principilor indigeni; perioada istoriei evreilor în timpul „regimului fanariot“; perioada Regulamentului Organic (1831-1848); perioada propunerilor de emancipare a evreilor în timpul revoluției de la 1848 și în anii care i-au urmat, până la 1855; perioada renașterii politice românești și a situației evreilor în decursul ei (1856-1866); perioada evoluției evreilor din România de la excludere la emancipare (1866-1918).²⁹ Periodizarea propusă de profesorul Carol Iancu se bazează pe elemente de istorie românească îmbinate cu elemente de istorie evreiască locală. Elementul central urmărit de autor în cercetarea istoriei evreilor din România în epoca modernă este problema emancipării, datele asupra ei devenind momente demarcativ.

Într-o lucrare recentă, al cărei scop este prezentarea istoriei evreilor din România în date, cercetătorul Harry Kuller (2000) preferă o periodizare extrem de generală a problemei. Primul volum al lucrării sale ajunge până la anul 1919, incluzând toate provinciile românești, iar cel de al doilea volum acoperă perioada 1920-1944.³⁰ În rest, autorul doar „inventariază evenimentele“ (după propria sa expresie)³¹ și nu le periodizează. Momentele demarcativ sunt Emanciparea și integrarea evreilor în „România Mare“, precum și sfârșitul dictaturii antonesciene și a Holocaustului evreilor din România. Evenimentele sunt prezentate ca repertoriu în ordine strict cronologică, indicându-se uneori nu numai anul, ci și luna și ziua în care s-au petrecut.

În ultimii ani, problema împărțirii cronologice și regionale a istoriei evreilor din România s-a pus din punct de vedere practic, în cadrul publicării de lucrări generale colective și anuare, precum și în cadrul unor congrese internaționale specializate și a publicării comunicărilor prezentate la aceste congrese. Astfel, o lucrare colectivă în limba ebraică apărută în cinci volume (1995-2004) dedică fiecare volum altei perioade istorice, perioada până la Regulamentul Organic (volumul 1); perioada de la Regulamentul Organic până la emancipare, 1831-1918 (volumul al 2-lea); perioada interbelică (volumul al 3-lea); perioada Holocaustului (volumul al 4-lea); perioada comunistă (volumul al 5-lea).³² O metodă asemănătoare este folosită în publicarea comunicărilor prezentate la congresul de istorie a evreilor din România

organizat în anul 2000 la Universitatea Paul Valéry din Montpellier.³³ Aceeași metodă practică este folosită de anuarele academice apărute în ultimul deceniu, dedicate publicării de studii asupra istoriei evreilor din România, *Studia Judaica*; *Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae*; *Studia Hebraica*, studiile sunt publicate în ordinea cronologică a aspectelor analizate. Un volum colectiv apărut în Israel în limba ebraică preferă publicarea articolelor istorice în ordine cronologică, subordinea fiind cronologico-regională și tematică.³⁴

Problema periodizării istoriei evreilor din România ca element metodologic în cadrul muzeografiei ca știință auxiliară a istoriei a fost pusă cu ocazia organizării muzeelor specializate în orașele București, Iași, Bacău, începând din anul 1976.³⁵ Recent, ea a fost pusă din nou, cu ocazia dezbaterilor pentru organizarea unui muzeu al iudaismului român la Tel Aviv. Cauza redeschiderii dezbaterilor în problema periodizării și regionalizării istorice rezidă în necesitatea reprezentării muzeistice rezumative a întregii istorii a evreilor din România, în toate provinciile acesteia și de-a lungul tuturor perioadelor istorice.³⁶ Printre problemele apărute care au necesitat soluționare era cea a prezentării comparative a unor faze evolutive din istoria evreilor din diferite provincii românești de influențe culturale diferite. Aceste faze evolutive din diferite provincii istorice s-au dovedit a fi paralele în conținut, dar cu decalaje în timp, legile istoriei funcționează în același mod, deși cu diferențe cronologice sub influența specificului local. România nu este o insulă izolată în inima Europei, ci o parte integrantă a acestui continent. Evenimentele din istoria ei își au paralelisme în evenimentele petrecute în cele trei imperii vecine – Otoman, Rusesc, Austro-Ungar – care au dominat politic teritoriile aparținând României interbelice,³⁷ conducând la diferențe de evoluție istorică și cronologică între provinciile românești. Nici evreii din România nu reprezintă o insulă izolată în cadrul poporului evreu, ci o parte a lumii evreiești central-est-europene și balcanice, precum și o parte a societății românești. Liniile directoare ale evoluției și periodizării istoriei evreiești sunt aceleași în cadrul general-iudaic, mai ales în cadrul tuturor comunităților („Qehilot Ya'aqov“) din fiecare „Kulturkreis“. Totuși, nu poate fi neglijată nici influența locală a situației specifice din țara gazdă.

Din aceste motive, o periodizare a istoriei evreilor din

România trebuie să țină seama de trei aspecte pe care să le îmbine, istoria evreiască generală; istoria obștei evreiești locale; istoria românească și regională. Periodizarea pe care o propunem încearcă să stabilească elemente de demarcaj provenite din aceste trei aspecte, alese în funcție de caz. Primul aspect se referă la evoluția socială, culturală și religioasă general-evreiască. Cel de al doilea aspect se referă la evoluția obștei evreiești locale din punct de vedere demografic, al rolului evreilor în economie și societate, poziției lor specifice în stat, statutului lor juridic, relațiilor lor cu populația majoritară și autoritățile statale centrale și locale, precum și a situației socioculturale și religioase interne a acestei obști. Cel de al treilea aspect se referă la situația politică, legislativă, economică și culturală a societății românești sau a celei din imperiul dominant, organizarea administrativă, poziția bisericii și minorităților etnico-religioase, poziția și relațiile internaționale ale României, precum și situația politică regională.

După părerea noastră, împărțirea istoriei evreilor din România trebuie făcută în primul rând în funcție de spațiul geografic, urmând o subîmpărțire sau periodizare în faze sau perioade istorice a Vechiului Regat (recte, Moldova și Valahia) și, separat, a celorlalte provincii românești până la data integrării lor în „România Mare” sau România istorică. O excepție este perioada antichității, care include pe evreii din toate teritoriile românești. Perioadele integrării în „România mare” interbelică, precum și în România „Medie” postbelică sunt comune istoriei tuturor evreilor din această țară. În privința provinciilor despărțite de Principatele Române și ulterior de România, periodizarea istoriei evreilor locuitori ai lor trebuie făcută separat, începând de la data separării și integrării în alt stat.

A) România Veche (Moldova; Țara Românească; Principatele Unite; Vechiul Regat)

1) Perioada contactelor între evrei individuali izolați și teritoriul României istorice. Începutul acestei perioade este după cucerirea Daciei de către Imperiul Roman. Această perioadă poate fi considerată până la jumătatea secolului al XVI-lea, când apar primele

așezări evreiești în Moldova și Țara Românească. Ea poate fi subîmpărțită în trei subperioade, antichitatea romană în Dacia, precum și epoca bizantină în Dobrogea (Moesia Inferior); evul mediu până la începutul secolului al XV-lea; secolul al XV-lea și prima jumătate a secolului al XVI-lea.

2) Perioada micilor obștii evreo-spaniole („sefarde“), ai căror locuitori erau originari din Imperiul Otoman, locuiau în Țările Române în mod temporar și continuau să se bucure de relațiile lor la Constantinopol, precum și a prezenței temporare a unor negustori evrei din Polonia. Această perioadă începe de pe la jumătatea secolului al XVI-lea și se încheie pe la jumătatea secolului al XVII-lea, o dată cu stabilirea unor evrei refugiați din Ucraina în Țările Române, ca urmare a pogromurilor organizate de cazacii conduși de Bogdan Hmielnițki (1648-1649), ca și a unor negustori evrei din Polonia („așkenazi“) la Iași. Această perioadă poate fi subîmpărțită în două subperioade, de la jumătatea secolului al XVI-lea până la măcelul cămătarilor evrei în timpul domnitorilor Mihai Viteazul (Țara Românească) și Aron-Vodă (Moldova) (1593); de al 1593 până la jumătatea secolului al XVII-lea.

3) Perioada așezării evreiești în formă corporatistă pe bază religioasă într-un sistem asemănător celui existent în Imperiul Otoman („breasla jidovilor“ în Moldova, și „breasla ovreilor“ în Țara Românească). Începutul acestei perioade este în anii '60 ai secolului al XVII-lea, odată cu acordarea primelor hrisoave care specificau dreptul de ședere al evreilor stabiliți la Iași, statutul lor juridic autonom, organizarea lor corporatistă, obligațiile lor fiscale, dreptul de a-și construi sinagogă și de a deține un teritoriu pentru cimitir. Această perioadă durează din anii '60 ai secolului al XVII-lea până la ocuparea Bucovinei de către Austria (1774) și tratatul ruso-turc de la Küçük-Kainargi. Ea poate fi subîmpărțită în două subperioade, din anii '60 ai secolului al XVII-lea până la începutul epocii fanariote (1711 în Moldova și 1716 în Țara Românească) și de la începutul epocii fanariote până la 1774, aceștia fiind anii creșterii rolului evreilor în economia Principatelor și a rolului rabinului în comunitate, acesta căpătând treptat și funcția perceperii impozitelor.

4) Perioada creșterii imigrației evreiești așkenaze din Galiția în Moldova și a imigrației sefarde din nordul Peninsulei Balcanice în Țara Românească, precum și a întemeierii primelor târguri „evreiești“ în cadrul procesului de urbanizare în Moldova și a începutului hasidismului în acest principat. Cauzele imigrației evreiești din Galiția rezidă în începutul deschiderii Principatelor Române spre economia de piață în urma tratatului ruso-turc de la Kükük-Kainargi și a deschiderii lor complete după tratatul ruso-turc de la Adrianopol (1829); reducerea demografică în urma războaielor și epidemiilor în Moldova; creșterea demografică în rândul evreilor din Galiția; împărțirea Poloniei; patentele împăratului austriac Joseph al II-lea, respinse de o mare parte a evreimii galițiene. Cauza principală a imigrației evreiești din nordul Peninsulei Balcanice rezidă în răscoala pazvangiilor. Este și perioada conflictelor între evreii hasidim imigrați și evreii locali, care încă nu deveniseră „hasidim“ asupra numirii de hahami, evreii „hasidim“ refuzând să plătească impozitul pe carne întrucât nu cumpărau carne tăiată de un haham care nu era hasid, numit în funcție de hahambașa. Victoria a fost a evreilor hasidim (Moldova), susținuți de autoritatea de stat datorită numărului lor mare, care aducea plăți mai mari. Această perioadă începe de la tratatul de la Kükük-Kainargi (1774) și continuă până la tratatul ruso-turc de la Adrianopol (1829) și promulgarea Regulamentului Organic după cucerirea Principatelor de Rusia (1831).

5) Perioada preschimbărilor și înnoirilor în viața evreilor din Principatele Dunărene. Elementele specifice din această perioadă sunt, creșterea demografică a populației evreiești ca urmare a imigrării masive din Galiția și Rusia în Moldova; creșterea numărului târgurilor „evreiești“ din Moldova în urma trecerii la economia de piață după tratatul de la Adrinaopol; apariția decalajului numeric evreiesc între Moldova și Țara Românească în favoarea Moldovei datorită poziției geografice a acestui principat; întărirea influenței hasidismului în Moldova și aducerea rabinului hasid Yosef Landau la Iași; pătrunderea ideilor Haskalei și începutul organizării mișcării de Haskala; schimbarea statutului juridic și a sistemului organizării comunitare pe calea desființării „breslei jidovilor“, „breslei ovreilor“, „hahambașiei“, creării „nației ovreiești“, permisiunii evreilor de a-și judeca pricinile în

fața unui tribunal civil, acceptării condiționate a copiilor evrei în școlile publice, [schimbări prevăzute de Regulamentul Organic (1831) și de dispozițiile care i-au urmat]; modificări ale sistemului fiscal; funcționarea asociațiilor de meșteșugari evrei și sinagogilor lor; începutul eforturilor evreilor de integrare, românizare, emancipare (propusă ca idee de revoluționarii de la 1848 și cerută la 1856 cu ajutorul unor personalități evreiești din Occident); întemeierea primelor școli evreiești moderne; apariția identității evreo-române; apariția tiparului ebraic, a literaturii ebraice a Haskalei și a primelor ziare idiș. Această perioadă începe cu promulgarea Regulamentului Organic (1831) care a decretat modificări în statutul evreilor și continuă până la unirea principatelor Moldova și Țara Românească (1859), putând fi subîmpărțită în subperioadele 1831-1848 și 1848-1859. Ea poate fi paralelizată parțial cu perioada „Renașterii României“.

6) Perioada începutului modernizării vieții evreiești în România; extinderii mișcării de Haskala și creșterii numărului școlilor, apariției reformismului religios și ascuțirii polemicii și conflictului între evreii „maskili“ și cei tradiționaliști, incluzând și expulzarea rabinului Malbim (1864); continuării procesului de apropiere între evrei și creștini și a începutului polemicii publice interne pentru emancipare: decăderii și descompunerii vechiului sistem de organizare comunitară (1862-1873); începutului activității „Alianței Israelite Universale“ și ulterior a organizației „Bene Berith“ („Înfrățirea Zion“); apariției teatrului în limbile iudeo-spaniolă și idiș. Această perioadă începe cu unirea principatelor (1859) și se încheie cu acceptarea emancipării evreilor pe calea individuală (1878), deși Congresul de la Berlin îi ceruse acordarea emancipării generale. Perioada 1859-1878 poate fi subîmpărțită în două subperioade, 1859-1866, a domniei principelui liberal Alexandru Ioan Cuza, care a propus o formă de emancipare individuală, dar nepusă în aplicare, pentru evreii aflați în România de cel puțin 10 ani; și 1866-1878, a respingerii totale a emancipării prin Constituția de la 1866.

7) Perioada societății semi-neutrale; a emancipării limitate pe cale individuală; accentuării polemicii pentru emancipare generală;

aproprierii iudeo-creștine, integrării unui număr mediu de evrei în societate și a eforturilor de menținere a iudaismului în noile condiții pentru prevenirea și contraatacarea asimilării și părăsirii religiei iudaice. Este perioada considerării evreilor neemancipați ca „străini fără cetățenie“ sau „străini născuți în țară“, a așa-numitei „chestiuni israelite“. În aceeași perioadă apar curente noi în iudaism, Haskala radicală, socialismul evreiesc; naționalismul evreiesc. Termenii „iudaism est-european“ și „evrei din răsărit“ („Ostjuden“) sunt înlocuiți de termenul „iudaism ortodox“. Hasidismul condus de rabinul-admor din Buhuși devine un element central în viața evreilor din Moldova, iar reformismul religios câștigă teren în comunitățile din orașele mari. Evreii continuă să vorbească limbile idiș și ladino, ziarele în aceste limbi rezistă perioade relativ lungi, dar procesul românzării lingvistice câștigă teren, se dezvoltă școlile „israelito-române“ care funcționează după programele de învățământ ale statului; apar ziare și reviste evreiești în limba română; cartea de rugăciune („sidur“) este tradusă în limba română, cunoscând mai multe ediții. Este și perioada apariției antisemitismului politic modern, care cerea oprirea procesului emancipării și excluderea evreilor din societate și din țară. De asemenea este perioada transformării României dintr-o țară de imigrare într-o țară de emigrare pentru evrei, ca urmare a emigrărilor masive din 1900-1912 datorate crizei economice, războaielor țărănești din 1907 și consecințelor acestora, discriminării „străinilor fără cetățenie“ se înregistrează o reducere demografică masivă, de circa o treime din populația evreiască. Este și perioada primelor emigrări sioniste moderne în Palestina, începând din 1882. De asemenea, este perioada începutului întemeierii instituțiilor și organizațiilor comunitare și supracomunitare moderne, ca și a organizațiilor politice evreiești de diferite tendințe, printre care Uniunea Evreilor Pământeni și Organizația Sionistă. Această perioadă începe în anul 1878, o dată cu începutul emancipării pe bază individuală și se încheie în anul 1923, o dată cu consfințirea emancipării generale a tuturor evreilor din România Mare prin noua Constituție a României, care a pus capăt „chestiunii israelite“, precum și cu reorganizarea vieții comunitare în noile condiții. Ea poate fi subîmpărțită în cinci subperioade, 1878-1899; 1900-1912 (subperioada emigrărilor masive); 1913-1916 (subperioada speranțelor nerealizate asupra emancipării generale, în

timpul celui de al doilea război balcanic și ulterior, precum și în perioada neutralității României în timpul primului război mondial; subperioada istoriei evreilor din România în timpul participării României la primul război mondial (1916-1918); 1919-1923 (de la emanciparea evreilor impusă României în 1919 prin Tratatul Minorităților de la Paris, până la consfințirea ei prin noua constituție).

8) Perioada de după emancipare sau a societății neutrale-civile și de integrare a evreilor din „România Mare“ în această țară, când evreimea română ajunge la maximul realizărilor ei în domeniul economic, social, politic, organizator, cultural. Ea include continuarea procesului de românizare lingvistică, în proporții mai ridicate. Populația evreiască crește numeric, dublându-se datorită alăturării evreilor din teritoriile unite cu Vechiul Regat și a imigrărilor din țările vecine, în special din Rusia Sovietică. Deși continuă emigrările spre SUA, Franța, Argentina, Palestina, ele sunt în proporții mai reduse. Este și perioada reorganizării comunitare, prin întemeierea „comunităților evreilor“ sub formă de asociații moderne, recunoscute de stat și prin stabilirea instituțiilor și organizațiilor supracomunitare, uniuni regionale și sectoriale de comunități, Federația Uniunilor de Comunități, Șef-Rabinatul (pe scară locală, regională, sectorială, statală). „Cultul Mozaic“ este recunoscut oficial. Evreii căpătând drept de vot, apar partide politice evreiești, activiști evrei în partide politice românești, parlamentari evrei membri în Camera Deputaților și în Senat. Activitatea sionistă continuă în forme noi. Evreii sunt prezenți în toate domeniile economiei și culturii. Pe de o parte se dezvoltă literaturile idiș și ebraică modernă, precum și studiile iudaice și învățarea Torei în ieșive, pe de alta se dezvoltă literatura beletristică scrisă de scriitori evrei în limba română (inclusiv pe teme evreiești, printre care a identității evreo-române), precum și proza evreiască în aceeași limbă. Viața și cultura evreiască din Vechiul Regat, relativ izolate și insuficient dezvoltate, sunt impulsionate de acelea din teritoriile alipite. Această perioadă începe în 1923, odată cu promulgarea noii Constituții a României care recunoștea emanciparea evreilor, și se încheie la 14 septembrie 1940, o dată cu abdicarea forțată a regelui Carol al II-lea și instaurarea guvernului legionaro-antonescian. Ea poate fi subîmpărțită în trei subperioade, 1923-28

decembrie 1937 (anii României democratice, în care are loc procesul de integrare a evreilor); 28 decembrie 1937-10 februarie 1938 (lunile guvernului antisemit Octavian Goga – A.C. Cuza, care introduce primele măsuri legislative antisemite inspirate de legislația Germaniei naziste, urmărind anularea emancipării); 10 februarie 1938-14 septembrie 1940 (dictatura regală a regelui Carol al II-lea, care menține măsurile antisemite luate, dar nu ia altele noi, iar la sfârșitul ei – după cedarea forțată a Basarabiei și Bucovinei de nord Uniunii Sovietice – au loc primele pogromuri din istoria Holocaustului românesc, cel mai cunoscut fiind cel de la Dorohoi, de la 1 iulie 1940).

9) Perioada Holocaustului evreilor din România, de la instaurarea dictaturii legionaro-antonesciene (14 septembrie 1940) până la înlăturarea guvernului mareșalului „conducător” Ion Antonescu (23 august 1944). Această perioadă poate fi subîmpărțită în trei subperioade, fiecare cu aspectele ei specifice. Prima subperioadă este a dictaturii legionaro-antonesciene („statul național-legionar“), conducerea de către guvernul de coaliție între mareșalul Ion Antonescu și Garda de Fier, de la 14 septembrie 1940 până la pogromul legionar de la București din cadrul rebeliunii legionare (21-23 ianuarie 1941), după excluderea Gărzii de Fier din guvern și scoaterea ei în afara legii de către mareșalul Ion Antonescu, primul-ministru. În această subperioadă au loc, anularea statutului „Cultului Mozaic”; jefuirea averilor evreiești pe calea „românizării” întreprinderilor evreiești; excluderea evreilor din armată, funcții publice, școli, barou, spitale, teatre, presă, asociații profesionale și de alt fel; pauperizarea unui procent ridicat al populației evreiești; marginalizarea socială a evreilor; tendința multor evrei de a părăsi România cu ajutorul Organizației Sioniste. La sfârșitul acestei subperioade, în cadrul rebeliunii legionare, au loc pogromuri și jafuri fățișe, dintre care cel mai renumit este pogromul de la București. Cea de a doua subperioadă, prima fază a dictaturii mareșalului prim-ministru Ion Antonescu, durează de la 23 ianuarie 1941 până la 15 octombrie 1942. Ea include pogromul de la Iași (29 iunie 1941), urmat de „trenurile morții”, la o săptămână după intrarea României în război de partea Germaniei naziste împotriva URSS (22 iunie 1941); deportările evreilor din Basarabia și Bucovina de nord (reanexate României), precum și din Bucovina de sud și

județul Dorohoi în Transnistria („Guvernământul Transnistriei“), teritoriu ocupat militar, atribuit României de Germania, ghetourile, represivunile, execuțiile în masă atât în rândul evreilor români deportați, cât și al evreilor ucraineni locali în acea regiune; împrumuturi forțate uriașe și pauperizarea continuă a unei părți a populației evreiești; dizolvarea Federației Uniunilor de Comunități Evreiești și înlocuirea ei cu Centrala Evreilor (17 decembrie 1941); scoaterea în afara legii a Organizației Sioniste (august 1942). Data finală demarcativă a acestei subperioade (15 octombrie 1942) este data încetării deportărilor în Transnistria. Cea de a treia subperioadă, faza a doua a dictaturii mareșalului Ion Antonescu, începe la 15 octombrie 1942 și se încheie la 23 august 1944. În această subperioadă, orientarea guvernului antonescian în „problema evreiască“ se schimbă ca urmare a modificării situației internaționale și creșterii presiunilor interne și externe. Are loc revenirea deportaților din Transnistria puțin înaintea reocupării Transnistriei de URSS; „soluția finală“ cerută de Germania, inițial acceptată, este respinsă; școlile evreiești (de la grădinițele de copii până la colegiile universitare), spitalele evreiești, cantinele evreiești pentru săraci, teatrul evreiesc – întemeiate anterior – precum și sinagogile, își continuă activitatea cu mai multă siguranță; discriminările legislative, economice, culturale, precum și conducerea evreimii de Centrala Evreilor rămân în vigoare; guvernul încearcă rezolvarea „problemei evreiești“ prin emigrare forțată și benevolă spre Palestina.

10) Perioada pre-comunistă și comunistă, de la 23 august 1944 până la prăbușirea regimului comunist (22 decembrie 1989), care include încercări de refacere a vieții comunitare evreiești și eforturi de integrare socială, economică și culturală individuală a multor tineri evrei pe de o parte, și emigrări masive (în special spre Israel) pe de altă parte. Alte aspecte ale vieții evreiești sunt, reorganizarea vieții comunitare și reînțemierea (în formă modificată) a Federației Comunităților Evreiești (septembrie 1944), urmate ulterior de permisiunea comunităților (devenite „mozaice“) de a se ocupa numai de probleme de cult, instituțiile sociale și școlile fiind etatizate (deși în unele școli se preda limba idiș și funcționau cursuri de Talmud-Tora la comunități); permiterea activității organizațiilor „Joint“ și „ORT“ de a

activa în România, urmată de interzicerea activității lor; refacerea Organizației Sioniste și permiterea (1944) activității ei până la „autodizolvarea“ ei forțată (1949), urmată de arestarea foștilor conducători sioniști (1950-1955); întemeierea organizației comuniste „Comitetul Democrat Evreiesc“ al cărei rol era conducerea și controlul comunităților și organizarea vieții culturale evreiești (întemeiată în iunie 1945 și desființată prin „autodizolvare“ în martie 1953), stabilirea de relații diplomatice între România și Statul Israel (1948), urmată de valuri de emigrare masivă a evreilor din România în Israel, ceea ce a determinat reducerea numerică drastică a populației evreiești (ajungând la 15.000 în 1989); conducerea vieții religioase de către Federația Comunităților Evreiești (Mozaice) și de către Șeful-Rabin (din 1960), obștea evreiască devenind „Cultul Mozaic“. Această perioadă poate fi împărțită în patru subperioade. Prima, de la 23 august 1944 până în 1949, se încheie odată cu „autodizolvarea“ Organizației Sioniste și interzicerea activității sioniste. A doua subperioadă (1949-1960) se încheie o dată cu schimbarea atitudinii conducerii partidului comunist față de evrei, fiind ales sistemul „cultului mozaic“ condus de Șeful Rabin, renunțarea la integrarea evreilor în societatea comunistă și preferarea (nedeclarată oficial) a emigrării lor. A treia subperioadă (1960-6 iunie 1967) este a permiterii emigrării evreiești, iar ea se încheie o dată cu îmbunătățirea relațiilor dintre România și Israel după războiul de 6 zile între Israel și statele arabe vecine cu el, când România a fost singurul stat comunist care a menținut relațiile diplomatice cu Israelul. A patra subperioadă (6 iunie 1967-22 decembrie 1989) se încheie o dată cu prăbușirea regimului comunist. Ea include o emigrare masivă spre Israel; relații bune între cele două state; reluarea (în formă controlată) a prezentării și cercetării istoriei evreilor din România, fiind întemeiate (neoficial) muzee evreiești la București și Iași și Centrul de Istoria Evreilor din România la București (1976), înnoiri, care au avut loc în cadrul schimbării situației internaționale; renașterea antisemitismului oficial. Această subperioadă este paralelă cu perioada „comunismului național“ din istoria României.

11) Perioada post-comunistă, care include, replierea vieții evreiești sub forma unei comunități mici în gen european; reluarea

activității sociale și culturale a comunității și a rolului ei în societatea românească; renașterea culturală și dezvoltarea studiilor iudaice și memoriei istoriei evreiești în cadru academic-universitar; dispute asupra problemei Holocaustului și cultivarea memoriei lui; strângerea relațiilor economice între Israel și România, ca și a relațiilor culturale și turistice a evreilor originari din România cu țara lor de origine; stabilirea unor evrei israelieni în România. Această perioadă începe la 22 decembrie 1989 și continuă până astăzi.

B) Alte regiuni, înaintea unirii lor cu România

a) Transilvania, Maramureș, Crișana, Banat

1) Perioada prezenței sporadice și a începutului așezării evreiești în evul mediu în timpul Regatului Ungariei și a Principatului Transilvaniei vasal Imperiului Otoman. Această perioadă începe în secolul al XI-lea, când au avut loc primele contacte între evrei și teritoriul Transilvaniei în evul mediu, iar sfârșitul ei este în anul 1691, odată cu anexarea Transilvaniei la Imperiul Austriac. Ea poate fi împărțită în trei subperioade, din secolul al XI-lea până la începutul secolului al XVI-lea (subperioada contactelor izolate între evrei și teritoriul Transilvaniei, incluzând vizitatori, negustori, evrei izolați, menționarea Transilvaniei în literatura ebraică medievală); secolul al XVI-lea (incluzând apariția ebraismului creștin sub influența Renașterii și Reformei, precum și apariția sectei sâmbătașilor, creștini care au preluat obiceiurile evreilor); secolul al XVII-lea, până la 1691 (incluzând începutul așezării evreilor sefarzi imigrați din Imperiul Otoman la Timișoara și la Alba Iulia, capitala principatului, cu permisiunea autorităților).

2) Perioada așezării evreiești permanente în timpul regimului austriac habsburgic. Ea include creșterea populației evreiești ca urmare a imigrărilor din Galiția (începând de la sfârșitul secolului al XVIII-lea); pătrunderea și extinderea hasidismului ca urmare a acestor imigrări; pătrunderea ideilor Haskalei, reformismului religios și modernizării; adoptarea limbii germane alături de idiș ca limbă

vorbită; lupta pentru emancipare; eforturile pentru menținerea iudaismului în noile condiții și apariția studiilor iudaice moderne. Curente active în societatea evreiască din întregul imperiu habsburgic se manifestă și în Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș. Începutul acestei perioade este o dată cu anexarea Principatului Transilvaniei la Imperiul Austriac (1691), iar sfârșitul ei în anul 1867, o dată cu stabilirea dualismului austro-ungar (1867) și acordarea emancipării evreilor din Ungaria, printre care și cei din toate regiunile Transilvaniei. Această perioadă poate fi subîmpărțită în două subperioade, de la 1691 până la începutul secolului al XIX-lea, și de la începutul secolului al XIX-lea până la 1867.

3) Perioada de după emancipare sau a societății neutrale-civile, care include procesul de integrare a evreilor în societate și maghiarizarea lor lingvistică. În această perioadă, în rândul evreilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș se petrec aceleași procese care au loc în rândul tuturor evreilor din Ungaria habsburgică. De la începutul acestei perioade, are loc scindarea între comunități ca urmare a disputei între evreii ortodocși și cei reformiști, declarată la Congresul Evreilor din Ungaria (1868), în comunități ortodoxe, neologe (sau reformiste) și statu-quo. Comunitățile ortodoxe se scindează între ele, în comunități hasidice și comunități opuse hasidismului sau non-hasidice. Apar curți rabinice hasidice, cele mai renumite fiind cele din Satu Mare și Cluj. Curentul reformist (neolog) se întărește în special în orașe mari. Majoritatea evreilor rămân ortodocși non-hasidici. Se pot observa diferențe între partea nordică a regiunii, în special Maramureș (cu mulți evrei ortodocși hasidim, care locuiau în orașe mici și la sate) și partea ei sudică, în special Banat (în care influența reformismului era mai puternică și se menținea o mică comunitate separată de evrei sefarzi). Apar și noile curente în viața evreiască – naționalismul evreiesc modern sionist și socialismul evreiesc. Apar și evrei activi în partide politice ungare de diferite tendințe. Se dezvoltă filantropia evreiască, influența organizațiilor evreiești din Budapesta și Viena, precum și studiile iudaice moderne. Această perioadă începe cu Congresul Evreilor din Ungaria (1868) și se încheie la 1 decembrie 1918, o dată cu despărțirea regiunilor Transilvania, Maramureș, Crișana și Banat de Ungaria și unirea lor cu

România. Anii primului război mondial (1914-1918) pot fi considerați o subperioadă distinctă.

b) Bucovina

1) Perioada creșterii demografice a populației evreiești ca urmare a imigrării din Galiția. Este și perioada pătrunderii curentelor socioculturale și religioase din rândul evreimii din Europa Centrală și Răsăriteană în Bucovina ca urmare a acestor imigrări, hasidismul (se remarcă apariția curților hasidice a admorului Israel Friedman de la Sadigora); Haskala; reformismul religios. În această perioadă este impusă de autorități obligativitatea frecventării școlilor primare publice de către copiii evrei și are loc începutul folosirii limbii germane de către evreii „maskili“ în locul idișului. Începutul acestei perioade este în anul 1774, o dată cu anexarea Bucovinei la Imperiul Habsburgic, iar sfârșitul ei este în anul 1867, o dată cu stabilirea dualismului austro-ungar, menținerii Bucovinei în Austria și acordării emancipării evreilor din Austria, printre care și celor din Bucovina.

2) Perioada de după emancipare, a germanizării lingvistice a evreilor „maskili“ și a intelectualilor evrei, aceștia devenind un element de germanizare a Bucovinei. Este și perioada extinderii mișcării de Haskala și a reformismului religios în orașele mari, precum și a creșterii influenței admorilor și a curților hasidice, majoritatea evreilor rămânând adepți ai acestora și vorbitori de idiș. În rândul evreilor din Bucovina se petrec aceleași procese care se petrec în rândul tuturor evreilor din Austria habsburgică. În această perioadă, orașul Cernăuți devine unul din centrele principale ale Haskalei central-est-europene și ale culturii evreiești laice și tradiționale, cu influență și asupra României. În acest oraș se dezvoltă literatura germană scrisă de evrei, literatura idiș și literatura ebraică modernă. Apar de asemenea noile curente socio-politice și culturale din lumea evreiască est-central-europeană, Haskala radicală, socialismul evreiesc, naționalismul evreiesc sionist de diferite nuanțe. Apar partide politice evreiești și publicații în idiș și germană cu diferite tendințe. Cernăuți devine și centru idișist (Congresul

idișist din 1908). Evreii sunt recunoscuți însă ca religie și nu ca naționalitate, cu excepția subperioadei de tranziție de la regimul austriac la regimul românesc (noiembrie 1918 – decembrie 1919), când a funcționat și a fost recunoscut Consiliul Național al Evreilor din Bucovina. Există și deputați evrei din Bucovina în Parlamentul de la Viena, activi în partide austriece diferite. Această perioadă începe cu stabilirea dualismului austro-ungar și emanciparea evreilor (1867) și se încheie o dată cu dezmembrarea Imperiului Austro-Ungar și unirea Bucovinei cu România (1918). Ea poate fi subîmpărțită în trei subperioade, primele două fiind: 1867-1899 și 1900-1914. Anii primului război mondial (1914-1918) pot fi considerați o subperioadă distinctă, urmată de subperioada de tranziție de la regimul austriac la regimul românesc, a Consiliului Național al Evreilor din Bucovina (1918-1919), care are loc însă după unirea Bucovinei cu România.

c) Basarabia

1) Perioada creșterii demografice a populației evreiești ca urmare a imigrării din regiunile nordice ale teritoriului permis așezării evreiești în Rusia țaristă, și a întemeierii coloniilor agricole evreiești în Basarabia, ca și a începutului aplicării legislației asupra evreilor, în timpul țarului Alexandru I. Această perioadă include fenomenul „Haskalei impuse“ forțat de autoritățile țariste cu scopul asimilării, în timpul țarului Nicolae I. De asemenea, este perioada emigrărilor din Basarabia în Moldova, precum și a extinderii mișcării de Haskala, ca și a hasidismului. Începutul acestei perioade este în anul 1812, o dată cu ocuparea și anexarea Basarabiei de către Rusia, iar sfârșitul ei este în anul 1855, o dată cu înfrângerea Rusiei în războiul Crimeei și împărțirea Basarabiei în două regiuni, nordică (rămasă sub stăpânirea Rusiei) și sudică (înapoiată Moldovei și rămasă în fruntariile României până la Congresul de la Berlin, 1878). Ea poate fi subîmpărțită în trei subperioade, 1812-1825 (până la moartea țarului Alexandru I și înscăunarea țarului Nicolae I); 1825-1844 (până la modificarea statutului organizatoric și legal al evreilor în privința „kahalului“ în întreaga Rusie); 1844-1855.

2) Perioada dezvoltării culturii evreiești în Basarabia și a trecerii de la mișcarea de Haskala la curentele socio-culturale și politice noi care erau active în Rusia, Haskala radicală, socialismul evreiesc, naționalismul evreiesc. În rândul evreilor din Basarabia se petrec aceleași procese care se petrec în rândul tuturor evreilor din teritoriul permis așezării evreiești din Rusia europeană. Iudaismul ortodox, hasidic, își continuă și el existența. Apar organizații sioniste diverse, socialiste (legate de Bund, altele de Partidul Social-Democrat din Rusia) și ortodoxe (legate de Agudat Israel). Alături de limba idiș (în care se dezvoltă o literatură bogată), evreii maskili încep să folosească și limba rusă. În aceeași perioadă are loc apariția și întărirea antisemitismului modern și sunt organizate pogromuri începând din primii ani ai deceniului al nouălea al secolului XIX, culminând cu cel mai greu, pogromul de la Chișinău (1903). Mulți evrei emigrează în Statele Unite ale Americii, Argentina și alte părți ale lumii, iar unii se îndreaptă spre Palestina, unde se stabilesc. Evreii din Basarabia primesc emanciparea, incluzând drepturi cetățenești și libertate de mișcare, o dată cu toți evreii din Rusia, după revoluția din 1917. Începutul acestei perioade este în anul 1855 (cu referire numai la regiunea nordică a Basarabiei), iar sfârșitul ei în anul 1918, o dată cu unirea Basarabiei cu România. Ea poate fi subîmpărțită în cinci subperioade, 1855-1878 (când Basarabia de sud este cedată, de România, Rusiei, teritoriul provinciei fiind reunificat); 1878-1903 (până la pogromul de la Chișinău); 1903-1914 (până la primul război mondial); 1914-1917 (perioada primului război mondial și a Basarabiei sub regimul democratic instaurat în urma revoluției din februarie 1917); 1917-1918 (perioada separării Basarabiei de Rusia, după revoluția din octombrie 1917, în care evreii primesc emancipare și sunt aleși deputați evrei în Parlamentul de la Chișinău, până la unirea Basarabiei cu România.

d) Dobrogea și Cadrilater

1) Perioada așezărilor evreiești sefarde mici în timpul stăpânirii Imperiului Otoman, organizate pe bază corporatistă, începând din secolul al XVII-lea, urmate de așezări ale unor evrei

așkenazi veniți din Rusia în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Această perioadă, care începe în secolul al XVII-lea, se încheie la 1878, o dată cu Congresul de la Berlin, când Dobrogea de nord este atribuită României, iar Dobrogea de sud (Cadrilaterul) este atribuită Bulgariei, ambele țări fiind obligate să acorde emancipare evreilor din provincia primită (drepturi civile egale tuturor locuitorilor ei, indiferent de naționalitate și religie). Această perioadă poate fi subîmpărțită în două subperioade, secolele XVII-XVIII (a evreilor sefarzi veniți din alte părți ale Imperiului Otoman, în special din Peninsula Balcanică și Anatolia); secolul al XIX-lea (începutul imigrării evreilor așkenazi veniți din Rusia), până la 1878.

2) Perioada regimului bulgar în Cadrilater (cu referire numai la Dobrogea de sud). Majoritatea evreilor erau sefarzi. Este perioada emancipării (permise de evreei din Cadrilater o dată cu toți evreei din Bulgaria, în 1878) și a modernizării lor în perioada de după emancipare. În rândul evreilor din Cadrilater au avut loc aceleași procese ca și în rândul tuturor evreilor din Bulgaria. Copiii evrei au învățat la școlile Alianței Israelite Universale din regiune, îndreptându-se spre valorile Haskalei și adoptând limbile bulgară și franceză alături de limba ladino (iudeo-spaniolă). Apare fenomenul integrării socio-culturale, menționându-se și viața comunitară. Apare și naționalismul evreiesc sionist, precum și organizații evreiești de diferite tendințe. Începutul acestei perioade este în anul 1878, o dată cu instalarea administrației noului stat bulgar în Cadrilater, iar sfârșitul ei este în anul 1913, o dată cu anexarea Cadrilaterului de către România în urma păcii de la București, după cel de al doilea război balcanic, România luându-și obligația menținerii drepturilor cetățenești pentru toți locuitorii regiunii, inclusiv evreei. Această perioadă poate fi subîmpărțită în două subperioade, 1878-1900 (an în care se hotărește asupra modificării organizării comunitare evreiești) și 1900-1913. Eventual ar putea fi adăugată încă o subperioadă, deși Cadrilaterul era oficial inclus României, cea a participării României la primul război mondial (1916-1918), când Cadrilaterul, ca și restul Dobrogei, au fost ocupate de Bulgaria.

C) Regiuni despărțite de România Mare

a) Transilvania de nord

Perioada cedării Transilvaniei de nord către Ungaria prin dictatul de la Viena (1940) până la 1945. Este perioada regimului horthyst, a regimului șalasișt și a ocupației germane naziste a Ungariei, precum și a Holocaustului evreilor din Ungaria. Evreii din Transilvania de nord au împărțit soarta evreilor din întreaga Ungarie. Această perioadă poate fi subîmpărțită în două subperioade, 1940-1943, a discriminărilor antisemite și a recrutării forțate a bărbaților evrei tineri în unitățile militare de muncă; 1944, anul întemeierii ghetto-urilor, separării și închiderii evreilor în ghetto-uri (cu unele excepții, printre care foștii membri activi ai partidului maghiar în perioada regimului românesc, unii preferând însă aceeași soartă), și deportării lor în lagărele morții din Polonia, unde a murit un mare număr dintre ei. În această subperioadă au avut loc și eforturi de salvare din partea organizației sioniste și organizațiilor ortodoxe evreiești, precum și încercări de ajutorare și salvare din partea organizațiilor evreiești internaționale în colaborare cu cele locale (exemplu, trenul Kastner), ca și încercări ale unor localnici neevrei de a-și ajuta cunoscuții. Această perioadă se încheie o dată cu reatribuirea Transilvaniei de nord către România, 1945.

b) Bucovina de nord și Basarabia

Perioada despărțirii Bucovinei de nord și Basarabiei de România începe la 1 iulie 1940 (când România a cedat aceste teritorii Uniunii Sovietice în urma ultimatumului acesteia) și continuă până astăzi. Ea este subîmpărțită în trei subperioade, 1 iulie 1940 – iulie 1941 (când România ocupă aceste teritorii după intrarea ei în război împotriva Uniunii Sovietice, reîntregindu-le în componența sa până în vara anului 1944, când sunt reocupate de URSS); 1944-1991 (până la descompunerea URSS, apariția Republicii Moldova independente – cu teritoriul Basarabiei de nord – și integrarea Bucovinei de nord și Basarabiei de sud în Ucraina independentă, pe baza împărțirii administrative sovietice din 1940); din 1991 până astăzi. Viața

evreiască în aceste regiuni s-a desfășurat conform tiparelor sovietice (1940-1941, 1944-1991), precum și în forma dezvoltată în Republica Moldova și Ucraina după 1991. Vechile structuri organizatorice au fost desființate din 1940, urmând deportarea în Siberia a foștilor lideri și activiști evrei și sioniști (întreruptă de izbucnirea războiului), distrugerea vieții religioase și culturii evreiești și antisemitismul din timpul lui Stalin, rusificarea lingvistică (parte benevolă, parte forțată) cu o menținere redusă a limbii idiș, asimilare (parte forțată, parte benevolă), încercări de refacere în perioada lui Hrușciiov, urmate de creșterea antisemitismului (ca urmare a politicii sovietice antiisraeliene începând din 1967 și de emigrări masive spre Israel și Statele Unite ale Americii, începând din 1970. După anul 1991 au avut loc încercări reușite de refacere ale vieții culturale evreiești (centrale și locale), precum și un nou val de emigrări masive spre Israel și alte țări.

c) Cadrilater

După returnarea lui forțată către Bulgaria (sub a cărei administrație a rămas până în prezent), viața evreiască în această regiune s-a desfășurat, ca și în restul țării, în perioadele fascistă, comunistă și post-comunistă. Numărul evreilor a scăzut mult în urma emigrărilor masive spre Israel din Bulgaria (1948).

*

*   *

Propunerea noastră de periodizare a istoriei evreilor din România are, desigur, lacune. O periodizare care să includă absolut toate evenimentele și elementele este practic imposibil de realizat. Un aspect la care nu ne-am referit este cel al evoluției evreilor plecați din România prezenți în grupuri mari în Israel, Statele Unite ale Americii, Argentina și alte țări de-a lungul diferitelor perioade istorice și a menținerii (sau pierderii) legăturii lor cu țara de origine. Există poate și alte elemente care să influențeze periodizarea istoriei evreilor din România, care nu ne-au atras atenția în măsură suficientă. De

asemenea, poate că unii cercetători istorici vor considera unele aspecte sau elemente folosite de noi drept date demarcativ ca prezentând o importanță relativ mai redusă. Probabil că o revizuire ulterioară a acestei propuneri de periodizare va fi necesară în viitor. Totuși, credem că am realizat o contribuție metodologică relativă la scrierea și rescrierea istoriei evreilor din România.

NOTE

¹ L. Weinbaum, *Where memory is a curse and amnesia a blessing*, Jerusalem, 2004, p. 7, 28.

² S. Costachie, *Evreii din România, aspecte geografice*, București, 2003, p. 54-55.

³ M.A. Halevy, *Comunitățile evreilor din Iași și București, până la 1821*, București, 1931, p. 3, 7.

⁴ T. Lavi (ed.), *Pinqas haqehilot. Romanyah*, Vol. 1, Jerusalem, 1969, p. 7, 14 (paginația cu cifre ebraice); I. Korn, *Yiddish in Rumenye*, Tel Aviv, 1989, p. 1 și urm.

⁵ *Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România*, 3 volume în 5, București, 1996-1999 (în special prefetele la vol. 1, de M. Rosen și A. Vianu. și la vol. 2, de I. Popescu-Puțuri).

⁶ L. Rotman (ed.), *Toldot hayehudym beRomanyah*, 5 volume, Tel Aviv, 1995-2004; P. Segal (ed.), *Yahadut Romanyah betequmat Israel*, 4 volume, Tel Aviv, 1992-1997.

⁷ M. Carmilly-Weinberger, „Relațiile culturale dintre evreii din Vechiul Regat și cei transilvăneni în secolul al XIX-lea“, *Jaloane pentru o viitoare istorie*, București, 1999, p. 187-202.

⁸ I. Barasch, „Etwas ueber die gegenwaertigen Verhaeltnisse der Juden in den beide Donaufuersterthuemern (Moldau-Walachei)“, de, J. Friedssohn (pseud.). *Jahrbuch fuer Israeliten*, 1854. Traducere românească, E. Schwarzfeld, „Evreii din Moldova și Valahia, studiu istorico-social“, reeditată de L. Benjamin, *Evreii din România în texte istoriografice*, București, 2002, p. 32-48.

⁹ *Idem*, p. 33.

¹⁰ *Idem*, p. 34.

¹¹ B.P. Hasdeu, *Istoria toleranței religioase la români*, Ed. nouă, pref. S. Ilin. București-Chișinău, 1993, p. 61-64.

¹² *Idem*, p. 64-67.

¹³ *Idem*, p. 68-71.

¹⁴ L.Z. Herșcovici, „The role of historiography in the Emancipation of Romanian Jewry before World War I.“. *SHVUT*, 16 (1993), p. 201 și urm.

¹⁵ J. Psantir, *Divrey ymey yehudey Rumenye*, Lemberg, 1873, passim.

¹⁶ I. Kara, „Din trecutul istoriografiei evreilor din România, Iacov Psantir, pionier al valorificării izvoarelor ebraice“. *Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae*, II (1997), p. 160 ff ; M. Brătulescu, „A critical approach to the writings of Iacob Psantir“. *SHVUT*, 16 (1993), p. 219 și urm.

¹⁷ M. Schwarzfild, *Momente din istoria evreilor în România de la început până la mijlocul acestui veac*, București, 1889, p. 3 și urm.

¹⁸ L.Z. Herșcovici, „Curentul reformist în viața religioasă evreiască din România 1857-1921“. *Jaloane pentru o viitoare istorie*, București, 1999, p. 245-250.

¹⁹ J.I. Niemirower, „Ochire asupra istoriei comunității israelite din Iași“. (Iași, 1907). *Scrieri complete*, Vol. II, *Disertații și foiletoane*, București, 1919, p. 67-84.

²⁰ J.I. Niemirower, „Ochire asupra istoriei rabinatului din Iași“ (1916), *Scrieri complete*, Vol. II, *Disertații și foiletoane*, București, 1919, p. 85-105.

²¹ J.I. Niemirower. „Ochire asupra istoriei comunității“ (v. nota 19), p. 68.

²² J.I. Niemirower, „Ochire asupra istoriei rabinatului“ (v. nota 20), p. 91.

²³ *Idem*, p. 91. Perioada lipsește din listă, probabil din cauza unei greșeli de tipar. Este menționată însă pe larg, p. 98-99.

²⁴ *Idem*, p. 91.

²⁵ J.I. Niemirower, „Teme istorico-culturale“ (1903). *Scrieri complete*, Vol. II, *Disertații și foiletoane*, București, 1919, p. 107-137.

²⁶ N. Iorga, „Istoria evreilor în țările noastre“. *Analele Academiei Române. Memoriile Secției Istorice*, XXXVI/7, 1913. Reeditat de, L. Benjamin, *Evreii din România în texte istoriografice*, București, 2002, p. 579-605.

²⁷ M.A. Halevy, *Comunitățile* (v. nota 3), p. 15.

²⁸ T. Lavi, în *Pinqas haqehilot* (v. nota 4), vol. 1, p. 9-11 (paginația cu cifre ebraice).

²⁹ C. Iancu, *Les Juifs en Roumanie 1866-1919, de l'exclusion a l'emancipation*, Aix-en-Provence, 1978, p. 37 și urm.

³⁰ H. Kuller, *O istorie a evreilor din România în date*, 2 volume, București, 2000.

³¹ *Idem*, vol.1, p. 26.

³² L. Rotman (ed.), *Toldot hayehudym* (v. nota 6).

³³ C. Iancu (ed.), *Permanences et ruptures dans l'histoire des Juifs de Roumanie (XIXe-XXe siècles)*, actes du Congrès International du Centre de Recherche Juifs, Armeniens et Chretiens d'Orient, Montpellier, 2004, p. 349-350.

³⁴ P. Segal (ed.), *Yahadut Romanyah* (v. nota 6), Vol.1., *Shorashym*, Tel Aviv, 1992, p. 315-316.

³⁵ Șeiva Sanie, „Le musee de la communaute juive de Iași, un fragment de la vie judaïque en Roumanie“ *Permanences et ruptures* (v. nota 33), p. 249-254.

³⁶ L.Z. Herșcovici, *Trumat yehudey Romanyah beRomanyah, hoveret hatza'ot mugheshet leva'adat hatikhnun shel Muzeyon Yahadut Romanyah*, Tel Aviv, Jerusalem, 2003, p. 2-3.

³⁷ C. Durandin, *Histoire des Roumains*, Paris, 1995, p. 4.

Publicarea în traducere românească a celei de-a doua părți a broșurii lui Leon Rosenzweig *Wir Juden. Betrachtungen und Vorschläge*, apărută în 1883, în Editura Caesar Schmidt din Zürich, sub anonimatul semnăturii „ein Bukowinaer Jude“ [Un evreu bucovinean], ne prilejuiește câteva mici completări la articolul introductiv pe care i l-am consacrat în volumul precedent din „Studia et Acta Historiae Judaeorum Romaniae“.

Am avut posibilitatea să cercetăm mai îndeaproape chestiunea, pe care o consideram atunci încă insuficient neclarificată, a opțiunii personale a lui Leon Rosenzweig vizavi de o eventuală convertire la creștinism – eventualitate pe care, în broșura respectivă, acesta o recomanda, cel puțin pentru copiii născuți evrei, ca pe o soluție de apărare *in extremis* în fața valului de antisemitism declanșat în Austria și în general în Europa occidentală a anilor '80 ai secolului al XIX-lea. Cu ajutorul lui Gerd Baumgartner, autorul unui pertinent studiu despre fiul lui Rosenzweig, eseistul german Walther Rode¹, am ajuns la concluzia certă că decizia, ciudată și cumva dramatică, a lui Rosenzweig de a părăsi definitiv Cernăuțiul pentru Viena și de a-și schimba numele în Rode nu a coincis și cu o convertire: faptul că a fost înmormântat în secțiunea israelită din *Zentralfriedhof* din Viena este încă o dovadă „obiectivă“ în acest sens. În fond, se confirmă astfel o dată mai mult analiza noastră asupra profilului marii burghezii evreiești din Cernăuțiul turnantei către secolul XX, profil asemănător celei vieneze din punctul de vedere al iluziei unei „simbioze“ culturale germano-evreiești sub semnul liberalismului și al *impetus*-ului asimilaționist, dar, pe de altă parte, oarecum diferit de al aceleia printr-un atașament încă destul de puternic pentru rădăcinile confesionale tradiționale – dată fiind și presiunea unui mediu înconjurător mult mai ancorat într-o identitate religioasă și comunitară întreținută din plin de

masa micii burghezii evreiești de sub directa influență a hasidismului sau ortodoxiei mozaice. O situație precum cea invocată de Herzl în 1893, când viitorul fondator al sionismului constata ritmul crescător al convertirilor și căsătoriilor mixte din capitala Monarhiei habsburgice², nu este compatibilă cu lumea cernăuțeană, mai provincială și mai conservatoare, unde un Heinrich Wagner, de pildă, liderul liberalilor germani din capitala Bucovinei, deputat în *Reichsrat* și unul dintre cei mai bogați oameni ai locului, dona, de la înălțimea poziției sale, 6.000 de guldeni pentru încheierea construcției Templului Israelit inaugurat în anul 1877, construcție din al cărei comitet de inițiativă făcuse parte și Leon Rosenzweig³.

Că, pe de altă parte, radicalismul asimilaționist al discursului din *Wir Juden* n-a trecut neobservat în cercurile tinerilor care, în Cernăuțiul anilor '90, descopereau la rândul lor radicalismul național-evreiesc în varianta sa pre-sionistă⁴, reiese din tratamentul special de care are parte Rosenzweig în prima publicație cernăuțeană cu un program explicit de această culoare, *Jüdisches Echo*, apărută pentru scurt timp între noiembrie 1894 și ianuarie 1895, și la care au colaborat, printre alții, viitorii lideri sioniști Philipp Menczel și Mayer Ebner. Dincolo de rezervele constante la adresa liberalilor, fie ei evrei sau nu, învinuiți de „spirit de castă“ și de insensibilitate la problemele evreilor, se recomandă totuși în numărul 9 al revistei din 28 decembrie 1894 candidații evrei la alegerile pentru Consiliul municipal, cu excepția aceluia care, (nenumit, dar fără îndoială știut de cititori), ar fi pledat pentru lepădarea de evreitate. Este pe de altă parte simptomatică, ca replică la toate reproșurile de acest gen din partea coreligionarilor tot mai angajați pe calea „națională“, dar și ca delimitare față de tentația naționalistă („creștină“) în rândurile burgheziei germane⁵, formularea clară – amintind de un citat celebru din Karl Emil Franzos⁶ – din manifestul electoral al lui Leon Rosenzweig, candidat în alegerile pentru *Reichsrat* din 1901 în circumscripția specială alocată Camerei de Industrie și Comerț din Cernăuți, mandat ocupat în mod tradițional de către liberali și nu o dată de către evrei: „Ich bin ein Jude, ich bin ein Deutscher, als Jude bin ich freisinnig“ [Sunt evreu, sunt german, iar ca evreu sunt liber cugetător]⁷.

Retragerea sa ulterioară din politica activă și părăsirea Cernăuțiului pot fi puse nu doar pe seama vârstei, ci și a evoluțiilor

politice din Bucovina, unde liberalismul tradițional se prăbușise o dată cu emergența partidelor naționale și a compromisului parlamentar, pe cale de a fi definitivat, prin care mandatele în *Landtag* urmau a fi repartizate de facto pe criteriu național⁸. De altfel, noua lege electorală, aplicată la alegerile pentru *Reichsrat* din 1907, ce prevedea introducerea votului universal, consacra la nivelul jumătății austriece a Monarhiei același faliment definitiv al liberalismului în avantajul partidelor de masă, mai cu seamă al creștin-socialilor antisemiți ai lui Karl Lueger și al social-democraților. Clauza mandatului exclusiv al Camerei de Industrie și Comerț, „discriminare pozitivă“ pentru reprezentanții burgheziei locale, a căzut și ea și, o dată cu dânsa, a pierit și speranța eventuală a lui Leon Rosenzweig în re alegerea sa ca deputat în Parlamentul vienez⁹.

Leon Rosenzweig

Wir Juden – Betrachtungen und Vorschläge von einem Bukowiner Juden

Noi, evreii – Observații și propuneri ale unui evreu bucovinean

Zürich, Verlag von Caesar Schmidt, 1883

(continuare din numărul trecut – vol. VIII)

III

Ceea ce ne poate determina să acceptăm în continuare martiriul nu este nici dorința de a păstra puritatea rasei și nici mândria cu privire la rasa noastră. Defectele și calitățile unei rase sunt de obicei judecate diferit, în funcție de apartenența la acea rasă a celor care emit judecăți, respectiv de nonapartenența lor (situație în care contează atitudinea ostilă sau prietenoasă adoptată).

În interiorul propriei rase, ca la oricare individ, există tendința de a trece cu vederea greșelile sau de a le minimaliza și de evidenția, în schimb, calitățile, mai mult decât se cuvine. În ceea ce ne privește pe noi, evreii, în ultimul timp, în Germania au fost puse în cărucia întregii rase toate greșelile pe care unii dintre noi le-au comis în

trecut sau în prezent, ca și greșelile specifice unei anumite pături sociale sau unei anumite categorii profesionale; întreaga ură ascunsă care i se purta – îndreptățit sau nu – unui anumit membru al comunității a fost extinsă asupra întregii evreimi. Și astfel a luat ființă o imagine caricaturală a evreului, în care doar prostia sau ura sunt considerate ca fiind inerente. Nu ne stă în caracter să enumerăm numeroasele noastre calități; totuși, putem scoate în evidență cu mândrie faptul că ne-am adus contribuția la viața intelectuală a popoarelor moderne, contribuție care, raportată la numărul nostru restrâns, este foarte însemnată, atârând în balanță cu atât mai mult cu cât, până de curând, noi am fost aproape peste tot un neam asuprit, preocupat, în principal, să înfrunte greutățile, care nu ne-au ocolit. Se poate face referire aici și la faptul că, dacă ne-am adus o contribuție însemnată la promovarea interesului intelectual al omenirii, în condițiile în care ne aflăm în această stare de asuprire, este de presupus că aportul nostru se va mări în cazul slăbirii sau înlăturării îngrădirilor ce ne-au stânjenit până acum.

De altfel, putem lăsa nediscuțată însemnătatea pe care o are rasa noastră pentru omenire; atât timp cât propria înfumurare nu ne influențează judecata, ca evrei avem obligația să admitem că rasele celor mai multe popoare moderne, în mijlocul cărora trăim, sunt la fel de importante precum a noastră și că națiunile cu o cultură profundă pot totuși revendica o importanță mai mare decât a noastră. În condițiile în care celelalte rase au o valoare egală sau mai mare decât a noastră, nu poate fi justificată teama de a nu ne amesteca cu ceilalți și nici faptul că ținem cu tot dinadinsul la rasa noastră (făcând abstracție și de faptul că, în ciuda tuturor încercărilor de îmbunătățire a situației noastre, oricum nu poate fi argumentată această stăruință). O examinare mai amănunțită a stării de lucruri ar trebui să ne convingă să abandonăm această idee despre stabilitatea rasei, tocmai în interesul acesteia. După cum este bine cunoscut, pentru generațiile viitoare obiceiul căsătoriilor în familie va avea efecte extrem de dăunătoare în ceea ce privește dezvoltarea psihică și fizică; nenumărate exemple demonstrează că aceste căsătorii conduc la o deteriorare a descendenților. Noi, evreii, suntem un neam mic, formăm, cum s-ar spune, o mare familie și nu numai că ne căsătorim numai între noi, evreii, dar de cele mai multe ori căsătoriile au loc într-un cerc destul de

restrâns de membri ai comunității. Gravele urmări ce decurg de aici nu pot fi evitate și, din păcate, nici nu au întârziat să apară. Fie amintită aici doar una din realități, care ilustrează imensul rău pe care îl produce această practică; este vorba despre numărul mare de cazuri de alienații mintale ce apar în rândul neamului nostru și care, dacă luăm în considerare proporția imensă pe care tocmai populația evreiască o livrează acestei boli, trebuie să ne facă să privim cu groază spre viitor. Nobilimea persană își trage vigoarea fizică, frumusețea și marile calități intelectuale, după părerea unanimă a unor specialiști recunoscuți, numai și numai din faptul că în continuu se amestecă cu sânge străin, întinerindu-se astfel. Noi însă, dacă vom continua această practică și ne vom căsători doar între noi, ne vom îndrepta spre ruina psihică și fizică. Prin urmare, chiar dacă nu ar mai exista și alte motive, fie și numai acesta, pentru că este dăunător, ar trebui să fie suficient pentru a conduce la abandonarea ideilor despre păstrarea rasei.

De asemenea, și conștiința istorică potrivit căreia noi suntem descendenți ai lui Abraham, Isac și Iacob, suntem membri ai neamului lui Moise, Hristos și Spinoza, potrivit căreia David și Solomon au fost regii noștri, Ieremia și Isaia au fost profeții noștri, această conștiință a apartenenței la un neam care a dat eroi de diferite feluri și de mare însemnătate, această conștiință, care de altminteri are importanță doar pentru o minoritate, ar putea avea temei – împotriva substanțialelor avantaje ce ar decurge din renunțarea la rasă și din amestecul cu alții – doar dacă rasele care ne înconjoară nu ar fi capabile să le opună măreților noștri membri alții de același calibru sau dacă nu ar putea alătura istoriei noastre una la fel de bogată sau poate chiar mai bogată. Dar să ne referim la una din națiunile în mijlocul cărora trăim, care ne este cea mai simpatică și a cărei limbă am preluat-o cu predilecție, și anume națiunea germană; cât de colosală pare aceasta în comparație cu noi, evreii, în ceea ce privește diversitatea evoluției, în ceea ce privește aportul la civilizație, în ceea ce privește mulțimea considerabilă de personalități ale intelectualității! De asemenea, și rasele mai mici, chiar și cele mai mici, care conviețuiesc alături de noi sau în jurul nostru, ne oferă cel mai adesea, dacă lăsăm la o parte prejudecățile, destule echivalente pentru însemnătatea noastră istorică, chiar dacă în unele cazuri ar fi vorba numai despre actuala viață politică și națională, care pentru noi, evreii, este pierdută pentru

totdeauna. Și tocmai acești germani, care au fost îndrumați să fie întotdeauna o națiune aflată în mijlocul civilizației, consideră că, în alte zări și în alte condiții, menținerea rasei și a naționalității este dăunătoare sau cel puțin nefavorabilă pentru ei și pentru urmașii lor; în ciuda faptului că națiunea lor se numără printre podoabele populației pământene, ei nu se sfîesc să se lepede de rasă și naționalitate. Așa au procedat, de exemplu, în Statele Unite ale Americii, unde s-au amestecat și chiar s-au dizolvat în rasa care acolo nu este doar cea dominantă, ci și cea îndreptățită și chemată spre a prelua treburile obștești și a conduce instituțiile publice. Germanii din acea republică transatlantică ne arată nouă, evreilor, prin acest exemplu pe care îl urmează milioane de indivizi, calea pe care o avem de urmat, nu doar pentru binele întregului stat în care trăim, stat care se fortifică prin omogenitatea cetățenilor, ci și spre binele nostru, ca urmare a motivelor enunțate.

IV

Motivul principal al stăruinței noastre la iudaism îl constituie însă religia noastră. O dată lepădați de această religie, fapt demonstrat de diferite exemple, ne înstrăinăm destul de repede, prin intermediul amestecului cu alt sânge, și de rasa noastră, și de toate speranțele, dorințele și amintirile care sunt în legătură cu aceasta. Religia noastră reprezintă principalul bastion, care nu numai că ne izolează de restul lumii neevreiești, dar care trebuie să ne și apere de toate săgețile îndreptate împotriva noastră. Dacă nu am fi avut tocmai această religie mozaică am fi fost deja, luând în calcul celelalte mari capacități de a ne asimila, pierduți de mult în amestecul de popoare și nenumărate milioane de indivizi evrei ar fi fost scăpați de povara apăsătoare, adesea copleșitoare, pe care au trebuit și mai trebuie încă să o suporte din cauza credinței lor.

Într-adevăr, dă de gândit celui care privește la acest popor evreu că, pentru a păzi un tezaur, pe care el îl consideră a fi religia sa, renunță la liniște, la libertate și la egalitatea cu ceilalți și găsește în crezul său alinare și compensație pentru toate suferințele pe care le-a îndurat și pe care le va mai avea de îndurat. Martiriul din cauza religiei

nu este un fenomen specific evreilor, însă doar la evrei există o durată și o intensitate atât de mari ale acestui martiriu, încât pot declanșa uimirea pământenilor. Dacă aceasta provoacă și admirație, este o întrebare ce ar primi răspunsuri diverse. Nu mai trăim în acele vremuri în care stăruința la confesiunea moștenită sau chiar fanatismul religios să provoace admirație sau să declanșeze mania de a imita; această stăruință nu mai este percepută nici măcar ca un semn de bărbăție aleasă. Dimpotrivă, observăm că, în ciuda larmei pe care o fac cercurile interesate, își face loc o tot mai mare indiferență cu privire la religie în cadrul societății civilizate. Și chiar dacă sunt puțini adepți ai gânditorilor celor mai îndrăzneți, care emit supoziții despre inconsistența tuturor religiilor, considerate depășite și chiar dăunătoare, totuși cei mai mulți membri ai societății noastre au redus importanța acordată religiei, conferindu-i acesteia doar un rol secundar în viața modernă. Fanatismul religios și excesele călugărilor medievali sau ale dervișilor din Asia Centrală provoacă astăzi doar un zâmbet de compasiune. Chiar și nouă, evreilor de astăzi, exemplul acelor sărmani nenorociți care au preferat să ardă decât să stingă focul izbucnit de sabbat nu ne mai stârnește nici o urmă de admirație, cum cu siguranță s-a întâmplat în vremea strămoșilor noștri.

În ceea ce privește concepțiile despre religie, omenirea de astăzi poate fi împărțită în trei categorii distincte: în credincioși, sceptici și necredincioși. Primul grup, acela al credincioșilor, cuprinde încă mase largi ale populației. Acești adepți păstrează religia pe care au moștenit-o, pe de o parte dintr-o necesitate reală sau închipuită, pe de altă parte din pură obișnuință și lipsa deprinderii de a gândi, cel puțin în această privință. Acestei grupe îi aparțin mulțimile care merg și umplu bisericile, moscheile și templele, ascultă vorbele preoților și se întăresc sufletește cu acestea, respectă pe cât posibil regulile, formulele și ceremoniile impuse de crezul lor. Religia în care cred acești oameni este singura mântuitoare; în opinia lor, în afară de această religie nu există nici o mântuire. Intoleranța manifestată față de cei de altă credință, intoleranță care poate degenera în excese fanatice, este o urmare firească a unor asemenea concepții. Cel de-al doilea grup este compus din așa-ziii luminați, care încă susțin principiul potrivit căruia fiecare om trebuie să aibă o religie, dar ei îl lasă pe fiecare să se mântuiască în felul lui. De această dată nu numai că nu se respectă

toate preceptele religioase, ci, mai mult, se manifestă tendința de emancipare și de eliberare de majoritatea constrângerilor pe care le presupune religia. De aici obișnuința de a ironiza și de a lua în râs punctele slabe pe care le conține în mod incontestabil orice religie, singurul punct fix, spre care converg toți, fiind credința într-un singur Dumnezeu. Atmosfera care domnește în cadrul acestei grupe, căreia îi aparțin clasele mai culte din toate țările civilizate și de la care a pornit toleranța religioasă, a fost descrisă de un gânditor francez în renumita carte *Ruinele*, care, probabil, a și favorizat toleranța.

În fine, cea de a treia categorie, ultima și deocamdată cea mai redusă numeric, este reprezentată de aceia care își împlinesc nevoile metafizice prin intermediul propriei gândiri sau cugetând la ideile emise de cele mai îndrăznețe și neînfricate spirite cu privire la credința în lucruri supranaturale. Acești oameni sunt mai presus de oricare dintre religii și chiar dacă, formal, fac parte dintr-o anumită religie, faptul se explică cel mai adesea doar prin rațiuni convenționale. Partidul social-democrat, care își trâmbează ateismul chiar cu o anumită ostentație, își găsește locul, chiar dacă a ajuns aici, de fapt, pe o altă cale, tot în această grupă.

Noi, evreii, avem reprezentanții noștri în toate cele trei categorii. Îi avem pe ortodocșii noștri, care consideră de neconceput ca, de exemplu, doar sâmbăta să fie o zi ce trebuie păstrată cu sfințenie, nu și vinerea sau duminica, zile care, la fel de bine, ar putea fi considerate în același mod; potrivit lor, rugăciunile se pot înălța la ceruri doar prin zidurile templului, nu și prin cele ale moscheilor și bisericilor; potrivit lor, doar de ziua împăcării există la Cel de Sus o predispoziție spre iertarea păcatelor, nu în oricare zi a calendarului; potrivit lor, Dumnezeu înțelege mai bine sau ascultă cu mai mult drag cuvintele ebraice pe care noi le înălțăm spre El decât pe cele rusești sau chinezești, de exemplu; potrivit lor, mantaua de rugăciune cu care noi ne acoperim este de fapt o ținută de gală impusă pentru a ne putea înfățișa la curtea cerească; potrivit lor, indicațiile cu privire la mâncăruri, care le pun în încurcătură pe bucătăresele noastre, ar fi cu adevărat emise după știința și voia Celui care conduce lumea; potrivit lor, cu adevărat se produce o alianță între noi și Dumnezeu atunci când consimțim să li se facă băieților noștri, la opt zile după naștere, o operație dureroasă și periculoasă, ș.a.m.d.

Îi avem și pe liber-cugetătorii noștri, care ignoră învățăturile emise de Moise în nume propriu și în numele lui Iehova, și care cred că ei ar putea să-și găsească drumul în viață fără nici o religie. Însă majoritatea evreilor din țările civilizate aparțin categoriei celor luminați. Aceștia preamăresc pe singurul Dumnezeu, Dumnezeul taților lor, dar văd în El, din cauza lungilor și amarnicelor experiențe de viață prin care au trecut, nu un Dumnezeu special al evreilor, ci o ființă supremă comună tuturor făpturilor. Ei s-au lepădat de majoritatea lucrurilor pe care povățuitorii într-ale religiei din secolele trecute le-au adăugat ca ornament la religia iudaică; pe de o parte, din exaltare și din dorința de înăspri și mai mult poruncile destul de severe; pe de altă parte, și cu intenția de a-i diferenția prin numeroase particularități pe evrei de celelalte popoare și comunități religioase.

Evreii luminați, al căror număr crește încontinuu prin înglobarea altora din tabăra ortodoxă, ar trebui să fie destul de lipsiți de prejudecăți încât să recunoască faptul că mântuirea poate fi găsită și în alte religii cu credință în Dumnezeu. De asemenea, ei ar trebui să fie destul de deschiși încât să vadă că o altă religie monoteistă ar putea avea aceeași valoare cu a lor, chiar dacă nu ar fi superioară. În acest caz însă ei nu ar trebui să respingă ca neîntemeiată opinia susținută de Rousseau, după care fiecare bun cetățean ar trebui și chiar trebuie să adopte, fie și numai în interesul păcii și al bune înțelegeri între concetățeni, religia dominantă în patria sa. Astfel ar fi pusă în practică afirmația inteligentă a lui Henric al IV-lea, conform căreia merită să participi la o liturghie la Paris, și, în același timp, liniștii îndelung așteptate i s-ar acorda o mare însemnătate. Dar nu este vorba doar de liniștea propriu-zisă pe care evreii luminați ar dobândi-o în cazul renunțării la religia lor, ci și de o perspectivă bine fondată, căci de-abia prin adoptarea religiei comune, a religiei dominante în patrie, vor deveni cetățeni pe deplin egali ai statului, și astfel nu s-ar mai pune în calea lor și a urmașilor lor nici o barieră în viața publică și socială. Pe lângă liniștea neprețuită ar rezulta și avatanjul că, după lepădarea de iudaism, privit, în general, cu prejudecăți, ar putea ocupa, în funcție de competențele de care dispun, o previzibilă poziție favorabilă în viață. Și mai există încă un factor foarte important, care ar trebui să fie decisiv pentru ca cetățeanul modern să prefere să îmbrățișeze religia comună și dominantă dintr-un stat în defavoarea unei religii mici și

aparte, și anume: contribuția la binele public grație concepției unitare cu privire la religie. Cu cât apar mai puține fricțiuni din cauza mulțimii de neamuri și a diversității de concepții religioase, cu atât mai simplu îi este statului să-și aloce întreaga forță pentru creșterea gradului de bunăstare a întregii populații. Prin urmare, dacă noi, evreii, nu putem ajunge la un numitor comun nici măcar între noi, atunci, ca parte integrantă a statului, ar trebui ca în interesul statului în care trăim să renunțăm la religia mozaică, fie și numai pentru faptul că este diferită de religia dominantă în stat.

Toate aceste considerații au fost evidente până acum doar pentru puțini evrei, sau, cu toate că au fost evidente, doar în cazuri extrem de rare s-a renunțat la religia iudaică, ceea ce se explică atât prin perseverența tipic orientală de a stăruii într-o credință o dată adoptată, cât și printr-o anumită limită a neamului nostru. În ciuda faptului că din punct de vedere politic, social și economic nu ne interesează deloc că suntem perfect opuși percepțiilor strămoșilor, în chestiunea religiei, chiar dacă suntem cei mai preciși gânditori, credem că ar trebui să ne oprim și să rămânem acolo unde se aflau acum două mii de ani strămoșii noștri care, după standardele de astăzi, erau un popor cu un grad cultural destul de redus. Deși condițiile și concepțiile sunt total diferite, deși însemnătatea religiei se află în continuă scădere, deși modul de acțiune al omului modern este determinat de alte motive considerate mai importante, da, deși înțelepciunea ce altminteri ne este recunoscută ne îndeamnă cu cea mai mare insistență să renunțăm la credința părinților noștri, care ne împovărează apăsător, noi rămânem totuși loiali credinței noastre. Evreii luminați par să aștepte o a doua apariție prin foc și pară, înainte de a se elibera de blestemul care s-a abătut asupra lor; orice altceva care-i călăuzește, și anume, rațiunea omenească, se pare că în acest caz nu are destulă autoritate asupra lor. Celelalte popoare din jurul nostru știu să se adapteze mai bine, din punctul de vedere al religiei, la cerințele necesare propriului progres; convertirea de la o religie la alta poate fi observată adesea nu doar la păturile de jos ale populației, ci și la clasele sociale superioare, în cazul cărora, de exemplu, prințesele care se căsătoresc la o curte în care domină o altă religie, o preiau fără mari scrupule pe aceasta. De fapt, în asemenea împrejurări, este vorba despre considerații pur convenționale, care conduc la pasul respectiv, și nu, ca în cazul nostru,

de motivele cele mai întemeiate pe care le poate avea cineva. Obiecția că, în cazurile menționate anterior, pasul făcut este unul mai mic, pentru că schimbarea se petrece în interiorul religiei creștine, pe când noi ne aflăm în afara acesteia, poate fi contrată prin observația banală că în cazul în care se face un asemenea pas, nu contează mărimea lui, aceasta fiind egală, de fapt, cu mărimea avantajelor ce decurg din el. Încă nu s-a cercetat, și probabil că nici nu se poate stabili exact, dacă, de pildă, trecerea de la religia iudaică la cea protestantă este mai mare decât trecerea de la religia protestantă la cea catolică sau greco-ortodoxă. Spre exemplu, biserica catolică a susținut, cel puțin în perioada ei de mare glorie, și probabil că mai susține și astăzi, că protestanții ar fi mai păgâni decât evreii; prin urmare, o autoritate creștină de rangul cel mai înalt susține că noi, evreii, ne aflăm mai aproape sau, altfel spus, mai puțin departe de o confesiune creștină, decât adepții unei alte confesiuni creștine. Prin acest exemplu dorim să demonstrăm doar faptul că anumite categorii de indivizi, cu posibilități nu mai mici ca ale noastre, știu să cântărească valoarea religiei. Aceștia, cu toate că se află în împrejurări mai puțin nefavorabile decât noi, adoptă totuși o altă religie; ar putea fi vorba, prin urmare, doar de incapacitate de comprehensiune, dacă tocmai noi, care prin religie suntem cei mai mai lezați, preferăm ca în locul schimbării religiei să parcurgem toate etapele martiriului la care suntem supuși.

V

Nenorocirea care se ține scai de noi de două milenii și care se va prelungi la nesfârșit în viitor, cea mai lungă nenorocire pe care a trebuit să o suporte vreodată un popor sensibil și capabil, poate fi înlăturată, date fiind cele spuse mai înainte, doar prin schimbarea religiei și amestecul rasei. Suferințele specifice evreilor pot înceta doar atunci când ei înșiși încetează a mai fi evrei. Doar o dizolvare completă în alte neamuri poate fi considerată unicul leac împotriva suferinței noastre. toate celelalte soluții putându-se dovedi drept simple șarlatanii de vraci.

Căile care conduc la această țintă sunt diferite. Cel mai rapid, acest scop poate fi atins prin căsătoriile mixte, prin convertirea

la o altă religie și prin înregistrarea copiilor noștri nou născuți la religia principală a țării. Legislația celor mai multe din țările civilizate a înlesnit considerabil posibilitatea de a încheia căsătorii mixte și, chiar dacă într-un număr destul de restrâns, unii dintre ai noștri au folosit această porțiță deschisă pentru a dobândi pacea pământească. Luând însă în considerare țelul suprem, acela de a elibera oameni sensibili de o povară apăsătoare, ar fi de datoria tuturor părților implicate să încurajeze foarte puternic aceste căsătorii mixte, până acum doar sporadice, pe care să le considere chiar sarcina principală pe care o au de îndeplinit. În interesul unui scop nobil, obiectivul trebuie atins, chiar și atunci când înfăptuirea lui se produce prin sacrificiu, cum ar fi coborârea pe o treaptă socială inferioară. În loc să se strângă mijloace financiare uriașe, pentru a strămuta anumite grupuri de evrei din țări în care ura față de ei ia forme din cele mai radicale în altele unde momentan sunt mai feriți, dar unde cu siguranță, date fiind motivele invocate la început, vor apărea mai devreme sau mai târziu noi pericole pentru ei, ca evrei, aceste mijloace ar trebui folosite pentru a promova iluminarea, pentru a susține căsătoriile mixte, altfel spus, pentru dizolvarea treptată în celelalte neamuri. În loc de strămutarea evreilor care aduce, probabil, alinare, dar nu și tămăduire, ar trebui să încercăm să înfăptuim îndepărtarea din iudaism a cauzei acestei asuprii.

La indivizii adulți, convertirea la altă religie, în situația în care nu este cauzată de motive temeinice de natură exterioară, presupune pentru noi, evreii, dificultăți evidente, deoarece noi avem un foarte dezvoltat sentiment al pietății față de părinți, care în acest mod va fi afectat, la fel ca și sentimentul de a fi solidar cu membrii neamului nostru, sentiment ce va fi abolit. Puțini sunt cei care se află în situația fericită de a se îndrepta spre malul salvator fără a trebui să țină seama de cei lăsați în urmă, care vor rămâne izolați. Dar ceea ce dintr-un anumit motiv este greu sau imposibil de acceptat pentru un evreu adult, nu este valabil și pentru cei care tocmai se nasc și care nu au de trecut peste niște prejudecăți, care nu trebuie să se rupă de o credință deja înrădăcinată în ei. A-i menține pe aceștia la iudaism este echivalent cu a-i menține în carceră, cu a le pune în frunte un semn al suferinței într-un mod inutil și iresponsabil. Această generație poate și trebuie să fie predestinată să realizeze convertirea masivă de la iudaism

până la dispariția treptată a acestuia. Această generație trebuie să aducă, dacă nu contemporanilor, atunci măcar generațiilor următoare, libertatea deplină.

Pe lângă liniște pentru evrei, dizolvarea evreimii în celelalte neamuri va aduce acestora, la rândul lor, avantaje importante. Neamul evreiesc dispune de calități intelectuale de necontestat, unanim recunoscute, pe care le-ar aduce ca zestre remarcabilă popoarelor în care s-ar dizolva (zestre care nici nu ar putea fi îndeajuns de prețuită de popoarele mai mici și mai puțin dezvoltate). Se poate constata deja, până la momentul actual, că pruncii concepuți de evrei cu membri ai altor neamuri oferă exemple demne de luat în seamă; se poate admite, fără prejudecăți, că specia umană ar avea de câștigat din fuzionarea cu evreii.

În urma acestei expunerii, putem conchide că emanciparea noastră, singura radicală, depinde de noi. O emancipare definitivă și incontestabilă poate fi atinsă nu grație ajutorului străin, nu prin măsuri despotice, nici prin însuși progresul umanității, ci numai prin inițiativele proprii menționate mai sus. Nu doar recente evenimente din Germania și Rusia ne arată singura cale de ieșire, și anume cea deja precizată, ci și fiecare filă a istoriei noastre. Dar tocmai timpul prezent, pe de o parte timpul iluminismului în care începe să pălească spaima pe care fiecare religie o inoculează masiv tuturor celor care abandonează anumite dogme religioase și, pe de altă parte, timpul dovezilor de netăgăduit ale evenimentelor antisemite, tocmai prezentul demonstrează că propunerile făcute aici trebuie luate în considerare și duse la îndeplinire. Fanaticii, cei interesați să păstreze situația actuală, dușmanii evreilor, se vor împotrivi acestor propuneri, însă cine își iubește neamul, cine nu vrea să-și condamne neamul pe veci la suferințe interminabile și fără rost va încuviința aceste propuneri. Neamul nostru nu poate fi eliberat în alt mod – cine are ochi de văzut, să vadă și cine gândește liber să confirme!

Traducere de Ion LIHACIU

III

Es ist auch nicht der Wunsch, die Reinheit der Rasse aufrecht zu erhalten, noch der uns gründlich ausgetriebene Rassenstolz, welcher uns bestimmen könnte, das Duldertum fortzusetzen. Fehler und Eigenschaften einer Rasse pflegen verschiedenartig beurteilt zu werden, je nachdem die Beurteilenden derselben angehören oder als Fremde ihr feindlich oder freundlich gesinnt sind. Innerhalb der eigenen Rasse herrscht, wie beim einzelnen Individuum, die Neigung vor, die eigenen Fehler zu übersehen oder zu verringern, die Eigenschaften aber unverhältnismäßig zu vergrößern. Was uns Juden betrifft, hat man namentlich in Deutschland in der letzten Zeit unserer Rasse alle Fehler, die Einzelne unter uns gegenwärtig oder in vergangenen Zeiten begangen haben, die einzelnen Ständen anhaften, zu Fehlern – der Rasse gemacht; man hat den Groll, den man berechtigt oder nicht einzelnen Stammesgenossen nachtrug, auf die ganze Judenschaft ausgedehnt, und daraus ist ein Zerrbild des Juden entstanden, das nur Dummheit oder Haß als zutreffend anerkennen mögen. Es steht uns nicht an, die vielen großen Eigenschaften, die wir besitzen, aufzuzählen; wir können aber doch mit Stolz hervorheben, daß wir an dem Geistesleben der modernen Völker einen im Verhältnisse zu unserer geringen Zahl hervorragenden Anteil genommen haben, einen Anteil der um so schwerer in die Wagschale fällt, als wir bis vor kurzer Zeit ein überall unterdrücktes Volk gewesen sind, das vorzugsweise mit den Sorgen, die einem solchen anhaften, zu kämpfen hatte. – Es kann hier auch darauf hingewiesen werden, daß, wenn wir schon im Zustande der Unfreiheit einen bemerkenswerten Anteil an der Förderung der geistigen Interessen der Menschheit genommen haben, eine Steigerung derselben bei Lockerung und Abstreifung der Fesseln, die uns bisher hinderten, zum mindesten als wahrscheinlich vorauszusehen wäre.

Wir können übrigens den Wert den unsere Rasse für die Menschheit besitzt, hier weiter unerörtert lassen, müssen aber als Juden, insofern wir nicht von Eigendünkel in unserem Urteil beeinträchtigt sind, zugeben, daß die Rassen der meisten andern modernen Völker, in deren Mitte wir leben, gleichen Wert mit der unserigen besitzen, ja daß die großen Kulturnationen einen doch

etwas höheren Wert beanspruchen dürfen als wir. Haben die anderen Rassen aber gleichen Wert mit der unserigen oder höheren, so ist das starre Festhalten an unserer Rasse, diese Scheu sich mit den anderen zu vermischen, von diesem Standpunkte aus, nicht zu verteidigen. Abgesehen davon auch, daß sie vom Standpunkte unserer, trotz aller Anläufe sich wenig verbessernden Lage gleichfalls unhaltbar ist; muß uns die vergrößerte Einsicht in das Walten der Natur zwingen, die Stabilität der Rasse im eigensten Interesse derselben aufzugeben. Es ist wohl allgemein bekannt, daß die Familienheiraten für die kommenden Geschlechter in Bezug auf psychische und physische Entwicklung ausserordentlich schädlich wirken; dass es durch unzählige Beispiele erwiesen ist, daß dieselben eine Verschlechterung der Nachkommenschaft erzeugen. Nun sind wir Juden ein kleiner Stamm, wir bilden so zu sagen eine große Familie und wir verheiraten uns nicht nur immer untereinander, sondern meistens nur innerhalb eines kleinen Kreises von Stammesgenossen. Die üblen Folgen davon können nicht ausbleiben und sind leider auch nicht ausgeblieben. Es sei nur ein Faktum berührt, welches gegen das gewaltige Übel dieser Sitte oder Unsitte spricht: die große Menge von Geistesstörungen nämlich, die innerhalb unseres Stammes vorkommt und die, wenn wir das abnorme Verhältnis, das gerade die jüdische Bevölkerung zu dieser Krankheit liefert, ins Auge fassen, uns mit Schrecken in die Zukunft blicken läßt. Der persische Adel erhält seine körperliche Kraft und Schönheit und seine geistigen Fähigkeiten, nach dem übereinstimmenden Urteile bewährter Sachverständigen, einzig und allein dadurch, daß er sich immerfort mit fremdem Blute vermischt und sich verjüngt. Wir aber gehen, wenn wir es so fortreiben sollten, dass wir immer nur unter uns heiraten, dem geistigen wie dem körperlichen Ruine entgegen. Wären also gar keine anderen Motive vorhanden, so müßte schon das Eine, daß sich die Rasse verschlechtert und schädigt, ein Aufgeben derselben empfehlenswert machen. Auch das historische Bewußtsein, dass wir Abkömmlinge von Abraham, Isaak und Jakob, daß wir Stammesgenossen von Moses, Christus und Spinoza sind; daß die David und Salomon unsere Könige, und die Jeremias und Isaias unsere Propheten waren – das Bewußtsein, daß wir einem Volke angehören, das Heroen verschiedener Art und ansehnlicher Größe hervorgebracht hat, dieses

Bewußtsein, daß zudem nur für eine Minderheit Bedeutung hat, könnte nur dann gegen die wesentlichen Vorteile, die sich aus dem Aufgeben der eigenen Rasse und der Vermischung mit anderen ergeben, einige Berechtigung verdienen, wenn die uns umgebenden Rassen unseren Größen keine ebenbürtigen entgegenstellen, unserer etwas dürftigen Geschichte keine eben so reichhaltige, oder vielfach reichhaltigere an die Seite setzen könnten. Aber greifen wir aus den Nationen, in deren Mitte wir leben, diejenige heraus, die uns am sympathischsten ist und deren Sprache wir mit Vorliebe angenommen haben, die deutsche nämlich; wie kolossal erscheint dieselbe, was die Reichhaltigkeit ihrer Entwicklung, was ihre Förderung der Zivilisation, was ihre stattliche Menge an geistigen Größen betrifft, uns Juden gegenüber. Und auch die kleinem und kleinsten Rassen, die um und mit uns leben, bieten uns meistens, wenn wir Voreingenommenheit abzustreifen vermögen, genügende Äquivalente für unsere historische Bedeutung, und wäre es bei vielen nur das aktuelle politische und nationale Leben, das sie führen und das für uns als Juden auf ewig verloren ist. Und selbst diese Deutschen, die angeführt wurden, eine im Brennpunkte der Zivilisation stehende Nation, finden es natürlich, daß unter anderen Himmelsstrichen und anders gearteten Verhältnissen ein Festhalten an Rasse und Nationalität schädigend, oder wenigstens nicht fördernd für sie und ihre Nachkommenschaft wirkt und trotzdem ihre Nation zu den Zierden der irdischen Bevölkerung zählt, scheuen sie es doch nicht, sich der Rasse und Nationalität zu entäußern und sich, wie z. B. im großartigsten Maßstabe in den Vereinigten Staaten von Nordamerika, mit derjenigen Rasse zu vermengen und in ihr aufzugehen, die dort nicht nur die herrschende, sondern auch die zur Führung und Leitung des Gemeinwesens berechtigteste und berufenste ist. – Die Deutschen, namentlich in jener transatlantischen Republik, weisen mit diesem Beispiele, dem Millionen Individuen folgen, uns Juden den Weg, den wir einzuschlagen haben, nicht nur um das Gesamtwohl des Staates, in dem wir leben und der durch die Homogenität der Bürger gekräftigt wird, sondern auch um unser eigenstes Wohl aus den angeführten Gründen zu fördern.

Das Hauptmotiv unseres Verharrens beim Judentum bildet jedoch unsere Religion. Haben wir die einmal aufgegeben, und das zeigen mannigfaltige Beispiele, dann entäußern wir uns auch recht bald, durch Vermischung mit anderem Blute, unserer Rasse und aller Hoffnungen, Wünsche und Erinnerungen, die mit derselben zusammenhängen. Diese unsere Religion bildet das wesentlichste Bollwerk, das uns nicht nur gegen die andere nichtjüdische Welt abschließt, sondern das auch alle Pfeile, die gegen uns gerichtet werden, auffangen muß. Hätten wir nicht gerade diese bestimmte mosaische Religion, wir wären, vermöge unserer sonstigen großen Assimilationsfähigkeit, schon längst im Völkergemische aufgegangen und unzählige Millionen jüdischer Individuen waren, von der drückenden, oft erdrückenden Last befreit gewesen, die sie ihres Glaubens wegen zu tragen hatten und haben.

Wahrlich! es giebt dem Menschenfeunde zu denken, wenn man dieses jüdische Volk betrachtet, das, um einen Schatz zu hüten, den es in seiner Religion zu besitzen vermeint, seine Ruhe, seine Freiheit, die Gleichberechtigung mit andern aufgibt, das für alle Leiden, die es ausgestanden hat und für alle, die ihm in Aussicht stehen, Trost und Entschädigung in seinem Glauben findet. Das Märtyrertum der Religion wegen ist zwar keine Erscheinung, die bloß bei den Juden zu Tage tritt, allein nur die Juden haben eine Länge und Größe desselben aufzuweisen, die geeignet ist, das Staunen der Erdbewohner zu erregen. Ob auch die Bewunderung, ist eine Frage, deren Beantwortung sehr geteilt ausfallen würde. Wir leben, eben nicht mehr in jenen Zeiten, wo Festhalten an dem ererbten Glauben oder gar religiöse Schwärmerei Bewunderung und Nachahmungssucht erregen können oder wo darin wenigstens ein Zeichen edler Mannhaftigkeit erblickt wird. Im Gegenteil sehen wir, daß trotz des Geschreies der dabei interessierten Kreise eine große Gleichgiltigkeit gegen die Religionen immer mehr in der zivilisierten Gesellschaft Platz greift; und wenn auch nur wenige den kühnsten Denkern folgen, die alle Religionen für unhaltbar, verbraucht und sogar schädlich ausgeben, so haben doch die maßgebendsten Elemente unserer Gesellschaft den Wert der Religion sehr herabgedrückt und legen ihr im modernen

Leben nur eine untergeordnete Bedeutung bei. Die religiösen Schwärmereien und Excesse mittelalterlicher Mönche oder mittelasiatischer Derwische erregen heute nur ein mitleidiges Lächeln, und selbst bei uns heutigen Juden können z. B. jene Armen, die lieber elendiglich verbrannten als das Feuer am Sabbath löschten, keine Bewunderung mehr erregen, wie sie es gewiß bei unseren Voreltern gethan haben.

Man könnte die heutige Menschheit in Bezug auf ihre Anschauungen in Religionssachen in drei verschiedene Hauptgruppen teilen, in Gläubige, Zweifler und Ungläubige. Die erstere Gruppe, die der Gläubigen, umfaßt noch große Massen der Bevölkerungen. Hier hält man an der überkommenen Religion fest, theils aus wirklichem oder eingebildetem Bedürfnis nach einer solchen, theils auch aus leidiger Gewohnheit und Mangel an eigenem Nachdenken, wenigstens nach dieser Richtung hin. Dieser Gruppe gehören jene Mengen an, die die Kirchen, Moscheen und Tempel besuchen und füllen, die auf die Worte der Priester lauschen und sich an denselben erbauen; und die die vorgeschriebene Regeln, Formeln und Ceremonien, die ihnen ihr bestimmter Glaube vorschreibt, möglichst getreu einhalten. – Die bestimmte Religion, zu der sich diese Mengen gerade bekennen, ist für sie die alleinseligmachende und außer derselben giebt es nach ihrer Anschauung gar kein Heil. Intoleranz gegen Andersgläubige, die sich zu fanatischen Ausschreitungen steigern kann ist natürliche Folge solcher Vorstellungen. Die zweite Gruppe bilden die sogenannten Aufgeklärten, die wohl noch den Grundsatz verfechten, daß jeder Mensch eine Religion haben müsse, die aber jeden nach seiner Façon selig werden lassen. Hier wird nicht nur nicht alles eingehalten, was die Religion vorschreibt, sondern es besteht das lebhafteste Bedürfnis, sich von dem größten Teile der Fesseln derselben zu emancipieren. Hier ist das Spotten und Spötteln über die Schwächen, die jede Religion doch unleugbar bietet, gebräuchlich und es giebt nur einen fixen Punkt, der alle vereinigt, der Glaube an einen einzigen Gott. Der Stimmung dieser Gruppe, der die gebildeten Klassen aller zivilisierten Länder angehören und von der die religiöse Toleranz ausgegangen ist, hat ein französischer Denker in dem vielgelesenen Buche: „Die Ruinen“, Ausdruck verliehen, und wohl auch Vorschub geleistet. Die dritte, letzte und vorläufig kleinste

Gruppe endlich, bilden diejenigen, die ihr metaphysisches Bedürfnis durch eigenes Denken oder durch das Nachdenken desjenigen, was die kühnsten und unerschrockensten Geister in Bezug auf den Glauben an übersinnliche Dinge herausgefunden haben, befriedigen. Hier ist man über jede Religion erhaben, und wenn man auch äußerlich einer solchen angehört, geschieht es zumeist nur aus konventionellen Rücksichten. Die sozial-demokratische Partei, die ihre Glaubenslosigkeit, ja ihren Atheismus mit einer gewissen Ostentation zur Schau trägt, gehört, wenn auch auf andern Wegen hier eingetroffen, gleichfalls dieser Gruppe an.

Wir Juden haben in allen diesen drei Gruppen unsere Vertreter. Wir haben unsere Orthodoxen, die es für unumstößlich halten, daß z. B. nur der Samstag ein zu heiligender Tag sei und nicht auch eben so gut der Freitag oder Sonntag; daß nur durch die Mauern des Tempels die Gebete in den Himmel dringen, nicht auch durch die der Moscheen und Kirchen; daß nur am Versöhnungstage eine Sündenablaßstimmung beim höchsten Herrscher besteht und nicht auch an jedem anderen Kalendertage; daß Gott die hebräischen Worte, die wir zu ihm hinaufschicken, besser versteht, oder lieber hört, als etwa russische oder chinesische; daß der Gebetmantel, in den wir uns hüllen, faktisch das vorgeschriebene Galagewand sei, um vor dem himmlischen Hofe erscheinen zu können; daß die Speisevorschriften, die unseren Köchinnen ewige Verlegenheiten bereiten, wirklich mit Wissen und Willen des Weltregierers erlassen sind; daß in der That dadurch ein Bund zwischen uns und dem Herrgott hergestellt wird, daß wir an unseren Buben am achten Tage nach ihrer Geburt eine schmerzhaft, gefährliche Operation vornehmen lassen u. d. m.

Wir haben aber auch unsere Freidenker, die die Lehren, welche Moses im eigenen Namen und in dem Jehovahs erlassen hat, mißachten und die ohne jede Religion ihren Lebensweg machen zu können glauben. Die Mehrzahl der Juden jedoch in den zivilisierten Ländern gehört der Gruppe der Aufgeklärten an. Diese verehren wohl den einzigen Gott, den Gott ihrer Väter, sehen in ihm aber schon auf Grund der langen bitteren Erfahrungen, die sie gemacht haben, keinen speziellen Judengott, sondern ein allen Geschöpfen gemeinsames höchstes Wesen. Sie haben auch das Meiste von dem abgestreift, was die Religionserklärer vergangener Jahrhunderte an Beiwerk der

jüdischen Religion, theils aus Überspanntheit und aus förmlichem Behagen die an und für sich schon strengen Gebote zu übertrumpfen; theils auch von der Absicht geleitet, die Juden durch recht viele Sonderheiten von den anderen Völkern und Religionsgenossenschaften zu scheiden, angehängt haben.

Diese aufgeklärten Juden die immerfort durch Zuzüge aus dem orthodoxen Lager verstärkt werden, dürften vorurteilslos genug sein um anzuerkennen, daß das Heil auch in einer anderen gottgläubigen Religion zu finden sei. Sie dürften sich auch kaum der Anschauung verschließen können, daß eine andere monotheistische Religion gleichen Wert mit der ihrigen habe, wenn auch keinen höheren. Sie könnten dann aber kaum die von Rousseau verfochtene Anschauung als unrichtig zurückweisen, daß jeder gute Bürger, schon im Interesse des Friedens und der Eintracht unter den Mitbürgern, die herrschende oder Haupt-Religion seines Vaterlandes annehmen sollte und müßte. Sie würden auch die kluge Äußerung Heinrichs des Vierten, daß Paris eine Messe wert sei, auf sich anwenden können, und der endlichen Ruhe den gleichen Wert beimessen. Es ist aber nicht die Ruhe allein, die die aufgeklärten Juden durch das Fallenlassen ihrer Religion erwerben könnten, es ist auch die wohlbegründete Aussicht, dadurch, daß sie die allgemeine Religion, die Hauptreligion ihres Vaterlandes, auch zu der ihrigen machen, sie erst so zu vollen gleichgeltenden Bürgern des Staates werden, und erst dann für sie und ihre Nachkommenschaft keine Schranke im öffentlichen und geselligen Leben sich mehr entgegenstellt. Neben der unschätzbaren Ruhe und dem Vorteile, die nach Maßgabe der Fähigkeiten denkbar günstigste Position nach dem Abstreifen des nun einmal dem allgemeinen, Vorurteile belegenden Judenthums im Leben erwerben zu können, ist es aber auch noch ein weiterer wesentlicher Faktor, der für den modernen, Staatsbürger maßgebend sein sollte, die eine kleine Sonderreligion, gegen die allgemeine und herrschende auszutauschen und das ist der, das Staatswohl durch die Einheit der religiösen Anschauungen zu fördern. Je weniger Reibungen durch die Vielheit der Stämme und die Mannigfaltigkeit der religiösen Anschauungen im Staate vorkommen, desto leichter kann derselbe seine ungehinderte Kraft der Hebung des Wohles der Gesamtheit zuwenden. – Wenn wir Juden also schon als Einzelne zu keinem festen Entschlusse kommen

könnten, als Teile des Staatsganzen müßten wir im Interesse des Staates, in dem wir leben, die mosaische Religion, und wäre es nur, weil sie sich von der herrschenden unterscheidet, aufgeben.

Daß alle diese Erwägungen, bisher nur wenigen Juden eingeleuchtet haben, oder daß, trotzdem dies geschehen ist, nur so seltene Fälle vom Verlassen der jüdischen Religion vorgekommen sind, muß neben der den Orientalen meistens anhaftenden Zähigkeit im Festhalten eines einmal angenommenen Glaubens, auch noch als eine gewisse Beschränktheit unseres Stammes angesehen werden. In politischen, sozialen, wirtschaftlichen Anschauungen machen wir uns blutwenig daraus, im vollsten Gegensatz zu unsern Alvordern zu stehen; in Sachen der Religion aber, mögen wir auch sonst die klarsten Denker sein, glauben wir dort für immerwährend haften bleiben zu müssen, wo unsere Urahnen, ein nach unseren gegenwärtigen Anschauungen gewiß auf niedriger Kulturstufe stehendes Volk, vor mehr als zweitausend Jahren stehen geblieben sind. Trotzdem Lebensverhältnisse, Anschauungen, Erkenntnisse total verändert sind, trotzdem der Wert der Religionen im ewigen Sinken begriffen ist, trotzdem andere und für wertvoller gehaltene Motive die Handlungsweise des modernen Menschen bestimmen; ja, trotz dem die uns sonst zugesprochene Klugheit uns eindringlichst mahnt, den Glauben der Väter, der uns mit drückenden Fesseln belastet, aufzugeben, bleiben wir doch unentwegt bei demselben. Die aufgeklärten Juden scheinen erst eine zweite Erscheinung unter Donner und Blitz abzuwarten, ehe sie sich von dem Banne befreien, in dem sie gefangen sind; alles andere, das zu ihnen spricht, und namentlich der gesunde Menschenverstand, scheint gerade in diesem Falle der notwendigen Autorität bei ihnen zu entbehren. – Die andern Völker um uns herum wissen sich, in Bezug auf die Religion, besser den Bedürfnissen des eigenen Fortkommens anzupassen, und wir sehen nicht nur in den niedrigen Ständen häufige Glaubenswechsel bei denselben vor sich gehen, sondern auch in den höchsten Ständen, wo z. B. die Prinzessinnen, die sich an andersgläubige Höfe verheiraten, die Religion derselben, gegen die eigene ohne viel Skrupeln annehmen. Und dabei sind, es meistens rein konventionelle Rücksichten, die diesen Schritt herbeiführen, nicht aber wie bei uns die wichtigsten Motive, die es für ein menschliches Wesen geben kann. Die Einwendung, daß die

angedeuteten Glaubenswechsel innerhalb der christlichen Religion stattfinden, wir aber außerhalb derselben stehen, daß also in diesen Beispielen der unternommene Schritt ein kleinerer ist, könnte schon durch die triviale Bemerkung, daß es, wenn schon ein derartiger Schritt gemacht werden soll, auf die Größe desselben nicht ankomme, und daß die Größe des Schrittes der der errungenen Vorteile gleich sein muß, abgefunden werden. Es ist aber gar nicht festgestellt und kann es vielleicht auch nicht werden, ob z. B. der Übertritt von der jüdischen zur protestantischen Religion größer sei als der von der protestantischen zur katholischen oder griechisch nicht unirten. Die katholische Kirche z. B. hat wenigstens zur Zeit ihrer größten Macht behauptet, und behauptet vielleicht auch noch gegenwärtig, daß die Protestanten ärgere Heiden sind als die Juden; es behauptet demnach eine christliche Autorität großen Ranges, daß wir Juden einer bestimmten christlichen Konfession näher oder minder fern stehen, als die Bekenner einer anderen christlichen Konfession. – Es soll damit übrigens nur dargethan sein, daß Reihen anderer menschlichen Individuen, mit durchschnittlich gewiß nicht geringeren Fähigkeiten den Wert einer Religion abzuschätzen, wie wir Juden sie besitzen können, unter Verhältnissen weniger zwingender Natur als diejenigen sind, in denen wir uns befinden, Glaubenswechsel vornehmen, und es wohl nur Mangel an Erkenntnisvermögen genannt werden kann, wenn gerade wir, die durch ihre Religion am meisten Geschädigten, dem Glaubenswechsel die ganze Stufenleiter der Martern, denen wir ausgesetzt sind, vorziehen.

V

Das Elend, das an uns seit zwei Jahrtausenden haftet und sich unabsehbar in der Zukunft ausdehnt, das längste Elend das je ein empfindsames, begabtes Volk auszustehen hatte, kann nach dem bisher Beleuchteten nur durch Wechsel der Religion und Vermischung der Rasse behoben werden. Die speziellen Leiden der Juden können nur dann aufhören, wenn sie selbst aufgehört haben Juden zu sein. Nur ein vollständiges Aufgehen in den andern Völkerschaften kann als das einzige Heilmittel gegen unsere Drangsale angesehen werden, alles andere dürfte sich als Quacksalberei herausstellen.

Die Wege, die diesem Ziele zuführen, sind verschiedener Art. Sie können am raschesten durch Mischehen, durch den dieselben vorbereitenden Austritt aus der jüdischen Religion und durch Einführung unserer ins Leben tretenden Kinder in die Hauptreligion des Landes erreicht werden. Die Gesetzgebung der meisten zivilisierten Länder hat die Möglichkeit, Mischehen zu schließen, bedeutend erleichtert und wenn auch nur in sehr minimen Ziffern, haben doch Einzelne aus unserer Mitte diese offene Pforte, um des irdischen Friedens teilhaftig zu werden, benützt. Angesichts des großen Zweckes aber, fühlende Menschen von einer erdrückenden Last zu befreien, sollte es Aufgabe aller beteiligten Parteien sein, diese bisher nur sporadisch vorkommenden Mischehen in großem Stile zu fördern, ja sie zu einer Hauptaufgabe der Wirksamkeit zu machen. Selbst dort wo dieselben nur durch Opfer, etwa durch Hinabsteigen auf eine niedrigere soziale Stufe erreicht werden können, sollten sie im Interesse der guten Sache durchgeführt werden. Statt riesige, pekuniäre Mittel zusammenzuraffen, um einzelne jüdische Gruppen aus Ländern, wo der Haß gegen sie die krasseste Form annimmt, in andere zu schaffen, wo sie wohl momentan besser aufgehoben sind, wo sich aber unausbleiblich aus den Eingangs erwähnten Gründen früher oder später, neue Nöten für sie als Juden einstellen müssen, sollten diese Mittel verwendet werden, um Erleuchtung zu schaffen; um Mischehen, d. h. allmähliches Aufgehen in die andern Völkerschaften zu fördern. Statt Entfernung aus dem Lande der Unterdrückung, die wohl Linderung aber keine Heilung bringt, sollte Entfernung aus dem Judentume, der Ursache der Unterdrückung angestrebt und durchgeführt werden.

Der Religionsübertritt erwachsener Individuen hat, wenn nicht gerade zwingende Gründe äußerer Natur denselben bestimmen, unverkennbare Schwierigkeiten namentlich für uns Juden, bei denen das Pietätsgefühl für die Eltern, das dadurch verletzt, wie das Zusammengehörigkeitsgefühl für die Stammesgenossen, das zerrissen wird, stark ausgebildet sind. Nur wenige sind in der glücklichen Lage, dem rettenden Ufer zusteuern zu können, ohne auf Zurückbleibende, die Getrennte werden, Rücksicht nehmen zu müssen. Was jedoch aus irgend einem Grunde den im vollen Leben stehenden einzelnen jüdischen Individuen schwer oder unmöglich ist, das gilt nicht für Diejenigen die erst ins Leben treten, die keine Vorurteile zu

überwinden, keinen eingewurzelten Glauben auszureißen haben. Diese beim Judentum festhalten, hieße sie in einem Kerker festhalten, hieße ihnen das Brandzeichen des Leidens unnötiger und unverantwortlicher Weise auf die Stirne drücken. Dieses kommende Geschlecht kann und soll dazu auserkoren werden, den massenhaften Austritt aus dem Judentum bis zur allmählichen Erschöpfung desselben durchzuführen, dieses Geschlecht soll, wenn auch nicht der gegenwärtigen Generation, so doch der werdenden und kommenden die endliche Freiheit bringen.

Das Aufgehen des Judentums in den anderen Völkerschaften wird aber neben der Ruhe, die es demselben bringt, auch für diese von wesentlichem Vorteile begleitet sein. Der jüdische Stamm besitzt unleugbare und allseits anerkannte geistige Fähigkeiten, die er als eine beachtenswerte Mitgift den Völkern, in denen er aufgehen dürfte, mitbringt, und die namentlich von den kleinern und weniger vorgeschrittenen unter ihnen, nicht genug zu schätzen wäre. Man kann schon jetzt beobachten, daß die Abkömmlinge von Juden und andern Nationen beachtenswerte Erscheinungen bieten und kann wohl ohne Voreingenommenheit annehmen, daß das Menschengeschlecht, soweit es durch die Verschmelzung mit den Juden berührt, darunter gewinnen würde.

Unsere Emancipation, die einzig radikale, liegt nach diesen Auseinandersetzungen in unserer Hand. Nicht durch fremde Hilfe, nicht durch Machtgebote der Herrschenden, nicht selbst durch Vorwärtsschreiten der Humanität, kann eine endgiltige und unanfechtbare Emancipation errungen werden, nur allein durch die angedeutete ureigene Initiative. Nicht die unmittelbaren Vorgänge in Deutschland und Russland, nein, alle Blätter unserer Geschichte weisen uns auf den einzig möglichen besprochenen Ausweg. Gerade aber die jetzige Zeit, die Zeit einerseits der Aufklärung, in der die Schrecken verbleichen, die jede Religion für die Abtrünnigen von ihren bestimmten Glaubenssätzen verschwenderisch austeilt, und andererseits die der zwingenden Beweise durch die antisemitischen Ereignisse, gerade unsere Zeit eignet sich dazu die hier gemachten Vorschläge zu beherzigen und durchzuführen. Fanatiker, Interessenten an dem gegenwärtigen Zustande, Feinde der Juden, werden diesen Vorschlägen entgegentreten, – wer jedoch sein Volk liebt, wer es nicht für ewig in seinen end- und ziellosen Nöten wissen will, wird ihnen zustimmen. Unser Volk kann nicht anders befreit werden – wer Augen hat muß es sehen, d. h. wer selbstständig denken kann muß es bestätigen.

¹ Vezi postfața sa la Walther Rode, *Knöpfe und Vögel. Lesebuch für Angeklagte*. Mit einem Essay von Anton Kuh und einem Nachwort von Gerd Baumgartner hrsg. von Thomas B. Schumann, Köln/ Wien 2000.

² Hildegard Kernmayer, *Judentum im Wiener Feuilleton (1848-1903)*, Tübingen 1998, p. 227, apud Elan, Amon, *Theodor Herzl. Eine Biographie*, Wien-München, 1979.

³ Hermann Sternberg, „Zur Geschichte der Juden in Czernowitz“, în *Geschichte der Juden in der Bukowina*, hrsg. von Hugo Gold, vol. 2, Tel Aviv, 1962, p. 32.

⁴ Leon Arie Schmelzer, „Geschichte des Zionismus in der Bukowina“, în *ibid.*, p. 91 și urm.

⁵ Emanuel Turczynski, *Geschichte der Bukowina in der Neuzeit*, Wiesbaden 1993, p. 183 și urm.

⁶ „Du bist deiner Nationalität nach kein Pole, kein Ruthene, kein Jude – du bist ein Deutscher“ [După naționalitate nu ești nici polonez, nici rutean, nici evreu – tu ești german], iar fi spus copilului Franzos tatăl său, adăugând însă că „Deinem Glauben nach bist du ein Jude“ [După credință ești însă evreu], vezi prefața la romanul *Der Pojaz* (Stuttgart 1905).

⁷ Vezi în *Bukowiner Rundschau*, Nr. 3408 din 31 august 1900.

⁸ John Leslie, „Der Ausgleich in der Bukowina von 1910. Zur österreichischen Nationalitätenpolitik vor dem Ersten Weltkrieg“, în Emil Brix/ Thomas Fröschl/ Josef Leidenfrost (hrsg.), *Geschichte zwischen Freiheit und Ordnung. Gerald Stourzh zum 60. Geburtstag*, Graz 1991, p. 113-144. Retrospectiv, Philipp Menczel făcea o legătură directă între victoria electorală din 1904 a adepților unei asemenea reforme și „profesionalizarea“ naționalismului local, vezi memoriile

sale cernăuțene, intitulată *Trügerische Lösungen* (Stuttgart/ Berlin 1932, p. 67 și urm.).

’ Helmut Rumpler, Parlament und Regierung Cisleithaniens 1867 bis 1914, în *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*, hrsg. von Peter Urbanitsch und Helmut Rumpler, Bd. VII/1, Viena, 2000, p. 202-203, 880-882; vezi și Helmut Rumpler, *Eine Chance für Mitteleuropa. Bürgerliche Emanzipation und Staatsverfall in der Habsburgermonarchie*, Wien, 1997, p. 552.

PELERINAJ PRIN VECHI CIMITIRE EVREIEȘTI MOLDAVE (I)

Silviu SANIE

Cunoașterea arhitecturii și simbolismului funerar iudaic a constituit doar unul dintre obiectivele cercetării cimitirelor moldave¹. Am consacrat temei amintite un spațiu însemnat în monografia asupra cimitirului medieval evreiesc de la Siret și apoi în câteva studii².

Sunt semnalate dar nu au fost publicate sau nu există posibilitatea verificării monumentelor funerare din Moldova anterioare secolului al XV-lea sau din secolul al XVI-lea. Din lotul inscripțiilor ieșene cu excepția unei singure epigrafe și ea menționată ca nesigură³ primul grup important (55) aparține celei de a doua jumătăți a veacului al XVII-lea (1665-1699)⁴. Cauzele pot fi multiple: monumente confecționate din materiale perisabile, acoperite, distruse etc. și nu în cele din urmă lipsa unor mari comunități bine organizate înainte de jumătatea secolului al XVI-lea. În această situație alte categorii de izvoare scrise (acte, cronici, Consultații rabinice) furnizează informațiile cele mai vechi asupra prezenței unor evrei pe teritoriul Moldovei istorice .

Însemnările de față și cele care vor urma au în vedere câteva elemente deosebite, precum vechimea monumentelor, conținutul deosebit al unor epitafuri și simbolismul funerar mai ales aria geografică în care s-au răspândit unele simboluri și unele considerații asupra transpunerii lor artistice.

În afara materialelor din teritoriul a două centre – Cetatea Albă și Cernăuți⁵, cu situații foarte diferite raportate la perioada prezenței și evoluției comunității evreiești, a apartenenței sau a momentelor în care au fost desprinse de statul moldovenesc și apoi de România, vor fi publicate în continuare monumente din târgurile și orașele Moldovei.

Cetatea Albă. Ipoteza că la Cetatea Albă, anticul Tyras, medievalul Maurocastro, Moncastro, Akkerman, Belgorod, actualul

Belgorod Dnestrovski ar putea fi descoperite vestigiile iudaice, din secolele XV-XVI sau anterioare secolelor menționate se baza pe posibilitatea virtuală că evreii ar fi putut veni în orașul de la Limanul Nistrului alături de negustorii genovezi sau din alte direcții – mai ales din Crimeea . Avem în vedere teritoriul Cetății Albe și nu succesiunea stăpânirilor⁶.

În lucrarea hagiografică mult comentată, atribuită lui Grigore Țamblac „Viața Sf. Ioan cel Nou”⁷ sunt descrise evenimente petrecute la Cetatea Albă în prima jumătate a secolului al XIV-lea și legate de acestea se face și mențiunea existenței unui cartier evreiesc în acel oraș.

O veche și frumoasă biserică cu numele Sf. Ioan cel Nou și o criptă în apropierea orașului certifică însemnătatea și perpetuarea amintirii aceluia eveniment. Pentru una din treptele criptei este utilizată o mare lespede de marmură, probabil parte a unei frize, în stare mediocră de conservare, pe suprafața căreia se păstrează încă șirul de ove, rozete și în centru Scutul lui David (Pl. III/5).

Investigațiile întreprinse de noi în anul 2001, foarte reduse de altfel ca durată, laterale obiectivelor de bază – locuirea greacă și romană din secolele VII a. Chr. – III p. Chr. au adus câteva informații noi⁸.

În cimitirul evreiesc din perimetrul orașului sunt și stele funerare din prima jumătate a secolului al XIX-lea, posibil, după aspect și de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, aflate într-o stare de conservare precară. Ultimele ar necesita operațiuni preliminare care să aducă monumentele în situația de a putea fi cercetate⁹.

În alte două puncte, unul în oraș în curtea unei instituții și altul la 15 km sud-est de oraș au fost găsite câteva monumente izolate. Primele au putut fi mai greu cercetate din cauză că erau alăturate și vopsite cu două sau trei culori (galben, albastru și negru).

În acest cadru vom menționa doar elemente din două inscripții, îndeosebi pentru datele cronologice sigure furnizate, adăugiri nu lipsite de importanță urmând a fi efectuate și în viitor .

1. Altar de marmură de formă paralelipipedică (0,60 × 0,73 × 0,40 m) (Pl. I/2). În partea laterală dreaptă și în diferite puncte ale câmpului inscripției pot fi constatate avarieri. Câteva litere ebraice vizibile ne-au îndemnat să încercăm „curățirea” pe calculator a

fotografiilor unuia dintre monumentele alăturate. Numeroase cauze excludeau efectuarea acestei operațiuni cu mijloacele chimice și mecanice adecvate.

În partea dreaptă apar literele de dimensiuni mai mari מ קכג. Am considerat că primele ar putea indica anul – cum întâlnim obișnuit – fără menționarea mileniilor – [5]123 și מ ar fi de completat [כה] מ. Anul 5123, luna Teveth din calendarul iudaic corespunde anului 1362 luna decembrie din calendarul gregorian. După litera נ este vizibil un ם înaintea lui מ și în continuare, mai puțin clare [נת] כמ litere care ar permite întregirea în [ziua] 19 a [lunii] Teveth dată care corespunde cu 5 ianuarie din calendarul gregorian. Starea și dimensiunea inegală a literelor pot crea confuzii. Însemnarea începe pe marginea unei rupturi posibil vechi după chipul conturat, oricum spațiul existent nu este suficient pentru litera ת care ar modifica substanțial datarea.

Ar fi cel mai timpuriu monument dintre cele cunoscute până în prezent pe teritoriul Moldovei istorice. În câmpul inscripției cu litere mai mari apare și numele רפאל *Rafael*. Însemnări cu litere diferite ca dimensiuni și aspect – litere din scrierea monumentală sau apropiată de cursivă – au fost efectuate și în alte poziții ale altarului decât cea prezentată.

Inscripția a fost incizată pe un altar antic întors cu 180°. Ne aflăm și în situația de a consemna primul altar refolosit foarte probabil pentru un monument funerar. Micile însemnări menționate de la partea superioară a altarului către bază sunt: 1 – בכור „prim născut”; 2 – רוב „urs”, un prenume larg răspândit ortografiat adeseori רב. Doar pe epitafurile de la Siret apare de 20 de ori la fel ca la Cetatea Albă¹⁰; 3 – וצל, fără a putea observa semnele care indică uneori abrevieri, foarte probabil (לוברכה) (צריק) (זכר) „Fie amintirea celui drept binecuvântat”. Termenul „țadik” cu numeroase mențiuni în *Biblie* a fost atribuit în secolele XVIII-XIX în deosebi, nu în exclusivitate, unor fruntași ai hasidismului. Data primei atestări pe monumente funerare a amintitei abrevieri nu-mi este cunoscută. 4 – În partea stângă se poate citi cuvântul בכיה „plânset”. Din șirul de litere ale rândului următor e dificil să separăm cuvinte inteligibile iar în două cazuri literele indicate sunt nesigure. 5 – Din șirul următor către bază, pe mijloc, pot fi separate בנר cuvânt apropiat ca sens de בוגר „adult”. Mai apar: 6 –

„val“ גל ; 7 – ור „cunună“; 8 – גיר – grup de litere care vocalizat diferit poate însemna „cretă“ sau „trecere la iudaism“. Rezolvări definitive de sperat că vor fi posibile la cunoașterea întregului text. În momentul de față considerăm că sunt suficiente elemente care să vină în sprijinul aserțiunii că altarul a căpătat o destinație de monument funerar. De asemeni, poate fi stabilită cu oarecare probabilitate funcția inițială a altarului. O întregire a textului ebraic ar avea prea multe elemente nesigure.

La întoarcerea cu 180° a altarului apar însemnări cu litere grecești cu lectură sigură sau foarte probabilă menționate de sus în jos și un număr de litere izolate. Către baza altarului în această poziție pot fi citite: OCAZ (Οσαζ)¹¹, OCIA (Οσια)¹², ZOTIC (Ζοτις)¹³, CEIΓΟΔΙΤ (Σειγοδιτ)¹⁴, ΔΙΑCIC (Διασις)¹⁵, TIE (Τιε)¹⁶, CΛΙΔEC (Σαιδεξ)¹⁷, ZIPITA (Ζιπιτα)¹⁸ sau ZIPAITA (Ζιπαιτα), APZITIC (Αρζιτις)¹⁹. Cu toate că elenizarea numelor unor evrei nu numai în Diaspora este frecventă timp de secole alăturarea imaginilor se adaugă elementelor care exclud o apartenență iudaică a celor menționați. Sunt nume grecești și din spațiul microasiatic care îmbogățesc informațiile despre locuitorii Tyras-ului²⁰.

Cele patru registre ilustrează chipuri expresive și posibil măști și scene de mare diversitate. În limitele actuale ale cunoașterii reprezentărilor și a textului este dificilă o atribuire sigură. Posibilitatea ca în stânga jos să fie înfățișat un personaj cu *thyrsos*, chipurile și măștile ar îndreptăți ipoteza că pe suprafața altarului apar scene din cultul dionysiac²¹. Doar cunoașterea clară a tuturor reprezentărilor va permite o atribuire definitivă .

2. Lespedea din gresie (0,80 × 0,70 × 0,15 m) care a fost descoperită la aproximativ 15 km sud-est de Cetatea Albă are marginile puțin fasonate și se află într-o stare de conservare mediocră posibil și datorită unor refolosiri (Pl. II).

O mare parte a epitafului a fost inițial scrisă cu litere în relief. După un număr de ani epitaful a fost rescris cu vopsea roșie cu litere de dimensiuni mai mari decât cele în relief.

Reconstituirea propusă se bazează pe ambele însemnări, nici una dintre ele nepăstrându-se în întregime.

פ[ה] נט [פן]/..... חר[ב] ר[בי] / [יחוד] א [בן] ה [רב] ר[בי]
 ר[בינו]/..... שנפטר .. חוד[ש] / [בס] ליו' שנת תקצד / תנצב

„Aici este înmormântat [calitățile defunctului] domnul ? rabinul [rabinul nostru] Iehuda ? fiul domnului, rabinului nostru ?..... care a decedat [în ziua], luna Kislev [5]594 / Fie-i sufletul cuprins în legătura vieții (veșnice). Anul 5594 – din nou nu sunt menționate mileniiile – luna Kislev din calendarul iudaic corespunde cu anul 1833 noiembrie din calendarul gregorian.

Asupra acestei lespezi pe suprafața căreia mai sunt vizibile unele litere și figuri vom reveni după ce va fi restaurată căci în prezent este dificilă separarea și nominalizarea cu siguranță a altor elemente.

Cernăuți. Pentru cei obișnuiți cu orașele care au trecut prin „sistemizare“, unde au fost salvate doar clădiri, mai rar străzi, Cernăuțiul impresionează prin dimensiunea zestrei arhitecturale a secolelor trecute. Cartierele moderne au fost clădite alături, nu prin dărâmarea vechilor construcții.

Orașul actual n-a omis omagierea personalităților etniilor care au trăit și trăiesc la Cernăuți, inclusiv a evreilor (Paul Celan, Rose Auslander, Moshe Alter, Iosef Burg, Eliezer Steinberg, Iosef Schmit, Sidy Thal, Pincu Falik ș.a.). Vechea clădire a Comunității evreiești, acum a tuturor etniilor, rămâne printre edificiile care atrage atenția prin dimensiuni și arhitectură. Viața evreiască, în cult și cultură, continuă evident la o scară modestă.

Cimitirele românilor, ucrainenilor, germanilor, polonezilor și evreilor situate într-o zonă centrală au beneficiat în ultimii ani de sume importante, ca monumente istorice, fonduri care au permis efectuarea unor lucrări de consolidare, restaurări, pavarea aleilor etc.

Cimitirul evreiesc este impresionant nu doar prin întinderea sa – considerat a avea între cimitirele evreiești ale Moldovei istorice cel mai mare număr de monumente funerare păstrate – ci și prin grandoarea monumentelor celor bogați (bancheri, proprietari de fabrici, mari regustori etc.), a demnitarilor locali, a parlamentarilor cu diferite orientări politice, a scriitorilor, artiștilor etc. Însemnările prilejuite de întâlnirea cu monumentele lui E. Steinberg, Beno Straucher, Iacob Pistiner ș.a., vor forma cândva obiectul unor comentarii separate.

Vastele lucrări din cimitir au început cu zonele de la sfârșitul secolului al XIX-lea și din secolul XX, astfel că nu pot fi ilustrate monumentele cele mai vechi. Cimitirul de la Sadăgura, situat

la relativ mică distanță cu modestele lui stele, ilustrează foarte bine unele concepții ale hasidismului.

La cimitirul evreiesc din Cernăuți este reparată armonioasa construcție a capelei mortuare și, la intrare, era în curs de amenajare ceea ce localnicii numeau un „zid al plângerii“ de aproximativ 6 m lungime și 2,5 m înălțime, alcătuit din alăturarea unor stele funerare dislocate în timp de pe morminte selectate pentru frumusețea motivelor decorative și conținutul epitafurilor.

La data vizitării, stelele montate în zid nu coborau în timp de mijlocul veacului al XIX-lea.

Evoluția, modernitatea monumentelor de la Siret se datorează și faptului că siretenii erau cu ochii spre Cernăuți, după cum cernăuțenii priveau spre Viena.

Am ales două stele funerare ale unor leviți din cimitirul cernăuțean pentru a vedea prototipul (Pl. III/1,3) și în continuare monumente cu aceeași imagine dar cu realizări artistice mai modeste, prima de la Siret, pentru ilustrarea utilizării recipientelor de lemn (Pl. III/4), cea de a doua din Cimitirul Păcurari de la Iași, pentru inscripția „Aceasta este munca (misiunea) leviimilor (leviților)“ וְאֵת עֲבוּדָה הַלְוִיִּים care apare deasupra cunoscutei imagini a spălării mâinilor cohanimilor de către leviți (Pl. III/2, 2a).

¹ Dl. Acad. Vasile Stănescu, director al Fundației Familiei Menachem Elias a Academiei Române a reaprins speranța posibilității investigării cimitirelor moldave pentru întocmirea unui studiu amplu despre simbolismul funerar iudaic în estul României.

² S. Sanie, *Dănuire prin piatră. Monumentele cimitirului medieval evreiesc de la Siret*, București, 2000, p. 255-271; idem, *Contribuții la cunoașterea morfologiei stelelor și simbolismului funerar iudaic în estul României* (I), în SAHIR, V, 2000, p. 56-86; (II), în SAHIR, VI, 2001, p. 108-118; (III), în SAHIR, VIII, 2003, p. 11-24.

³ I. Kara, Stela Cheptea, *Inscripții medievale și din epoca modernă a României. Orașul Iași – Inscripții ebraice*, Iași, 1994, p. 1, nr. 1.

⁴ *Ibidem*, p. 1, nr. 1- p. 18, nr. 56.

⁵ Th. Lawy, s.v. צירנארן – Cernăuți, în *Pinkas Hakehilot, Encyclopaedia of Jewish Communities, Rumania*, II, Jerusalem, 1980, p.487-511.

⁶ N. Iorga, *Istoria evreilor în Țerile noastre*, în „Analele A.R.“, t. XXXVI, Mem. Secț. Istorice, București, 1913, p. 4 (168); M. A. Halevy, *Problema hazarilor și Comunitatea evreiască din Cetatea Albă pe la 1300*, în „Sinai“. Revistă de studii iudaice, II, nr. 1, 1927, p. 9-13 (= *Evreii în România în texte istoriografice. Antologie*, ed. Lya Benjamin, București, 2004, p. 412-416).

⁷ V. Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, București, 1982, p. 201, 245-246; V. Eskenasy, *Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România*, I, București, 1986, p. 10, nr. 7; Russev N.D., *Zitie Ioanna Novogo: legenda i istoričeskaja dejstvitel' nost*, în *Akkermanskije drevnosti*, I (ed. Križickij S. D., Rosohackij A. A., Samojlova T. L.), Belgorod Dnestrovsckij, 1997, p. 158 cu unele comentarii asupra realităților etnice consemnate de Grigore Țamblac.

⁹ În această acțiune am avut sprijinul unui coleg localnic Valerij Kramčaninov.

⁹ La Cetatea Albă funcționează un Muzeu de Istorie foarte bogat mai ales prin colecțiile de materiale arheologice care ilustrează epocile greacă și romană. De asemeni, există o Comunitate evreiască bine organizată cu rabin și deservenți de cult. Am remarcat o prezență importantă la sinagogă de Simhat Tora. Sunt cele două direcții din care sperăm să vină sprijinul pentru o cercetare corespunzătoare.

¹⁰ S. Sanie, *Dăinuire...*, p. 195-196.

¹¹ Cf. L. Zgusta, *Kleinasiatische Personenamen*, Praga, 1964: Οσα n. 82 la § 1119? Οσαης § 1117-3, Int. 121; Οσαις § 1117/2, Int. 121; Οσαις § 1117/1, Int. 121.

¹² *Ibidem*, Ὅσιος § 1117/4 Obs.; Ὅσιανός n. 81 § 1117-4.

¹³ *Ibidem*, Ζοτομυς § 392, Int. 54.

¹⁴ *Ibidem*, cf. Σειγηλασις § 1419, Int. 182; Σεῖνος – n. 49 § 1392; Σειος § 1392 etc. Cf. și Γογδισα § 225, Int. 10.

¹⁵ *Ibidem*, Διάτ § 281 suppl. 683; Cf. Ζά § 378-1, Int. 19; Ζας § 372-2, Int. 19.

¹⁶ *Ibidem*, cf. Τιεια § 1558-3, Int. 177; Τιειος § 1558-3, Int. 177.

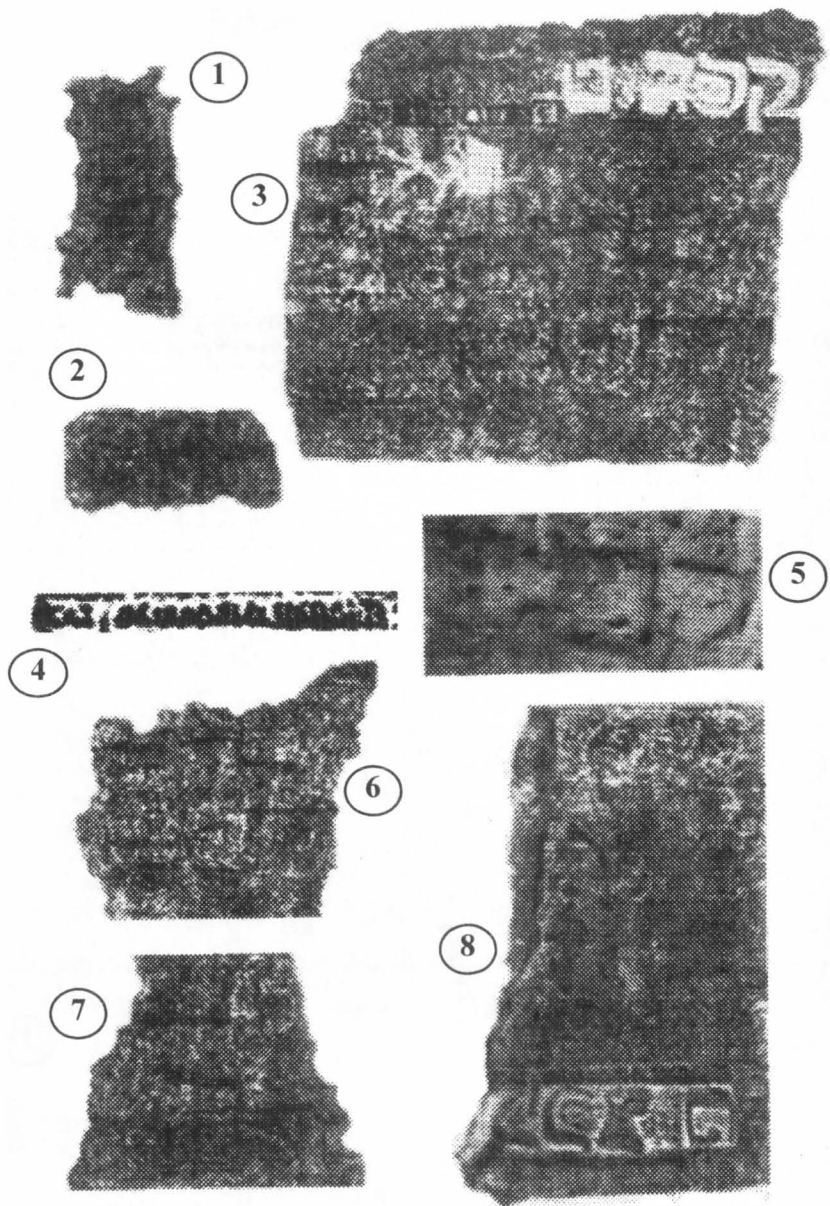
¹⁷ *Ibidem*, cf. Σαδας § 1353-1, n. 105 la § 1132-1, Int. 92.

¹⁸ Fără a dispune de analogii amintim Zira „chimen“ – V. Abaev, *Osetinskij jazyk i folklor*, Moscova-Leningrad. 1949, I, p. 312; S. Sanie, *Scriere și imagini în spațiul carpato-nistriean (secolele VI a.Chr.- IV p. Chr)*, Iași, 2003, p. 141; Ζουρης – L. Zgusta, *Die Personenamen griechischer Städte der nördlichen Schwarzmeerküste*, Praga, 1955, p. 242.

¹⁹ Cf. L. Zgusta, *Kleinasiatische*, § 88 Ἄρζανος, Ἄρζύβιος și mai ales § 107-10 Ἀρσις.

²⁰ O prezentare succintă și consistentă asupra Tyras-ului în epoca greacă și romană datorită Tatianeii L. Samojlova apare în lucrarea colectivă bilingvă (rusă și engleză) *Ancient Greek Sites on the Northwest Coast of the Black Sea*, Kiev, 2001, p. 71-114.

²¹ S. Reinach, *Repertoire des reliefs grecs et romains*, II, Paris, 1909-1912, p. 108, fig. 3, p. 125, fig. 3, p. 208, p. 372, fig. 3 pass.

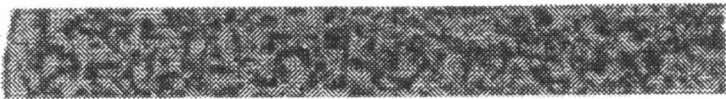
Pl. I **Cetatea Albă**. Monument cu inscripții în limbile greacă și ebraică (3); detalii (1, 2, 3, 5-8); însemnări în grecește (4).

2

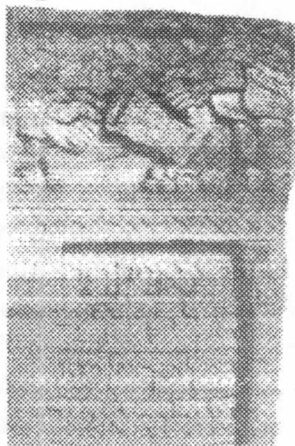
1

3

Pl. II **Cetatea Albă.** Lespede funerară (1); detalii scriere (2, 3).

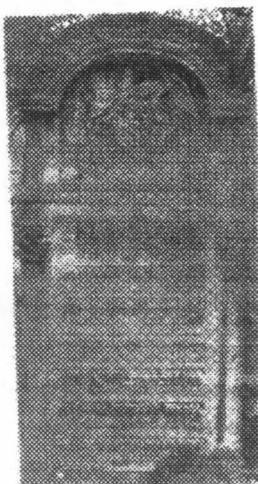
4

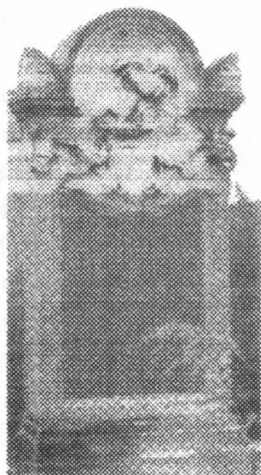
2a

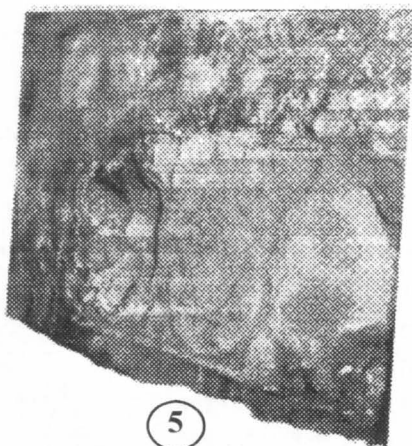
3

2

1

5

Pl. III Stele funerare ale unor leviți (*lviim*) de la **Cernăuți** (1, 3); **Iași** (2, 2a); **Siret** (4) și lespede cu Magen David din cripta Sf. Ioan cel Nou de la **Cetatea Albă** (5).

EVREII DIN ȚINUTURILE CÂRLIGĂTURA, HERȚA ȘI DORHOI ÎN ANUL 1834

Dumitru VITCU

Deși asocierea celor trei ținuturi într-un izvor statistic mai puțin (sau deloc) cunoscut – cum este această „vidomostie“¹ din 1834 aflătoare în bogata colecție documentară „Litere“ de la Arhivele Statului din Iași – pare oarecum bizară, alcătuirea și simplitatea ei comportă cel puțin două motivații sau explicații. Prima, posibilă, ține de reforma administrativă efectuată în acel an, urmare a proiectului pentru „înrotundirea ținuturilor și ocoalelor prințipatului Moldavei“², prezentat spre dezbatere Adunării Obștești, la 26 ianuarie, de către titularul Logofetei Justiției, C. Sturdza, proiect însușit după vii dezbateri de Adunare, apoi de Sfatul Administrativ și confirmat de noul domnitor al Moldovei, Mihail Sturdza, imediat după instalarea în scaunul voievodal.

Potrivit proiectului adoptat, vechea împărțire administrativă a Moldovei în cele 16 ținuturi, cu 76 de ocoale și 1.922 de localități³, dovedindu-se deficitară sub multiple aspecte, a fost revizuită și retușată, rezultând o redistribuire a satelor, târgurilor și orașelor țării în numai 13 ținuturi și 63 ocoale⁴. Dispăreau așadar trei dintre fostele unități administrative ținutale: Herța, Cârliigătura și Hârlău, din care primele două erau preluate, în proporții diferențiate, de ținutul Dorohoi. Rațiuni, să le spunem, geografice ar putea motiva efectuarea numitei „vidomostii“, după o astfel de grupare a ținuturilor, dacă situația statistică nu ar privi doar pe evrei. Cum însă ea este reductibilă numai la acest segment etnic al populației din cele trei ținuturi, explicația întocmirii sau elaborării trebuie căutată în altă parte, situată sub semnul probabilității, dacă nu chiar al certitudinii.

Este cunoscut faptul că Regulamentele Organice, elaborate în vremea ocupației militare țariste în Principate și intrate în vigoare de la 1 iulie 1831 în Țara Românească, respectiv, 1 ianuarie 1832 în Moldova – în pofida caracterului limitat al principiilor și măsurilor

promovate, ca și al efectelor provocate, generatoare toate de controverse istoriografice⁵ – au semnat un început (oricât de timid) de viață constituțională în societatea românească, promovând în premieră, între altele, ideea de interes public situată deasupra celei de ordin privat. Prin măsurile administrative adoptate, constituind în opinia lui A.D. Xenopol partea cea mai izbită a legiurii organice, „ideea statului, putem zice că se naștea pentru prima oară la români, în concepția ei modernă, ca viața unui tot întemeiat pe norme obștești, adică pe legi. Într-un cuvânt, Regulamentul Organic căutase se prindă viață românească, șovăindă și plutitoare în voia întâmplării, în regulile precise, fixe și nestrămutate ale unor prevederi formulate în chip general; era substituirea vieții legale acelei arbitrare de până atunci“⁶.

O cu totul altă opinie împărtășea, bunăoară, N. Iorga, pentru care suma abuzurilor facilitate de noua administrație „destul de complicată“, de inspirație ruso-franceză, după intrarea în vigoare a legiurii, îi îngăduia să aprecieze Regulamentul Organic nu ca pe o adevărată constituție, „așa cum ea licărise în mintea autorilor de propuneri“, ci ca o „chartă a protectoratului proconsular al Rusiei“⁷, părere formulată altminteri și de unii observatori contemporani.

Dincolo însă de asemenea controverse, întemeiate pe proporția mereu discutabilă între binefacerile și neajunsurile legiurii, să reținem preocuparea constantă și motivată a noilor autorități administrative, impusă desigur în vremea și sub atenta supraveghere a administrației provizorii, în direcția asigurării surselor de venit ale statului (consfințite astfel în secțiunea a III-a Regulamentului moldovean)⁸, ca și pentru identificarea tuturor contribuabililor, șupuși impozitului unic: „Pentru a întâmpina toate sarcinile și cheltuielile susarătate, fără a aduce jignire proprietății averilor nemișcătoare, care iaste temelul lucrării pământului, a industriei și a fericirii țării, vor intra în Vistieria statului veniturile și birurile hotărâte prin acest Reglement...“ (art. 76). Strâns legat de același aspect era grija acelorași autorități de a preveni fraudele și de a stăvili evaziunea fiscală în rândul contribuabililor, în special a sudiților sau șupușilor străini, beneficiari ai concursului adesea interesat al consulilor din Principate⁹, pentru care Regulamentul Organic moldovenesc consacră – în cuprinsul secțiunii a IV-a, vizând „Chipul făcerii înscrierii sau catagrafiei“ – obligații precise pentru membrii comisiilor ținutale de recensământ.

Textul articolului 92, de pildă, este cât se poate de lămuritor: „Un mare număr de oameni, născuți în țara turcească sau și în Principaturi, găsind după vreme chipuri de a lua o protecție străină și de a se apăra ca un sudit a vreunei puteri spre a să folosi de privilegiu și scutirile hotărâte prin tractaturi pentru cei adevărați supuși acelor puteri, viind în țară cu pașaporturi în bună și cuviincioasă formă, neapărat de trebuință iaste ca comisiile catagrafiei să fie însărcinate a trece într-o foaie obștească pe toți neguțătorii sau meșterii așezați în Principat supt nume de sudiți străini. În această foaie să va însămna a lor nume și poreclă, nație din care să zic, a lor stare sau meserie, lăcuința lor de acum, averile nemișcătoare ce ar avea în țară și, în urmă, pașaporturile sau documenturile adiveritoare de a lor nație și de vremea venirii lor în Prințipaturi. Obșteasca Obicinuită Adunare, după cercetarea ce va face de aceste foi, le va supune cu a ei observații Domnului, carile, din partea sa, să va adresui la Înalta Poartă pentru ca, împreună cu miniștrii puterilor străine din Constantinopole, o comisie înadins să se rânduiască în fiștecare provincie, spre adevărarea documenturilor, de naționalitatea acelor fețe și de a supune supt adevărata lor cărmuire pe toți acii ce n-ar fi înfătoșat pașaporturi în bună și cuviincioasă formă, date de ocârmuirea căriia ei s-ar arăta a fi supuși. Consulii puterilor evropiene, cu rezidenții în aceste Prințipaturi să vor pofti a să împărtăși de această comisie spre înlesnirea acelor adevăriri și desființarea protecțiilor dobândite cu catahrisis (abuz, înșelăciune – *n.ns.*), împotriva așezământurilor încheiete și cari au pricinuit adeseori neîncuviințări și dezbateri nepriincioasă între cărmuirea pământescă și consulaturi.“

Într-adevăr, situația devenise cu atât mai îngrijorătoare și mai preocupantă pentru autorități, cu cât catagrafiile generale ale populației din Moldova, efectuate în ultimul deceniu (respectiv, cele din anii 1820, 1824-1825, 1829 și 1830), evidențiau sporuri spectaculoase a numărului de sudiți de la an la an, explicabile și explicate atât prin afluirea comercianților și meșteșugarilor străini, ispitiți de posibilitățile largi de câștig pe o piață tot mai generoasă, cât și prin pătrunderea elementelor autohtone, creștine și mozaice deopotrivă, în rândul supușilor străini¹⁰.

Spre a preveni sau descuraja imigrația evreiască masivă, ale cărei principale bazine furnizoare, Rusia și Galiția austriacă,

transformaseră Moldova într-un autentic debușeu pentru exportul de sărăcie și sărăcime, alcătuitoarii au introdus în textul Regulamentului un articol (94) cu caracter prohibitiv pentru acei etnici: „Iaste neîngăduit ca jidovii ce sunt împrăștieți prin Moldova, al căror număr crește din zi în zi, și cea mai mare parte din ei trăiesc cu vătămarea interesurilor pământenilor, folosându-să de toate mijloacele speculațiilor, cu scăderea industriei și fericirii obștești, spre vindecarea în cât să poate a aceștii neîncuviințări, comisiile vor însămna în foaia înscrierii starea și meșteșugul fieștecărui jidov, pentru ca acii ce nu ar avea vreo stare sau meșteșug și cari, fără a urma vreun meșteșug folositori, ar trăi fără căpătâi, să fie depărtați din țară și nici alții asămine să nu mai poată intra în Moldova“.

Că măsura nu era de inspirație rusească, cum s-a mai afirmat¹¹, ci impusă de rațiuni economice și sociale interne, o dovedește menținerea sau consacrarea și altor practici prohibitive față de evrei, precum interdicția luării în arendă a moșiilor locuite (art. 44 din Anexa litera Z), de a avea hahami la abatoarele obștești (art. 45), ori de a avea sau lucra în velnițe situate în târguri sau orașe (art. 46). În schimb, li se îngăduia a cumpăra carne, la prețuri comune, de la căsăpiile creștinești, de a avea chiar propriile trunchiuri la abatoare, de a lucra sau a avea velnițe în sate și de a-și putea educa copiii în școlile publice locale, cu condiția adoptării portului comun al elevilor.

Dispozițiile excepționale privind impozitarea evreilor (art. 47 din aceeași Anexă) veneau în întâmpinarea dorințelor formulate chiar de unii dintre reprezentanții „nației evreiești“, nemulțumiți de practica de până atunci a colectării contribuțiilor personale prin arendarea „taxei națiunii jidovești“. În ianuarie 1833, evreii din Iași înaintau jalbă Cărmuirii, cerând ca taxa pusă pe „nație“, drept patentă sau capitație, să fie arendată de către Vistierie unui întreprinzător, căruia urmau să-i achite fiecare partea de contribuție, fără a mai datora ceva „la nația noastră“¹². Or, practica dovedise că era greu de a percepe de la evrei impozitele pe altă cale decât prin aplicarea taxei globale. Pe de altă parte, abuzurile săvârșite, de-a lungul vremii, de hahambașa, însărcinat cu perceperea taxelor de la coreligionari, pe temeiul unor hrisoave cumpărate de la domni, provocaseră nemulțumiri și dezbinări între evrei, atestate și prin petiția lor adresată Adunării de revizie a Regulamentului moldovean în 1831, când au cerut să li se aplice

același sistem de impozitare ca și celorlalți locuitori (creștini). Nu puțini dintre nemulțumiți au aflat, în asemenea împrejurări, și soluții alternative, apelând la protecții străine, pe care consuli – potrivit unei mărturii a lui Bois-le-Comte din 10 mai 1834 – erau gata a le acorda „unor jidovi totdeauna grăbiți să se folosească de mijloacele care-i pot sustrage de la legea comună”¹³.

Judecate în ansamblu, Regulamentul Organic asociat cu legiurile sau dispozițiile imediat ulterioare, adoptate pe fondul creșterii constante a valului imigraționist evreiesc în Moldova (cu perioada de vârf constatată pentru anii 1831-1838)¹⁴, au provocat și modificarea unor structuri comunitare ale evreilor din Principate¹⁵. Astfel, regulamentele nu mai identifică comunitățile evreiești cu titlul de „corporația evreilor” (breasla jidovilor sau breasla ovreilor) cu acela de „nația evreiască”. Autonomia vechii corporații, din punct de vedere fiscal și juridic, dispare și „asistăm – potrivit observației întemeiată de astă dată a lui Carol Iancu – la un proces de integrare a populației evreiești în cadrul administrativ general. Instituțiile diriguitoare, *hahambașa* și *starostele*, dispar și lasă locul unora noi, a căror alegere și al căror rol sunt stabilite prin hotărâri guvernamentale. Șeful spiritual, *marele rabin*, n-a mai fost numit de domnitor, ci a fost ales de evrei și și-a pierdut, o dată cu titlul de hahambașă, drepturile legate de funcția sa. Starostele a fost înlocuit printr-o comisie de zece aleși, reprezentând comunitatea, denumită *epitropie*¹⁶. Prin această nouă organizare, comunitățile evreiești căpătau un statut legal fiind supuse controlului cvasiabsolut al guvernului, încât autoritățile puteau interveni mai lesne pentru aplicarea deciziilor adoptate de noile instituții, mai ales, în direcția stabilirii și colectării obligațiilor fiscale.

Sporirea numerică a populației evreiești în Moldova grație imigrării, proces nu stopat, nici diminuat, ci dimpotrivă, încurajat de domnitorul Mihail Sturdza, cu scopul de a întemeia noi localități sau de a popula altele¹⁷, contravenea măsurilor coercitive autorizate vizând vagabondajul, cărora le puteau cădea victime chiar și evreii pământeni, numiți în statistici sau catagrafii *raeli*. Dar, cum s-a observat deja, incompatibilitatea era doar aparentă, pentru că „adevăratul scop al acestor legi nu era de a opri imigrația, ci de a stoarce de la evrei cât mai mulți bani”¹⁸. Să mai adăugăm aici și observația concludivă a lui Nicolae Iorga privind obârșia „boierească” a codului constituțional din

1831-1832: „Regulamentul Organic, care derivă în cea mai mare parte din dezvoltarea proiectelor constituționale ale boierilor noștri, mai ales ale celor din Moldova, așeza pe evrei între străinii pe care numai Adunarea Obștească îi putea împământeni pentru meritele deosebite față de țară“¹⁹.

Pe acest fond cumulativ, în care se regăsesc, în proporții prea puțin diferențiate, elemente și motivații de natură economico-socială, politică, juridică, administrativă și demografică, trebuie plasată și interpretată *Vidomostia* evreilor (sudiți și raeli) din cele trei ținuturi ale Moldovei de Sus, efectuată în anul inaugural al domniilor regulamentare. În cuprinsul ei, analiștii vor găsi – în pofida aparentei simplități a repertoriului numelor – prețioase informații și sugestii privind distribuția etnicilor evrei pe localități (târguri și sate), îndeletnicirile trecute sau curente, statut juridic ori social, înrudiri, migrări etc. Mai trebuie precizat faptul că transcrierea fonetică a numelor proprii a impus respectarea formelor grafice utilizate în documentele vremii, adaptate noilor cerințe impuse de normele academice în vigoare.

CÂRLIGĂTURA

Vidomostie de jâdovii sudiți aflători în târgurile și satile
din acest ținut
1834

<TÂRGU FRUMOS>

1. Izdrail sîn Solomon	5. Leiba Totoescu
2. Itic sîn Marcu	6. Solomon Rehter
3. Toivel jidov	7. Herscu Mendeloeai
4. Ivine croitor	8. Haim sîn Nusăm Vecsler
5. Iancu croitor	9. Itic Vecsler
6. Iosip burdujan	10. Bercu Vecsler
7. Iosip Leibu	11. Moise a boiangeriței
8. Mihai sîn Strul	12. Leiba doftor
9. Herșcu Leiba croitor	13. Iosip sîn Iancul
10. Curt Herșcu	14. Iosip sîn Iancul
11. Ghide Leibu	15. Leiba Hatlic
12. Avram sîn Marcu	16. Leizer Ciobotar

Acei din satile Ocolului de sus

1. Moisă Barbălată

Acei de la Ocolul de gios

1. Leiba orândari în sat Hoisăști
2. Marcu, în sat Hășnașenii
3. Leiba, în sat Cojasca Nouă
4. Haim, în sat Bogdănești

Adunarea peste tot

- 22 = în Târgu Frumos
16 = în târgu Podu Leloaei
1 = în Ocolul de Sus
4 = în Ocolul de gios
43 = sudiți

Podu Leloaei

1. Haim Lungul
2. Mendel Eșanu
3. Leiba Romașcanu
4. Iancu Todirescu

**Vidomostie de jâdovii raeli aflători în târgurile și satele din
cuprinsul acestui ținut**

<TÂRGU FRUMOS>

1. Ițic bacal
2. Iancu croitor
3. Ițic Herșcu
4. Iosip Aron
5. Marcu făclier
6. Marcu sîn Zisman
7. Meir Benim
8. Avram, geambaș
9. Herșcu
10. Leiba
11. Ușăr
12. Iancu Eșan
13. Arighebu, casap
14. Faibiș, croitor
15. Haim, croitor
16. Șmae, croitor
17. Meir, croitor
18. Moisă, croitor
19. Mendel, croitor
20. Idel, croitor
21. Froim, croitor
22. Avram, croitor
23. Herșcu, croitor
24. Iancu Herș, cușmar
25. Mihal, ciobotar
26. Iosup, ciobotar
27. David, ciobotar
28. Marcu sîn Șmil
29. Haim sîn Moisă
30. Herșcu sîn Solomon
31. Avram sîn Herșcu
32. Herșcu sîn Iosip
33. Avram sîn Iosip
34. Ițic sîn Ușăr
35. Haim sîn Herșcu
36. Iancu Herș zăt Avram
37. Avram sîn Moisă
38. Iancu sîn Volf
39. Dănilă sîn Herș
40. Meir sîn Avram
41. Herșcu sîn Leiba
42. Ștrul sîn Herș cușmariul
43. Leiba sîn Moche
44. Leiba de la Gănești
45. Haim sîn Șmil
46. Mihal cel mic
47. Iosip sîn Solomon
48. Iancu sîn Volf
49. Ghersîn sîn Zisman
50. Leizer Zisman
51. Sulim sîn Moche
52. Aron, taxîeri
53. Mendel sîn Bubăș
54. Haim Herșcu
55. Iosip Herșcu
56. Marcu sîn Șmil
57. Solomon sîn Iosip, casap
58. Șae sîn Mișăl
59. Herșcu sîn Manaș
60. Nahmin sîn Moche
61. Herșcu Brodos
62. Leizer sîn Bercu
63. Zaharia sîn Bercu
64. Marcu sîn Mișăl
65. Bercu sîn Ițic
66. Iosip sîn Ițic
67. Bercu sîn Ivine Leib

68. David, velnicer
69. Bercu, cipcăș
70. Moscu sîn Fabăl
71. Mihăl, merariu
72. Zisul, merariu
73. Nută sîn Marcu
74. Herșcu, croitor
75. Iosip, apar
76. Avram, ceaușul
77. Leizer Leibu
78. Moisă Belfer
79. Gavril Litfă
80. Leizer Periș
81. Danil sîn Nusăm
82. Iosip sîn Ițic
83. Avram Ghibe
84. Naftule sîn Ștrul
85. Nuhăm pitar
86. Ioil, jidov
87. Iancu sîn Leizer
88. Altăr sîn Iosip
89. Altăr sîn Mihăl
90. Zălman zăt Mochioaei
91. Iosip, jidov
92. Șmil, jidov
93. Ițic sîn Iosip
94. Ghidali, cușmar
95. Bercu sîn Iosip
96. Haim sîn Herș
97. Ghitman sîn Ghidali
98. Șulim, croitor
99. Calman
100. Calman Moisă, harabagiu
101. Sloim, ciobotar
102. Strul, ciobotar
103. Haim Herș

Acei cu lăcuință în târg Podu

Leloaei

1. Ili Ștefănescu
2. Herșcu chiorul
3. Șmil, ciobotariul
4. Moche zăt chisatul
5. Iosip, cioclu
6. Avram, dascal
7. Aron sîn Șmil, dascălu
8. Moisă, dascăl
9. Meir, ceauș
10. Ițic, dascăl
11. Herșcu Peigu, cioclu
12. Ili, căsapul
13. Marcu, croitor
14. Lupu, dascal
15. Șmil, cioclu
16. Avram, rachier
17. Rahmin
18. Meir, croitor
19. Avram, croitor
20. Fișăl, rachier
21. Avram de la Mădîrjăști
22. Iancu ot Popeștii
23. Calimbir sîn Moisă
24. Herșcu sîn cioclu
25. Zisul sîn Iosip
26. Leiba, rachier
27. Hexbir sîn Ili
28. Leiba sîn Ițic
29. Iancu Muchioaei
30. Moisă sîn Leiba
31. Tănasă zăt David
32. Șulim sîn Iancul
33. Faibiș sîn Iancul
34. Avram Eșanul
35. Iosip, creștin

36. Solomon, merariu	73. Leiba, croitor
37. Marcu, rachier	74. Haim Sculean
38. Solomon sîn Herşcu	75. David Şchiopu
39. Iancu Belcescu	76. Ştrul, steclar
40. Iancu sîn David	77. Ioil, haham
41. Haim sîn Iţic	78. David sîn Ştrul
42. Froim sîn Moisë	79. Lupu, croitor
43. Şulim, casap	80. Iţic, croitor
44. Moisë Iţic, haham	81. Lupu, bâlbâitul
45. Leizer sîn Moisë	82. Iosip, cuşmari
46. Moisë Rabin	83. Şaim Sturza
47. Avram sîn Ştrul	84. Simon, casap
48. Moscul Belcescu	85. Froim, dascal
49. Şae sîn Zisman	86. Aron nepot lui Iosip Coter
50. Zeilic sîn Haim	87. Izdrail sîn Iosip, casap
51. Moisë ot Popeşti	88. Matus̄ Leiba ot Târgu Frumos
52. Leiba, geambaş	89. Moisë David, chitar
53. Iosip Coter	90. Răvin, orândari

**Acei cu lăcuinţa în satile
Ocolului de Sus**

54. Avram sîn Leiba	1. Herşcu, orândari în sat Româneşti
55. Moscu sîn Iţic	2. Solomon, orândari în sat Cosăţanii
56. Ştrul sîn Nusăm	3. Solomon sîn Periş, în sat Doroşcanii
57. Şmil sîn Ili	4. Leiba, tij în sat Doroşcanii
58. Moche sîn Izdrail	5. Froim Minisauţă în sat Popeşti
59. Marcu sîn Pascal	6. Iosip sîn Leiba în sat Obrejăanii
60. David Alter	7. Avram sîn Iancul în sat Sâneşti
61. Leiba, chitar	8. Meir în sat Stoineşti
62. Strul sîn Algiul	9. Herşcu în sat Goeşti
63. Leiba Lungul	10. Lupul în sat Lunganii de sus
64. Toivel ot Târgu Frumos	11. Haim sîn Marcu în sat Scorţăştii
65. David zăt Iosip, casap	12. Herşcu în sat Cristeştii
66. Simon, croitor	
67. Bercu sîn David	
68. Iosip, casap	
69. Herşcu Găină	
70. Leiba Bodolan	
71. Ghidali, jidov	
72. Haim de la Lespezi	

13. Moche, în sat Albești
14. Zilos Rus, jidov în satul Gura Sârcăi
15. Noim jidov în sat Prigoreniei
16. Leiba jidov în sat Găneștii
17. Marcu în sat Mădârjac

**Acei cu lăcuința în satile
Ocolului de Gios**

1. Leiba orândari în sat Hadâmbul
2. David orândari în sat Hărpășești
3. Iosip în sat Dumești
4. Marcu în sat Prosâlniciei

5. Ili jidov în sat Mironeasa
6. Leiba în sat Cojasca veche

Adunarea sumelor

- 103 = în Târgu Frumos
 90 = în târgu Podu Leloeai
 17 = în satile Ocolului de Sus
6 = în satile Ocolul de Gios
 216 jidovi raeli +
43 jidovi suditi
259=total

f. 89-96

HERȚA

**Raeli în
Târgul Herții**

1. Herșcu sîn Ștrul, cioclu
2. Bercu, harabagiu
3. Iancu sîn Mihal, harabagiu
4. Moșcu, croitoru
5. Hața, vădana
6. Hațcal, harabagiu
7. Avram, rotariu
8. Leizer, harabagiu
9. Haim Zeilic
10. Sura, vădana
11. Ruhle, vădana
12. Iosip Leiba
13. Iocăl, cușmariu
14. Leizer, hahamul
15. Iancu sîn Marcu
16. Beniș sîn Ițic
17. Ițic Fundoianu
18. Smil, tâlpălaru

19. Henia, vădana
20. Meir, geambașul
21. Țalic sîn Herșcu, căsap
22. Ita, vădana
23. Mendel sîn Meir
24. Hascal sîn Mendel
25. David sîn Faibiș
26. Iosip sîn Șimon
27. Daniil sîn Aron
28. Hațcal, croitoriu
29. Sloim, croitoriu
30. Golda, vădana
31. Froim sîn Avram
32. Herșcu sîn Leiba
33. Moșcu sîn Șmil
34. Șmil Belțăr
35. Șura, vădana
36. Ioine sîn Leiba
37. Avram Clupa
38. Bercu sîn Clupa

39. Iosip Berle	76. Marcu sîn Avram
40. Aizic Leiba, tâlpălari	77. Rifca Leia lui Șloim
41. Reize, vādana lui Ițic	78. Faibiș, apariu
42. Mendel, tâlpălariu	79. Avram, dascălu
43. Haim Leib, credincios	80. Simon, cucimariu
44. Ștrul sîn Leiba	81. Crența, vādana
45. Ștruli Zemlea	82. Bercu, cārpaci
46. Isār, precupeț	83. Meilih, tinichigiu
47. Beniș sîn Mochea	84. Sima, vādana
48. Herșcu Leiba	85. Nusâm, cucimariu
49. Simon Bercu	86. Herșcu, dascălu
50. Iosip sîn Leiba	87. Sloima, croitoriu
51. Sana, cārpaci	88. Moșcu, velnicieriu
52. Ițic Pogheac	89. Volf, dascălu
53. Leiba Surii	90. Eli, dascălu
54. Mochiu sîn Leiba	91. Avram Don
55. Feiğa Rusca	92. Nuhâm, cucimariu
56. Froim sîn Herșcu	93. Iosip, velnicieriu
57. Nuta sîn Moșcu	94. Marcu, croitoriu
58. Rața, vādana	95. Boroh, legători de cārți
59. Herșcu, harabagiu	96. Leiba, podariu
60. Lupu, casapu	97. Leizer, pascariu
61. Șmil Volf	98. Mochiu, ceauș
62. David Chercez	99. Mendel, cioclu
63. Șmil, haham	100. Fișăl, dascălu
64. Iancu sîn Herșcu, argintar	101. Dvora, doftorița
65. Ițic Boghean	102. David sîn Moșcu
66. Have, vādana	103. Leiba, haham
67. Șapsa sîn Bercu	104. Nusâm, dascălu
68. Șmil Bercu	105. Avram Meilih, croitor
69. Iancu, de la mormânturi	106. David Mărgineanu
70. Șmil, chitariu	107. Bercu sîn Hascal
71. Iancu, croitoriu	108. Leiba, croitoriu
72. Rifca, vādana	109. Saia Roșu sîn Moșcu
73. Bercu, cercelariu	110. Ițic, croitoriu
74. Moșcu, velnicieriu	111. Burăh, casapu
75. Faibiș Gros	112. Iocăl sîn Moșcu

113. Herșcu sprânceană sîn
Hațcal
114. Bercu sîn Moșcu
115. Samson sîn Ițic
116. Marcu ot Oroftiana
117. Avram sîn Leiba
118. Aron sîn Iosip
119. Simon zăt Aizig
120. Echea, vādana
121. Samson sîn Meir
122. Leizer sîn Mendel
123. Iancu zăt Iancu, haham
124. Ilie Mogoșineanu
125. Moșcu, dascălu
126. Moșcu, tălpălaru
127. Herșcu Pogheac
128. Burăh sîn Zălman, cușmariu
129. Ițic, ochincariu
130. Leia, vādana
131. Moisa Mendeloaei, văduvă
132. Feiga, vādana
133. Bercu Leiba
134. Ușăr, făclieriu
135. Moșcu Mendel
136. Samson sîn Meir
137. Haim, cușmariu
138. Golda, vādana
139. Ițic sîn Iancu
140. Betla, vādana
141. Ițic sîn Marcu
142. Manta, vādana
143. Ștrul Sloim sîn David
144. Bercu Pogheac
145. Nuța Pletosu sîn Aron
146. Sloim sîn Leiba
147. Iancu sîn Haim
148. Moșcu sîn Ile Negru
149. Moșcu sîn Leiba
150. Meir, dascălu
151. Avram sîn Șmil
152. Rafail, vătămanu
153. Aron Lahman
154. Marcu sîn Herșcu
155. Ițic Zeilic
156. Gherșin sîn Moșcu
157. Moșcu Leiba sîn Gherșin
158. Hațcal sîn Avram Moșcu
159. Ilie Negru
160. Leiba zăt Gheabe
161. Faibiș Tărnăucean
162. Ancel Gheabe
163. Zelman, dascălu
164. Leizer Burlacu
165. Abaș, croitoriu
166. Zisu croitoriu sîn Marcu
167. Aron, vătămanu
168. Beile vādana
169. Plisic, harabagiu
170. Samson, harabagiu
171. Herșcu, căldărariu
172. Aizic, alămariu
173. Vigder, harabagiu
174. Herșcu, căldărariu
175. Meir, rotariu
176. Iosip Miniul
177. Bercu, harabagiu
178. Meir, harabagiu
179. Herșcu sîn Samson
180. Avram, harabagiu
181. Buium, croitoriu
182. Meir, sacagiu
183. Leiba, harabagiu
184. Sloima, sacagiu
185. Leia, vādana

186. Ițic, boiangiu
187. Burăh surdu
188. Leiba, harabagiu
189. Moșcu, ciobotariu
190. Herșcu, cioclu
191. Rahmil, harabagiu
192. Avram, hahamu
193. Meir sîn Avram
194. Avram, croitoriu
195. Smil, croitoriu
196. Sloim, velniceriu
197. Avram sîn Lahman
198. Herșcu, croitoriu
199. Avram, ciobotariu
200. Avram, dascălu
201. Pinchea, croitoriu
202. Meir, tălpălaru
203. Zisu, croitoriu
204. Leiba, croitoriu
205. Sloim sîn Calman, croitoriu
206. Moșcu sîn Lupu
207. Lupu, pelivanu
208. Avram Hușăi, croitoriu
209. Ițic Leiba
210. Avram, dascălu
211. Boroh, croitoriu
212. Ilie, orbu
213. Mihal, cucimari
214. Burăh, ciobotariu
215. Șulem, dascălu
216. Izdrail, croitoriu
217. Leiba, vătămanu
218. Iancu David, harabagiu
219. Lupu sîn Avram, croitoriu
220. Haim, harabagiu
221. Aron, croitoriu
222. Ștrul, ciobotariu
223. Aron, cephăgariu
224. Hațcal sîn Bercu, croitoriu
225. Leiba sîn Leizer, croitor
226. Zalman sîn Bercu
227. Strule sîn Leiba
228. Aron sîn Haim
229. Iocăl sîn Iosip, croitoriu
230. Mendel Bidnicu
231. Marcu, ciobotariu
232. Mihal, croitoriu
233. Strul sîn Marcu, croitoriu
234. Avram Ițic, dascal
235. Strul surdu, croitor
236. Bercu, cărpaci
237. Marcu sîn Iancu
238. Reiza, vādana
239. David, croitoru
240. Burăh, chelbosu
241. Freida, vādana
242. Herșcu Leiba, croitor
243. Revir, ciobotariu
244. Samson, sacagiu
245. Froim, croitoriu
246. Feiga, vādana
247. Gherșin Moișe
248. Iosip sîn Bercu, cărpaci
249. Moșcu sîn Aizic
250. Aron, ciobotariu
251. Haim, cioclu
252. Haim, cărpaci
253. Leiba sîn Leizer
254. Herș Leiba, ciobotari
255. Avram, dascălu
256. Aron sîn Pendic, ciobotari
257. Bercu sîn Iancu, croitori
258. Moșcu, țămbălaru
259. Leiba, aparuu

260. Moșcu, Foiglea
261. Mărca, vādana
262. Lupu, harabagiu
263. David, cucimaru
264. Haim Leib, săpător de pietre
265. Dvora, vādana
266. Froim Iosip
267. Șimon sîn Sloim, croitor
268. Iosip sîn Șloim, croitor
269. Hendil, botnariu
270. Iancul, steclariu
271. Iancu, hahamu
272. Meir Iosip
273. Dănilă, velnicieru
274. Mortcu zăt Creiglea
275. Talic sîn Șloime, staroste
276. Alt Dănilă, velnicieru
277. Șulim, chitariu
278. Herșcu, blănariu
279. Mortcu sîn Herșcu
280. Freida, vādana
281. Herșcu, belfăr
282. Leiba, harabagiu
283. Ițic Leiba
284. Moiși Iosip
285. Haim Froim
286. Bercu sîn Aron Horbovanu
287. Iancu Zeilic Culeceanu
288. Burăh Mortan
289. Mișăl Lădner
290. Moșcu Zorojanu
291. Buium sîn Strule
292. Mortcu, ochincariu
293. Ioile Roșu
294. Herșcu Gherșan
295. Alter sîn Perla
296. Perla Hotânceasca

297. Leiba, căsap
298. Haim, căzac
299. Hațcal sîn Zeilic
300. Nuhăm, dascălu
301. Ițic, harabagiu
302. Șaim Băsărabeanu
303. David sîn Șaim
304. Iancu sîn Leiba
305. Ștruli, dascălu
305=raeli

Sudiții aflători în acest târg

1. Boroh, chioru
2. Lupu sîn Aron Horbovanu
3. Faibis Bec
4. Meilih sîn Ițic
5. Herș Leiba
6. Beila, vādana lui Samson
7. Iancu Leiba
8. Leizer Lipticanu
9. Zisu Zorojanu
10. Malca, vādana lui David
11. Sulem Grosu
12. Meir Buium
13. Smil, croitoriu
14. Leiba Grof
15. Irăhăm zăt Frâncu
16. Aron sîn Țalic
17. Șmil Trau
18. Șura Hotinceanca
19. Zălman Trau
20. Șimon sîn Pinchea
21. Moșcu Vidner zăt
Mamorniceanu
22. Nahama, vādana
23. Iosip, scripcariu
24. Herșcu sîn Țalic

25. Manos Craft	35. Suhar, harabagiu
26. Benim sîn Manos	36. Nusăm, căldărariu
27. Ghidale sîn Sendiță	37. Moșcu, dascălu
28. Froim sîn Avram Hemberc	38. Froim, căldărariu
29. David sîn Herș Leib	39. Herșcu sîn Ioile, harabagiu
30. Moșcu sîn Samson	40. Ancel Gotfrid
31. Herșcu, cercheaz	41. Avram Iancolovici
32. Șlome Leiba sîn Aron Horbovanu	42. Gherșiu Daigariu, bărbier
33. Herșcu sîn Smil Trau	<u>43. Șmil zăt Buium</u>
34. Hara, vādana a lui Herș Volf căldărariu	43

Jădovii aflători prin satile acestui ținut

1. Iancu sîn Șmil	➤ ieșiți din Molnița
1. Aizic sîn Lupu	
1. Lupu sîn Martcu	➤ Molnița
1. Marcu sîn Haim	
1. Avram Șmilovici	➤ Ștreanga
1. Ușăr sîn Leiba	
1. Fisăl sîn Haim	➤ Sănăhău
1. Moșcu sîn Ile	
1. Zeilic zăt Haim	
1. Moșcu sîn Smae	➤ Godinești
1. Moșcu sîn Avram	
1. Strul sîn Moșcu	
1. Moșcu sîn haham	➤ Slobozia
1. Iancu, cumnat lui	
1. Herșcu sîn Iancu	➤ Novo Silița
1. Ioile sîn Ițic	

1. Haim sîn Hoişie 1. Marcu zăt Şimon	➤ Novo Siliţa
1. Haim Budeanu	— ot Buda de Sus
1. Talic sîn Avram 1. Şmil sîn Simon	➤ Slobozia Ruptii
1. Mihal sîn Iosip 1. Ioile sîn Leiba 1. Leizer sîn Iosip	➤ Buda de Gios
1. Herşcu Beciştineanu 1. Mortu sîn Herşcu 1. Herşcu, scortariu 1. Herşcu, croitoriu 1. Avram Moişă	➤ Beceşti
1. Leiba sîn Avram	— ot Mogoşăşti
1. Avram sîn Haim 1. Herşcu sîn Moşcu	➤ Fundoaia
1. Moşcu sîn Nusăm 1. Aron sîn Haim 1. Helic Leiba	➤ Culiceni
1. Bercu sîn Faibiş 1. Herşcu zăt Şmil 1. Sloim sîn Herşcu	➤ Hraşca
1. Herşcu sîn Mendel ot Ținteni 1. David sîn Mortcu 1. Meir sîn Herşcu 1. Avram sîn Meir	➤ Țirnauca
1. Marcu sîn Faibiş	— Proboteşti

- 1. Smil, cumnat lui
- 1. Iancu zăt Marcu

➤ Proboțești

- 1. Herșcu sîn Faibiș
- 1. Haim zăt Herșcu
- 1. Iosip zăt Ile șchiopul
- 1. Meir, cumnat lui
- 1. Leiber sîn Avram

➤ Fundul Herții

- 1. Zisu sîn Leizer
- 1. Moșcu brat lui

➤ Oroftiana

- 1. Moșcu, argintariu
- 1. Strul, croitoriu

➤ Pilipăuți

- 1. Leiba zăt Aron
- 1. Sloima, chinaragiu ot tam
- 1. Moscu, căsăpu ot tam
- 1. Samson Ber ot tam
- 1. Leizer, ciobotariu ot tam
- 1. Leizer zăt mătăsărițanu ot tam
- 1. Herșcu zăt Fișăloaia ot tam
- 1. Zalman, harabagiu ot tam
- 1. Marcu, chitariu ot tam
- 1. Avram Leiba Rabin ot tam
- 1. Sulem zăt Mendel ot tam
- 1. Herșcu, croitoriu ot tam
- 1. Meir Zălman ot tam
- 1. Mihai sîn Struli ot tam
- 1. Avram Ițic ot tam
- 1. Leizer, croitoriu ot tam
- 1. Strule sîn Ițcu ot tam
- 1. Smil sîn Avram ot tam
- 1. Sulim sîn Aizic ot tam
- 1. Abaș sîn Ițic ot tam
- 1. Sumer sîn Aizic ot tam
- 1. Abaș sîn Ițic ot tam

— ot Mamornița

- 1. Sumer sîn Aizic ot tam
- 1. Ițic chitariu ot tam
- 1. Ițic hahamul ot tam
- 1. Herșcu Herțanu, pe Cotul
Bogheanului

- 1. Herșcu sîn Zalman
- 1. Faibiș sîn haham

➤ Locovița de Gios

- 1. Fisăl sîn Smil
- 1. Smil Nistor
- 1. Moscu Leiba
- 1. David sîn Ițic
- 1. Iosip, haham
- 1. Ițic Burlacu
- 1. Herșcu sîn Șmil
- 1. Castrul Nuța
- 1. Moisa Brehăm
- 1. Ițic sîn David
- 1. Mortcu brat Castruli
- 1. Herșcu Leizer
- 1. Moșcu, bărbăcuț

➤ Locovița de Sus

- 1. Șaica Solomonesii, orândăriță ot Movilă
- 94 +**

1. Leiba zăt Ițic

95 <jidovi raeli aflători prin sate>

Sudiții aflători prin satele acestui ținut

- 1. Aron Rotșai Horbovanu ot Sinihău
- 1. Iosip Leizer ot Novo Suliță
- 1. Ștrul Leiba ot Oroftiana
- 1. Sloima Vitner
- 1. Ghidale Vitner
- 1. Mochi Vitner
- 1. Iosip Paper
- 1. Iosip Herdon

- 1. Nuhăm zăt Sloima Leiba
- 1. Meir sîn Iancu
- 1. Marcu Hora
- 1. Leizer Helinbraid
- 1. Iancu David

13

Adunarea

348 = TÂRGUL HERȚII

305 = raeli

45 = sudiți

348

108 = DE PRIN SATE ȘI MAMORNIȚA

95 = raeli

13 = sudiți

108

456 = liuzi jidovi ci să gășasc acum în ființă în târgu și satile
acestui ținut.

Samișul ținutului
Cracană paharnic

p. 103-110

DOROHOI

**Precum intră în dări jidovii sudiți și raeli de prin
satile și târgurile ținutului Dorohoi, aceia însă care să
cuprind prin catagrafia făcută în anul 1834,
prestavlisită cu raportul din 28 august, nr. 7047**

Liudi

774 = numărul lor după catagrafie, raeli și sudiți

559 = să scad suma prescrisă în dări de la așăzarea birului

215 = rămân spori cu văduve i burlaci

151 = așezați la dări supă vidomostia ce să alătorează

64 = burlaci și văduve (27 = în târgul Mihăileni și 37 în Dorohoi)

215 = total

TÂRGUL DOROHOI

1. Strul Lipscanu	– În ce dări
2. Bercu Iosip zăt Iancu Lipscanu	– negustor de starea II-a
3. Lupu sîn Ițcu Rabinu	— " —
4. Avram zăt Haim Meir	— " —
5. Strul Beir	– negustor de starea III-a
6. Marcu sîn David Pîrlitu	— " —
7. Idăl Cofman	— " —
8. Strul sîn Moșcu Păstărnac	— " —
9. Mois David zăt Herșcu	— " —
10. Mănașcul zăt Moșcul	— " —
11. David sîn Moșcul	– negustor, starea III-a
12. Iancu Leiba zăt David	— " —
13. Mănașcul sîn Iosip Moiş	— " —
14. Iosip, ciobotariu	– meșter, starea III-a
15. Haim Ber, ciobotariu	— " —
16. Ițic, ciobotariu	— " —
17. Ghidali, ciobotariu	— " —
18. Mihil, cojocariu	— " —
19. Leiba Negru, croitor	— " —
20. Meir Heinic, chitariu	— " —
21. Herș Volf, croitoriu	— " —
22. Sloim, croitoriu	— " —
23. Simon Iteu, croitoriu	— " —
24. Haim Ițic zăt Toivir, croitor	— " —
25. Ușăr, doftorul	— " —
26. Meir, croitorul	– meșter, starea III-a
27. Fișăl, croitoriu	— " —
28. Aron brat Sulim Moșcu	— " —
29. Mendel, croitoriu	— " —
30. Iancu, ciobotariu	— " —
31. Mihăl Volf, croitor	— " —
32. Moșcu, tabacariu	— " —
33. Fișăl, cojocariul	— " —
34. Belțin	– birnic

35. Smil zăt Zălman, ceauș	– meșter, starea III-a
36. Altăr sîn Euridic	— " —
37. Iosip Leiba, croitor	— " —
38. Iosip sîn lui Leucariu	— " —
39. Mochiu sîn Iancu, dascălu	— " —
40. Moscu sîn David	— " —
41. Iancu Simon	— " —
42. Ghidali sîn dascălu	– birnic
43. Fișăl, dascălu	– meșter, starea III-a
44. Boroh Volf	— " —
45. Haim zăt Esni	— " —
46. Bercu, scriitoriu	— " —
47. Haim Roșu Săriteanu	— " —
48. Lupu zăt Leiba	— " —
49. ficioru lui Ușăr Leiba	— " —
50. Avram Aron, scriitor	— " —
51. Gavril, velniceriu	— " —
52. Leizer, velniceriu	— " —
53. Ițcu, ladariu	— " —
54. Avram Iancu, ladariu	— " —
55. Simon, velniceriu	— " —
56. Zălman, velniceriu	— " —
57. Moidăr, fanaragiu	— " —
58. ficioru lui Iosip, ciobotar	— " —
59. Sloim, harabagiu	— " —
60. Herscu, velniceriu	— " —
61. Hers Leiba, nepot mătăsăriței	— " —
62. Altăr zăt Haim Brăiștean	— " —
63. Simon sîn Iosip, steclar	— " —
64. Volf, croitoriu	— " —
65. Faibis, dascălu	— " —
66. Meir Iosip Zbrança	— " —
67. Sulim sîn Moscu Leizer	— " —
68. Herșcu, hahamu	— " —
69. Froim, hornaru	— " —
70. Simon, rabinul	— " —
71. Dughea, făclieriu	— " —

72. Bercu, hahamul	— " —
73. Răfur, ceaușul	– birnic
74. Idel dascăl sîn Alter	– meșter, starea III-a
75. Bercu, hahamul al 2*	— " —
76. Moscu, dascăl, cernăuțanul	— " —
77. Beris sîn Șloim	— " —
78. Ițcu, hahamul	— " —
79. Idel, casapu	— " —
80. Peisul chitariu	— " —
81. Iancu Moscu, ceaușu	— " —
82. Smil Ziser, chitariu	— " —
83. Meir, dascălu, botoșinean	— " —
84. Haim Smil, chitariu	— " —
85. Volf, dascălu	— " —
86. Calman Flocc	— " —
87. Ițcu Elic, mernic	— " —
88. Ițcu Iancu, dascălu	— " —
89. Ștrul Lozneanu	— " —
90. Iancu Herșcu, sacagiu	— " —
91. Iosip sîn Beniș	– sudit
92. Altăr sîn Smil, bătrănu	– meșter, starea III-a
93. Avram zăt Herșcu	— " —
94. Solomon Herșcovici	— " —
95. Leiba sîn lui	— " —
96. ginirili lui Ștrul Solomon	— " —
97. Periț sîn Avram Meir	— " —
98. Avram Meir	— " —
99. Toiva, croitoru	— " —
100. Moscu Craft	— " —
101. Altăr Lipsicanu sîn Lupu	— " —
102. Buium Herș sîn lui	— " —
103. Ițcu Leiba sîn Froim	— " —
104. Lupu sîn Zeilic	— " —
105. Ștrul sîn Herșcu Sîmcu	— " —
106. Leiba zăt Castril	— " —
107. Leiba cândeșteanul	— " —
108. Ițcu Volf, ciobotariu	— " —

109. Nusâm ot Corjăuți	– orândari
110. Haim sîn Nusâm	– meșter, starea III-a
111. Zeilic ot Hliboca	— " —
112. David Broscăuțanu	— " —
113. Iosip Corduneanu	— " —
114. Simon Avram ot Coșula	— " —
115. Ancel brat lui Simon	— " —
116. Iancu Nusâm ot Mlenăuți	— " —
117. Iosip ot Ghilia	— " —
118. Bercu, pădurar	— " —
119. Sloim Moșcu	— " —
120. Avram Moșcu, boiangiu	— " —
121. Herșcu Lozneanu	— " —
122. Herșcu Volf boiangiu	— " —
123. Idel, cumnat lui Herșcu	— " —
124. Vigder Volf, croitor	— " —
125. Haim, dascălu ot Șândriceni	— " —
126. Bercu ot Hilișău	— " —
127. Sîmca, croitoriu	— " —
128. Ițcu, alămariu	— " —
129. Idăl Pișăr	— " —
130. Herșcu dascăl zăt Bercu	— " —
<u>131. Moșcu sîn Iancu</u>	— " —

131

TÂRGU MIHĂILEȘTI

1. Aron sîn Lupu Zamoșteanu	– neguțător
2. Moșcu sîn Iosip, chitariu	— " —
3. Baroh Volf Iosip	— " —
4. Moișă Mostea	– birnic
5. Zaharia sîn Ițcu	— " —
6. Șmil sîn David Negru	– sudit
7. Bercu sîn Moscu Harag	— " —
8. Herșcu sîn Moscu, argintar	— " —
9. Avram sîn Hascal Lipsan	— " —
10. Ițic Negru	— " —
11. Șloim sîn Ițcu, berar	— " —

12. Zălman sîn Ițcu Negru	_____ " _____
13. Marcu, friptul	_____ " _____
14. Mochiul Bălinișteanu	_____ " _____
15. Ițcu sîn Ștrul Steinic	_____ " _____
16. Meir sîn Moscu, argintar	_____ " _____
<u>17. Strulea Herș</u>	_____ " _____

17

3 = la ocolul Berhometeli

ADUNAREA

17 = în TG. MIHĂILEȘTI

131 = în TG. DOROHOI

3 = în ocolul BERHOMETILE

151

f. 613-618

NOTE

¹ „Vidomosie“ sau „vedomostie“ = listă, tabel, inventar.

² Adrian Macovei, *Organizarea administrativ-teritorială a Moldovei între anii 1832-1862* (II), în *AlIAX*, XX, 1983, p. 160.

³ Cf. C.C. Giurescu, *Principatele Române la începutul secolului XIX*, București, 1957, p. 199-202.

⁴ *Analele Parlamentare ale României*, tom IV2, București, 1893, p. 453-454.

⁵ Vezi îndeosebi: Pompiliu Eliade, *La Roumanie au XIXe siècle. II. Les trois presidents plénipotentiaires (1828-1834)*, Paris, 1914; Ioan C. Filitti, *Principatele Române de la 1828 la 1834. Ocupația rusească și Regulamentul Organic*, București, 1934; A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ediția a III-a, vol. XI, București, 1930; N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VIII, *Revoluționarii*, București, 1938; Andrei Oțetea, *Geneza Regulamentului Organic*, în *SAI*, nr. 2, București, 1957; Anastasie Iordache, *Contrastul dintre anacronic și modern în Regulamentele Organice ale Principatelor Române*, în *RI*, nr. 7-8, București, 1991; idem, *Dominare politică sub imperativul modernizării Principatelor Române. Caracterul și scopul Regulamentelor Organice*, în *RI*, nr. 9-10, București, 1996; Gh. Platon, *Regulamentul Organic – operă de progres sau instrument de opresiune socială și națională?*, în vol. *Timpul istoriei. Profesorului Dinu C. Giurescu*, București, 1998; Tudor Drăganu, *Începuturile și dezvoltarea regimului parlamentar în România până la 1916*, Cluj, 1991.

⁶ A.D. Xenopol, *op. cit.*, p. 110.

⁷ N. Iorga, *op. cit.*, p. 342.

⁸ *Reglement Organicesc a Moldovei, cuprins în nouă*

capite, Iași, 1831. Toate trimiterile le facem la textul manuscris aflat la Institutul de Istorie „A.D. Xenopol“ din Iași.

⁹ N. Iorga, *Plângerea lui Ioan Sandu Sturdza-Vodă împotriva sudiților străini în Moldova*, în AARMSI, s. II, tom XXXV, 1912-1913, București, 1913; I.C. Filitti, *Despre abuzurile consulilor în epoca regulamentară*, în „Viața Românească“, V, Iași, nr. 17, 1910, p. 339-352; Stela Mărieș, *Abuzuri ale consulilor din Moldova în anii 1822-1828*, în AIIAI, VII, 1970, p. 291-300; idem, *Supușii străini din Moldova în perioada 1781-1862*, Universitatea „Al. I. Cuza“, Iași, 1985, passim.

¹⁰ Stela Mărieș, *op. cit.*, p. 108 și urm.

¹¹ Apreciat ca o potențială „cheie a adevăratei probleme evreiești“, acest articol – reprodus cu largă aproximație după textul ediției franceze, cu locația indicată New York a Regulamentului Organic al Moldovei – este considerat a fi, împreună cu altele privitoare la evrei, de inspirație rusească, opinie cel puțin discutabilă (vezi Carol Iancu, *Evreii din România (1866-1919). De la excludere la emancipare*, Ed. Hasefer, București, 1996, p. 46-47.

¹² I.C. Filitti, *op. cit.*, p. 318.

¹³ *Ibidem*, p. 203.

¹⁴ Ecaterina Negruți, *Imigrarea evreilor în Moldova la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în vol. *Itinerarii istoriografice*, coord. Gabriel Bădărău, Iași, 1996, p. 385-400; idem, *Evoluția numerică a evreilor din Moldova de la sfârșitul secolului al XVIII-lea până la primul război mondial (1774-1914)*, în „Europa XXI“, V-VI (1996-1997), Iași, p. 81-113; Dumitru Ivănescu, *Populația evreiască din orașele și târgurile Moldovei între 1832-1859*, în SAHIR, V, București, p. 116-127.

¹⁵ Cf. și E. Schwartzfeld, *Din istoria evreilor. Împopularea, reîmpopularea și întemeierea târgușoarelor în Moldova*, București, 1914; M. Schwartzfeld, *Momente din istoria evreilor din România de la început până la mijlocul acestui veac*, București, 1889.

¹⁶ Carol Iancu, *op. cit.*, p. 48.

¹⁷ Ecaterina Negruți, *Rolul evreilor în formarea târgurilor*

din Moldova în prima jumătate a sec. XIX, în SAHIR, I, București, 1996, p. 139-153.

¹⁸ Carol Iancu, *op. cit.*, p. 50.

¹⁹ Nicolae Iorga, *Istoria evreilor în țerile noastre*, București, 1913, p. 196.

COMUNITĂȚILE EVREIEȘTI DIN BASARABIA/REPUBLICA MOLDOVA ÎN SECOLELE XIX-XX. EVOLUȚII DEMOGRAFICE ȘI ORGANIZARE

Flavius SOLOMON

La început de aprilie 1903, numele unei capitale de gubernie de la limita apuseană a Imperiului rus, abia cunoscută chiar și publicului mai avizat, intra în atenția presei europene și americane. Faima neașteptată a acesteia nu se datora însă unei expoziții mondiale sau unui alt eveniment monden, la modă în acele vremuri, ci unor întâmplări triste, soldate cu moartea câtorva zeci de oameni nevinovați. Pogromul de la Chișinău din 1903, la care ne referim, urmat de un altul la fel de sângeros, doi ani mai târziu, se dorea a fi parcă un bilanț cât se poate de grăitor al unui secol de istorie a evreilor din Basarabia sub stăpânirea țarilor, într-o țară în care cei de altă limbă, religie sau gândire aveau cel mult privilegiul de a fi tolerați.

Nici schimbările de la 1918 nu vor aduce, neapărat, o îmbunătățire radicală a situației acestui grup etnic. Nevoia de recuperare rapidă a modernizării, invocată de clasa politică românească, la fel ca și de celelalte „națiuni tinere“ din Europa Est-Centrală, s-a exprimat și prin încercările de a limita șansele de ascensiune socială sau economică a grupurilor etnice minoritare. Adevărata tragedie a evreilor din provincia de est a României s-a consumat însă în cea de-a doua conflagrație mondială, cu ale sale nenumărate „fronturi nevăzute“. Pe unul dintre acestea, în Transnistria, își vor pierde viața și câteva zeci de mii de evrei basarabeni.

Speranța unui nou început, după 1945, s-a dovedit și ea deșartă. Decimată în anii războiului și, nu mai puțin important, supusă unei presiuni permanente din partea organelor de represiune sovietice, comunitatea evreilor din – de această dată – Republica Moldova, a fost redusă la un grup abia sesizabil, aceasta după ce timp de aproape 150 de ani jucase un rol remarcabil în viața economică, științifică și culturală a provinciei.

În prezentul studiu ne propunem o privire de sinteză asupra

istoriei evreilor din Basarabia/Republica Moldova, de la 1812 până în prezent, urmând a insista mai ales asupra evoluțiilor demografice ale acestui grup etnic și asupra organizării sale interne. Demersul ni se pare cu atât mai îndreptățit cu cât literatura de specialitate în limba română, exceptând studiile referitoare la cel de-al doilea război mondial, continuă să ignore în mare parte subiectul. În ultimele trei decenii, în Occident, Israel și Republica Moldova, au fost publicate, în limbile engleză, germană, rusă și ebraică, mai multe lucrări importante care abordează alte câteva teme centrale din istoria evreilor de la est de Prut: statutul juridic în timpul administrației țariste; pogromurile de la începutul secolului XX; structurile și activitățile economice; relațiile cu alte grupuri etnice din regiune; viața spirituală etc. O parte a acestor lucrări o prezentăm, de altfel, în anexă, alături de câteva tabele și hărți.

1812-1917

Nu dispunem de cifre sigure privind numărul evreilor din Basarabia în momentul anexării acesteia de către Rusia (1812). Conform unor estimări, în 1817 în Basarabia locuiau circa 19 mii evrei. În decembrie 1823 guvernul rus a permis așezarea în orașele Basarabiei a meșteșugarilor și negustorilor din afara provinciei. Fluxul de evrei către Basarabia s-a intensificat în mod special după 1828, o dată cu anularea autonomiei acestei regiuni. Potrivit statisticilor confesionale, la mijlocul anilor '50 ai secolului al XIX-lea în Basarabia locuiau circa 61 de mii persoane de religie mozaică (7,25% din populația guberniei). Cei mai mulți evrei au fost înregistrați în județele Hotin (20,3 mii), Chișinău, Bălți (Iași) și Orhei. În orașul Chișinău locuiau la acea vreme circa 12 mii de evrei (aproape jumătate din populația orașului). Urmau Soroca (2,7 mii), Orhei (circa 2 mii) și Bălți (1,8 mii). Grupuri importante de evrei mai existau și în târguri: Hâncești, Criuleni, Rezina, Otaci, Călărași, Sculeni. Conform celei de-a 10 revizii ruse a populației (1858) în Basarabia locuiau 95,9 mii de evrei (9,6% din totalul populației). În partea stângă a Nistrului (Transnistria actuală), la mijlocul secolului al XIX-lea evreii locuiau aproape exclusiv în mediul urban (Tiraspol – circa 1,7 mii dintr-un total al populației de 4,7 mii; Dubăsari – 2,3 mii, majoritatea

populației; Grigoriopol – circa 150 de persoane). La recensământul din 1897, în Basarabia au fost înregistrați 228,6 mii credincioși mozaici (11,8% din totalul populației), dintre care 109 mii în orașele mari și medii: Chișinău (circa 50 mii, 46% din totalul populației orașului); Bender (10,7 mii, 34%); Bălți (10,3 mii, 55,5%); Hotin (9,2 mii, 50%); Soroca (8,8 mii, 57%); Orhei (7,1 mii, 57,5%); Akkerman/Cetatea Albă (5,6 mii, 20%); Izmail (2,7 mii, 12%); Chilia (2,15 mii, 18,5%); (Bolgrad 1,2 mii, 8%); Cahul (0,8 mii, 11%); Reni (0,7 mii, 10%). În afară de aceste orașe, un număr important de evrei locuiau în târguri, mai ales în partea centrală și de nord a Basarabiei. De asemenea, existau și colonii rurale evreiești.

După 1812 situația evreilor din Basarabia a fost reglementată un timp de către *Statutul evreilor* („Položenie dlja evreev“), adoptat în Rusia la 1804. Acest act acorda printre altele evreilor dreptul la exercitarea cultului mozaic, la organizarea vieții comunitare (învățământul, asistența săracilor și bolnavilor), la achiziționare de terenuri agricole în zone nepopulate și la desfășurare de activități meșteșugărești. Pe de altă parte, prin statutul amintit au fost păstrate restricțiile privind așezarea evreilor în anumite regiuni ale imperiului. În ceea ce privește evreii din Basarabia, reglementări importante au fost aduse prin *Regulile guvernării provizorii* („Pravila vremennogo pravlenija“) din 1813 și *Statutul regiunii Basarabiei* („Ustav obrazovanija Bessarabskoj oblasti“) din 1818. Prin *Statutul* din 1818 evreilor le-a fost permisă achiziționarea de terenuri nefolosite pentru activități agricole și meșteșugărești. *Statutul* confirma și privilegiile mai vechi obținute de la domnii Moldovei. Pe de altă parte, evreii din Basarabia au fost supuși unor impozite superioare celor plătite de către alte grupuri etnice. Atât prin *Regulile* din 1813 cât și prin *Statutul* din 1818 evreilor le era interzisă achiziționarea de terenuri în zone populate. Dintre alte prevederi restrictive trebuie amintite și interdicțiile pentru evrei (ca și pentru Țigani) de a ocupa funcții de stat (administrație, armată). Asupra evreilor nu a fost extinsă nici eliberarea de serviciul militar, practică de către autoritățile țariste în Basarabia până în 1874. Sunt de reținut și limitările legate de stabilirea domiciliului. În Imperiul rus, evreii aveau dreptul la *domiciliu sedentar* (osedloe žitel'stvo) și *domiciliu înregistrat* (pravo propiski) doar în anumite regiuni ale țării. Acestea cuprindeau partea de vest a Imperiului

(Polonia, Rusia Nouă și Basarabia), unde au locuit evrei până la data includerii în componența Rusiei. Însă, conform unor reglementări din anul 1825 în zonele de graniță (o fâșie de 50 verste) era permis doar domiciliul evreilor care aveau acolo proprietăți imobiliare. În anul 1839 Comitetul de miniștri al Imperiului rus a decis să-i îndepărteze pe evrei din zona de graniță a Basarabiei. Prevederile acestei decizii au fost însă doar parțial aplicate, mai ales din cauza dezinteresului autorităților și a actelor de corupere a funcționarilor locali. Cu acordul tacit al autorităților, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea a avut loc o așezare spontană a evreilor în zona de graniță a Basarabiei.

Evreilor din Basarabia le-a fost interzis mult timp să se stabilească și în mediul rural. Aceste prevederi au fost formulate pentru prima dată în *Položenie* din 1804, motivația fiind determinată de teama că evreii vor contribui la generalizarea alcoolismului la sate. Efectul acestor măsuri a avut un impact negativ asupra aprovizionării satelor cu produse de primă necesitate, fapt ce a condus la amânarea în multe cazuri a măsurilor de expulzare. La începutul anilor '30 ai secolului al XIX-lea evreilor din Basarabia le-a fost permis oficial să locuiască și în mediul rural, cu interdicția însă (din 1836) de a practica vânzarea de băuturi alcoolice. Această interdicție va fi anulată în anul 1863. Încă în 1844 guvernul rus a adoptat un statut special, prin care era încurajată crearea de colonii agrare evreiești. Pentru aceasta au fost prevăzute diverse privilegii fiscale. La mijlocul secolului al XIX-lea în Basarabia au apărut mai multe colonii rurale evreiești, majoritatea în județul Soroca (Vertiujeni, Briciova, Căprești, Tumanovka, Zgurița, Mărculești, Liublin, Dumbrăveni).

În secolul XIX evreii din Basarabia au dezvoltat un sistem propriu de autogovernare. Comunitățile locale erau supuse unor organe reprezentative alese (*kahalele* județene și guberniale), având prerogative administrative și judecătorești. De competența kahalelor ținea, de pildă, alcătuirea și eliberarea actelor de stare civilă, stabilirea contribuțiilor pentru nevoile comunitare, întreținerea sinagogilor, a caselor de rugăciune, a spitalelor, a cimitirelor și a școlilor, sprijinirea bătrânilor și a săracilor. Prerogativele kahalelor au fost întărite printr-o decizie specială în anul 1840, activitatea acestora fiind supusă controlului și din partea autorităților locale. Comunitățile evreiești constituiau structuri juridice distincte. De pildă, acestea formau

districte de recrutare separate, iar comunitatea purta răspundere pentru sustragerea de la obligațiile militare a unui evreu. De competența comunității ținea și acoperirea impozitelor în contul persoanelor sărace. Anumite elemente ale autoguvernării evreilor s-au păstrat și după anularea în anul 1844 a sistemului kahala.

Sistemul autoguvernării a permis dezvoltarea unui rețele proprii de educație. Prima școală evreiască din Chișinău a fost deschisă în 1839. Printre obiectele de studiu se numărau: limba ivrit; Biblia; Talmudul; chimia; fizica; contabilitatea; limbile germană și rusă. La sfârșitul anilor '50 ai secolului al XIX-lea în Chișinău funcționau trei școli pentru fete și două pentru băieți, în care învățau peste 200 copii evrei. În 1860 a fost inaugurată și prima școală religioasă superioară. La sfârșitul secolului al XIX-lea școlile primare evreiești din Basarabia erau frecventate anual de circa 12 mii copii. Deoarece în Basarabia nu exista nici o universitate, foarte mulți evrei bogați își trimiteau copii la studii la universități din Odessa, Sankt Petersburg sau Moscova. Acest lucru a condus la apariția unui puternic curent cultural filo-rus în mediul evreilor din Basarabia, ale cărui efecte se vor resimți și după unirea acesteia cu România (1918). În anul 1897, alături de germani, evreii din Basarabia aveau cea mai ridicată pondere a știutorilor de carte: 49,6% la bărbați și 34,5% la femei. Pentru comparație rata persoanelor alfabetizate printre celelalte grupuri etnice importante era următoarea: germani – 63,5% bărbați și 63% femei; ruși – 40% bărbați și 11,5% femei; bulgari – 31,5% bărbați și 6,4% femei; găgăuzi – 21% bărbați și 2,4% femei; ucraineni – 15% bărbați și 3% femei; români – 10,5% bărbați și 1,7% femei.

Alături de activitățile meșteșugărești, comerțul, dar și activitățile agricole, au constituit ocupațiile predilecte ale evreilor în timpul aflării Basarabiei sub administrație rusă. Printre cele mai importante mărfuri exportate din Basarabia prin intermediul evreilor se numărau vinul și cerealele. După deschiderea liniilor de cale ferată Chișinău-Odessa (1870) și Bender-Galați (1878) o foarte mare parte a produselor agricole era exportată direct în țări din Europa Centrală și de Vest. La consolidarea acestor raporturi comerciale au contribuit și legăturile unor comercianți evrei din Basarabia cu Case de Comerț din Austro-Ungaria. În 1897 circa 80% dintre comercianții din Basarabia erau evrei.

Situația evreilor din Basarabia s-a agravat mult după 1882, o dată cu asasinarea țarului Alexandru II. Ca răspuns la activitatea

evreilor în organizațiile revoluționare, autoritățile au interzis prin *Regulile provizorii* („Vremennye pravila“) din 1882 stabilirea pe viitor a evreilor în mediul rural. Pentru a reduce cât mai mult posibilitățile de mișcare a evreilor, multe orașe mici au fost trecute abuziv în categoria satelor. Din 1887 evreilor le-a fost interzisă și strămutarea dintr-o localitate rurală în alta. Pentru a putea ține mai bine sub control populația evreiască, poliția din Basarabia a întocmit liste a locuitorilor evrei din județe la data apariției *Regulilor*. Din 1892 poliția a obținut și dreptul de strămuta familii de evrei fără o decizie expresă a organelor judecătorești. A fost instituită și o cotă fixă pentru ponderea evreilor în sistemul de învățământ. Totodată, evreii nu puteau alege sau să fie aleși în consiliile locale orășenești. La foarte scurt timp, au fost lichidate unele școli evreiești și a fost limitat accesul evreilor în școlile de stat. Această politică a provocat un exod al populației evreiești din Basarabia.

Alături de discriminarea din partea autorităților, la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea evreii din Basarabia au fost supuși presiunii și din partea unor organizații șovine ruse. În ajunul Paștilor din 1903, în Chișinău a fost răspândit zvonul că evreii din orașelul Dubăsari (situat în partea stângă a Nistrului) ar fi omorât un copil creștin pentru a-i folosi sângele într-un ritual religios (ulterior poliția a stabilit ca băiatul a fost ucis de către o rudă). Zvonul a cuprins rapid populația creștină care s-a dedat la acte de vandalism. Sentimentele antisemite au fost amplificate și de unele știri din ziarul „Bessarabec“, conform cărora evreii ar fabrica vinul din apă și chimicale toxice. În paralel, organizațiile șovine au invocat existența unui decret al țarului prin care ar fi fost permisă maltratarea evreilor. În duminica de Paști a zilei de 6 aprilie 1903, profitând de pasivitatea autorităților, grupuri înarmate au atacat locuințe și magazine ale evreilor din Chișinău. Au fost ucise 49 (unii autori vorbesc de 51 de morți) și rănite 586 persoane. În afară de Chișinău, au mai avut loc pogromuri și în alte localități ale Basarabiei.

Publicarea la 18 octombrie 1905 a *Manifestului* țarului privind libertățile cetățenești a provocat în Chișinău ample mișcări de stradă. Alături de demonstrațiile grupărilor liberale și social-democrate, în capitala Basarabiei au avut loc și acțiuni ale organizațiilor politice șovine și antisemite. Nemulțumirile acestora erau determinate mai ales de acordarea pentru evrei a unor drepturi

egale cu cele ale restului populației. La 19 octombrie 1905 pe artera principală a orașului Chișinău a avut loc o demonstrație a „adevăraților ruși“ (instinno russkie ljudi). În timpul deplasării coloanei de la biserica Ciuflea către Catedrala ortodoxă din centrul orașului au avut loc ciocniri între demonstranți și populația evreiască. Violențele au continuat și în zilele următoare, fiind uciși cel puțin 6 evrei. Sub pretextul identificării provocatorilor din mediul evreilor, poliția din Chișinău a decis efectuarea unor descinderi în zonele populate de evrei, în timpul cărora au fost ucise alte 17 persoane. Represiunile autorităților au fost însoțite de acte de vandalism din partea unor elemente criminale. În total, în timpul violențelor de la sfârșitul lunii octombrie 1905 au murit la Chișinău 28 evrei și 24 persoane de altă origine etnică. Represalii împotriva populației evreiești din Basarabia au fost înregistrate și în alte localități: Akkerman/Cetatea Albă, Izmail, Călărași. Rezultatul pogromurilor din 1903 și 1905 a fost și emigrarea în Statele Unite a câtorva mii de evrei din Basarabia.

1917-1938

Majoritatea evreilor din Imperiul rus au salutat înlăturarea țarismului în februarie 1917 și instaurarea Sovietelor în octombrie 1917. Foarte mulți dintre evreii basarabeni au văzut în schimbările revoluționare de la Petrograd șansa emancipării politice într-o Rusie nouă, democratică. Pentru evreii din Basarabia, foarte activi în diverse organizații social-democrate și comuniste, revoluția rusă din 1917 a însemnat și un câștig imediat: dispariția pericolului de a fi strămutați în interiorul Rusiei, ca urmare a acuzațiilor de a fi spionat în favoarea Puterilor Centrale. Intrarea armatei române în Basarabia în ianuarie 1918, la cererea Sfatului Țării (parlamentul Republicii Democratice Moldovenești), a provocat nemulțumirea liderilor politici ai evreilor din Basarabia. Atmosfera de neîncredere reciprocă dintre populația evreiască și autorități s-a menținut și după decizia din 27 martie/ 9 aprilie 1918 a Sfatului Țării de a uni Basarabia cu Regatul Român. La această ședință a Parlamentului Basarabiei au participat și patru reprezentanți ai evreilor, care s-au abținut de la vot. Majoritatea liderilor evrei credeau că o dată cu trecerea Basarabiei în componența

României libertățile promise de revoluția rusă vor fi anulate. De modificarea statutului internațional al Basarabiei erau nemulțumiți și negustorii evrei, specializați, de câteva decenii, în exportul în Rusia a produselor agricole din regiune. Pe de altă parte, autoritățile române vedeau în populația evreiască din Basarabia un focar de răspândire a ideilor revoluționare în întreaga țară. Una dintre problemele centrale care au marcat statutul evreilor din Basarabia în perioada interbelică a fost cea a cetățeniei. Chestiunea cetățeniei evreilor din România a fost discutată la Congresul de Pace de la Paris, unde au fost reprezentate și organizațiile evreiești din Basarabia, Transilvania și Bucovina. Sub presiunea Marilor Puteri, România a acceptat să semneze Tratatul privind protecția minorităților și să acorde, în consecință, cetățenia română tuturor evreilor din noile provincii. Principiul nediscriminării a fost inclus și în Constituția din 1923. Pentru o parte dintre evreii din Basarabia, la fel ca și pentru cei din Bucovina sau Transilvania, obținerea cetățeniei române a fost îngreunată însă printr-o lege din 7 februarie 1924, care prevedea ca cei care solicită cetățenia română să prezinte și dovada de a se fi născut în una din aceste provincii.

În perioada interbelică populația evreiască din Basarabia a avut de suferit și de pe urma activității organizațiilor antisemite, ale căror rădăcini trimit la mișcarea studențească naționalistă/anticomunistă din anii 1920-1925. La începutul anilor 1930 situația evreilor din Basarabia, activi în sistemul bancar și comerț, s-a înrăutățit și ca urmare a crizei economice. Acest lucru a stimulat o mișcare de emigrare în Statele Unite.

În linii mari, situația evreilor basarabeni în anii 1918-1938/39 a fost comparabilă cu cea din perioada țaristă. Alături de aspecte negative (dificultățile legate de raporturile cu autoritățile; șicanele din partea organizațiilor antisemite; criza economică), perioada interbelică a adus și multe elemente moderne în viața comunității evreiești din Basarabia

Spre deosebire de coreligionarii din alte provincii ale României Mari, evreii basarabeni au manifestat un anume dezinteres pentru activități politice, viața internă a comunității fiind construită mai ales în jurul instituțiilor religioase. Slaba reprezentare a evreilor din Basarabia la nivel central a fost determinată și de starea tensionată în raporturile cu organizațiile politice evreiești din Vechiul Regat, în

special cu *Uniunea Evreilor Pământeni*. Abia în 1931, o dată cu formarea *Partidului Evreiesc din România*, vocea evreilor basarabeni a devenit mai auzită și dincolo de hotarele provinciei. După 1918, în Basarabia au continuat să activeze două organizații politice evreiești apărute încă în timpul perioadei țariste: *organizația sioniștilor*, condusă de către Jacob Bernstein-Kogan și *Bund-ul social-democrat*. Unii evrei basarabeni au fost, de asemenea, activi în partide românești, de pildă în *Partidul Național Țărănesc*. În primii ani de după unire, pentru evreii din Basarabia, de referință a fost activitatea organizațiilor religioase – un rol important revenindu-i, în acest sens, rabinului de Chișinău Jehuda Leib Zirelsohn –, a asociațiilor culturale, a instituțiilor de educație și de intrajutorare. În anul 1932, de pildă, în Basarabia funcționau, alături de liceul „Magen-David“, 36 școli populare evreiești și alte 12 „școli superioare“, asigurate cu materialul didactic necesar de către asociația culturală – *Tarbut*. Foarte mulți etnici evrei din Basarabia au frecventat universități din Vechiul Regat (București și Iași) și Bucovina (Cernăuți). De pildă, în anii 1918-1930 la Universitatea din Iași s-au înscris 1.794 evrei, care reprezentau 44,2% din totalul studenților basarabeni. Comunitatea evreiască din Basarabia a editat mai multe ziare în rusă și idiș (de pildă: „Unser Zeit“). Deosebit de active au fost și asociațiile comerciale, meșteșugărești și sportive. După 1919, lideri ai comunității evreiești din Basarabia au restabilit colaborarea cu *American Jewish Joint Distribution Committee*, care s-a implicat activ, prin credite și sprijin logistic, în activitățile economice ale evreilor basarabeni. Între 1922 și 1930, numărul cooperativelor evreiești a crescut de la 27 la 41, cu un efectiv de membri de circa 30.000. La recensământul din 1930, în Basarabia au fost înregistrați 204.858 etnici evrei (7,2% din populația provinciei), dintre care 106.149 (51,8%) în mediul rural și 98.709 (48,2%) în mediul urban. Printre orașele cu un număr important de populație evreiască se numărau: Chișinău – 41.065 (37,3% din populația orașului); Bălți – 14.229 (46,5%); Tighina/Bender – 8.669 (19,8%); Orhei – 6.302 (41,2%); Hotin – 5.781 (37,7%); Soroca – 5.417 (36,1%); Cetatea Albă/Akkerman – 4.358 (11,6%). Evreii dețineau o pondere importantă și în orașe mai mici (Leova – 35,5%; Călărași – 76%) sau în unele „colonii evreiești“ din centrul și nordul Basarabiei (Briceva, Vertiujeni, Dumbrăveni, Zgurita).

În 1938, o dată cu instaurarea de către Carol II a dictaturii regale și, mai ales, o dată cu orientarea României către Germania, atitudinea autorităților române față de evreii a început să reproducă tot mai mult modelul nazist. Statutul juridic inferior al populației evreiești din România a fost consacrat prin adoptarea unei *legislații rasiale*. Unul dintre efectele acesteia a fost pierderea de către o parte însemnată a evreilor a cetățeniei române. Discriminările au afectat în mod special populația evreiască din Basarabia și Bucovina.

Actele deschise de violență împotriva populației evreiești din România au început la scurt timp după ultimatumul sovietic din 26 iunie 1940 și intrarea Armatei Roșii în Basarabia (28 iunie 1940). La Dorohoi, în apropiere de noua graniță de est a României, soldați români care se retrăgeau din Basarabia au atacat populația evreiască. Presa și cea mai mare parte a clasei politice românești i-au acuzat pe evrei de colaboraționism cu sovieticii și maltratarea trupelor române aflate în retragere. Atacurile împotriva evreilor au devenit frecvente mai ales după intrarea legionarilor în guvern în septembrie 1940. Adevăratul calvar al evreilor români a început însă în iunie 1941, o dată cu atacul armatelor germane și române asupra URSS. În noaptea din 28 spre 29 iunie 1941 la Iași a început un pogrom împotriva populației evreiești la care au participat, alături de soldații germani, și jandarmi români. Masacrul în timpul căruia au murit potrivit unor estimări peste trei mii persoane a putut fi oprit doar datorită intervenției unor ofițeri români. În timpul ofensivei din Basarabia și Bucovina trupele române și germane au masacrat o parte a populației evreiești, bănuită a fi implicată în acțiuni de sabotare și spionaj. Exterminarea evreilor a continuat și în timpul operațiunilor militare din Transnistria. La procesul de după încheierea războiului, fostul comandant al Einsatzgruppe D, Otto Ohlendorf, a declarat că doar unitatea sa a ucis între iunie 1941 și iunie 1942 circa 90.000 evreii din Transnistria, Crimeea și regiunea Donului.

Deportarea evreilor (adunați inițial în ghetouri sau lagăre provizorii; de pildă: Chișinău, Cernăuți, Vertujeni) în Transnistria a început încă la sfârșitul lunii iulie – începutul lunii august 1941. În această fază au avut loc mai multe conflicte între trupele române și

armata germană, care refuza să admită trecerea coloanelor de deportați în Transnistria până la stabilirea statutului acestei regiuni. După intrarea la 19 august 1941 a Transnistriei sub administrație civilă română, trupele de jandarmi români au primit ordinul de a-i duce pe deportați cât mai aproape de Bug. Printr-o ordonanță din 11 noiembrie 1941, Inspectoratul Jandarmeriei din Transnistria a primit dreptul de a stabili locurile de așezare a deportaților. Prin aceeași ordonanță jandarmii erau autorizați să-i execute pe cei care încercau să fugă din ghetouri și lagăre. La supravegherea locurilor de detenție a evreilor au participat și unități ale poliției ucrainene locale, ale căror prerogative au fost echivalate, printr-o ordonanță emisă la 24 noiembrie 1941, cu cele ale jandarmilor români. Polițiștilor ucraineni le-au fost atribuite funcții de pază în ghetouri și în lagărele de muncă. Alături de jandarmi români, polițiștii ucraineni au participat în iarna anului 1941-1942 la exterminarea evreilor din lagărele de lângă Bug și din ghetoul Codima (Kodyma) de lângă Râbnița. În Transnistria au existat circa 100 ghetouri și lagăre de detenție, unde populația evreiască a fost angajată în diverse activități. Suferințele evreilor deportați au putut fi parțial limitate datorită intervenției unor persoane influente de la curtea regală română, de pe lângă Patriarhia Ortodoxă Română sau Centrala Evreilor din Vechiul Regat.

Evaluarea evoluției demografice a populației evreiești din Basarabia și Bucovina în anii 1940-1944 constituie încă subiectul unor aprinse dezbateri istoriografice și politice. Lipsa unor informații sigure asupra numărului persoane moarte în timpul ofensivei româno-germane din vara anului 1941, a numărului celor deportați și decedați în Transnistria face imposibilă o evaluare exactă a numărului evreilor basarabeni uciși în anii 1941-1944. Cifrele disponibile în prezent permit doar efectuarea unor calcule estimative.

În anul 1930, în teritoriile trecute la 1940 de la România la URSS (Basarabia, Nordul Bucovinei și Ținutul Herța) locuiau 275.419 evrei. În timpul înaintării armatelor germane și române în iunie-august 1941 o parte a populației evreiești din aceste regiuni s-a refugiat în interiorul URSS (în total circa 100.000 persoane). La recensământul din 1941, efectuat după reinstalarea administrației românești, în aceste regiuni au fost înregistrați circa 126 mii evrei, rezultând o diferență de circa 50 mii față de anul 1930. Cifra reală a celor dispăruți în primele

luni ale războiului trebuie să fi fost însă mult mai mare, dacă luăm în calcul creșterea numărului populației evreiești din România în anii 1930-1940, datorită sporului natural și a refugierilor din România după anexarea Basarabiei de către URSS.

Dintre cei circa 126 mii etnici evrei înregistrați de către autoritățile românești în 1941, circa 109 mii au fost deportați în Transnistria, 54.500 de persoane găsindu-și moartea în lagărele de detenție. Rezultă un total de cel puțin circa 104 mii de etnici evrei din Basarabia și Bucovina care au murit în timpul represaliilor sau în lagărele de detenție din Transnistria. La persoanele din Ținutul Herța, Nordul Bucovinei și Basarabia deportate și dispărute în Transnistria, trebuie adăugați și etnicii evrei originari din teritoriile dintre Nistru și Bug (inclusiv Odessa), circa 300 mii de persoane, majoritatea acestora găsindu-și moartea în timpul represaliilor din partea armatelor germană și română. Numărul evreilor morți în Transnistria până la începutul anului 1944 a fost estimat între 250.000 (Radu Ioanid) și 410.000 (Jean Ancel). Raportul unei Comisii Internaționale pentru Studierea Holocaustului în România, prezentat la începutul lunii noiembrie 2004, arată că „autoritățile civile și militare române sunt responsabile de moartea unui număr cuprins între 280.000 și 380.000 de evrei români și ucraineni din România și teritoriile aflate sub administrație românească“. În același raport se mai afirmă că circa 340.000 de evrei români au supraviețuit datorită faptului că Guvernul român a suspendat deportările în anul 1943, cu 16 luni înainte ca România să iasă din alianța cu Germania nazistă.

Evreii din RSSM în anii 1944-1990

Evreii din Transnistria și cei rămași încă în Basarabia au salutat ocuparea acestor regiuni de către Armata Sovietică. Însă la scurt timp după încheierea războiului, evreii au trebuit să constate că cele mai multe așteptări legate de un tratament nediscriminatoriu le-au fost înșelate. În anii 1945-1946, la fel ca și în 1940, foștii liderii politici evrei activi în Partidul Comunist Român în perioada interbelică au fost marginalizați sau supuși represaliilor. O parte a evreilor din fosta elită economică și intelectuală basarabeană și bucovineană de origine

evreiască a fost chiar deportată în Siberia. Situația evreilor din RSSM s-a agravat în mod special la începutul anilor 1950. După executarea unor scriitori evrei (august 1952) și arestarea unui mare număr de medici (ianuarie 1953), acuzați de sionism și atentat la viața unor importanți lideri sovietici, situația evreilor din URSS s-a înrăutățit. La fel ca și în alte republici sovietice, evreii din RSSM au fost acuzați de lipsă de loialitate față de statul sovietic, fiindu-le îngădit accesul la funcții importante de partid și de stat. Pentru serviciile sovietice de presiune un interes deosebit reprezentau în Republica Moldova localitățile cu o populație evreiască numeroasă (Chișinău, raioanele Orhei, Călărași, Strășeni). Documente din anii 1950 ale KGB din RSSM amintesc de „pericolul“ pe care îl prezentau pentru stabilitatea sistemului „foștii membri ai organizațiilor naționaliste evreiești“. Discriminarea evreilor din RSSM s-a regăsit și domeniul educației și al cultelor. După 1945 în RSSM nu a funcționat nici o școală pentru minoritatea evreiască și nu au apărut ziare în idiș. La începutul anilor '60 au fost închise și ultimele sinagogi.

Pentru foarte mulți evrei din RSSM singura modalitate de a scăpa de atmosfera ostilă o reprezenta emigrarea. Încurajați și de către autorități, o parte a evreilor din RSSM s-au stabilit în Regiunea Autonomă Evreiască din Orientul Îndepărtat al URSS. Cei mai mulți dintre aceștia au părăsit însă foarte repede regiunea dezamăgiți de condițiile de viață. În anii 1970 a început emigrarea în masă a evreilor din RSSM în Israel, chiar dacă autoritățile sovietice au încercat să limiteze proporțiile acesteia. Celor mai mulți dintre evrei care doreau să emigreze le-a fost anulată cetățenia sovietică, le-au au fost retrase distincțiile și decorațiile și nu le-au fost recunoscute contribuțiile la fondul de pensii. Dacă la recensământul din 1970 în RSSM au fost înregistrați 98.072 evrei, în 1979 locuiau în Republica Moldova 80.124 etnici evrei, iar în 1989 doar 65.836. Între 1959 și 1989 ponderea evreilor în structura populației RSSM s-a redus de la 3,3% la 1,5%.

1991-2004

Emigrarea evreilor în Israel, dar și în SUA și Germania, a continuat și după proclamarea independenței. În anii 1992-1993, de

pildă, au emigrat din Republica Moldova în Israel 6.478 persoane, care au constituit peste 5% din numărul etnicilor evrei din fosta URSS stabiliți în anii amintiți în Israel. Pe de altă parte, ameliorarea treptată a situației grupurilor etnice din Republica Moldova și activitatea unor organizații caritabile evreiești a contribuit la stabilizarea relativă a numărului populației evreiești. Au fost semnalate chiar și câteva cazuri de repatriere în Republica Moldova a unor persoane emigrate în Israel la începutul anilor 1990. Dacă în 1993 organizațiile evreiești estimau numărul evreilor din Republica Moldova la circa 15 mii, în prezent se vorbește de 20-30 mii cetățeni moldoveni de origine etnică evreiască.

Organizațiile culturale și politice ale evreilor din Republica Moldova sunt unite în „Asociația Organizațiilor și Comunităților Evreiești“, care este membră a Federației Comunităților Evreiești din Comunitatea Statelor Independente. Alături de Chișinău, Asociația Organizațiilor și Comunităților Evreiești are 12 filiale în alte localități din Republica Moldova (inclusiv Transnistria), dintre care cele mai importante sunt Soroca, Bălți, Orhei, Bender, Comrat, Cahul, Tiraspol, Dubăsari, Râbnița, Grigoriopol. Primă organizație culturală a evreilor din Republica Moldova a fost Societatea Culturii Evreiești, care și-a început activitatea în 1989. Printre organizațiile evreiești se mai numără „Societatea femeilor evreice – Hava“, „Comunitatea evreilor de munte, din Buhara și Georgia – IUHUR“, „Uniunea Comunităților Evreilor Mesianici din Republica Moldova“. Organizațiile evreiești din Republica Moldova au un rol important în organizarea de adunări publice de interes politic, economic sau cultural. În anul 1999, de pildă, a avut loc primul congres al evreilor originari din Republica Moldova. În aprilie 2003 a fost organizată comemorarea pogromului din 1903. La acest eveniment au participat, alături de oficialități moldovenești, și mai multe delegații evreiești din afară, inclusiv din partea Guvernului și a Knesset-ului din Israel. În memoria celor uciși în timpul pogromului din 1903 în scuarul vechiului cimitir evreiesc din Chișinău a fost inaugurat un monument. Din 1991 în Republica Moldova și-a reluat activitatea organizația americano-evreiască *American Jewish Joint Distribution Committee*, care se ocupă de asistența persoanelor neajutate. Activitatea „Joint“-ului în Republica Moldova este coordonată de către organizația locală „Hesed-Yehuda“..

Asociațiile evreiești au contribuit în foarte mare măsură și la crearea în Republica Moldova a unui cadru juridic favorabil dezvoltării culturii și învățământului evreiesc. La inițiativa Societății Culturii Evreiești, pe 12 august 1991 a fost emis un decret prezidențial „privind măsurile pentru asigurarea dezvoltării culturii naționale evreiești și satisfacerea necesităților sociale ale populației evreiești din Republica Moldova“, care prevedea: 1. organizarea unei catedre de studii iudaice la Universitatea de Stat din Moldova în scopul pregătirii specialiștilor în domeniul limbii ivrit și idiș, istoriei culturii evreilor din Moldova; 2. deschiderea unei școli medii evreiești în orașul Chișinău și a unor clase în alte orașe ale Republicii Moldova; 3. acordarea unui ajutor financiar pentru Societatea Culturii Evreiești și redacția ziarului „Naș golos-Undzer Kol“; 4. deschiderea în orașul Chișinău a unei case pentru evreii de vârstă înaintată; 5. acordarea unui spațiu pentru amplasarea Centrului Cultural-Economic Evreiesc.

După 1991 în Republica Moldova au fost inaugurate mai multe instituții culturale, de învățământ și religioase evreiești. În Chișinău există o bibliotecă evreiască de stat („I. Mangher“), pe lângă care funcționează cenacluri literare și grupuri de copii care se ocupă de limba, cultura și tradițiile evreilor. La Institutul de Cercetări Interetnice al Academiei de Științe a Republicii Moldova activează și o secție de istorie și cultură a evreilor. Cu ajutorul Asociației Organizațiilor și Comunităților Evreiești, în Chișinău au fost deschise două școli evreiești, dintre care una este religioasă. Ambele școli sunt finanțate de către stat. În anul 1999, primăria municipiului Chișinău a restituit comunității evreiești o clădire în care s-a aflat până la 1940 o importantă sinagogă. Această clădire a fost modernizată și redată cultului mozaic. Organizațiile evreiești din Republica Moldova editează două publicații periodice („Naș Golos- Undzer kol“ și „Istoki“). Posturile naționale de radio și televiziune din Republica Moldova difuzează regulat două emisiuni consacrate problematicii evreiești: „Viața evreiască“ și „Pe strada evreiască“.

Chiar dacă în ultimul deceniu numărul evreilor s-a redus considerabil iar impactul evreilor asupra vieții economice și politice este aproape neglijabil, în Republica Moldova sunt înregistrate periodic acte de antisemitism. În ultimii ani cele mai multe incidente au fost legate de profanarea unor cimitire evreiești. Astfel de cazuri au fost constatate în

Tiraspol, Chișinău și Bălți. Organizațiile evreiești acuză și declarații ale unor politicieni și articole de presă, atât în partea dreaptă cât și din partea stângă a Nistrului. O altă problemă o constituie tematizarea insuficientă a problematicii Holocaustului în manualele de istorie.

Tab. 1. Numărul evreilor din Basarabia și RSSM în anii 1812-1989

An	Regiune	Număr
1812	Basarabia	circa 20.000
1835	Basarabia	circa 49.000
1859	Basarabia	circa 83.900
1897	Basarabia	228.168
1930	Basarabia	204.858
1941	Basarabia	6.833
(august)		
1959	RSSM	95.107
1970	RSSM	98.072
1979	RSSM	80.124
1989	RSSM	65.836

Sursă:

¹ V. S. Zelenuk, *Naselenie Bessarabii i Podnestrov'ja v XIX v. Etničeskie i social'no-demografičeskie processy*. Kișinev: Știința, 1979.

² V. S. Zelenčuk: *Naselenie Moldavii. Demografičeskie processy i etničeskij sostav*. Kișinev: Știința, 1973.

³ *Recensământul general al populației României din 29 Decembrie 1930*. Publicat de Sabin Manuilă. Volumul II: *Neam, Limbă Maternă, Religie*. București, Editura Institutului General de Statistică, 1938.

⁴ *Totalurile recensământului unional al populației din RSS Moldova din anul 1989. Culegere de date statistice*. Volumul I, cartea I. Chișinău: Comitetul de stat pentru statistică al RSS Moldave, 1990.

Tab. 2. Evreii din Chișinău în anii 1897-1989

An	Număr
1897 ¹	49.829
1930 ²	41.065
1940 ³	70.000
1970 ⁴	48.928
1979 ⁴	42.313
1989 ⁴	35.570

Sursă:¹ G. Murgoci: *La population de la Bessarabie. Étude démographique*,

Paris 1920.

² *Recensământul general al populației României din 29 Decembrie 1930*. Publicat de Sabin Manuilă. Volumul II: *Neam, Limbă Maternă, Religie*. București, Editura Institutului General de Statistică, 1938, p. 268.³ I. Tabak: *Evreii Bessarabiei. Skol'ko ich bylo? – V tiskach sobytij. Sbornik materialov po istorii evrejskoj obščiny*. Sost. P.I. Gol'dstajn. Dnipropetrov'sk: VPOP Dnipro, 1992, p. 37.⁴ *Totalurile recensământului unional al populației din RSS Moldova din anul 1989. Culegere de date statistice*. Volumul I, cartea 1. Chișinău, Comitetul de stat pentru statistică al RSS Moldave, 1990, p. 98-104.**Tab. 3. Evreii din Bender/Tighina în anii 1897-1989**

An	Număr
1897 ¹	10.632
1930 ²	8.279
1943 ³	2
1959 ³	5.986
1970 ⁴	6.491
1979 ⁴	5.405
1989 ⁴	4.595

Sursă:¹ G. Murgoci: *La population de la Bessarabie. Étude démographique*, Paris, 1920.² *Recensământul general al populației României din 29 Decembrie 1930*. Publicat de Sabin Manuilă. Volumul II: *Neam, Limbă Maternă, Religie*. București, Editura Institutului General de Statistică, 1938, p. 462.³ I. Tabak: *Evreii Bessarabiei. Skol'ko ich bylo? V tiskach sobytij. Sbornik materialov po istorii evrejskoj obščiny*. Sost. P.I. Gol'dstajn. Dnipropetrov'sk: VPOP Dnipro, 1992, p. 37.⁴ *Totalurile recensământului unional al populației din RSS Moldova din anul 1989. Culegere de date statistice*. Volumul I, cartea 1. Chișinău, Comitetul de stat pentru statistică al RSS Moldave, 1990, p. 140-143.**Tab. 4. Evreii din Orhei în anii 1897-1989**

An	Număr
1897 ¹	7.135
1930 ²	6.302
1943 ³	15
1970 ⁴	3.027
1979 ⁴	2.045
1989 ⁴	1.347

Sursă:¹ G. Murgoci: *La population de la Bessarabie. Étude démographique*, Paris, 1920.² *Recensământul general al populației României din 29 Decembrie 1930*. Publicat de Sabin Manuilă. Volumul II: *Neam, Limbă Maternă, Religie*. București, Editura Institutului General de Statistică, 1938, p. 330.³ I. Tabak: *Evreii Bessarabiei. Skol'ko ich bylo? V tiskach sobytij. Sbornik materialov po istorii evreijskoj obščiny*. Sost. P.I. Gol'dstajn. Dnipropetrov'sk: VPOP Dnipro, 1992, p. 38.⁴ *Totalurile recensământului unional al populației din RSS Moldova din anul 1989. Culegere de date statistice*. Volumul I, cartea 1. Chișinău, Comitetul de stat pentru statistică al RSS Moldave, 1990, p. 169-170.**Tab. 5. Evreii din Soroca în anii 1897-1991**

An	Număr
1897 ¹	8.745
1930 ²	5.417
1943 ³	8
1970 ⁴	2.504
1979 ⁴	1.856
1989 ⁴	1.462
1991 ³	1.080

Sursă:¹ G. Murgoci: *La population de la Bessarabie. Étude démographique*, Paris, 1920.² *Recensământul general al populației României din 29 Decembrie 1930*. Publicat de Sabin Manuilă. Volumul II: *Neam, Limbă Maternă, Religie*. București, Editura Institutului General de Statistică, 1938, p. 422.³ I. Tabak: *Evreii Bessarabiei. Skol'ko ich bylo? V tiskach sobytij. Sbornik materialov po istorii evreijskoj obščiny*. Sost. P.I. Gol'dstajn. Dnipropetrov'sk: VPOP Dnipro, 1992, p. 38.⁴ *Totalurile recensământului unional al populației din RSS Moldova din anul 1989. Culegere de date statistice*. Volumul I, cartea 1. Chișinău, Comitetul de stat pentru statistică al RSS Moldave, 1990, p. 187-188.**Tab. 6. Evreii din Bălți în anii 1897-1989**

An	Număr
1897 ¹	10.323
1930 ²	14.229
1943 ³	64
1970 ⁴	12.915
1979 ⁴	10.547
1989 ⁴	8.903

Sursă:

¹ G. Murgoci: *La population de la Bessarabie. Étude démographique*, Paris, 1920.

² *Recensământul general al populației României din 29 Decembrie 1930*. Publicat de Sabin Manuilă. Volumul II: *Neam, Limbă Maternă, Religie*. București, Editura Institutului General de Statistică, 1938, p. 48.

³ I. Tabak: *Evreii Bessarabiei. Skol'ko ich bylo? V tiskach sobytij. Sbornik materialov po istorii evreijskoj obščiny*. Sost. P.I. Gol'dstaj. Dnipropetrov'sk: VPOP Dnipro, 1992, p. 37.

⁴ *Totalurile recensământului unional al populației din RSS Moldova din anul 1989. Culegere de date statistice*. Volumul I, cartea 1. Chișinău, Comitetul de stat pentru statistică al RSS Moldave, 1990, p. 130-133.

Tab. 7. Evreii în Dubăsari în anii 1897-1991

An	Număr
1897 ¹	5.220
1926 ¹	3.675
1941 ¹	8.000
1943 ¹	0
1970 ²	318
1979 ²	280
1989 ²	241
1991 ¹	100

Sursă:

¹ I. Tabak: *Evreii Bessarabiei. Skol'ko ich bylo? V tiskach sobytij. Sbornik materialov po istorii evreijskoj obščiny*. Sost. P.I. Gol'dstaj. Dnipropetrov'sk: VPOP Dnipro, 1992, p. 37.

² *Totalurile recensământului unional al populației din RSS Moldova din anul 1989. Culegere de date statistice*. Volumul I, cartea 1. Chișinău, Comitetul de stat pentru statistică al RSS Moldave, 1990, p. 152.

Tab. 8 Evreii din Tiraspol în anii 1850-1991

An	Număr
1850 ¹	ca. 1.700
1926 ¹	6.391
1940 ¹	ca. 12.000
1959 ¹	6.265
1970 ²	7.073
1979 ²	6.866
1989 ²	6.268
1991 ¹	ca. 5.000

Sursă:

¹ I. Tabak: *Evreii Bessarabiei. Șkol'ko ich bylo? V tiskach sobytij.*

Sbornik materialov po istorii evrejskoj obščiny. Sost. P.I. Gol'dstajjn. Dnipropetrov'sk: VPOP Dnipro, 1992, p. 37.

² *Totalurile recensământului unional al populației din RSS Moldova din anul 1989. Culegere de date statistice.* Volumul I, cartea I. Chișinău, Comitetul de stat pentru statistică al RSS Moldave, 1990, p. 194-197.

Tab. 9. Evreii din Cahul în anii 1897-1989

An	Număr
1897 ¹	809
1930 ²	803
1940 ³	1.200
1943 ³	5
1970 ⁴	473
1979 ⁴	376
1989 ⁴	295

Sursă:

¹ G. Murgoci: *La population de la Bessarabie. Étude démographique,* Paris, 1920.

² *Recensământul general al populației României din 29 Decembrie 1930.* Publicat de Sabin Manuilă. Volumul II: *Neam, Limbă Maternă, Religie.* București, Editura Institutului General de Statistică, 1938, p. 100.

³ I. Tabak: *Evreii Bessarabiei. Șkol'ko ich bylo? V tiskach sobytij.* *Sbornik materialov po istorii evrejskoj obščiny.* Sost. P.I. Gol'dstajjn. Dnipropetrov'sk: VPOP Dnipro, 1992, p. 37.

⁴ *Totalurile recensământului unional al populației din RSS Moldova din anul 1989. Culegere de date statistice.* Volumul I, cartea I. Chișinău, Comitetul de stat pentru statistică al RSS Moldave, 1990, p. 160-161.

Tab. 10. Evreii din Călărași în anii 1930-1991

An	Număr
1930 ¹	3.631
1989 ²	492
1991 ²	185

Sursă:

¹ *Recensământul general al populației României din 29 Decembrie 1930.* Publicat de Sabin Manuilă. Volumul II: *Neam, Limbă Maternă, Religie.* București, Editura Institutului General de Statistică, 1938, p. 268.

² I. Tabak: *Evreii Bessarabiei. Șkol'ko ich bylo? V tiskach sobytij.* *Sbornik materialov po istorii evrejskoj obščiny.* Sost. P.I. Gol'dstajjn. Dnipropetrov'sk: VPOP Dnipro, 1992, p. 38.

Tab. 11. Evreii din Vertiujeni în anii 1897-1991

An	Număr
1897 ²	1.047
1930 ¹	1.834
1940 ²	2.000
1991 ²	6

Sursă:

¹ *Recensământul general al populației României din 29 Decembrie 1930*. Publicat de Sabin Manuilă. Volumul II: *Neam, Limbă Maternă, Religie*. București, Editura Institutului General de Statistică, 1938, p. 426.

² I. Tabak: *Evreii Bessarabiei. Skol'ko ich bylo? V tiskach sobytij. Sbornik materialov po istorii evrejskoj obščiny*. Sost. P.I. Gol'dstaj. Dnipropetrov'sk: VPOP Dnipro, 1992, p. 37.

Tab. 12. Evreii din Dumbrăveni în anii 1897-1991

An	Număr
1897 ²	1.726
1930 ¹	1.198
1989 ²	2
1991 ²	0

Sursă:

¹ *Recensământul general al populației României din 29 Decembrie 1930*. Publicat de Sabin Manuilă. Volumul II: *Neam, Limbă Maternă, Religie*. București, Editura Institutului General de Statistică, 1938, p. 426.

² I. Tabak: *Evreii Bessarabiei. Skol'ko ich bylo? V tiskach sobytij. Sbornik materialov po istorii evrejskoj obščiny*. Sost. P.I. Gol'dstaj. Dnipropetrov'sk: VPOP Dnipro, 1992, p. 37.

Tab. 13. Evreii din Telenești în anii 1930-1989

An	Număr
1930 ¹	2.811
1989 ²	280

Sursă:

¹ *Recensământul general al populației României din 29 Decembrie 1930*. Publicat de Sabin Manuilă. Volumul II: *Neam, Limbă Maternă, Religie*. București, Editura Institutului General de Statistică, 1938, p. 332;

² I. Tabak: *Evreii Bessarabiei. Skol'ko ich bylo? V tiskach sobytij. Sbornik materialov po istorii evrejskoj obščiny*. Sost. P.I. Gol'dstaj. Dnipropetrov'sk: VPOP Dnipro, 1992, p. 38.

Tab. 14. Evreii din Briceva în anii 1897-1991

An	Număr
1897 ²	1.598
1930 ¹	2.431
1991 ²	0

Sursă:

¹ *Recensământul general al populației României din 29 Decembrie 1930*. Publicat de Sabin Manuilă. Volumul II: *Neam, Limbă Maternă, Religie*. București, Editura Institutului General de Statistică, 1938, p. 424;

² I. Tabak: *Evreii Bessarabiei. Skol'ko ich bylo? V tiskach sobytij. Sbornik materialov po istorii evrejskoj obščiny*. Sost. P.I. Gol'dstajn. Dnipropetrov'sk: VPOP Dnipro, 1992, p. 38.

Tab. 15. Evreii din Lipcani în anii 1930-1991

An	Număr
1930 ¹	4.639
1940 ²	5.000
1991 ²	35

Sursă:

¹ *Recensământul general al populației României din 29 Decembrie 1930*. Publicat de Sabin Manuilă. Volumul II: *Neam, Limbă Maternă, Religie*. București, Editura Institutului General de Statistică, 1938, p. 220;

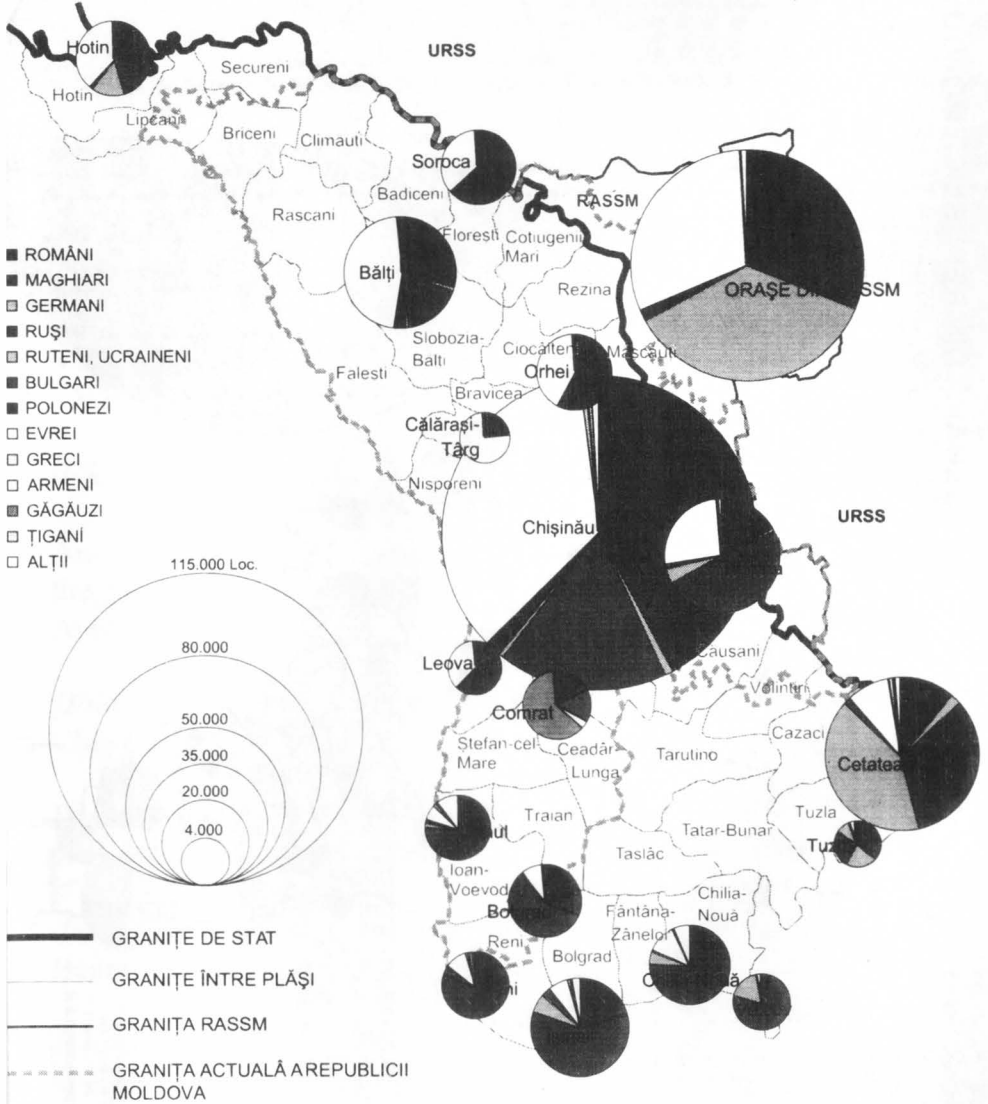
² I. Tabak: *Evreii Bessarabiei. Skol'ko ich bylo? V tiskach sobytij. Sbornik materialov po istorii evrejskoj obščiny*. Sost. P.I. Gol'dstajn. Dnipropetrov'sk: VPOP Dnipro, 1992, p. 38.

BASARABIA ȘI RASSM LA 1930 EVREI

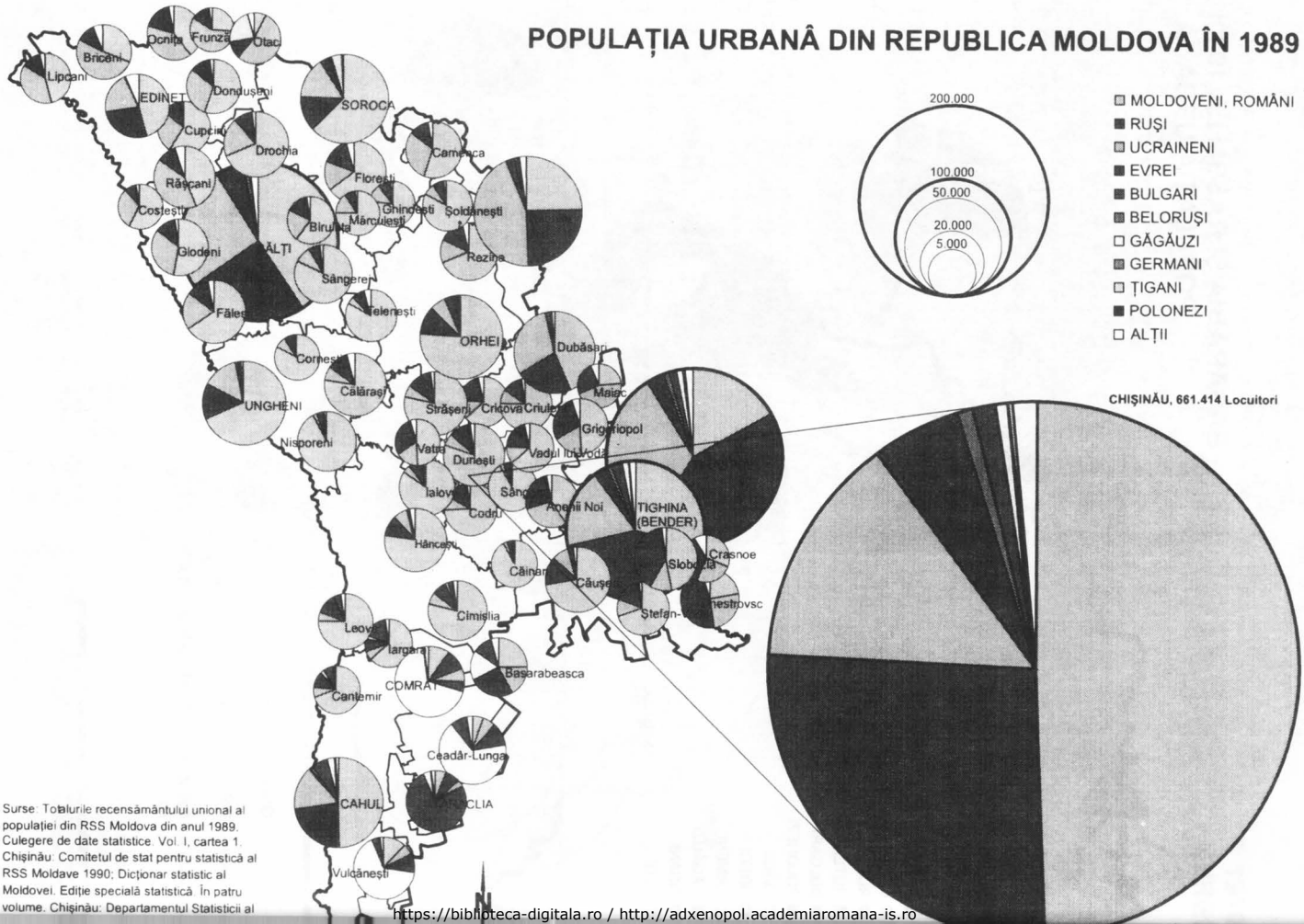
Surse: Dr. S. Manuilă (Hrsg.) Recensământul General al Populației Române din 29 Decembrie 1930. Volumul II. Neam, Limbă maternă, Religie, Vsesojuznaja perepis naselenija 1926 g., Moskva 1928, Kartengrundlage: Krailler Volkstumskarte von Rumänien, bearb. nach der amtli. rumän. Zähl von 1930. P.R. Magocsi: Historical Atlas of East Central Europe, Vol. 1, Sea London 1993. Hartă V. Hofinger

BASARABIA ȘI RASSM LA 1930 POPULAȚIA URBANĂ

Surse: Dr. S. Manuilă (Hrsg.), Recensământul General al Populației României din 29 Decembrie 1930. Volumul II: Neam, Limbă maternă, Religie; Vsesojuznaja perepis naselenija 1926 g. Moskva 1928, Kartengrundlage W. Krallert: Volksstammkarte von Rumanien, bearb. nach der amtli. rumän. Zählung von 1930. P.R. Magocsi: Historical Atlas of East Central Europe, Vol. 1, Seattle, London 1993; Hartă: V. Hofinger

POPULAȚIA URBANĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA ÎN 1989

Surse: Totalurile recensământului unional al populației din RSS Moldova din anul 1989. Culegere de date statistice. Vol. I, cartea 1. Chișinău: Comitetul de stat pentru statistică al RSS Moldave 1990; Dicționar statistic al Moldovei. Ediție specială statistică. În patru volume. Chișinău: Departamentul Statistici al

Bibliografie selectivă

Ancel, Jean, *Plans for Deportation of the Rumanian Jews and Their Discontinuation in Light of Documentary Evidence (July-October 1942)* – „Yad Vashem Studies“, 16 (1984), 381-420.

Ancel, Jean, *The Romanian Way of Solving the „Jewish Problem“ in Bessarabia and Bukovina, June-July 1941* – „Yad Vashem Studies“, 19 (1988), 187-232.

Ancel, Jean, *Transnistria, I*, București, Editura Atlas, 1998.

Aroni, Samuel, *Memories of the Holocaust: Kishinev (Chisinau), 1941-1944*, ed. 2., Los Angeles: Univ. of California, 1995.

Bibliography of the Jews in Romania. Compiled by Jean Ancel and Victor Eskenasy. Tel Aviv: The Goldstein-Goren Centre for the History of the Jews in Romania. Diaspora Research Institute, Tel Aviv University, 1991.

Bogaci, Gheorghe, *Eliezer Șteinbarg: 1830-1932 [Prefață]*. – E. Șteinbarg, *Fabule*. Traducere din idiș de P. Florin, Chișinău, Literatura artistică, 1989.

Carp, Matatias, *Cartea neagră: fapte și documente. Suferințele evreilor din România 1940-1944*. 3 volume. Vol. 1: *Transnistria*, București, Dacia Traiană, 1948.

Documents Concerning the Fate of Romanian Jewry during the Holocaust. Edited by Jean Ancel. Vol. 1-12, New York: The Beate Klarsfeld Foundation 1985-1986.

Encyclopaedia of Jewish Communities. Rumania. Vol. II. Jerusalem, 1980. Bessarabia, p. 279-416. **În limba ebraică**: Pinkas ha-kehilot. Romanyah: entsiklopedyah shel ha-yishuvim ha-Yehudiyim le-min hivasdam ve-'ad le-ahar Sho'at Milhemet ha-'olam ha-sheniyah. Yerushalayim: Yad Vashem, 1980.

Fisher, Julius S., *Transnistria, the Forgotten Cemetery*, New York: Thomas Yoseloff, 1969.

Gidwitz, Betsy, *The Jews of Moldova, 1998*, – „Jerusalem Letter“, nr. 390 (15 September 1998). Accesibil și pe internet la adresa: <http://www.jcpa.org/jl/jl390.htm>

Gitel'man, Zeev, *Čitaja žurnal „Kišinëv“*. [*Oдно berlinskoe evrejskoe izdanie načala XX veka o položenii evreev v Rossijskoj imperii, 1903-1905 gg.*] – *Kišinëvskij pogrom 1903 goda. Sbornik statej. Otvetstvennyj redaktor I.Ė. Levit, Kišinëv: Liga, 1993, 89-93.*

Glass, Hildrun, *Zerbrochene Nachbarschaft. Das deutsch-jüdische Verhältnis in Rumänien (1918-1938)*, München: R. Oldenbourg Verlag, 1996. (Südosteuropäische Arbeiten 98).

Gural'nik, U, *Ėmkost' pravdivogo slova: [O tvorčestve evrejskogo pisatelja, živuščego v Moldavii, I. Šrajbmana]*, – „Kodry“ (1983) 3, 148-151.

Hausleitner, Mariana, *Varianten jüdischer Geschichtserfahrung – Moldau, Bukowina, Bessarabien*, – „Jahrbuch des Simon-Dubnow-Instituts“, 2 (2003), 23-45.

Ioanid, Radu, *Evreii sub regimul Antonescu*, București, Editura Hasefer, 1998.

Jewish Roots in Ukraine and Moldova. Pages from the past and archival inventories. Edited by Miriam Weiner. Secaucus, New Jersey: YIVO, 1999.

Judge, Edward H., *Easter in Kishinew: Anatomy of a Pogrom*, New York: Columbia University Press, 1992.

Kopanskij, J. M., *Djojnt [Joint] v Bessarabii: Stranicny istorii*, Kišinev: Liga, 1994.

Kopanskij, J. M.: *Krovavye sobytija 1903 goda i mirovaja demokratičeskaja obščetvennost' – Kišinëvskij pogrom 1903 goda. Sbornik statej. Otvetstvennyj redaktor I.Ė. Levit, Kišinëv: Liga, 1993, 62-87.*

Lemster, M.Š., *Kišinëvskij pogrom v proizvedenijach evrejskich pisatelej – Kišinëvskij pogrom 1903 goda. Sbornik statej. Otvetstvennyj redaktor I.Ė. Levit, Kišinev: Liga, 1993, 95-100.*

Lemster, M., *Bessarabskij stil' v evrejskoj literature*, – *Narod knigi v mire knjig. Materialy naučnoj konferencii, Kišinëv, sentjabr' 1997 g.*, Kišinëv: Biblioteka im. I. Mangera, 1997, 15-18.

Levit, I.Ė., *Poslednij pogrom. (Istorija kišinëvskogo geto) – Kišinëvskij pogrom 1903 goda. Sbornik statej. Otvetstvennyj redaktor I.Ė. Levit, Kišinëv: Liga, 1993, 102-123.*

Litani, Dora, *Transnistria. Cronologie istorică, bibliografie, lista ghetourilor*, Tel Aviv, 1981.

Livezeanu, Irina, *Cultură și naționalism în România Mare, 1918–1930*, București, Humanitas, 1998. Versiunea originală: *Cultural Politics in Greater Romania. Regionalism, Nation Building and Ethnic Struggle, 1918 – 1930*. Ithaca: Cornell Univ. Press, 1995.

Madievskij, S. A. *Pravovoe položenie evreev Bessarabii k načalu XX v. – Kišiněvskij pogrom 1903 goda. Sbornik statej. Otvetstvennyj redaktor I.Ė. Levit*, Kišiněv: Liga, 1993, 11-29.

Manuilă, Sabin; Wilhelm Filderman, *Populația evreiască din România în timpul celui de-al doilea război mondial=The Jewish Population in Romania during World War II*. Introducere de/Introduction by Kurt W. Treptow, Iași, Fundația Culturală Română/The Romanian Cultural Foundation, 1994.

Mircu, Marius, *Pogromurile din Basarabia și alte câteva întâmplări. Contribuție la istoria încercării de exterminare a evreilor*, București, Glob, 1947.

Murgoci, G., *La population de la Bessarabie. Étude démographique*, Paris, 1920.

Palty, Sonia, *Evrei, treceți Nistrul! Însemnări din deportare*, Tel Aviv, 1980.

Pilat, Izrail' Natovič, *Iz istorii evrejstva Moldovy*, Kišiněv, 1990.

Petrencu, Anatol, *Deportarea evreilor din Basarabia (1940-1941)*, în „*Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae*“, 5 (2000), 342-347.

Recensământul General al Populației României din 29 Decembrie 1930. Publicat de Sabin Manuilă. Volumul II: *Neam, Limbă Maternă, Religie*, București, Editura Institutului General de Statistică, 1938.

Remenik, G., *Masterstvo [O tvorčestve pisatelja I. Šrajbmana]*, – „Kodry“ (1974) 3, 141-145.

Rumänien und der Holocaust. Zu den Massenverbrechen in Transnistrien 1941-1944. Hrsg. von Mariana Hausleitner, Brigitte Mihok, Juliane Wetzel, Berlin: Metropol, 2001.

Schechtman, Joseph, *The Transnistria Reservation – „YIVO Annual of Jewish Social Science“*, 8 (1953), 178-196.

Shachan, Avigdor, *Burning Ice: The Ghettos of Transnistria*. Transl. by Shmuel Himmelstein, New York: Columbia University Press 1996.

Tabak, I., *Evreii Bessarabii. Skol'ko ich bylo? – V tiskach sobytij. Sbornik materialov po istorii evrejskoj obščiny*. Sost. P. I. Gol'dstajn, Dnipropetrov'sk: VPOP Dnipro, 1992, 34-39.

Teich, Max, *The Jewish Self-Administration in Ghetto Shargorod (Transnistria)*, – „Yad Vashem Studies“, 2 (1958), 219-225.

Teich, Meier, *Die grosse Tragödie des bessarabischen Judentums*, – „Zeitschrift für Geschichte der Juden“, 4 (1966), 233-242.

Totalurile recensământului unional al populației din RSS Moldova din anul 1989. Culegere de date statistice. Volumul I, cartea 1. Chișinău, Comitetul de stat pentru statistică al RSS Moldave, 1990.

Turliuc, Cătălin, *Naturalization of the Jews in Romania after the First World War – Cătălin Turliuc, Interwind Destinies. Modern Romania and its Ethnic Groups*, Iași: Junimea 2003, 73-83.

Ussoskin, Moshe, *Jewish Co-operative Loan and Savings Kассas in Bessarabia 1901-1939*, – Moshe Ussoskin, *Struggie for Survival. A History of Jewish Credit Co-operatives in Bessarabia, Old-Rumania, Bukovina and Transylvania*, Jerusalem: Jerusalem Academic Press.

Vinitzky, David, *The Jews in Bessarabia between the World Wars 1914-1940*. Volume 1 and 2. Tel Aviv, The Zionist Library, 1972/1973. **În limba ebraică**: Bisarabyah ha-Yehudit be-ma'arakhoteha: ben shete milhamot ha-'olam, 1914-1940. Jerusalem: ha-Sifriyah ha-Tsyonit, 1973.

Zelenčuk, V. S., *Naselenie Bessarabii i Podnestrov'ja v XIX v. Ėtničeskie i social'no-demografičeskie processy*, Kișiněv, Știința, 1979.

Žignja, K.L., *Dokumenty Nacional'nogo Arhiva Respubliki Moldova o evrejskih pogromah 1905 godoa v Bessarabii – „Ežegodnik Instituta Mežetničeskih Issledovanij Akademii Nauk Respubliki Moldova“*, 1 (2000), 31-35.

Žignja, K.L., *Kișiněvskaja tragedija 1903 goda. (Po materialam predvaritel'nogo sledstvija) – Kișiněvskij pogrom 1903 goda. Sbornik statej*. Otvetstvennyj redaktor I.Ė. Levit, Kișiněv: Liga, 1993, 31-60.

CONTRIBUȚII LA CERCETAREA ISTORIEI PRESEI EVREIEȘTI DIN ROMÂNIA*

Șlomo LEIBOVICI-LAIȘ

În viața de toate zilele, gazetele sunt considerate de către majoritatea cititorilor ca o apariție efemeră. A doua zi și-au pierdut interesul pentru ele. Frunzărind însă gazetele apărute în trecut, ne dăm seama că putem obține un tablou destul de realist asupra situației din vremea apariției lor.

Dacă această regulă poate fi considerată generală, ea se dovedește cu atât mai valabilă pentru regiuni și pentru populații despre care nu prea posedăm alte surse istorice, sau în cazul când accesul la surse istorice existente, nu este prea ușor.

Presa evreiască din România este de mare vechime, și se poate spune că din punct de vedere istoric, se află pe unul din primele locuri.

Nu numai cercetătorul istoric va găsi informații interesante consultând presa din trecut, ci și sociologul, deoarece viața socială și schimbările sociale se oglindesc în comunicările de rutină din presă și importanța lor crește în presa din provincie, deoarece evenimentele locale nu prea sunt consemnate în altă parte.

Observația este cu atât mai relevantă pentru presa minorităților, căci ce se întâmplă la ele, nu prezintă în majoritatea cazurilor, interes pentru toată lumea.

Dacă luăm în considerație că cercetarea presei evreiești din România se află în fază incipientă, mă voi opri la aducerea în discuție a unor probleme întâlnite în cursul examinării acestei presei și voi reflecta asupra unor întrebări, la care cercetarea este chemată să dea răspunsuri.

Prima se referă la cantitatea de publicații evreiești, de tot soiul, apărută în decursul unui secol, cam de la mijlocul secolului al XIX-lea, până la mijlocul secolului al XX-lea.

---

* Pe baza prezentării temei la Universitatea Bar Ilan, în sala senatului universității.

Nu toate gazetele apărute sunt în posesia cercetătorului, dar pe lângă cele consultate există surse diferite cu privire la această presă în care pot fi găsite amănunte interesante.

Înainte de a intra în însăși analiza presei evreiești din România, se cere prezentată componența populației evreiești, cititoarea acestei prese. Ținuturile românești au devenit stat unitar doar pentru o perioadă scurtă de la 1919 până la 1940, în care statul român se numea România Mare, aflat între granițe dintre Nistru și Tisa și între Ceremuș și Dunăre. Este o observație, aș zice obligatorie, căci influența culturală diferită, asupra fiecăreia din provincii a fost un factor important, oglindit în presa evreiască, care a apărut în diferite limbi. Așa, de pildă, evreul basarabean, care în casă vorbea idiș, vorbea cu vecinii lui neevrei în limba rusă. Evreul bucovinean, crescut în cultura austro-ungară, a editat presa în limba germană. Dar mai cu seamă evreul transilvănean și nu mă refer numai la cel de rit neolog, al cărui cultură maghiară era parte din ființa lui, publica presa în limba maghiară. În același timp cel din Maramureș, care aparținea, îndeobște, stilului de viață hasidic, scria, vorbea și trăia în idiș. În Banat unde locuiau mulți Schwabi limba curentă de circulație, inclusiv la evrei, era cea germană, de aici că și presa lor apăra în nemțește. Evreii din Vechiul Regat, ai căror ascendenți au venit, în Moldova, mai ales din ținuturi polono-rusești și în Muntenia din Imperiul Otoman, purtau cu ei tradiții culturale și lingvistice diferite, slave sau ladino.

La unirea tuturor principatelor, limba română a devenit limba de legătură dintre toți. Elevii din școli, inclusiv cei evrei, au învățat în românește și în general evreii din toate provinciile au făcut eforturi de a se încadra în noua realitate și faptul s-a oglindit, bineînțeles și în presă.

Diversitatea de limbi din presa evreiască cheamă pe cercetător să consulte în paralel, presa evreiască din țările vecine, mai ales ținând seama de faptul că și în ea apăreau știri și chiar reportaje despre evreii din România, indiferent dacă proveneau de la corespondenți aflați la fața locului, sau se datorau unor evenimente dramatice, ale căror ecouri traversau granițe geografice, ca să nu mai vorbim de acele gazete, care au apărut în România, dar din motive diverse au transferat editarea lor în străinătate.

Și încă în comparație, de astă dată cu privire la cei ce fac

ziarele, necesitatea de a compara cu presa generală, la care în perioada interbelică, procentajul ziaristilor evrei atingea 50%.

În definitiv, asemenea comparație arată existența unui numitor comun și anume, condițiile grele în care erau nevoite să apară, față de greutatea impuse de cenzură și de dificultățile financiare, care duceau la nevoia de a recurge la susținători particulari, și ei nu numai că nu manifestau mână largă, dar condiționau subvenția cu publicarea și luarea de poziție în raport cu interesele lor strâmte, ceea ce lovea în independența presei.

Și încă un motiv de comparație. Nu puține informații și mai ales luări de poziții, față de problema evreiască, apăreau curent în presa generală.

Căutând o metodă propice de a prezenta presa evreiască din România, am recurs la o prezentare statistică, convins fiind că o dată cu progresul cercetării, criteriile de analiză vor fi inerent și altele.

Din punct de vedere lingvistic, găsim, pe lângă publicații apărute într-o singură limbă, chiar dacă limbile erau diferite și gazete bilingve, trilingve sau chiar quadrilingve. Tabloul următor ne oferă defalcarea publicațiilor pe limbi.

Publicații apărute în limba română	40%
Publicații apărute în limba idiș	31%
Publicații apărute în limba ebraică	10%
Publicații apărute în limba maghiară	3,5%
Publicații apărute în limba germană	2%
Publicații apărute în limbile rusă, franceză și ladino (idiomul spaniol al evreilor de rit Sefard), fiecare din ele	0,12%
După cum au apărut publicații bilingve, în idiș și română	4,5%
ebraică și română	2%
ebraică și idiș	1,5%
idiș și maghiară, idiș și germană, română și franceză, română și germană, fiecare din ele, cam	0,12%
În trei limbi au apărut,	

idiș, ebraică, română și idiș, ebraică, maghiară, fiecare din ele	0,25%
Idiș, ebraică, germană și idiș, română, maghiară, fiecare din ele	0,12%
În idiș, ebraică, română, germană	1%
Română, ebraică, idiș, engleză, (organul Federației Comunităților Evreiești din România, care continuă să apară), fiecare din ele	0,12%

Referindu-ne la limba presei, se cere amintit faptul (fenomenul este întâlnit și în alte țări), că întâlnim titluri ebraice la unele gazete care nu sunt scrise în ebraică, de pildă la gazete, care apar în românește, idiș sau în alte limbi. De obicei numele publicației este primul văzut de ochiul cititorului. Apare de la sine întrebarea, de ce au purces editorii la asemenea stratagemă și cercetătorul este chemat să caute răspunsul.

Astfel întâlnim în presa evreiască din România titluri ebraice la

Gazete scrise total	în românește	10%
Idem	în idiș	5%
Idem	în maghiară	1,5%
Idem	în germană	0,12%

Același fenomen se repetă și la gazete bilingve,

La idiș ebraică	1,8%
Ebraică română	1,4%
Română idiș	0,7%
Română maghiară	0,25%
Iar la ebraică maghiară, idiș germană, câte	0,12%
Titluri ebraice întâlnim și la gazete trilingve, la ebraică idiș română, ebraică idiș maghiară, și idiș germană română fiecare din ele	0,12%

În total la cam 21% din toată presa evreiască din România.

Aceași situație se repetă, deși la un număr mult mai restrâns cu titluri în idiș, la gazete scrise în românește, dar mai ales la cele multilingve, ce conțin pagini în această limbă.

Începuturi

Primul ziar evreiesc din România a apărut la Iași, capitala Principatului Moldova de atunci, la 10 octombrie 1855, cu titlul ebraic, „Korot Haitim“ (Evenimentele Vremurilor), cu intenția declarată de a apare zilnic. Titlul a fost ebraic, iar ziarul a fost scris în idiș, chiar dacă pe ici pe colo apărea câte un articol în ebraică, după cum apărea din când în când și vreun articol în românește.

În stadiul actual al cercetării, și cu toată rezerva față de cele ce voi întâlni pe parcurs, parese că e vorba de primul ziar și accentul este pe *z i a r*, care a apărut în lume în idiș și probabil rămas singur în această limbă până în 1862, când a apărut la Odessa, Kol Mevaser (Vestitorul).

Ziarul de la Iași și-a întrerupt apariția, ca să și-o înnoiască prin 1857, de astă dată apărând doar de trei ori pe săptămână, cu vocația anunțată, „de a răspândi ideea emancipației“. Întreruptă din nou, a reapărut în 1859, cu o apariție neregulată și numai o dată sau de două ori pe săptămână, cu subtitlul schimbat, „modernizarea vieții evreiești“. Ultima dată a apariției, fiind indicată februarie 1871. Șaisprezece ani de apariție sunt, pentru acele timpuri, o perioadă îndelungată, deși întreruperile arată dificultăți serioase până într-atât că s-a văzut nevoit să-și schimbe titlul în „Eidut Haitim“ (Mărturia Vremurilor) și acest titlu tot în ebraică. Explicația aparentă a titlului o aflăm din nou în subtitlu, „descrierea răutăților din cadrul etniei...“ ceea ce vrea să pretindă că obstacolele au fost interne.

Printre gazetele ce au purtat titlu ebraic, se cere amintit, „Hajoeitz le Beit Israel“, sau cum era denumit pe scurt, „Hajoeitz“ (Sfetnicul), scris în idiș, o gazetă magazin, „pentru familie, comunitate și probleme comerciale“. Îndelungata apariție a jurnalului, timp de aproape 40 de ani, în perioada 1873 până la 1913, și faptul că redactorul Michel Uziel se fălea de a fi băștinaș, a cărui familie se află pe pământ românesc mai bine de cinci secole, îl deosebește de alte asemenea gazete.

„Hajoeitz“ a sprijinit mișcarea presionistă și a fost caracterizat ca propagator al uniunii dintre HASCALA (iluminism) și credință, devotament pentru țara în care locuiesc, pro ambele limbi idiș și ebraică, lupta contra prigoanei... Și încă un amănunt lateral, dar

în același timp destul de curios, care merită cercetat, este faptul că gazeta a fost difuzată și în Bulgaria. De unde cititori de limbă idiș în Bulgaria.

Limbile în care a apărut presa evreiască din România

Revenind la chestiunea limbilor, se cere lămurit că limbile în care a apărut presa evreiască în România, nu sunt doar o chestiune de statistică. Faptul că fenomenul a continuat și după schimbările apărute în viața publică și în cea particulară a evreilor, se cere analizat pe viitor.

Faptul că în România a apărut primul ziar de limbă idiș cunoscut în lume, a trezit curiozitatea cercetătorilor. Evreii veniți de pe alte meleaguri, mai ales din Polonia, chemați fiind de boierimea locală, ce avea nevoie de meșteșugari și apoi de oameni de inițiativă, care au ridicat pe vastele lor moșii târguri și târgușoare, au simțit necesitatea unei căi de a comunica între ei, dar și cu cei lăsați în locurile de unde au venit. Limba idiș le-a fost puntea de legătură.

Vorbind de limbi, numărul de publicații apărute în limba ebraică, în presa evreiască din România, este fără îndoială unul fără precedent prin alte locuri și faptul ne dovedește existența a nu puținilor cititori de ebraică în ținuturile românești. Rezistența lor de-a lungul timpului și tirajele lor, sunt o mărturie vie, că deși evreii s-au apropiat de limba română și și-au adus chiar un aport serios în dezvoltarea ei, ebraica avea o circulație largă la evreii din România. În disputa asupra reînvierii limbii ebraice în perioada modernă, evreii din România ocupă un rol important, dacă nu chiar de frunte.

Și în domeniul publicațiilor bilingve, „Gazeta Evreiască“, care apărea de două ori pe săptămână la Iași, în 1859, în idiș și românește și al cărei subtitlu era, „gazeta evreo moldovenească“, și se prezenta a fi „literară-comercială“, merită o deosebită atenție pentru dezvoltarea limbii române. Ea a fost prima gazetă din toată presa de atunci, în care partea românească a gazetei era tipărită într-un amestec de litere cirilice și latine. Era perioada de tranzit, în care nu lipsea aportul evreilor. De ce oare o fi închisă cenzura această gazetă, după apariția a numai 11 numere, iată încă o chestiune ce-și așteaptă concluziile cercetătorului.

Longevitatea apariției

Mergând pe calea statistice, merită să aruncăm o privire asupra duratei apariției acestei prese evreiești.

51,5% au apărut (inclusiv Almanahurile), timp de un an.

14,5% au apărut până la doi ani.

7,7% până la trei ani.

3,8% până la cinci ani.

3,7% până la zece ani.

3,25% până la douăzeci de ani.

2,12% până la patruzeci de ani și mai bine.

11,5%, au apărut într-un singur număr și pentru cam

2% nu am reușit încă să le stabilesc durata apariției.

Cum de unele au reușit să apară neîntrerupt o perioadă lungă de 20, 30, 40 și una din ele chiar 50 de ani, ca, de pildă, „Egalitatea“, apărută în anii 1890 până în 1940, în timp ce altele au fost nevoite să-și întrerupă apariția, doar după câteva numere, sau chiar imediat după apariția primului număr, iată una din problemele care se pun în calea cercetării presei evreiești din România.

Cauzele sunt probabil multiple și descoperirea lor, ar putea duce la concluzii interesante. Fie că sistarea apariției lor s-a datorat problemelor financiare, fie că s-au datorat unor probleme personale sau fie că a fost intervenția cenzurii, ele trezesc curiozitate și așteaptă rezultatul cercetării. Cenzura nu era efectuată numai asupra presei evreiești. Întreaga presă i-a simțit jugul, deși cei din presa evreiască l-au simțit mai des. Cine nu se supunea legilor cenzurii și nu numai celor scrise, era amendat, suspendat temporar sau definitiv și supus nu o dată măsurii celei mai drastice, expulzarea redactorului. Această soartă au avut de suportat figuri proeminente ca de pildă Schwartzfeld, Gaster, Malbim.

Au fost însă editori și redactori evrei, care odată expulzați, au continuat să scoată gazeta, indiferent unde se aflau în bejenii lor. Așa de pildă „L’Echo Danubien“ (Ecoule Dunării), apărut la Galați ca gazetă trilingvă, română, franceză, germană, începând de la 1865, al cărei redactor Sigismund Carmelin, după ce își trecuse prin 1867 redacția la București, a fost expulzat în 1871. Ajuns la Bruxelles, editează gazeta în continuare, sub titlul, „L’Echo d’Orient“ (Ecoule

Orientului), și așa face în toate peregrinările lui, prin Amsterdam, Breslau și Budapesta, ținta publicației, „lupta pentru drepturile evreilor din România“, rămânând constantă.

Nu întotdeauna încetarea apariției s-a datorat presiunilor din afară. Disensiuni interne, ca de exemplu în cazul cu „Israel-itul Român“, care a început să apară la 22 martie 1857, ca gazetă bilingvă română franceză. Gazeta lui Armand Lewy, ziarist profesionist venit din Franța (a redactat și alte ziare) a reușit să-și asigure sprijinitori entuziaști, în frunte cu Dr. Iuliu Barasch, capul iluminiștilor evrei din România, dar împotrivirea cercurilor religioase l-au obligat să-și întrerupă apariția după doar 24 de numere.

Armand Lewy a reluat apariția gazetei, după o pauză de mai bine de zece ani. Durata întreruperii, dar mai ales schimbarea declarată a scopului în acel al „luptei contra antisemitismului“, pune pe cercetător în fața dilemei, dacă s-o considere aceeași gazetă, sau ar trebui s-o considere o alta, în pofida aceluiași titlu și în frunte cu același redactor.

O cu totul altă cauză a condus la încetarea apariției gazetei „Asimilarea“, organ al unui grup devotat ideii de asimilare, încât s-a dat la defăimarea cercurilor evreiești, ce luptau pentru continuarea tradiției. Faptul a trezit o furie generală, încât a fost nevoit să-și suspende apariția numai după două numere.

Aceste exemple puține, dintre cele multe existente, diversitatea cauzelor citate și altele care se aflau în spatele încetării apariției, vor da fără îndoială mult de lucru analizei amănunțite a presei evreiești din România.

Tendențe, scopuri...

Temele principale, și ele probabil prezentate, în această fază, parțial, care au preocupat presa evreiască din România, oglindesc situația evreilor, în perioada apariției ei.

– Apărarea drepturilor evreilor și lupta continuă împotriva curentelor, ce urmăreau să lovească în ele.

– Cererea constantă de a se asigura evreilor, egalitatea în drepturi.

- Aspirația la dreptul de organizare comunitară, recunoscută prin lege.
  - Recunoașterea școlilor evreiești de către stat, precum și ale diplomelor emanate de ele.
  - Luare de poziție față de curentul asimilist.
  - Lupta continuă împotriva antisemitismului.
  - Poziție pozitivă militantă în favoarea curentului sionist.
- Tabloul creionat redă o presă vie, spumoasă, dinamică și luptătoare.

O statistică a presei evreiești din România după caracteristicile ei, ne oferă:

Aproape 43%, cu caracter național evreiesc, cam jumătate dintre ele cu caracter sionist declarat.

Mai mult de 14,5%, publicații de informare și politică generală. Cam 11%, înclinate culturii, artei și științei.

5%, din presa evreiască din România aparține „Pietonilor“, acelor emigranți lipsiți de mijloace, care s-au văzut nevoiți să părăsească România mergând pe jos până la portul de îmbarcare pentru Lumea Nouă. Foile editate de ei și difuzate prin locurile pe unde treceau, le asigura cornul de pâine zilnic.

Aproape 8%, publicații religioase.

5%, organe comunitare.

4%, reviste de satiră și umor.

2,5% presă socialistă.

Peste 1,5%, reviste pentru copii.

Ceva mai mult de 1%, organe cooperatiste.

0,3%, pentru fiecare din gazetele cu caracter istoric, budist, sportiv, asimilist, misionar, teritorialist.

Vreo 8 gazete au rămas, deocamdată, neclarificate pentru tendințele lor.

Fără îndoială că această diversificare impune o analiză mai profundă, ale cărei roade vor reda realități politice, sociale, culturale interesante. Așa, de pildă, presa național sionistă, care deține cantitativ și chiar calitativ prioritatea în presa evreiască din România, prezintă o diversitate mare, căci ea reprezintă toate culorile în cadrul sionismului. Spre exemplificare doar câteva spicuri.

„Mântuirea“, gazeta grupului întrunit în preajma lui A.L. Zissu, luptătorul sionist neînfricat, ce urma să fie ziar, a apărut între anii 1918 și 1921, iar după o scurtă întrerupere a reapărut de la 1922 până în 1940, când a fost închis de regimul fascist, ca să-și reia apariția după război, în 1944 și cu scurte suspendări, pedepse ale cenzurii, a continuat să apară până în 1949, când autoritățile comuniste i-au interzis apariția.

După război, „Mântuirea“, avea o pagină în limba idiș, „Idișe Beilage“ (Adaos în idiș), redactată de Israel Leiwandum (Levanon), și o pagină în ebraică, „Hagheula“ (traducerea în ebraică a titlului românesc al ziarului), redactat de AdAL, Avraham David Leibovici, cel ce a fost și redactor la revista „Iavrie“ a studențimii sioniste religioase din România.

„Renașterea noastră“, jurnal sionist radical a apărut la București, de la 1923 până la 1942, singura gazetă sionistă, care a rezistat o parte din anii celui de al doilea război mondial, ultimul suspendat de către regimul fascist. Și-a reluat apariția după război, a rezistat până la 1947. Redactorul său, cunoscutul ziarist Moți Moscovici, care a colaborat și în presa generală la ziare importante, ca „Timpul“ și „Semnalul“, a fost arestat ca sionist și a zăcut în temnițele securității, ale regimului comunist.

„Renașterea Noastră“, desființată de comuniști în România, și-a continuat, un timp, apariția în Israel, tot în românește.

„Tribuna Evreiască“ a apărut la Iași între anii 1931 și 1940; gazetă sionistă generală, cu un tiraj important în toată Moldova. Două Almanahuri editate de gazetă conțin material interesant pentru viața evreiască în această perioadă.

„Uj Kelet“ (Răsărit Nou) a apărut în limba maghiară la Cluj în anii 1918 până la 1940, ca ziar al sioniștilor din Ardeal. A supraviețuit devastării barbare a studenților antisemiți de prin 1922, dar a fost definitiv închis după Dictatul de la Viena, când redactorul său Dr. Ernst Marton s-a refugiat la București. „Uj Kelet“; își continuă apariția, tot în limba maghiară, la Tel Aviv.

„Unzer Zeit“, ziar în limba idiș, organul de presă central al evreilor basarabeni, a apărut la Chișinău, de la 1922 și până la 1938. A avut cititori în întreaga Românie.

„Ostjüdische Zeitung“ (Jurnalul evreiesc de est) a apărut în

limba germană la Cernăuți între 1914 și 1940, sub egida Dr-ului Mayer Ebner (fost senator în parlamentul României). O dată cu intrarea rușilor în Bucovina de Nord și-a încetat activitatea.

„Darcheinu“ (Drumul Nostru) și-a început apariția la Cernăuți în 1934, în idiș și ebraică, sub redacția rabinului Baruch Hager. Era organul sionismului religios din România. Și-a reluat apariția la București în 1946, de astă dată în trei limbi, română, idiș și ebraică, fiind suprimat de către regimul comunist din 1948.

Și un ultim exemplu la această categorie, „Hasmonaea“, revista studenților sioniști din România apărută în românește în 1914, suspendată în timpul ocupației germane a Bucureștiului, a reapărut după primul război mondial până la 1949. Revistă studențească sionistă de luptă împotriva dușmanilor evreilor, cu un spirit anticomunist combativ, așa că n-a mai putut reapare, după cel de al doilea război.

Am insistat cu exemplele de mai sus, deoarece gazetele amintite, au fost cele mai reprezentative, dintre cele naționale, pentru durata lor respectabilă și nu mai puțin, pentru tirajul lor impresionant de larg.

Dar nu numai presa sionistă a avut un tiraj mare. Exemplele ce urmează au avut și ele un tiraj larg. „Curierul Israelit“, apărut la București în anii 1915 până la 1948, în românește, cu suspendări în timpul războiului, a fost publicația Dr-ului W. Filderman și a oglindit viața comunităților evreiești.

Și presa socialistă evreiască se cere amintită, deoarece reprezenta una din ideile care a câștigat aderența a nu puțini dintre evrei, atrași de idei social democratice. Așa de pildă, „Der Wecker“ (Deșteptătorul), care apărea la Iași, în idiș, de două ori pe săptămână și care a fost prima gazetă radicală din România, și-a început apariția la 1 mai 1896, dar a fost obligat să și-o înceteze, când sutele de abonați au refuzat să-și plătească abonamentul, pentru că nu erau de acord, cu linia publicației, fiind în ochii lor prea extremistă. A încercat să-și reia apariția în iulie 1915, dar odată cu intrarea României în război, nu a mai putut apare.

Dacă săptămânalul cu același nume, apărut în 1920, poate fi considerat o reapariție a gazetei, sau trebuie considerat, în pofida aceluiași titlu, un cu totul alt ziar, rămâne de cercetat. În orice caz, săptămânalul a avut o atitudine socialistă moderată.

În aceeași ordine de idei trebuie semnalată presa cooperatistă. Zeci de gazete de acest fel au apărut în România, îndeobște organe locale, ce oglindeau activitatea „Băncii de credit mărunț”, care din fondurile Jointului, dădeau împrumuturi cu dobândă mică, mai ales micilor meșteșugari.

Jurnalul cooperatist cu apariția cea mai îndelungată, „Dos Cooperatie Wort” (Cuvântul Cooperăției) a apărut lunar la Chișinău, în limba idiș, între anii 1925 și 1938, cu difuzare pe tot întinsul României.

Aproape 100 de publicații, în presa evreiască din România, au avut caracter cultural, artistic, științific. Printre ele unul, „Licht”, apărut la Iași în anii 1914 și 1915, deși a reușit să editeze numai 4 numere, înainte de intrarea României, cu titlul „Epoca Licht”, datorită puternicei influențe exercitate de această publicație de avangardă în ulița evreiască.

Presa religioasă, apărea în idiș sau ebraica scrierilor vechi, a cunoscut câteva genuri afiliate. Aproape 20 de reviste au fost redactate de școlile talmudice Yeșivot.

Un interes deosebit a trezit „Kwitzei Efraim”, un lunar talmudic științific, apărut la Iași în 1914, redactat de rabinul Efraim Landau. A peregrinat la București și în alte locuri, ultimul său număr poartă data 1932 și a fost tipărit la Sein.

În același gen întâlnim „Bibliotek Jüdische Wissenschaft” (Biblioteca științei Judaice) scris în limba idiș, apărută la Iași din 1919 și până în 1937, care în loc să apară de două ori pe lună, așa cum a fost anunțată, a apărut de fapt o dată la două luni. Redactorul „Bibliotecii” a fost o figură multicoloră, Șmuel Schwemer, ce-și așteaptă cronicarul. Subtilul revistei, literar, istoric, științific și bibliografic, nu este lipsit de interes.

O surpriză pentru cercetător, sunt gazetele m i s i o n a r e. Numărarea lor printre publicațiile evreiești se datorează titlurilor lor ebraice, „Brit Am” (Pactul Poporului), apărut la Iași în 1892, în paralel cu gazete cu același titlu care au văzut lumina tiparului la Cracovia, Budapesta, Stockholm și poate chiar și în alte locuri, ceea ce dovedește o întreprindere de amploare europeană. În România, cel puțin, a rezistat foarte scurt timp.

Și în România a apărut, în 1911, o gazetă misionară, dar s-a văzut nevoită să-și suspende curând apariția.

O a treia încercare s-a repetat în 1916, cu aceleași rezultate.

Dacă era vorba de trei încercări ale aceleași publicații, sau de trei cu aceleași tendințe, rămâne de cercetat. Totuși, pauze atât de îndelungate între apariții, pledează în favoarea pluralității.

Mișcarea „Bund“, nu prea este cunoscută, ca să fi avut vreo activitate în România, nici măcar celor, care se ocupă de trecutul evreilor în această țară. Și totuși această mișcare a avut trei gazete în România. După unii cercetători ai mișcării Budiste, a avut chiar șase, pe aceste meleaguri. N-a descoperit, până acum, mai mult decât trei. Una din ele, „Dos Naie Leben“ (Viața Nouă), apărută la Cernăuți, în idiș, limba Bundului s-a menținut un timp destul de îndelungat, din 1918 și până la 1939.

Reviste de satiră și umor apăreau și dispăreau. Cauzele scurtelor lor vieți sunt diverse. Cele ce-și permiteau să zeflemisească dregătoria, erau închise imediat și de făcut apel, n-aveai la cine. Cenzura era aspră. Cele ce criticau pe eforii comunităților, își tăiau craca de sub picioare, pierdeau sprijinul financiar și au fost condamnate să dispară. O gazetă ieșită din comun a fost „Gazeta Evreiască“, organ al centralei Evreilor, de nu prea veselă amintire. A publicat, și nu avea cum să n-o facă, comunicatele lui Radu Leca, comisarul pentru problemele evreiești, ce-și primea directivele de la Gustav von Richter, reprezentantul biroului lui Adolf Eichman în România. Și totuși, cine frunzărește „Almanahul Evreiesc“, editat de gazeta respectivă, va da de un material, care, relativ la anul apariției, 1942, și la gazeta mamă, l-am putea clasifica ca o expresie de rezistență. Se pare c-a fost singurul Almanah de acest fel în toată Europa de atunci.

Aceste exemple, oricât de multe ar părea, nu acoperă toate genurile.

Pornind pe drumul prezentării statistice, iată, ne aflăm în fața încă unei împărțiri, interesantă în sine, și anume cât timp au apărut:

Apărute zilnic cam	3%
De două ori pe săptămână	2,75%
Săptămânale peste	20%
Bilunare cam	6,5%

Lunare ceva peste	20%
O dată la două luni	1,3%
Pătrare	2,2%
Bianuale	0,4%
Anuale inclusiv Almanah	4,3%
Apariții unice	11%
Periodice, neregulate	28%

Almanahurile cuprind un material interesant și sunt un izvor nesecat pentru cercetătorul trecutului evreilor din România. Așa de pildă, „Anuar pentru Israeliți“, apărut fără întrerupere de la 1878 și până la 1898. În cele 19 volume se pot găsi cercetări în diferite domenii, și poate numai acolo putem găsi amănunte despre folclorul evreiesc din România, de-a lungul secolului al XX-lea.

După cum, „Almanahul Israelit Ilustrat“, apărut spre Roș Hașana 1903-1904, conține un material istoric și sociologic neprețuit. Statistica amănunțită a comunităților evreiești din România este de un nivel atât de ridicat, încât statisticienii de astăzi, care au la îndemână metode de cercetare mult mai evoluat, se minunează. În același Almanah, editat de publicația, „Cronica Israelită“, un săptămânal apărut de la 1901 la 1910, găsim propunerea lui Socec-Leteanu din Brăila, ca idișul să fie scris cu litere latine. Propunerea a declanșat ecouri puternice la vestita, „Sprachenkonferentz“, Conferința limbilor idiș și ebraica ținută la Cernăuți, unde scriitori din cei mai renumiți, ca Șalom Aleichem, I.L. Peretz și alții s-au interesat de aproape de propunere.

Publicații evreiești au apărut în aproape 50 de puncte geografice pe întinsul României. Statistica pe regiuni și orașe ne arată următoarea situație:

În Moldova au apărut peste 25% din publicațiile evreiești din România și anume în orașele:

Iași, cu aproape	10%
Piatra Neamț cu	5%
Galați	4%
Botoșani	2%
Bârlad	1,3%
Focșani	1%

Roman	1%
Bacău	0,7%
Tecuci	0,7%
Buhuși	0,35%
Dorohoi	0,35%
Huși	0,25%
Panciu	0,12%
Vaslui	0,12%

Provincia în care au apărut cele mai multe publicații evreiești a fost Muntenia. În secolul al XX-lea, Bucureștiul a atras din ce în ce mai mulți evrei din toate localitățile din țară, până a ajuns la un număr care însuma cam câți evrei au trăit în toate celelalte localități din țară. În consecință în Muntenia au apărut cam 40% din toate publicațiile evreiești.

București, cu cca	36%
Brăila	3%
Buzău	0,5%
Ploiești	0,12%
Râmnicul Sărat	0,12%
Târgoviște	0,12%

În Transilvania au apărut aproape 10%, din publicații și anume în:

Cluj	2,75%
Satu Mare	1,6%
Arad	1,3%
Dej	1%
Oradea Mare	0,85%
Brașov	0,6%
Marghita	0,35%
Baia Mare	0,25%
Deva, Alba Iulia, Bistrița, Petroșani, Sibiu, Sân Georgiu, Șomcuța Mare, Turda, fiecare cu	0,12%

7% din publicații au apărut în Bucovina, toate la Cernăuți.

Același procentaj a apărut și în Basarabia, în orașele:	
Chișinău aproape	6%
Bălți aproape	1%
Tighina	0,36%
Briceni, Hotin, Soroca, în fiecare din ele	0,12%.

În Maramureș au apărut 4,3%, în două locuri:	
Sighet peste	4%
Vișeu de Sus	0,24%

În Banat aproape 1% și aici în două localități:	
Timișoara	0,75%
Turnu Severin	0,24%

În Oltenia, la Craiova	0,36%
------------------------	-------

Până și în Transnistria a apărut o publicație, bineînțeles în condiții ilegale. La Djurin, tineretul sionist în lipsă de tipografie și probabil și de frica cenzurii, a editat un jurnal, scris de mână și difuzat prin copiere.

Nu mai puțin interesantă este o statistică pe perioade, în care au apărut gazetele evreiești din România.

În perioada de început, între 1855 și 1959, au apărut 1%	
De la 1860 la 1876	2,4%
De la 1877 la 1899 aproape	13%
De la 1900 la 1922	30%
De la 1923 la 1937	29%
De la 1938 la 1940	3,5%
De la 1944 la 1956	17,5%

Și pe ici pe colo câte o publicație, căreia nu am reușit să-i identific anul.

Împărțirea pe perioade nu corespunde unui număr rotund de ani și nu m-aș mira, ca alți cercetători să împartă perioadele, după

alte criterii. Am preferat împărțirea de mai sus, în conformitate cu evenimente istorice care au avut loc în cursul acestor perioade.

– Perioada de început 1855-1859, corespunde situației din Principatele Românești, înainte de unire. În Moldova și Muntenia au apărut 8 publicații, câte 4 în fiecare. În aceeași perioadă, avea presa generală (neevreiască), din ambele Principate– în total 9 gazete.

– De la Unirea Principatelor până când România a devenit Regat, a fost perioada speranțelor și a dezamăgirilor. Timpul în care s-au cristalizat comunitățile evreiești, ca reprezentante recunoscute ale evreilor.

– 1877 până 1899, de la războiul ruso-turc, în care și România a fost implicată, când evreii români luptă cot la cot cu băștinașii, deși nu li se recunoscuse încă calitatea de cetățeni români. Perioada Conferinței de la Focșani, prima conferință în istoria sionismului 1881, în urma căreia, evrei din România au emigrat în Eretz Israel și au pus bazele primelor așezăminte moderne în țara strămoșilor lor. Perioada în care s-a născut sionismul politic și evreii din România au aderat cu entuziasm la mișcarea sionistă mondială, trimițând o delegație relativ numeroasă la primul Congres Mondial Sionist, deschis de un evreu din România, ca președinte de vârstă. Toate aceste evenimente explică numărul mare de publicații apărute în această perioadă.

– 1900-1901. Doar doi ani. Ani furtunoși, în care mulți evrei din România iau drumul bejeniei datorită foamei și antisemitismului. Neavând bani de drum, ei fac drumul pe jos. Pentru a-și asigura cornul de pâine, ei editează foi, pe care le difuzează prin locurile prin care trec în drumul lor spre portul din nordul Europei, unde se vor imbarca pentru călătoria spre Lumea Nouă. Așa a luat naștere presa PIETONILOR, mai mult de 100 de titluri.

– 1902 până la 1922, perioada luptei pentru obținerea drepturilor cetățenești, pentru evreii din România.

– 1923 anul elaborării Constituției, care acorda drepturi și evreilor, până în 1937, când vine la putere guvernul Goga-Cuza, primul care a impus antisemitismul, ca politică de stat.

1938 până la 1944, perioadă întunecată pentru evreii din România, pierderea drepturilor de curând câștigate, legile discriminatorii, suferințele Holocaustului, cu pogromurile și deportările în Transnistria, muncă forțată, jefuirea averilor, pericol de viață.

– 1944 de la încheierea armistițiului, renașterea presei evreiești în paralel cu reluarea activității pe toate tărâmurile vieții publice evreiești, acțiuni de Alia (emigrare-migrare) spre Eretz Israel, ce au culminat cu cea mai mare emigrare cunoscută, plecarea celor două vase Pan York și Pan Crescent, cu 15.000 de emigranți la bord, până la 1948, instalarea regimului de Republică Populară, lupta antisionistă, recunoașterea Statului Israel restaurat, în paralel cu restricții pentru Alia.

– 1949 până la 1956, instaurarea regimului comunist, arestările sioniștilor, anihilarea oricărei expresie de viață națională evreiască. Apariția „Revistei Cultului Mozaic“, singurul organ de presă evreiesc autorizat să apară, a fost singura rază de lumină, ce se întrevedea. Revista apare până în zilele noastre, deși cu nume schimbat, „Realitatea Evreiască“. Cu acest fenomen am mai făcut cunoștință, numai că de astă dată, schimbarea este consecința unei mutații de accent. „Realitatea Evreiască“, este o revistă quadrulingvă, română, idiș, ebraică, engleză, singura revistă cu asemenea compoziție în presa evreiască din România.

O privire aruncată asupra aspectelor tehnice ne dovedește că nici ea nu este lipsită de interes.

Gazetele tipărite formau doar 84,5% din toate publicațiile evreiești apărute în România. Dintre celelalte, 11,5% au apărut șapirografiate, 2% ilustrate, 0,2% scrise de mână și 1,8% încă neidentificate, datele lor fiind luate din diverse surse, care nu au dat o atenție deosebită aspectului exterior.

Încorporarea publicațiilor neapărute prin intermediul tiparului ar părea, la prima vedere, neîndoielnică. Dar atunci când realitatea istorică impune acest mod de apariție, nu ne rămâne decât să analizăm cauzele și să verificăm existența lor după alte criterii, ca de pildă, a) continuitatea apariției, b) tirajul lor, c) motivul specific ce a dictat acest fel de apariție, cum ar fi de exemplu faptul, că publicațiile șapirografiate au fost scutite de supunerea prealabilă a materialului ce urma publicat, în fața cenzurii. Toate trei îndreptătesc, sau poate chiar obligă includerea lor, într-o lucrare de cercetare a presei evreiești din România.

În ceea ce privește situația publicațiilor scrise de mână, e vorba în total de două, împrejurările apariției lor ne învață, că alegerea

obliga la această formă, altfel erau condamnate să nu apară. Una din ele, o publicație cercetășească sionistă, apărută la începutul secolului, în română și ebraică, din lipsă de tipar ebraic, pe atunci în România, avea de ales de a apare scrisă de mână, sau de a nu apare deloc. A doua, apărută în condiții subterane la Djurin în Transnistria, nu avea altă cale decât copierea cu mâna și transmiterea de la om la om.

În Israel apare, în ebraică o publicație, „Keșer“, editată de institutul de ziaristică al Universității Tel Aviv. În numărul 2 ridică o problemă, și anume, care este statutul publicațiilor, în spatele cărora se află o singură persoană, și aduce două exemple: 1. Publicația poetului Uri Zvi Grinberg, pe care a dus-o în spinare de unul singur. 2. un exemplu, ce privește direct cercetarea presei evreiești din România, „Gețeilte Werter“ (Cuvinte numărate), a poetului Ițic Manger, al cărei prim număr a apărut în România.

La acestea am putea adăuga, „Fraternitatea“ lui Schwartzfeld, una din cele mai importante publicații evreiești din România. Chiar dacă cu timpul i s-au alăturat colaboratori, unii din ei condeieri cunoscuți, jurnalul a rămas opera unei singure persoane. Și așa putea continua cu exemple, căci cazul Fraternității nu este singurul în presa despre care vorbim.

O presă atât de largă prezintă multe și diferite aspecte, și ridică tot atâtea întrebări. De pildă, care este locul acelor publicații apărute ocazional, fie c-au fost dedicate unui eveniment oarecare, ca de pildă cel al emigrației pe jos, sau cele dedicate unei sărbători etc.

Și iată-ne în fața unei statistici, care ar putea, la sfârșitul cercetării, să ne conducă la concluzii interesante. Ce a provocat acordarea aceluiași titlu, la mai mult decât unui ziar. Și având în vedere că fenomenul se repetă, merită atenție. Așa întâlnim:

- 2 publicații cu același titlu la 6,7%
- 3 publicații cu același titlu la 2%
- 4 publicații cu același titlu la 1%
- 5 publicații cu același titlu la 0,35%
- 6 publicații cu același titlu la 0,12%
- 10 publicații cu același titlu la 0,24%

din toată presa evreiască apărută în România.

Oare lipseau denumiri, oare imaginația editorilor și redactorilor a fost atât de săracă. De-ar fi fost așa, ar trebui să ne punem

imediat întrebarea, cum de anumite ziare și-au schimbat titlul de-a lungul apariției, deși nu constatăm nici o schimbare la publicația respectivă.

O cercetare amplă și pe cât posibil mai profundă a presei evreiești din România are la dispoziție o serie de contribuții de care nu poate face abstracție. Chiar dacă problema nu a fost tratată în toată amploarea ei, și tocmai de aceea e nevoie de această cercetare, datele furnizate de predecesori sunt de o mare importanță. Unii din ei au văzut, consultat și cercetat publicații, care nu se mai află la dispoziția noastră. Unii au cercetat anumite aspecte, ce pot servi de îndrumător pentru cercetătorul de astăzi. Citarea unora dintre lucrările apărute, se bazează pe cele consultate până acum.

La Institutul IWO din New York, se găsesc observațiile lui Șos Roman la aceaswtă temă. Ele au fost criticate de diverși cercetători, ce le consideră pripite și totuși își au valoarea lor, cel puțin pentru timpul lor.

S. Podoleanu, a publicat în România, în românește, un volum despre temă, dar se oprește la anul 1900.

Natan Mark descrie presa evreiască din România, apărută în idiș și ebraică și deși a avut curajul să îndrepte unele greșeli strecurate, lucrarea lui este de natură publicistică.

Un aport serios, rezultat al unui efort îndelungat, aduce Wolf Tambur, în cartea sa, scrisă în limba idiș și apărută în România, „Die Idișe Prese in Rumanie“, care a consultat 202 titluri, în timp ce în cercetarea aflată în curs, am înregistrat până acum, 254 titluri de publicații în idiș.

Bibliograful Mordechai Șoichet a publicat în cadrul și la cererea secției de bibliografie a Universității Ebraice din Jerusalem, un inventar al presei evreiești apărute în România, în perioada 1944-1950. Pentru cercetător și cercetare este un auxiliar important.

Date despre presa evreiască din România se găsesc și în diferite cărți, dedicate presei evreiești în lume. După cum se pot găsi date cu privire la temă, și în lucrări ce tratează despre presa românească. De exemplu, *Istoria Presei Românești* al generalului Antipa.

La un amplu inventar al presei evreiești din România, bazat în bună parte pe surse aflate la Biblioteca Academiei Române de la București, lucrează Emanuel Aczel. Primul volum se oprește la sfârșitul secolului trecut. El urmează să apară în editura Centrului Di-Nur,

Institut de cercetare a Comunităților Evreiești din lume, al Universității Ebraice din Ierusalim.

Publicistul istoric Marius Mircu, decanul de vârstă al scriitorilor israelieni de limbă română, publică în ultimele zile o carte despre povestea acestei prese, bazată, în parte, pe documente din arhivele aflate la A.C.M.E.O.R. (Asociația Culturală Mondială a Evreilor Originari din România).

Suntem puși în fața unor întrebări și cine știe câte vor mai surveni pe parcurs, le reproduc aici, găsindu-le interesante:

– Care este explicația marelui număr de publicații evreiești, apărute în România, în cursul a 100 de ani?

– Cum se explică diversitatea genurilor, luând în considerație, că aproape nu a fost gen ziaristic, ce nu și-a găsit loc în presa evreiască din România?

– Care au fost, dacă au fost, caracteristicile specifice acestei prese?

– Ce învățăminte istorice, sociologice, culturale, ne oferă cercetarea?

La acestea se pot adăuga și multe altele.

Singurul răspuns ce poate fi dat este că această cercetare se află la început. Drumul nu se arată scurt. Depinde de mărimea colectivului de cercetători. Depinde de cât material informativ se va mai adăuga.

ȘCOALA PARTICULARĂ ISRAELITO-ROMÂNĂ ASSEY-TOW DIN VASLUI (1875-1948)

Mihai ȘELARU, Cătălin ȘELARU

„Misiunea poporului evreu
n-a fost niciodată să facă lumea
mai evreiască, ci s-o facă mai
umană”

(ELIE WIESEL)

În Moldova primele informații despre organizarea unor comunități evreiești datează din secolul al XIV-lea, evreii fiind primiți pentru a popula sau repopula unele târguri. Creșterea numerică a comunităților evreiești la mijlocul secolului al XVII-lea are loc în contextul imigrării evreilor din spațiul polono-ucrainian, după marile pogromuri inițiate de Bogdan Hmelnițki. Mai puțin numeroși au fost cei veniți de la sud de Dunăre, din Imperiul Otoman (descendenți ai evreilor alungați din Spania în secolul al XV-lea). Ei s-au așezat mai ales în orașe, și, în primul rând, în orașele din Moldova. Majoritatea erau concentrați în nordul și nord-estul țării; peste două treimi trăiau în Basarabia, Moldova, Bucovina și Maramureș. Numărul evreilor a crescut datorită imigrației acestei minorități din țările vecine, mai ales după venirea la putere a regimului nazist. Pe de altă parte, în întreaga perioadă interbelică unii evrei au plecat din România îndeosebi în regiunea Orientului apropiat.¹

În aceasta perioadă încep să se creeze condiții pentru organizarea vieții religioase a populației evreiești. Edicte, hrisoave și alte acte oficiale emise de autoritățile de stat românești au permis organizarea comunităților mozaice, libertatea de practicare a credințelor și preceptelor religioase, recunoașterea tribunalelor rabinice, crearea unor instituții specifice de învățământ. Astfel la 1719 în Moldova ia ființă Hahambașia, funcția de rabin șef al Moldovei.

În primele secole cultura a fost în primul rând una religioasă, rabinii ocupând un loc central în viața obștii. Ei conduceau tribunalele rabinice, care aplicau halacha (legislația iudaică), reprezentau obștea în fața domnitorului, strângeau în jurul lor pe cei învățați. Astfel sinagoga nu reprezenta doar Beit Hamikdas (Casa de Rugăciune), ci și Beit Haknesset (Casa de Adunare) și mai important pentru tineri Beit Hamidras (Casa de Învățătură).

Primele informații mai exacte referitoare la populația orașului Vaslui se dau în Catagrafia din 1803. În ceea ce privește târgul Vaslui situația la acea dată era următoarea: „mai întâi 200 de familii care plăteau bir proprietarului moșiei Costache Ghica, apoi erau 20 de familii scutite de bir, 16 familii de evrei și patru de străini așadar un total de 240 familii”².

Densitatea populației Moldovei a crescut în mod considerabil în deceniile următoare, la 1803, fiind de 11,8 suflete, iar la 1859 ajungând la aproape 35 suflete pe km². Aceasta s-a datorat în primul rând sporului natural mai ridicat ca în trecut și a unei oarecare stabilități politico-administrative.

Se poate observa în special o creștere rapidă în acest timp a populației evreiești menționată în orașul Vaslui – potrivit istoricului N.N. Lupu încă din 1525 alături de greci și armeni –, dar cu o creștere evidentă între 1831-1899. Numărul acestora era la început nesemnificativ, cu timpul numărul lor crește considerabil, atât prin sporul natural cât și prin infiltrații puternice dinspre Galiția, mai ales în secolul al XIX-lea, când este atins numărul record de 3.742. După acest an numărul evreilor în orașul Vaslui scade continuu.³

Anul	1803	1820	1831	1838	1859	1899	1930	1941
Nr. loc.	64	180	144	892	1.202	3.742	3.275	3.575

Catagrafia de tot No. lăcuiitorilor ci și află ciastia roșie din târgul Vasluiului 1831 atestă 43 de văduve în Vaslui și 20 burlaci între care distingem pe „Smil dascăl jidov, Herșcu dascăl jidov”⁴. Pe ultimul dintre ei, Herșcu sîn Șaim născut în Galați, îl întâlnim și în 1851 la Vaslui, având aceeași profesie de dascăl, având 40 de ani și căsătorit cu Ita de 27 de ani, cu care avea 3 copii: Ușăr, Isac și Iosăp.

O meserie rară practică în Moldova la 1845 doar de 6 meșteri evrei și sudiți era cea de „legător de cărți”. Un astfel de meșter, Avram Leiba, de 32 de ani la acea dată, căsătorit cu 2 copii Sosă și Șaindla, era atestat la Vaslui, în 1851, într-o casă cu chirie. Acest fapt „evidențiază – pe lângă deținerea de către membrii comunității a unui număr însemnat de cărți de cult – existența unei minime clientele care cultiva gustul pentru lectură și pasiunea bibliofilă.”⁵

Condica menționează și șapte dascăli (Zisu Dascălu, Herșcu sîn Șaim, Haim sîn Izdrail, Kiv dascalul (dascăl de copii),

Borăh Ehelovici (dascăl de copii), Leiba Ițic, Faibiș dascalu.), o calfă de dascăli (Leizăr sîn Avram, calfă la Kiv dascalu) și doi hahami (Marcu Hăhamu, Iancu sîn Avram)⁶, a căror activitate corespundea necesităților cultural spirituale ale comunității.

Prima școală israelito-română din orașul Vaslui a luat ființă în peisajul învățământului vasluiian în anul școlar 1875-1876. Mai existau în acel moment în orașul Vaslui doar două școli – Școala Nr. 1 Băieți și Școala Nr. 1 Fete. Primele date legate de apariția primei școli particulare israelito-române „Assey-Tow“ din orașul Vaslui ni le dă revizorul școlar din acea perioadă Mihai Eminescu: „Cât despre școala privată israelito-română, înființată abia de 7 luni și având numai clasa I în două diviziuni, ea merge foarte bine. Progresele elevilor în gramatica limbii române și a celei germane, în citirea curentă, în aritmetică mi-au dovedit deosebita siguranță a învățătorilor acestei școli.“⁷

Potrivit „Situației la începutul anului școlar 1939-1940“, susținătorul Școlii „Assey-Tow“ era Comunitatea Evreilor din Vaslui. Deși școala funcționa încă din anul 1875 în situația trimisă Ministerului Educației Naționale – mai precis Direcțiunea Învățământului Particular și Confesional – se precizează ca an al înființării școlii anul 1901 cu autorizația 63.495 din 6 martie 1904 eliberată de Ministerul Instrucțiunii Publice.⁸

Pe lângă această școală privată, și la celelalte școli din oraș au continuat să urmeze cursurile o bună parte din tinerii aparținând acestei minorități. Începând cu anul 1894 și până în anul 1918, recensămintele școlare aveau o rubrică aparte pentru evrei. Această situație se datora Constituției României din anul 1866, în care evreii nu erau considerați cetățeni români și nu beneficiau din punct de vedere legal de drepturile atribuite prin lege. În această perioadă au fost trecuți conform recensămintelor efectuate la Școala Primară Nr. 1 Băieți din Vaslui un număr de 4.695 evrei.⁹

Din păcate în documentele păstrate în arhiva Județeană Vaslui despre această școală se reduc doar la câteva cataloage și registre cataloage. Primul document care se păstrează despre Școala „Assey Tow“ este un registru catalog din anul școlar 1904-1905. Ca și celelalte școli vasluiene la acea vreme era destinată exclusiv băieților, așa cum ne arată și denumirea inițială a școlii „Școala primară de băieți Asei-Tow“.¹⁰

Pornită inițial ca școală primară de băieți pe parcursul anilor aceasta își va modifica structura ajungând să susțină cursuri complementare pentru clasele V-VII, atât pentru băieți cât și pentru fete.

Emanciparea politică a evreilor începe cu Revoluția de la 1848 și se face remarcată în primul rând în domeniul învățământului. Ea devine reală o dată cu crearea Statului Național Unitar Român, când potrivit Constituției din 1923 se garantează drepturile minorităților. Potrivit datelor oficiale privind „Repartiția populațiunii comunelor urbane după naționalitatea de origine în Vechiul Regat“, din anul 1923 populația orașului Vaslui după naționalitate era următoarea: 6.553 români, 3.492 evrei, 39 turci, 26 unguri, 9 bulgari, 4 ruși, 4 germani, 270 alte naționalități.¹¹ Recensământul din anul 1930 ne arată că în orașul Vaslui exista în perioada interbelică o puternică comunitate de evrei. În județul Vaslui 3,6 % din populație erau evrei.¹² Pe total județ din 139.503 de locuitori 3.980¹³ sunt vorbitori de limbă idiș.

În anul 1904 s-a fondat la București Societatea Uniunea Femeilor Israelite. Din 1909, evreii din Vechiul Regat aveau o organizare proprie Uniunea Evreilor Pământenți, care colabora cu partidele aflate la putere, obținând pentru această minoritate unele drepturi. După Unire și până la instaurarea guvernului Goga-Cuza (28.12.1937) au fost respectate de către statul român drepturile minorității evreiești. La 15 noiembrie 1918 este aprobată Legea electorală privind introducerea votului universal, egal, direct și obligatoriu. La 28 august 1918 o lege recunoaște ca cetățean român pe orice persoană născută în România din părinți. născuți și ei pe teritoriul românesc. Pe 20 decembrie 1918 o nouă lege o înlocuiește pe prima. Pentru a dobândi cetățenia română nu se cerea decât să fie născuți în România și să nu fi beneficiat de protecția unui stat străin; în martie 1919 apare un decret lege prin care orice persoană care declară că s-a născut în România și n-a beneficiat de protecție străină în acest sens.¹⁴ În februarie 1923 Uniunea Evreilor Pământenți (U.P.F.) se transformă în Uniunea Evreilor din România, având ca președinte pe dr. Willy Filderman, iar în anul următor s-a creat Uniunea Sionistă a României, având ca președinte pe Adolf Bernhard.¹⁵ La 28 mai 1919 apare Decretul lege pentru acordarea drepturilor cetățenești evreilor născuți în țară: „Se acordă cetățenie evreilor născuți din Vechiul Regat, celor care au fost mobilizați, minorilor, văduvelor.“¹⁶

Prin Tratatul de pace între Puterile Aliate și Asociate pe de o parte și Austria, semnat de România la 9 decembrie 1919 se prevedea următoarele: „Guvernul român se angajează a da tuturor locuitorilor săi întreaga și deplina protecție pentru viața și libertatea lor fără deosebire de naștere, de naționalitate, de limbă de rasă sau religie.”¹⁷

În zilele de 11-12 octombrie 1920 la București s-a desfășurat Congresul Didactic Evreiesc la care mai mult ca sigur au participat și reprezentanți de la această școală. În luna iunie a anului 1922, prin circulara Secretariatului de Stat de pe lângă Ministerul de Interne se nominalizează cele 7 confesiuni recepte ce pot ține adunările bisericești fără autorizație din partea autorităților locale. A șaptea confesiune era cea israelită (mozaică).¹⁸ Pe 17 decembrie 1922 este aprobat Proiectul de statut al Comunităților Evreiești din Vechiul Regat. Articolul I prevedea constituirea Uniunii Evreiești din Vechiul Regat având ca scop: „De a studia și de a purta de grijă chestiunilor de cult, școlare și de asistență socială, privind interesele și dezvoltarea evreimii, având ca organe comunitățile evreiești din țară”.

La 15 mai 1928 a fost aprobată Legea pentru învățământul secundar. În regiunile cu populație minoritară în număr precumpănitor se vor putea înființa pe lângă liceele de stat, secțiuni în care învățământul să se predea în limba minorității respective. În aceste secțiuni vor fi primiți numai elevi de aceeași cu limba de predare a secțiunii respective. Singura condiție care se punea era ca, Istoria și Geografia să se predea în limba română.¹⁹

Potrivit registrului catalog datat 1918-1919²⁰, în clasa I la învățătorul M. R. Cohin erau înscriși un număr de 52 de elevi, ceea ce denotă numărul mare al comunității evreiești din Vaslui. După această perioadă informațiile despre școală sunt puține.

Prin legea învățământului particular (22 decembrie 1925), minoritățile naționale își puteau construi școli proprii cu aprobarea Ministerului Instrucțiunii, limba de predare fiind stabilită de susținătorii școlii respective. Istoria și Geografia se predau în limba română. La articolul 36 al acestei legi se specifica: „În școlile particulare evreiești, limba de predare este limba română sau evreiască”²¹.

Abia în anul școlar 1926-1927, aflăm că în Școala Particulară „Assey-Tow” din Vaslui, la clasa a II-a, avea ca învățător

pe Ana Ștefancu. Clasa era formată din 19 copii iar numărul celor care au promovat clasa a fost de 18, doar unul singur fiind declarat repetent²². În anul școlar 1928-1929 în clasa I au fost înscriși 39 de elevi, dintre care doar 28 au promovat clasa, 9 fiind declarați repetenți, un elev a fost amânat iar altul a fost mutat la o altă școală²³.

Din „Situția la începutul anului școlar 1939-1940“ aflăm că școala a fost revizuită conform articolelor 107 și 110, în urma acestei revizuri școala având drept de publicitate Nr. 175.277/927 și 62/928.²⁴

În anul 1929-1930 îl întâlnim ca director al Școlii „Assey-Tow“ pe institutorul de limba română al școlii, domnul Mibașan Braunstein, iar ca institutor pentru ebraică S. Haichs. La clasa a II-a au fost înscriși 29 de elevi, 17 băieți și 12 fete. Dintre ei au promovat 25 de elevi (15 băieți și 10 fete), repetenți rămânând 3 elevi (2 băieți și o fată), iar transferat un elev (fată)²⁵. Ce este cel mai important nu constă în faptul existenței acestui registru catalog, ci faptul că Școala Particulară „Assey-Tow“ din Vaslui se transformă din școală de băieți așa cum începuse în școală mixtă.

În cursul anului școlar 1932-1933 erau înscriși în clasa a IV-a un număr de 35 de elevi (21 băieți și 14 fete), dintre care la sfârșitul anului au promovat 34 de elevi, doar unul singur fiind declarat repetent²⁶.

În cursul anului școlar 1934-1935, pentru prima dată întâlnim la Școala „Assey-Tow“ din Vaslui, clasa a V-a. Este anul în care școala israelito-română trece de la învățământul primar la cel secundar. Directorul I. Witman era în același timp profesorul clasei a V-a, clasă la care au fost înscriși un număr de 36 de elevi²⁷. În clasa a I erau înscriși 55 de elevi (23 băieți și 32 fete), dintre care au promovat 37 de elevi (14 băieți și 23 fete)²⁸. În clasa a II-a erau înscriși 52 de elevi (21 băieți și 31 fete), numărul elevilor promovați fiind de 46 (19 băieți și 27 fete)²⁹. Situația elevilor din clasa a IV-a erau înscriși 28 de elevi (14 elevi și 14 fete), din care 26 de elevi au promovat clasa (12 băieți și 14 fete), fiind doar un singur elev repetent³⁰.

În anul 1938-1939 stampa școlii arăta astfel: „Direcțiunea Școlii Prim. Mixte Part. Ist. Rom. cu 4 clase Assey-Tow din Vaslui“.³¹ Potrivit situației din Registrul Matricol al școlii pe anul 1938-1939, păstrată parțial în arhivele vasluiene ne indică un număr de 98 de elevi

repartizați astfel: în clasa a IV-a 38 de elevi, în clasa a III-a 22 de elevi, iar în clasa a II-a... Despre clasa întâi nu s-au păstrat date în acest an școlar³².

În cursul anului 1938-1939 școala a fost inspectată de două ori de domnul Nistor V. inspector Școlar al Ținutului Prut, la 3 Martie 1939 și de domnul revizor școlar Gheorghe I. Alexandri, la 9 Decembrie 1938.³³

Anul școlar 1939-1940 coincide cu începerea celui de-al doilea război mondial. Cu toate măsurile luate atât la nivel internațional cât și la nivel național asupra evreilor Școala Particulară Mixtă „Assey-Tow“ din Vaslui a continuat să funcționeze cu toate clasele ca și până în acel moment. În anul 1939 Ministerul Educației Naționale – mai exact Direcția Învățământului Primar și Normal, Serviciul Controlului – emite ordinul Nr. 153.334/939 tuturor inspectoratelor școlare pentru a fi executat întocmai:

„Referitor la înscrierea copiilor dintr-o școală minoritară, cu altă limbă de predare decât cea indicată prin numele elevului, prin Jurnalul Consiliului de Miniștri din 1 august 1938 s-a soluționat această problemă prevăzută de Art. 5 în modul următor:

Art. 5. Persoanele legal responsabile de educația copiilor (tatăl, mama sau tutorele) sunt singurele în drept de a determina apartenența etnică a copilului, putându-l înscrie la școala confesională, la școala de stat sau la oricărei alte confesiuni.“³⁴

Ca director al școlii îi întâlnim în acel an atât pe Ion Witman cât și pe Amalia Raiter. Corpul profesoral era format din șapte profesori: Blișman Șoil, Raiter Amalia, Moscovici Clara, Țalic Maria, Froimovici Liba, Guberman Iosif și Haichis Șmil.³⁵

Programa Școlii Mixte „Assey-Tow“ era în mare aceeași cu cea a Statului, singurele obiecte ce se practicau în plus erau Ebraica și Religia Mozaică. Programa era destul de încărcată în acei ani, se studiau pentru clasele I și a II-a următoarele obiecte: Deprinderi Igienice (Sport-Gimnastică), Geografia, Științele Naturale, Matematica, Lucru de mână, Limba Română, Lectură, recitări, dialog și teatru, Cântul, Desenul, Scriere frumoasă, Datoriile omului și cetățeanului, Religia. Se mai puneau note la Purtare și Frecvență. În clasa întâi, potrivit situației din Registrul catalog, din acel an au fost înscriși un număr de 46 de elevi (22 băieți și 24 fete), fiind promovați 40 de elevi (18 băieți și 22 fete), un

număr de 6 elevi fiind declarați repetenți la finele anului școlar³⁶. În clasa a II-a au fost înscriși un număr de 28 de elevi (14 băieți și 14 fete), au promovat 21 (10 băieți și 11 fete), numărul celor care nu au întrunit media cerută la sfârșitul anului fiind de 5 elevi (3 băieți și 2 fete)³⁷. La clasele a III-a și a IV-a se adăugau încă trei discipline și anume: Anatomia și igiena, Științele fizico-chimice și Istoria. În clasa a III-a s-au înscris în acel an 40 de elevi (20 băieți și 20 fete) dintre care au promovat 39³⁸. La ultima clasă primară numărul celor înscriși era de 18 (8 băieți și 10 fete), toți cei înscriși terminând ciclul primar³⁹.

În acest an școlar am găsit la Școala Primară „Assey-Tow“ un curs complementar pentru clasele V-VII. Pentru clasele V-VII s-au făcut înscrieri pe baza adevărurilor de promovare de la examenul particular. În clasa a V-a erau înscriși un număr de 24 (6 băieți și 18 fete) de elevi, dintre care au promovat la sfârșitul anului școlar 21. În clasa a VI-a au fost înscriși un număr de 6 (fete) elevi, toți elevii întrunind note pentru promovare. La clasa a VII-a au fost înscriși 17 (8 băieți și 9 fete) elevi, toți terminând cu bine anul școlar⁴⁰.

Școala funcționa în anul școlar 1939-1940 local propriu cu 7 camere, repartizate astfel: Sala Nr. 1: 9-705-495; Sala Nr. 2: 9-705-495; Sala Nr. 3: 9-705-495; Sala Nr. 4: 793-725-495; Sala Nr. 5: 793-725-495; Sala Nr. 6: 7-650-495; Sala Nr. 7: Cancelarie. Numărul elevilor fixat prin autorizația de funcționare pentru fiecare sală de clasă și numărul elevilor care folosesc acea clasă era: Sala Nr. 1: 54/46; Sala Nr. 2: 54/28; Sala Nr. 3: 60/47; Sala Nr. 4: 48/40; Sala Nr. 5: 48/18; Sala Nr. 6: 35; Sala Nr. 7: Cancelarie.⁴¹

Pe lângă școală funcționa o cantină întreținută de Comunitatea Evreilor din Vaslui, la care primeau hrană zilnic; doar dimineața, 62 de elevi. Hrana consta în: „Ceai dulce și 1/4 de pâine cu majun sau marmeladă sau brânză.“⁴²

Dintre cei înscriși la această școală israelito-română în anul 1939-1940, cei prezenți au trecut în dreptul rubricii Naționalitate israelită sau israelită-română (15 elevi din clasa a VII-a) și s-au declarat de religie mozaică⁴³.

În acest an este menționat în „Situația la începutul anului școlar 1939-1940“ bugetul școlii, care se ridică la 348.892 lei.⁴⁴

Situația elevilor din anul școlar 1940-1941, nu s-a păstrat în întregime. Am găsit la clasa a IV-a un număr de 78 înscriși, la clasa

a III-a un număr de 38 înscriși, dintre care 29 promovați, 8 repetenți și unul retras, iar la clasa a II-a erau înscriși 31 de elevi, dintre care 5 au repetat anul și unul s-a retras.⁴⁵

Potrivit Statutului Evreilor din 9 august 1940, cât și legii din 14 octombrie 1940, referitoare la situația evreilor din învățământ, „copilul născut din căsătorie legitimă a unui român etnic cu o evreică este socotit român etnic și ca atare are toate drepturile neaplicându-i-se nici una din restricțiile referitoare la evrei“.⁴⁶

Legea Cultelor prevedea la articolului 44 că: „oricine a împlinit 18 ani poate trece de la un cult la altul. S-a adăugat un alineat final, prin legea din 18 martie 1941, în care se prevede că nu beneficiază de această dispoziție cei care aparțin la cultul mozaic“⁴⁷.

La 21 iunie 1941 s-a dat ordin ca toți evreii cu vârste cuprinse între 18 și 60 de ani, care se găseau în zona cuprinsă între Prut și Siret să fie evacuați la Târgu Jiu, ca și acei care se găseau la dreapta Prutului până la munți să fie evacuați în comunele urbane reședință de județ. După aceea, s-a dat ordin ca concentrarea să se facă în cartiere. Vasluiul ca reședință de județ a trebuit să facă față acestei concentrări.

Situația evreilor din județul Vaslui se înrăutățește în perioada 1941-1944. Sunt cazuri în care Ministerul Economiei Naționale – respectiv Subsecretariatul de Stat al Colonizării și populației Evacuate –, prevede trecerea în folosința școlilor primare din diferite localități a caselor evreiești (cazul casei evreului Mișu Rozz, în care a fost mutată școala primară din satul Reditu, comuna Scânteia)⁴⁸. Un alt caz mai deosebit este cel al evreului Moise Leibovici, din satul Gârbești, comuna Tibănești, jud. Vaslui, care a căutat să facă o vânzare fictivă spre a nu fi expropriată:

„Deși vândută casa nu e locuită și cum evreul Moise Leibovici este în lagăr, iar casa a rămas cu inventar în seama primăriei Țibănești fiind singurul local care ar putea fi folosit ca local de școală“⁴⁹.

Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor, prin nota Nr. 234.014 din 4 noiembrie 1942 cere o evidență clară a localurilor și bunurilor evreiești cerute de școli sau inspectorate școlare în legătură cu nevoile învățământului:

„Inspectoratele școlare județene vor trece localurile și bunurile cerute pentru nevoile din județul respectiv, iar cele regionale

vor trece bunurile solicitate pentru inspectoratul regional și școlile normale sau seminariile din regiune⁴⁰.

Mai jos, vă prezentăm răspunsul Inspectoratului Școlar Vaslui la nota Ministerului:

Tablou de localuri și bunuri evreiești cerute sau socotite necesare pentru nevoile învățământului din județul Vaslui⁴¹:

Denumirea bunului	Din ce se compune bunul (clădiri, teren etc.)	Localitatea unde este situat	Pentru ce instituție școlară este socotit necesar și potrivit
Marcu Rizemberg	Una clădire (bloc)	Str. I.C.Brătianu, Vaslui	Inspectoratul Școlar
Comunitate Evreiască în bloc cu Lupu Rahbuh	Una clădire (bloc) cu 7 camere și terenul dimprejur	Codăești	Grădina de copii
Ițic Mierovici în bloc cu Țipra Mierovici	Una clădire (bloc) cu 6 camere și terenul dimprejur	Codăești	Atelierul Școlar
Ilie Lupu Ițig	Una clădire cu 4 camere și 3.000 m ²	Țibana	Școală primară cu 2 posturi
Moise Raf	Una clădire	Rediu-Scânteia	Școală primară
Comunitatea evreiască	Una clădire	Negrești	Școală Centru Practic

Aceleași date parțiale le avem și pentru anul 1941-1942. Director al școlii îl găsim pe Ghido Schafter, unul dintre cei mai valoroși avocați din orașul Vaslui, iar ca membri ai comitetului școlar pe: Amalia Raiter, I.Wester (B. Goldstein?). Majoritatea elevilor din acest an sunt din localitatea Vaslui. Alături de ei sunt și elevi din județ și din alte zone ale României: Ivănești, Costești, Oșești, Codăești, Pungești, Negrești, Țibana, Țibănești, Tecuci, Borșa (jud. Maramureș) etc. Potrivit Registrului matricol, în acest an erau înscrise două clase întâi, datorită concentrării populației evreiești din județ la Vaslui. În clasa I A un număr de 38 de elevi, dintre care au promovat clasa 26, 10 copii fiind rețrași și 2 repetând anul școlar. La clasa I B erau înscriși 38 de elevi, dintre care au promovat 26, 8 copii fiind rețrași și 6 rămânând repetenți. Clasa a II-a a pornit inițial cu un număr de 46

de elevi, dintre care au promovat 31, fiind retrași 6 și declarați repetenți 9 elevi.⁵²

Clasa a III-a avea înscriși în acest an un număr de 66 elevi, dintre care au promovat 47, numărul celor care s-au retras fiind de 9, iar al celor declarați repetenți fiind de 10. În clasa a IV-a numărul celor înscriși a fost de 34, dintre care au terminat ciclul primar 26, unul fiind exmatriculat pentru obrăznicie, 2 retrași, unul transferat și 5 declarați repetenți.

Și în acest an școlar întâlnim în Fondul Școlii israelito-române „Assey-Tow“ din Vaslui, cursurile supraprimare organizate și anul acesta cu clasele V-VII. La clasa a V-a se făceau toate obiectele din clasa a IV-a, elevii urmând în plus „Practica agricolă“. Erau înscriși în această clasă un număr de 30 de elevi, dintre care au promovat 18, s-au retras 10, numărul repetenților fiind de 2 elevi. La clasa a VI-a au fost înscriși în acest an un număr de 13 elevi, dintre care au promovat clasa 9 elevi, 4 elevi fiind retrași de la școală din diferite motive. La clasa a VII-a erau înscriși 10 elevi, dintre care au promovat doar 7, retrași fiind doar 3 elevi.⁵³

În anul 1941-1942 sunt o serie de note adresate Ministerul Învățământului Particular din București privind organizarea de examene particulare la Școala „Assey-Tow“ din Vaslui.

În anul 1942-1943 îl întâlnim ca director al școlii pe Albert Lupescu. Școala funcționa și în acest an atât cu ciclul primar, cât și cu cel supraprimar. Clasele întâi și a doua erau împărțite în două (A și B). În clasa I A erau înscriși 39 de elevi, dintre care au promovat 32 de elevi, 5 fiind retrași și 2 declarați repetenți. În clasa I B erau înscriși 28 de elevi, la sfârșitul anului școlar promovând clasa doar 20 de copii. La clasele a doua situația era următoarea:

– la clasa a II-a B erau înscriși 33 de elevi, din care la sfârșitul anului școlar au promovat 27 de elevi.⁵⁴

– la clasa a II-a A din cei 34 de elevi înscriși au fost promovați 32. De elevi, unul fiind transferat iar altul retras.

În clasa a III-a au fost înscriși 37 de elevi, la sfârșitul anului școlar fiind promovați 33 elevi, retrași 2 elevi și repetenți 2 elevi.⁵⁵

În clasa a IV-a găsim înscriși pentru acest an școlar un număr de 49 de elevi, dintre care 4 au fost retrași, ceilalți promovând clasa.⁵⁶

La cursul secundar organizat de Școala „Assey-Tow“

numărul celor înscriși scade, în clasa a V-a fiind înscriși un număr de 27 de elevi. Un elev s-a retras iar restul de 26 au reușit să promoveze anul școlar.⁵⁷ În clasa a VI-a au fost înscriși 12 elevi, la sfârșitul anului toți obținând note de promovare a anului școlar. În ultima clasă a cursului secundar numărul celor care au fost înscriși a fost de 7 elevi, un elev s-a retras, ceilalți 6 terminând cele șapte clase.⁵⁸

Alături de elevii din județul Vaslui întâlnim în cursul acestui an școlar și elevi din alte zone ale țării. Pentru acest an școlar găsim transferați la Școala „Assey-Tow“ elevi din județele Tecuci și Iași.

Între anii 1942-1946 s-au prezentat în cadrul examenelor particulare elevi din Iași, București, Răducăneni, Bârlad, Suceava, Cernăuți și Vaslui.⁵⁹

În anul 1942-1943 sunt înscriși ca dând examene particulare 7 elevi, dintre care 2 elevi la clasa I, 4 elevi la clasa a IV-a și 1 elev la clasa a VI-a. Toți cei prezenți la examenele particulare au luat cu note bune examenele.

Anul școlar 1943-1944 se remarcă prin schimbarea directorului Școlii „Assey-Tow“, locul domnului Albert Lupescu este luat din nou de avocatul Ghido Schafter.

Situația școlară definitivă a elevilor a fost făcută avându-se în vedere Decizia Ministerială din aprilie 1944, care prevedea că situația la finele anului școlar 1943-1944, avea să se facă numai cu notele trimestrului I și II.

În acel an școlar situația celor înscriși la școala particulară israelito-română din Vaslui era următoarea:

Clasa I fost promovată de 35 elevi, 1 elev fiind exmatriculat conform ordinului Inspectoratului Regional Iași Nr. 28.638 din 25/X/1943.⁶⁰

Clasa a II-a a fost promovată de 31 elevi (19 băieți și 12 fete), dintr-un total de 34 de elevi înscriși (21 băieți și 13 fete) – 1 elev transferat și 2 retrași. Toți elevii acestei clase erau din orașul Vaslui.

Pentru acest an școlar datele care s-au păstrat arată profesiunea părinților acestor elevi. Astfel 17 dintre ei aveau „profesiunea liberă“, 1 funcționar, 1 haham, 1 cizmar, 1 dentist, 1 ceasornicar, 1 croitor, 1 cantor, 5 comercianți și 3 ceasornicari.

Clasa a II-a B a fost promovată de 24 de elevi, dintre cei 25 de elevi înscriși, un elev fiind transferat în altă localitate.⁶¹

Clasa a III-a are ca institutor pe A. Raiter, ce predă la un număr de 33 elevi (19 băieți și 14 fete). În cursul anului s-au retras 2 elevi, toți cei rămași fiind declarați promovați.⁶²

Clasa a III-a B a pornit inițial cu un număr de 27 elevi. În cursul anului un elev a murit iar altul a fost retras, cei care au continuat școala, în număr de 25, fiind declarați promovați.⁶³

Clasa a IV-a, avându-l ca institutor pe directorul școlii, avocatul Ghido Schafer, a pornit în acest an școlar cu un număr de 32 de elevi. Dintre aceștia patru s-au retras, ceilalți fiind declarați promovați.⁶⁴

Cursul complementar a fost urmat de 50 de elevi dintre care au promovat anul 41 de elevi. În conformitate cu Registrul Matricol din anul 1943-1944, cât și cu Catalogul claselor V-VI și VII Curs Complementar din același an, repartizarea pe clase era următoarea⁶⁵:

Clasa	Înscriși	Promovați	Retrași	Decedați
V	25	23	1	1
VI	16	11	5	-
VII	11	7	2	-

În cadrul examenelor particulare ce au avut loc în Școala „Assey-Tow“, în acest an s-a înregistrat un număr de 12 elevi repartizați astfel⁶⁶:

Clasa	Nr. elevi
I	3
IV	3
VI	6

Anul școlar 1944-1945 datorită războiului începe mai târziu. În clasa întâi au fost înscriși 57 de elevi dintre care au promovat anul 35. În acest an întâlnim cel mai mare număr de copii care au abandonat școala. 16 au abandonat școala, iar 7 au fost declarați repetenți.⁶⁷

La clasa a II-a institutor era Gabi Eleos, fiind înscriși la începutul anului 37 de elevi, dintre care au promovat anul 35 de elevi, unul fiind retras iar altul repetă anul. La rubrica observații în dreptul elevei Wainder Adilaida se specifică următoarele: „Prezentă la școală la 1.II.1945, fiind refuzată până la această dată“.⁶⁸ Acesta este un caz singular, iar motivele ce au împiedicat-o să vină la școală nu ne sunt cunoscute lipsind atât datele personale cât și alte informații despre elevă.

În clasa a III-a au fost înscriși 46 de elevi, dintre care 38 au promovat clasa, 4 fiind retrași și 4 fiind declarați repetenți.⁶⁹

La clasa a IV-a institutor era Amalia Raiter. Situația la sfârșitul anului școlar era următoarea: 53 elevi înscriși (28 băieți și 25 fete), 5 transferați (2 băieți și 3 fete), retrași 5 (3 băieți și 2 fete). Au urmat regulat cursul 23 băieți și 20 fete, promovând 43 de elevi.⁷⁰

În cursul acestui an s-au prezentat la examenele particulare organizate de Școala „Assey-Tow“ un număr de 13 elevi⁷¹:

Clasa	Nr. elevi
II	1
III	1
IV	2
VII	9

Din notele adresate Ministerului Învățământului Particular din București privind organizarea de examene particulare la Școala „Assey-Tow“ din Vaslui, pentru a vă putea crea o idee de ansamblu asupra acestor examene, vă prezentăm situația elevei Solomon Șeina la examenul particular la clasa a VII-a din 30.XI.1944:

„Eleva Solomon Șeina născută la 3 Iulie 1927 în comuna Vaslui, județul Vaslui de origine etnică evreică, cetățenia română, religia mozaică, fiica D-lui Șneer Solomon de profesiune comerciant a fost înscrisă la examenul particular din luna Noiembrie 1944, baza aprobării onor Permanența Inspectoratului Școlar Vaslui, pusă pe cererea registrală No. 781 din 30/XI/1944.“⁷² În continuare, urmează notele obținute și media generală. Eleva a fost notată la următoarele materii: Religie, Citire, Matematică, Istorie, Geografie, Cunoștințe naturale, Gramatică și Compunere, Datoriile omului, Muzică, Educație fizică, Lucru manual, Contabilitate, Gospodărie.

Din anul 1946 nu mai avem nici o informație despre cursul secundar. Toate informațiile rămase în arhiva vasluiiană nu se mai referă la aceste cursuri complementare, până în anul 1948, anul desființării acestei școli registrele, și cataloagele școlare se opresc la clasa a IV-a. Director al școlii era doamna Amalia Gropper, iar din comisia școlii făceau parte A. Raiter și I. Werberg. Corpul didactic era format din: Amalia Gropper, învățătoare Limba Română și directoare; Clara Șchaffer, învățătoare Limba Română; Bumbăcaru Cecilia, învățătoare Limba Română; Elias Gold, învățător Limba Română;

Westler Lepsel, învățător Limba Ebraică; Ghidale Șteinmetz, învățător Limba Ebraică.⁷³

În cursul anului 1945-1946 situația era următoarea⁷⁴:

Clasa	Înscriși	Promovați	Transferați	Repetenți
I	59	41	2	16
II	29	27	1	1
III	36	34	-	2
IV	36	33	-	3

Pentru acest an la această școală se plătesc taxe școlare ce ajungeau la 24.000 lei de elev. Elevii scutiți de taxă reprezintă 40% din numărul elevilor înscriși.

Bugetul școlii era de 4.074.000 lei, pe salarii erau cheltuiți 3.030.000 lei. Combustibil pentru încălzit 424.000 lei, servitor 420.000 lei și material didactic 200.000 lei. Școala funcționa în strada Gheorghe Lazăr în local propriu cu 7 săli de clasă. În anul școlar 1945-1946 nu mai avea cantină⁷⁵.

La examenele particulare din acest an s-au înscris 7 elevi toți în clasa a IV-a, promovând toți examenele.

Ordinul circular către școlile particulare din Regiunea Iași preciza ca nici o școală particulară de orice fel „nu poate funcționa decât pe baza unei autorizații date de minister conform art. 11, 12 și 13 din lege.

Școlile primare particulare care au întrerupt funcționarea, fie din cauza războiului, fie din alte cauze și mai târziu s-au redeschis, trebuie să ceară neapărat autorizație de redeschidere conform legii.

Personalul didactic angajat trebuie să ceară neapărat din partea Inspectoratului autorizație de funcționare, alăturând la cerere și actele prevăzute de art. 16.

Școlile primare particulare cu drept de publicitate trebuie să aibă neapărat și învățători titulari (un învățător la școlile cu un post și cel puțin 2 învățători titulari la școlile cu mai multe posturi)⁷⁶.

Deși această școală a funcționat pe toată perioada celui de-al doilea război mondial sunt în fondul inspectoratului Vaslui o serie de telegrame care cer școlii mai multe informații clare.

Din cauza cazării în localul Școlii „Assey-Tow” a repatriaților, directoarea Amalia Gropper cere Inspectoratului Școlar Vaslui devansarea cursurilor cu o săptămână⁷⁷. Cererea este aprobată de Inspectoratul Școlar, cursurile la școală începând în ziua de 1 octombrie 1946.

Cum încă după 23 august 1944 se retrage interdicția de părăsire a capitalei de județ evreilor concentrați, astfel o serie dintre ei se întorc acasă alături de copii pe care îi înscriu la școlile din localitatea de domiciliu sau la alte școli din oraș.

În ultimii ani de funcționare datele despre școală sunt foarte puține, ele se referă la adrese prin care școala era invitată să participe la anumite manifestații organizate de Inspectorat sau de alte școli din oraș.

Primul val de emigrație de după război – 1945-1948; emigrația clandestină sau prin organizații sioniste influențează și activitatea Școlii „Assey-Tow“ din Vaslui. Numărul copiilor înscriși scade comparativ cu anii din timpul războiului.

O dată cu reforma învățământului din anul 1948 școala își încetează activitatea, elevii săi fiind răspândiți la școlile de stat din oraș.

NOTE

¹ Coord. Ioan Scurtu, *Istoria Românilor*, vol. VII, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 600.

² Constantin Șerban, *Populația orașului Vaslui până la mijlocul secolului al XIX-lea*, în „Acta Moldaviae Meridionalis“, Nr. V-VI, Vaslui 1983-1984, p. 235.

³ N.N. Lupu, *Contribuții la studiul populației orașului Vaslui*, în „Carpica“, Editura Întreprinderea Poligrafică Bacău, 1970, p. 147.

⁴ Gheorghe Ghibănescu, *Vasluiul, Studii și Documente*, Editura Institutul de Arte Grafice „Viața Romnească“, Iași 1926, p. 273.

⁵ Dan Dumitru Iacob, „Comunitatea evreiască din Vaslui la 1851. Aspecte legislative, demografice și socio-economice reflectate într-o condică a comisiei pentru cercetarea vagabonzilor“ în „Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae“, coord Silviu Sanie, Dumitru Vitcu, Editura Hasefer, București, 2001, pag 145.

⁶ *Ibidem*, vezi Anexa II.

⁷ A.N.-I.C.B., fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Dosar 3121/1876, f. 5; vezi și A.N.-D.J.I., Fond Mihai Eminescu, Dosar, f.

⁸ A.N.-D.J.V., fond Inspectoratul Școlar al Județului Vaslui, Dosar 6/1939-1940, f. 85.

⁹ A.N.D.J.I., fond Documente, Pachet 555/23, filă 1; vezi de asemenea și G.G. Mironescu, *op. cit.*, pag. 6.

¹⁰ A.N.-D.J.V., fond Școala israelito-română „Assey-Tow“, Dosar 25, nepaginat.

¹¹ Coord. Ioan Scurtu, Ioan Dobrea, *Minoritățile Naționale din România 1918-1925*, vol. I, *Arhivele Statului din România*, București, 1995, p. 648.

¹² *Op. cit.*, vol.II, p.460.

¹³ *Ibidem*, p. 467.

¹⁴ *Op. cit.*, vol. II, p. 205.

¹⁵ Coord. Ioan Scurtu, Liviu Boar, *Minoritățile Naționale din România 1918-1925*, vol. I, *Arhivele Statului din România*, București, 1995, p. 10.

¹⁶ *Ibidem*, p. 130.

¹⁷ *Ibidem*, p. 175.

¹⁸ *Ibidem*, p. 229.

¹⁹ *Ibidem*, p. 274.

²⁰ A.N.-D.J.V., fond Școala israelito-română „Assey-Tow“, Dosar 27, nepaginat.

²¹ Coord. Ioan Scurtu, Liviu Boar, *op. cit.*, p. 115.

²² A.N.-D.J.V., fond Școala israelito-română „Assey-Tow“, Dosar 28, nepaginat.

²³ A.N.-D.J.V., fond Școala israelito-română „Assey-Tow“, Dosar 29, nepaginat.

²⁴ A.N.-D.J.V., fond Inspectoratul Școlar al Județului Vaslui, Dosar 6/1939-1940, f. 85.

²⁵ A.N.-D.J.V., fond Școala israelito-română „Assey-Tow“, Dosar 30, nepaginat.

²⁶ A.N.-D.J.V., fond Școala israelito-română „Assey-Tow“, Dosar 31, nepaginat.

²⁷ A.N.-D.J.V., fond Școala israelito-română „Assey-Tow“, Dosar 32, nepaginat.

²⁸ A.N.-D.J.V., fond Școala israelito-română „Assey-Tow“, Dosar 33, nepaginat.

²⁹ A.N.-D.J.V., fond Școala israelito-română „Assey-Tow“, Dosar 34, nepaginat.

³⁰ A.N.-D.J.V., fond Școala israelito-română „Assey-Tow“, Dosar 35, nepaginat.

³¹ A.N.-D.J.V., fond Școala israelito-română „Assey-Tow“, Dosar 5, nepaginat.

³² *Idem*.

³³ A.N.-D.J.V., fond Inspectoratul Școlar al Județului Vaslui, Dosar 6/1939-1940, f. 85.

³⁴ *Ibidem*, f. 24.

³⁵ *Ibidem*, f. 86.

- ³⁶ A.N.-D.J.V., fond Școala israelito-română „Assey-Tow“, Dosar 37/1939-1940, nepaginat; vezi și Dosar 6/1939-1940, nepaginat.
- ³⁷ A.N.-D.J.V., fond Școala israelito-română „Assey-Tow“, Dosar 38/1939-1940, nepaginat; vezi și Dosar 6/1939-1940, nepaginat.
- ³⁸ A.N.-D.J.V., fond Școala israelito-română „Assey-Tow“, Dosar 6/1939-1940, nepaginat.
- ³⁹ Idem; vezi și Dosar 39/1939-1940, nepaginat.
- ⁴⁰ A.N.-D.J.V., fond Școala israelito-română „Assey-Tow“, Dosar 8/1939-1940.
- ⁴¹ A.N.-D.J.V., fond Inspectoratul Școlar al Județului Vaslui, Dosar 6/1939-1940, f. 85.
- ⁴² Idem.
- ⁴³ Idem.
- ⁴⁴ A.N.-D.J.V., fond Inspectoratul Școlar al Județului Vaslui, Dosar 6/1939-1940, f. 85; vezi anea.
- ⁴⁵ A.N.-D.J.V., fond Școala israelito-română „Assey-Tow“, Dosar 9/1940-1941.
- ⁴⁶ A.N.-D.J.V., fond Inspectoratul Școlar al Județului Vaslui, Dosar 14/1942, f. 100.
- ⁴⁷ Marcel D. Ciucă, Maria Ignat, Aurelian Teodorescu, *Stenogramele Ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, vol. III (aprilie-iunie 1941), Editura Arhivelor Naționale ale Românie, București, 1999, p. 357.
- ⁴⁸ A.N.-D.J.V., fond Inspectoratul Școlar al Județului Vaslui, Dosar 23/1941, f. D.I.
- ⁴⁹ Idem.
- ⁵⁰ A.N.-D.J.V., fond Inspectoratul Școlar al Județului Vaslui, Dosar 13/1942, f. 104.
- ⁵¹ *Ibidem*, f. 105.
- ⁵² A.N.-D.J.V., fond Școala israelito-română „Assey-Tow“, Dosar 12/1941-1942.
- ⁵³ A.N.-D.J.V., fond Școala israelito-română „Assey-Tow“, Dosar 11/1941-1942.
- ⁵⁴ A.N.-D.J.V., fond Școala israelito-română „Assey-Tow“, Dosar 16/1942-1943.

⁵⁵ A.N.-D.J.V., fond Școala israelito-română „Assey-Tow“, Dosar 15/1942-1943.

⁵⁶ A.N.-D.J.V., fond Școala israelito-română „Assey-Tow“, Dosar 14/1942-1943.

⁵⁷ Idem.

⁵⁸ Idem.

⁵⁹ A.N.-D.J.V., fond Școala israelito-română „Assey-Tow“, Dosar 17/1942-1946.

⁶⁰ A.N.-D.J.V., fond Școala israelito-română „Assey-Tow“, Dosar 46/1943-1944; vezi și A.N.-D.J.V., fond Școala israelito-română „Assey-Tow“, Dosar 18/1943-1944.

⁶¹ A.N.-D.J.V., fond Școala israelito-română „Assey-Tow“, Dosar 48/1943-1944; vezi și A.N.-D.J.V., fond Școala israelito-română „Assey-Tow“, Dosar 18/1943-1944.

⁶² A.N.-D.J.V., fond Școala israelito-română „Assey-Tow“, Dosar 49/1943-1944, filă 18; vezi și A.N.-D.J.V., fond Școala israelito-română „Assey-Tow“, Dosar 18/1943-1944.

⁶³ A.N.-D.J.V., fond Școala israelito-română „Assey-Tow“, Dosar 50/1943-1944; vezi și A.N.-D.J.V., fond Școala israelito-română „Assey-Tow“, Dosar 18/1943-1944.

⁶⁴ A.N.-D.J.V., fond Școala israelito-română „Assey-Tow“, Dosar 51/1943-1944; vezi și A.N.-D.J.V., fond Școala israelito-română „Assey-Tow“, Dosar 18/1943-1944.

⁶⁵ A.N.-D.J.V., fond Școala israelito-română „Assey-Tow“, Dosar 52/1943-1944; vezi și A.N.-D.J.V., fond Școala israelito-română „Assey-Tow“, Dosar 18/1943-1944.

⁶⁶ A.N.-D.J.V., fond Școala israelito-română „Assey-Tow“, Dosar 17/1942-1946.

⁶⁷ A.N.-D.J.V., fond Școala israelito-română „Assey-Tow“, Dosar 19/1944-1945; vezi și A.N.-D.J.V., fond Școala israelito-română „Assey-Tow“, Dosar 53/1944-1945.

⁶⁸ A.N.-D.J.V., fond Școala israelito-română „Assey-Tow“, Dosar 54/1944-1945, filă 20.

⁶⁹ A.N.-D.J.V., fond Școala israelito-română „Assey-Tow“, Dosar 19/1944-1945.

⁷⁰ A.N.-D.J.V., fond Școala israelito-română „Assey-Tow“, Dosar 19/1944-1945; vezi și A.N.-D.J.V., fond Școala israelito-română „Assey-Tow“, Dosar 56/1944-1945, filă 29.

⁷¹ A.N.-D.J.V., fond Școala israelito-română „Assey-Tow“, Dosar 17/1942-1946.

⁷² *Ibidem*, filă 53.

⁷³ A.N.-D.J.V., fond Inspectoratul Școlar al Județului Vaslui, Dosar 41/1946, f. 42.

⁷⁴ A.N.-D.J.V., fond Școala israelito-română „Assey-Tow“, Dosar 20/1945-1946.

⁷⁵ A.N.-D.J.V., fond Inspectoratul Școlar al Județului Vaslui, Dosar 41/1946, f. 21.

⁷⁶ *Ibidem*, f. 54.

⁷⁷ *Ibidem*, f. 72.

BIBLIOGRAFIE

A. Arhive:

Arhivele Naționale Istorice Centrale București:

- *fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice (1840-1924).*

Arhivele Naționale.Direcția Județeană Iași:

- *fond Documente (1875-1876).*

- *fond Inspectoratul Școlar Regional Iași (1911-1948).*

Arhivele Naționale Direcția Județeană Vaslui:

- *fond Școala Primară Nr.1 băieți Vaslui (1863-1975).*

- *fond Inspectoratul Școlar al Județului Vaslui (1864-1970).*

- *fond Școala israelito-română „Assey-Tow” (1904-1948).*

B. Documente:

Ciucă Marcel D., Maria Ignat, Aurelian Teodorescu, *Stenogramele Ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, vol. III (aprilie-iunie 1941), Editura Arhivelor Naționale ale Românie, București, 1999.

Gheorghe Ghibănescu, *Vasluiul, Studii și Documente*, Editura Institutului de Artă Grafică „Viața Românească”, Iași 1926.

Coord. Ioan Scurtu, Liviu Boar, *Minoritățile Naționale din România (1918-1925)*, vol. I, Editura Arhivele Statului din România, București, 1995;

Coord. Ioan Scurtu, Ioan Dobre, *Minoritățile Naționale din România (1925-1925)*, vol. II, Editura Arhivele Statului din România, București, 1995.

C. Lucrări de specialitate:

Dumitru Dan Iacob, „*Comunitatea evreiască din Vaslui la 1851. Aspecte legislative, demografice și socio-economice reflectate într-o condică a comisiei pentru cercetarea vagabonzilor*“, în „*Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae*“, coord. Silviu Sanie, Dumitru Vitcu, Editura Hasefer, București, 2001.

N.N. Lupu, „*Contribuții în studiul populației orașului Vaslui*“, în „*Carpica*“, Editura Întreprinderea Poligrafică Bacău, 1970.

Constantin Șerban, „*Populația orașului Vaslui până la mijlocul secolului al XIV-lea*“, în „*Acta Moldaviae Meridionali*“, nr. V-VI, Vaslui, 1983-1984.

Coord. Ioan Scurtu, *Istoria Românilor*, vol. VII, Editura Enciclopedică, București, 2003.

ÎNVĂȚĂMÂNTUL PRIMAR

Să se atenționeze cu atenție și toate
hoizișle, spre perfectă conformare.
Bășca scrisă ești se poate de citit.

EXECUTAT
LA DIRECȚIA JUDEȚEANĂ
VASLUI
A ARHIVELOR NAȚIONALE

VĂZUT ȘI VERIFICAT:
Inspector școlor județean,

expediat de Inspectoratul
Județean, Ministerului și Inspe-
ctoratului școlor de Ținut cu rap.
din

SITUAȚIA

LA ÎNCEPUTUL ANULUI ȘCOLAR 1934—1940

Județul Vaslui
Comuna Vaslui
Cătunul _____
Strada Gh. Ibrăreț Nr. 4

1. Numele școlii: Școala primară particulară, Assey, Școala

Felul școlii: de băieți de fete mixtă Se ține cu cernouă neagră ceea ce este de prios și se subliniază cu roșu ceea ce rămâne.

2. Confesiunea școlii (numai dacă este confesională): _____

3. Limba de predare: română. Ce limbă se predă ca obiect de învățământ? română

4. Susținătorul școlii: Comunitatea Țărilor Vaslui

5. Anul înființării școlii: 1901 Ca autorizată Nr. 63495
la 6 Iunie 1904, eliberată de M. J. Pall.

6. Dacă datează dinaintea de 1925 (data promulgării legii învățământului particular), a fost revizuită conform art. 107 și 116 din legea în vigoare? Da

Situațiunea școlii în urma acestei revizuirii: cu drept de publicitate, cu drept de publicitate (se ține ce este de prios). Nr. și data ordinului respectiv al Ministerului: Nr. 175277/1927 din 6/9/28

7. Forma în care funcționează școala în prezent: cu drept de publicitate, cu drept de publicitate și cu drept de publicitate (se ține ce este de prios). Nr. și data autorizării în forma actuală: Nr. 63/28 din 6/9/28 și 66/25/28 Nr. claselor: 7 (șapte)

Care clase? I, II, III, IV, V, VI, VII și divizionare? _____

Care sânt? _____ Nr. și data autorizării acestor divizionare: _____ Nr. posturilor de învățători: 7 (șapte)

Se aplică orar pe jumătate de zi? _____ Nr. și data aprobării Ministerului (art. 111 din reg. legii învăț. primar): _____

Ce obiecte se predau în afară de programa Statului? chira și relig. mixt

Nr. elevilor (elevelor) înscriși: băieți 78; fete 101 Total 179 (repartizarea lor pe clase: I: b. 32 + f. 24 = 46; II: b. 14 + f. 14 = 28; III: b. 20 + f. 20 = 40; IV: b. 8 + f. 10 = 18; V: b. 6 + f. 18 = 24; VI: b. - + f. 6 = 6; VII: b. 8 + f. 9 = 17 Total 179 -

8. Biblioteca școlii: Nr. cărților: _____ Românești _____
In alte limbi: _____ Nr. cititorilor în anul școlar trecut _____

9. Taxe școlare: Ce taxă se plătește anual pentru un elev (elevă)? _____
Câți elevi au reducere din taxă? _____ Câți sânt scutți de taxă? _____

Școala va răspunde în
termen de 10 zile de la
primirea ordinului.

Data primirii ordinului
Nr. 2468/34 de către
școala. Nr. de înregis-
trare 27 din 29.12.34
Data expedierii răspun-
sului: 14 Ianuarie 1940
Nr. și data raportului
școlii: 27 din
15.1.40.

Școala înaintea Re-
vizurii școlilor 3
exemplare (p. Minister,
p. Inspectoratul Ținutului,
p. Inspectoratul
județean.

10. Bugetul școlii (p. anul școlar în curs):

A. Venituri (se arată natura

veniturilor):

1. Serbări de aniversare 7.400

2. Subvenția Comunității Vaslui 7.500

3. Din fondurile Comunității Vaslui 289.992

4. Total 304.892

B. Cheltuieli (se arată felul

cheltuielilor):

1. Personal didactic 280.392

2. Încalzire, iluminat, apă caldă 112.000

3. Ajut. școlii școlii 2.500

4. Încalzirea și iluminatul 22.000

5. Fondul de îmbunătățirea cărții 10.000

6. Întreținerea igienei și curățenia în școală 10.000

7. Fondul de material didactic 5.000

8. Salariul de funcționar la domiciliu 2.000

Cheltuieli la personal: lei 304.892

Cheltuieli la material: lei 56.500

11. Localul: propriu? da, închiriat? — Nr. sălilor de clasă: 6

Dimensiunile fiecărei săli de clasă: 1) Sala Nr. 1: 9-705-475; Sala Nr. 2: 9-705-475; Sala Nr. 3: 9-675-705; Sala Nr. 4: 7-9-725-475; Sala Nr. 5: 7-9-725-475; Sala Nr. 6: 7-650-475; Sala Nr. 7: Casa

Nr. elevilor fixat prin autorizarea de funcționare pentru fiecare sală de clasă și Nr. elevilor care folosesc cea clasă: Sala Nr. 1: 54; Nr. 2: 54; Nr. 3: 69; Nr. 4: 48; Nr. 5: 48; Nr. 6: 35; Nr. 7: Casa

12. Internatul: Str. — Nr. — Data înființării: —

Nr. și data ordinului de autorizare: —

Directorul internatului: — Este membru al Corpului didactic? — Elevi (eleve) interni pe clase: I: —; II: —; III: —; IV: —; V: —; VI: —; VII: — Total — Elevi (eleve) semi-interni pe clase: I: —; II: —; III: —; IV: —; V: —; VI: —; VII: — Total — Taxa de internat (anual): — Elevi (eleve) cu taxa întreagă: — Elevi (eleve) cu taxă redusă: — Scutitul de taxă: — Medicii internatului: —

Are infirmerie? — Are baie? — Ce sistem (căzi, dușuri)? —

Câte săli pentru dormitoare? — Dimensiunile fiecărei dormitor: Nr. 1: —; Nr. 2: —; Nr. 3: —

Nr. elevilor fixat pentru fiecare dormitor prin autorizarea de funcționare și Nr. elevilor ce-l folosesc (în formă de fracție ca în Nr. 11). Nr. 1: —; Nr. 2: —; Nr. 3: —; Nr. 4: —

Ce săli mai are interzise? —13. Școala are cantină pentru elevi (eleve)? da Din ce fonduri se întreține? din fondurile Comunității Vaslui

Câți elevi (eleve) primesc înăun zăinic? 62; dimineața: 62, la dejun: —; seara: —

14. Câte inspecții a avut școala în anul școlar trecut? — Cine a inspectat, datu? Școala a fost inspectată de către inspectorii școlii al Târnăveni, Prut, la 3 Martie 1939 și de către inspectorii școlii J. I. Alexandru de Secușeni 1938.

1) Dimensiunile se prevăd în ordine: lungime, lățime, înălțime (ex. 9,50—6—5,75).

2) Se scrie în formă de fracție: deasupra Nr. elevilor fixați prin autorizare; dedesubt Nr. elevilor înscriși. În cazul când se folosesc și alți pentru două categorii de elevi (unul s. m. și altul p. m.) se scrie în formă de fracție compusă

$$\left(\begin{array}{c} 38 \\ 51 \\ 45 \end{array} \right)$$

DIRECTIUNEA
Scolei PRIMARE MIXTE PURT.-ISR.-ROM.
„ASSEY-TOW” DJ. VASLUI

20-IX-1946 72

Se aprobă. 2/2

Comunicare.

Imp. s. Nemeneş

No. 423
1946 Luna Septembrie ziua 19

Domnule Inspector

7473
Sept

Luând cunoştinţă de prin ziar
că scolare primare vor începe pe data
de 23 Septembrie 1946, am onoare a vă
ruga să bine voiti a acorda scoalei
„Assey-Tow” o amânare de o săptămâ-
nă, până la 1 Octombrie 1946.

Accastă sub mater sau locuit în
accastă scoală pe timpul vacanţei
repatriatî din Transnistria şi nu s-a
putut face curăţenia curăţită până la
data de mai sus.

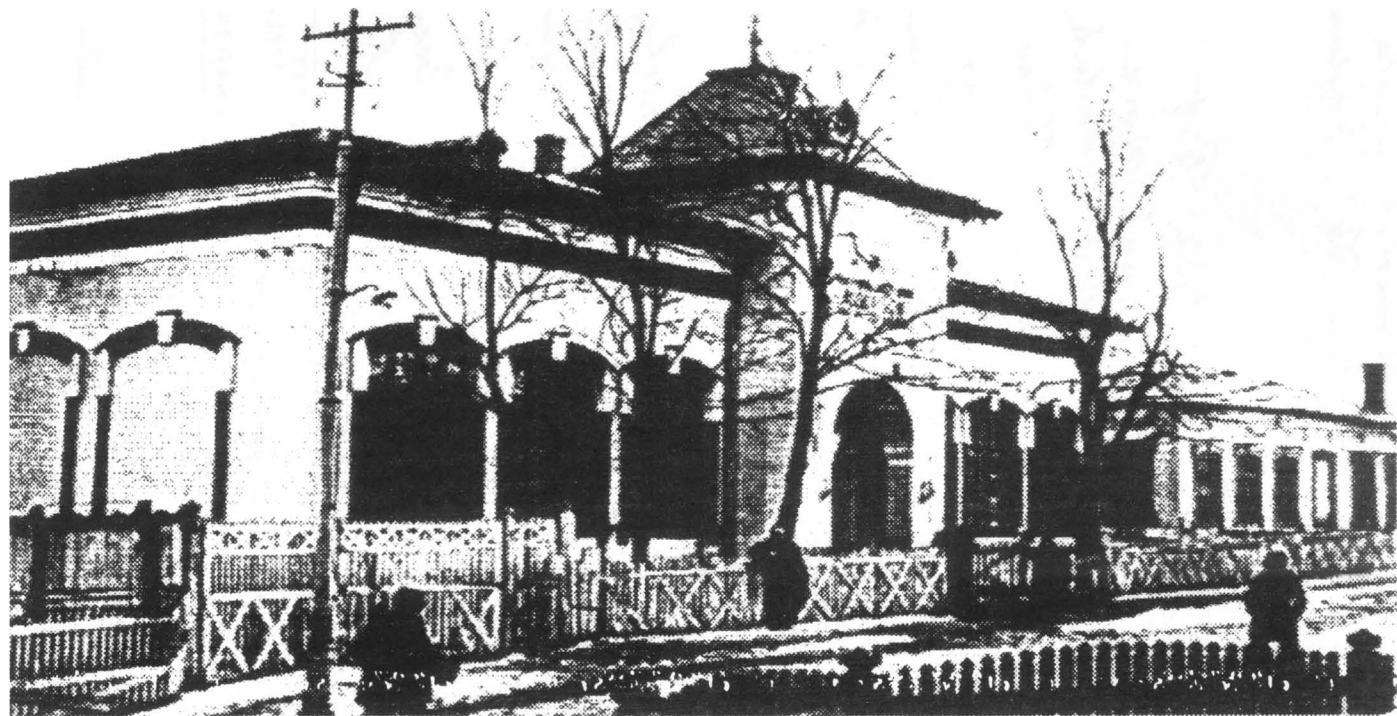

D. Lak

Domnului Inspector, Școlar al Jud. Vaslui

Școala israelito-română „Asey Tow“ și o sinagogă din preajmă

Lista elevilor pe clase înscriși la școala
„Sf. Todor” - Vaslui

Clasa IIa

Abramovici	Marcel	Leibovici	Peretz
Braunstein	Mendel	Rotman	Viorel
Günzburg	Olime	Razoteni	Meilich
Gherșin	Bentian	Solomon	Tobias
Heisovic	Henry	Stul	Beny
Holman	Indim	Fersovici	Licu
Braunstein	Chiva	Finichigui	Flaim.

Clasa IIIa

Abramovici	Paul	Iosub	Iosub.
Braunstein	Fanel	Leibovici	Carol
Bohin	Meir	Marcus	Marek
Goldenberg	Isac	Rozentzweig	Marcu
Kahana	Haim	Sonie	Silvici
Braunstein	Chiva	Vitenstein	Henry
Finichigui	Flaim.	Fersovici	Licu

EXECUTAT
LA DIRECTIA JUDETEANA
VASLUI
A ARHIVELOR NAZIONALE

116

Cluj în 1 Mai 1875.

N° 220.

Obiectul: Raport asupra inspecției,
făcute școlilor din orașul Cluj.

H. Măru
La Conducerea

Intimitate la Cluj
ad 19 Mai 1875.
H. Măru

MINISTERUL ÎNSTRUCIUNII PUBLICE

REGISTRUL GENERAL

6803

Domnului Ministru.

La inspecția, făcută în 26 april a.c. școlilor urbane
din Cluj, am constatat la școlile de băieți un mare
regulă de deservire. Metoda de predare a Omb. Hrisostovici
(în clasa a patra) e demnă de toată lauda. Celelalte
clase, conduse nu poate alăt de metodic, dar slabi cu
destulă aptitudine și siguranță, permit reușita satisfăcătoare

Nu tot atât de bună a fost impresia, pe care
mi a făcut-o școlile de fete. Clasa a II° e îndestul de
tare în citire, nu însă și în scriere. Păi după clasa
a III°, unde predă însuși Directoarea. Din afară,
am constatat cu părere de rău, că atât caligraficește,
cât și ortografic toată clasa (compusă din 8 elevi) e slabă.
Cauza, după cum spune Dna. Directoarea, este în mare
parte neșcolărită frecvență a elevilor, din parte-mi
redau însă, că trebuie să fie și grași de metodic.
Gramatica se predă mecanic după manualul lui Elăcișescu,
care conține definiții, nu garantează însă nici de un cuvânt
conștient a regulilor limbii. În privința ortografiei se alege
că nu e de creut, ca să știți și copilele cuture sau cuture
din multele sisteme ortografice, a căror cunoștință primordiale

Cluj 19/5

Domnului Ministru al Cultelor și Instrucțiunii publice.

bunul simț și înțelegerea și reducând mai în saună la pronunția corectă
și la scrierea - fie chiar în totuși fonetică - a cuvintelor și formelor
permanente corect. În școlile de fete din Vărbani pronunția
falsă merge mână cu mână cu scrierea falsă... Încă un asemenea
nașpat nu poate fi tolerat în clasa superioară și unei școli primare,
când atunci n'ar îndrăgini nici cerința minimă, care să se facă
acelor școli, adică învățarea corectă a citirii, scrierii și
calculului. Abia aceste nașpături se am notat în cartica
de rezervație și astăzi îndreptarea lor. Pe lângă aceasta mi s'adare,
că repartiția încăperilor localului de școli nouă - indulgentă este -
o prea mare îngrijire a Lini Directorului pentru propria sa
persoană. S'au observat deci, că lucrul principal în localul
unei școli sunt clasele; tot nu locuința pentru Directorului.
Affair de o cameră mai mare pentru clasa I^{ea} și a II^{ea} și
una mică (cu o singură bancă) pentru clasa a III^{ea}, toate celelalte
încăperi, în număr de șase, sunt în suma Directorului. După
acest nașpat vă puteți informa și de la comitetul școlii
al orașului.

Cât despre școlile private israelite române, înfruntată
abia de 7 luni și având numai clasa I^{ea} în două singurimi,
se merge foarte bine. Perșoala elevilor în gramatică limbii
române și a celei germane, în citirea, scrierea, în asistarea
mi s'au dovedit deosebită stăruință și înțelepciune acestei școli.

Revizor școlii:

M. Căminu

EXECUTAT
LA DIRECȚIA JUDEȚEANĂ
VASLUI
A ARHIVELOR NAȚIONALE

Școala va fi tipărită pe această margine un sfert de cent de hârtie pe care va copia ordinul de autorizare în baza cărui funcționează în prezent. Direc-
torul școlii va semna copia pentru confirmare și va aplica sigiliul școlii.

Se va scrie mărunt ca să încapă
colone și foarte cite!

15. TABLOUL PERSONALULUI DIDACTIC

2) Dacă sunt mai puțini învățători se
vor folosi 2 rânduri pentru o persoană.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
NUMELE ȘI PRONUMELE ÎNVĂȚĂTORULUI SAU ÎNVĂȚĂTOAREI	DATA NAȘTERII	CETA- ȚENIA	STUDIILE, ȘCOALA ȘI ANUL ABSOLVIRII	Calitatea: învățător, director, învățător și director	Clasa sau cînașe în care predă	OBIECTELE CE PREDĂ	Anii servit în învățământ	Anii servit în școala respectivă	A trecut cu succes exa- menul de limba română? Când? Nr. certifi- cării*)	Nr. și DATA ULTIMULUI ORDIN DE ALȚORITARE, ALȚORITAREA ȘCOALA CARE L-A ERIS	Autorizarea este de tipul 1 (da, nu)	Autorizarea este de tipul 2 (când an?)	Are încredințat deosebit de înaltă? Anul	Are angajament?	SALARIUL ANUAL	OBSERVAȚIUNI	
1 Blățan Ștefan	11.7.1892	român	Liceul nr. 1 an școlii 1913	învățător	1 ^a și 11 ^a	L. română	29	7	10.10.1911/ 10.10.1911	Nr. 18510/1912	da	-	1912	da	5796	da	
2 Băitor Analia	14.12.1894	român	Liceul la 1922	învățător	11 ^a 10 ^a	L. română	29	26	10.12.1911 al. 11.12.1911	Nr. 16310/1933	da	-	1933	da	5796	da	
3 Brăveț Olara	05.1912	român	Liceul la 1933	învățător	1 ^a și 11 ^a	L. română	5	5	10.12.1911 al. 11.12.1911	Nr. 29444/1939	-	1939	da	1939	da	5796	da
4 Căbeș Maria	21.10.1914	român	Liceul la 1931	învățător	1 ^a și 11 ^a	L. română	3	3	10.12.1911 al. 11.12.1911	Nr. 29513/1939	-	1939	da	1939	da	9600	da
5 Croitorie Lida	19.1917	român	Liceul la 1931	învățător	1 ^a și 11 ^a	L. română	3	3	10.12.1911 al. 11.12.1911	Nr. 29513/1939	-	1939	da	1939	da	4140	da
6 Guberman Ion	24.7.1881	român	Liceul la 1924	învățător	1 ^a și 11 ^a	L. română	20	14	10.12.1911 al. 11.12.1911	Nr. 25722/1939	-	1939	da	1939	da	5796	da
7 Harbă Ștefan	03.1899	român	Liceul la 1924	învățător	1 ^a și 11 ^a	L. română	17	12	10.12.1911 al. 11.12.1911	Nr. 25722/1939	-	1939	da	1939	da	5796	da

*) Sunt școlii de examenul de limba română diplomați în anul 1939. <http://biblioteca.digitala.ro/> <http://ad xenopol.academiaromana-is.ro>

Se va completa acest tablou cu arătarea școlilor în care a funcționat până în
prezent fiecare învățător, menționându-se durata funcționării în fiecare școală
(data și până la), limba în care a predat, Nr. ord. de autorizare și autorizația
care l-a emis. Se va folosi în acest scop o foaie de hârtie, cu se va anexa aici.

EVREI ARDELENI ȘI CONFLICTUL DINTRE ROMÂNI ȘI MAGHIARI, PE TEME EDUCAȚIONALE, DIN PRIMII ANI INTERBELICI. UN DOCUMENT ȘI CÂTEVA CONSIDERAȚII

Lucian LEUȘTEAN

Ideea de la care a plecat textul de față provine de la o discuție desfășurată în mai 2004, la Constanța, în cadrul uneia din secțiunile celei de-a V-a Conferințe Internaționale, intitulată *1939-1964: istorie și actualitate* și organizată de Universitatea „Ovidius” din localitate. După ce am prezentat câteva considerații despre relațiile dintre majoritatea românească și minoritatea maghiară din Transilvania după cele două războaie mondiale, în discuția ce a urmat, dr. Harry Kuller a contestat o afirmație a mea, potrivit căreia mulți dintre evreii ardeleni erau maghiarizați în primii ani interbelici. Dorința dlui Kuller era să „se renunțe la acest mit al evreilor maghiarizați”. De altfel, o astfel de aspirație ar fi fost îndreptățită în măsura în care ar fi fost vorba, într-adevăr, de un mit, înțeles în sensul de fals istoric sau, în cel mai bun caz, de un adevăr parțial, menit să servească unor scopuri de actualitate. Din păcate, am spus-o și atunci și o reafirmăm și astăzi, destui dintre evreii ardeleni erau maghiarizați în primii ani de existență ai României Mari. E, probabil, imposibil de stabilit un procent al evreilor ce aparțineau de cultura maghiară, dar faptul că ei existau și nu erau deloc puțini este indubitabil. De altfel, faptul că din evreii, care reprezentau circa 3,2% din populația Transilvaniei și aproximativ 10,5% din populația urbană a regiunii¹, erau, destui, maghiarizați este ilustrat atât de documentele epocii², cât și literatura istorică pe această temă³.

Prezentul articol cuprinde, pe lângă aceste considerații introductive, încă două părți. Prima dintre ele este destinată prezentării succinte a principalelor aspecte ale conflictului dintre majoritatea românească și minoritatea maghiară, pe teme educaționale, din Transilvania în primii ani interbelici. Este nevoie de o asemenea prezentare, pentru a se schița contextul în care poate fi înțeles textul memoriului prezentat în ultima parte a lucrării. Acest document nu este

decât încă o dovadă a gradului de maghiarizare a unora dintre evreii din Oradea Mare, care se simțeau chiar vexați de faptul că statul român le oferea copiilor lor posibilitatea de urma școli în idiș sau ebraică, dar le interzicea frecventarea liceului catolic din localitate.

*

Două au fost domeniile unde conflictul româno-maghiar din Transilvania a avut accente acute în primii ani interbelici: cel educațional și cel privitor la proprietatea asupra pământului. Dacă în primul caz, tensiunile s-au perpetuat practic de-a lungul întregului secol al XX-lea, chestiunea rămânând una de prim-plan în cadrul raporturilor româno-maghiare, în cel de-al doilea a fost vorba doar de urmările – sociale, politice, economice și naționale – ale revoluționării de către autoritățile de la București a sistemului proprietății funciare, urmări resimțite acut mai ales în primul deceniu interbelic. Deci școala și proprietatea au fost mărul discordiei româno-maghiare în primii ani după 1918. Faptul nici nu este de mirare. Ce ar fi putut să inflămeze spiritele mai mult decât o făceau transformările radicale din cadrul celor două instituții fundamentale ale oricărei societăți? Practic nu exista familie din Ardeal care să nu fie afectată, într-un fel sau altul, de cele două categorii de probleme; tot așa cum guvernele de la București și Budapesta, ca și forumul genevez, garant al sistemului de protecție a minorităților naționale, nu puteau să nu acorde o atenție deosebită celor două domenii.

Școala a fost percepută, pe bună dreptate, de noile autorități din Transilvania – locale și centrale – ca fiind un eficient instrument de omogenizare, capabil să accelereze unificarea națională, mai ales că elitele românești simțeau că țara lor era „înapoiată“ potrivit standardelor țărilor civilizate și prin comparație cu unele populații neromânești, mai instruite, ale propriei lor țări⁴. Drept urmare, a debutat o adevărată „ofensivă culturală“ ca program de unificare națională prin intermediul școlii. Toate guvernele din acea perioadă – Ion I.C. Brătianu (1918-1919), Alexandru Vaida-Voevod (1919-1920), Alexandru Averescu (1920-1921) și iarăși Ion I.C. Brătianu (1922-1927) –, ca și Consiliul Dirigent din Transilvania au acționat în acest sens, însă rolul decisiv a fost jucat la început de Resortul Cultelor și

Instrucțiunii al Consiliului Dirigent, iar ulterior de Ministerul Instrucțiunii, condus de Constantin Angelescu în cele două guverne Brătianu.

Constantin Angelescu, în calitate de ministru al instrucțiunii în guvernul Brătianu din 1919, și-a propus să uniformizeze învățământul românesc din România până la începutul anului școlar 1919/1920. Proiectul a eșuat însă, nu numai datorită condițiilor din țară – România s-a aflat practic în război în acea perioadă –, cât mai ales din pricina rezistenței întâmpinate din partea românilor transilvăneni, doritori să conserve cel puțin un timp anumite particularisme locale și să abordeze chestiunea reformării sistemului de învățământ într-un mod gradual⁵. Așa cum se exprima Onisifor Ghibu, secretar general al instrucțiunii publice din cadrul resortului mai sus amintit al Consiliului Dirigent, „Unificarea învățământului din întreaga țară [...] este scopul nostru. Un proces de transformare atât de radicală nu se poate însă precipita. Trebuie să avem răbdare până ce cele patru organizații școlare, câte avem astăzi în țara întreagă, ca zestre a unui trecut vitreg, să poată face un singur întreg sănătos în temelii și în toate încheieturile lui. Să lucrăm în fiecare clipă pentru unificare, dar să nu forțăm împotriva firei lucrurilor”⁶.

Acesta a fost spiritul în care a acționat Resortul Cultelor și Instrucțiunii din cadrul Consiliului Dirigent⁷. Cum în decembrie 1918 anul școlar era început, primele măsuri adoptate de Resort au avut caracterul unor ajustări la situația existentă, urmând ca schimbările structurale să survină o dată cu anul școlar următor (1919/1920)⁸. În ianuarie 1919⁹ s-a instituit limba română ca limba oficială și s-a aplicat în cazul minorităților legea maghiară a naționalităților din 1868¹⁰. De asemenea, s-a stabilit limba de predare în diferite tipuri de școli din Transilvania. În școlile particulare (confesionale), cel care susținea stabilimentul din punct de vedere financiar urma să stabilească limba de predare. În școlile primare de stat, limba majorității din cadrul unei comunități urma să fie folosită ca limbă de predare, existând însă și posibilitatea de a se institui clase paralele pentru elevi minoritari, în limba maternă, dacă exista un număr suficient de elevi. Învățământul în școlile secundare urma să se desfășoare în limba majorității din fiecare district, în timp ce limba de predare din învățământul liceal și superior urma să corespundă limbii majorității din întreaga regiune¹¹.

Acest decret din ianuarie 1919 reprezenta un compromis. Pe de o parte, românii încercau să utilizeze beneficiile rezultate din schimbarea stăpânirii, iar, pe de altă parte, se amâna uniformizarea sistemului de învățământ în întreaga Românie. Sistemul educațional din Vechiul Regat era exclusiv de stat, spre deosebire de Transilvania, unde supraviețuia sistemul conceput în deceniile anterioare în Ungaria. În Imperiul habsburgic, până la jumătatea secolului al XIX-lea, școlile fuseseră aproape exclusiv confesionale. Apoi, treptat, statul a început să se implice din ce în ce mai mult în chestiunile educaționale, pe măsură ce conștientiza rolul școlii în articularea națiunii. Astfel, în 1918, statul maghiar ajunsese să dețină aproape în exclusivitate învățământul superior și liceal, ca și o bună parte din cel primar și secundar. Cum statul român devenise moștenitorul direct al celui maghiar în Transilvania, autoritățile românești au preluat aproape toate școlile de stat din regiune¹², încercând măcar să blocheze procesul de maghiarizare ce se manifestase la sfârșitul veacului al XIX-lea și până la primul război mondial¹³.

Operațiunea nu s-a dovedit deloc simplă, mai ales din perspectiva modestelor posibilități materiale ale statului român din acea vreme, ca și a lipsei acute de personal calificat¹⁴. A fost ușor de proclamat că școlile de stat maghiare deveniseră școli de stat românești; mult mai dificilă a fost românizarea lor reală, în condițiile în care lipseau cărțile și manualele în limba română, profesorii erau puțini¹⁵, iar cei mai mulți dintre minoritari au boicotat de la început școlile de stat, chiar și cele în care se folosea limba lor maternă. Profitând de posibilitatea care le-a fost oferită de decretul Consiliului Dirigent din ianuarie 1919¹⁶, iar apoi de așa-numitul Tratat al minorităților din decembrie 1919, Bisericile „neromânești“ din Transilvania – catolică, calvină, luterană și unitariană – au lansat o amplă campanie de înființare de școli confesionale¹⁷. Astfel, practic, aproape pe lângă fiecare școală de stat a apărut, la concurență, o școală confesională, preoții și ierarhii Bisericilor mai sus amintite exercitând presiuni susținute asupra enoriașilor, cu scopul boicotării școlilor de stat¹⁸.

Această concurență între școlile de stat și cele confesionale în Transilvania, transformată uneori în confruntare deschisă, a debutat într-un moment în care, înainte de semnarea Tratatului de Trianon, unii

mai sperau că soarta Ardealului nu era pecetluită. Iar urmările s-au manifestat pe diverse planuri. În primul rând, liderii românilor transilvăneni reuniți în cadrul Consiliului Dirigent au simțit că bunăvoința cu care considerau ei că îi trataseră pe minoritari le fusese trădată, ceea ce i-a determinat să-și înăsprească atitudinea în chestiunea școlară¹⁹. În al doilea rând, s-a instalat o stare conflictuală în chestiuni educaționale, mai ales între minoritarii unguri și autoritățile românești, stare care, în pofida existenței unor momente de recrudescență a tensiunii și a unora de acalmie relativă, s-a menținut în întreaga perioadă interbelică. În sfârșit, oficialitățile de la București au început să respingă din ce în ce mai pronunțat tendințele de tip regionalist ale liderilor românilor ardeleni²⁰. Probabil că și chestiunea școlară a contribuit la adoptarea deciziei de desființare, în primăvara lui 1920, a Consiliului Dirigent²¹.

Exista o situație de confruntare între școlile de stat pentru minoritari și cele confesionale. Statul român, preluând școlile deținute anterior de statul maghiar și dorind să respecte litera Tratatului minorităților, ce prevedea obligativitatea statului de a oferi învățământ primar gratuit în limba maternă a minoritarilor, și să etatizeze, în spiritul tradiției din Vechiul Regat, cea mai mare parte a sistemului educațional, a deschis școli pentru minoritari, ca și școli mixte în regiunile unde situația etnică o impunea. Însă minoritarii, în cazul de față maghiarii, au refuzat să urmeze astfel de școli, preferând să înființeze noi școli confesionale, cu mijloace materiale uneori precare și de multe ori în localuri improvizate. Astfel s-a ajuns la o situație paradoxală. Existau locuri unde școala de stat, având un sediu corespunzător și beneficiind de asistența financiară a statului, era aproape goală²², în același timp în care școala confesională dispunea de elevi, dar nu avea spațiu și materiale didactice, iar banii erau de multe ori insuficienți²³.

În asemenea cazuri, tensiunea de natură națională își făcea simțită prezența. Autoritățile experimentau frustrarea datorată faptului că eforturilor lor de a respecta un tratat ce le fusese impus cu forța de către marile puteri li se răspundea cu ostilitate din partea minoritarilor. Iar aceștia din urmă se simțeau discriminați pe motive naționale și religioase²⁴, nepermițându-li-se să-și educe copiii așa cum doreau²⁵. Profesorii și învățătorii de la unele școli de stat se aflau uneori într-o

stare de șomaj mascat, lipsiți fiind de obiectul muncii: elevii. Oficialitățile române priveau cu suspiciune faptul că școlile confesionale depindeau de autorități religioase cu sediul în străinătate²⁶ și considerau că multe dintre aceste școli fuseseră fondate doar pentru a se opune noii guvernări românești²⁷ și pentru a-i angaja pe profesorii maghiari care refuzaseră să jure credință României și fuseseră dați afară din slujbe²⁸.

Pe de altă parte, autoritățile nu-și puteau permite, așa cum ar fi vrut, să desființeze toate școlile confesionale neromânești. Ceea ce puteau face însă era să încurajeze tacit și cu precauție presiunile locale în favoarea școlilor de stat²⁹ – așa cum s-a întâmplat în cazul prezentat mai sus – și să articuleze un cadru legal care să permită blocarea tendințelor antiromânești ale unora dintre școlile confesionale. Dintre măsurile adoptate în acest sens, pot fi amintite: interzicerea, încercată fără succes încă din vara lui 1921, ca și în toamna lui 1922, dar pusă parțial în aplicare începând cu septembrie 1923 (ordinele 100.088 și 100.090), ca elevii care făceau parte dintr-o minoritate etnică să se înscrie la școala ce aparținea de altă minoritate și ca elevii de o anumită confesiune religioasă să se înscrie la școlile altei confesiuni; impunerea obligativității ca și în școlile confesionale să se predea limba română, istoria românilor și geografia României; retragerea dreptului de publicitate – recunoașterea de către stat a diplomelor – pentru școlile care nu îndeplineau anumite condiții (sediul, dotare, profesori calificați și cunoscători ai limbii române, număr de elevi și altele); desființarea școlilor confesionale ai căror profesori sau elevi își manifestau deschis ostilitatea față de statul român; instituirea așa-numitei „zone culturale”, menită a încuraja stabilirea de cadre didactice din Vechiul Regat în regiunile recent unite cu România³⁰.

În 1924 a venit și rândul profesorilor și învățătorilor minoritari din școlile confesionale să demonstreze că merită să fie dascăli în România³¹. În conformitate cu ordinul 100.090 din septembrie 1923, „cu începere de la 1 septembrie 1924 nu se vor mai admite ca profesori de Limba Română, Istoria Românilor, Geografia României și Drept la școlile confesionale decât acei profesori care vor trece între 15 august și 1 septembrie 1924 examenul pe care-l trec anul acesta profesorii de la școlile statului cu limba de predare

minoritară, examen de Limba și Literatura Română, Geografia României, Constituția Țării și Istoria Românilor. Ceilalți profesori confesionali, fără considerare de specialitate, vor avea să treacă, în același termen, examen de Limba și Literatura Română³². Singurii dispensați de examenele respective erau profesorii și învățătorii „care au împlinit vârsta de 60 de ani, ori serviciu de 30 de ani, cu condiția ca autoritatea confesională să se îngrijească de a se preda obiectele de mai sus în conformitate cu dispozițiile luate de Minister³³”.

Aceste dispoziții au dat naștere la nemulțumiri, proteste și încercări de eludare a prevederilor legale, dar și, în unele cazuri, la manifestări ale dorinței de respectare a legii. Episcopia Romano-Catolică din Alba Iulia solicita ca ministerul de resort să-i plătească pe „învățătorii însărcinați de confesiuni ca să predea limba română³⁴”, iar Consiliul Dirigent al Statusului Romano-Catolic din Transilvania cerea ca Ministerul Instrucțiunii „să aducă pe contul statului un profesor de specialitate” la Liceul Catolic din Miercurea Ciuc, deoarece „profesorii noștri... nu cunosc încă limba românească”, iar „din cauza exproprierii proprietăților sale, fondul de studii al Statusului romano-catolic ardelean nu este în stare de a aduce jertfe extraordinare pentru susținerea școlilor lui³⁵”. Mai mult decât atât, Consiliul local din Miercurea Ciuc oferea parohiei catolice din localitate un „certificat de paupertate”, în care se afirma că parohia respectivă „n-are avere imobilă, nici fonduri de întreținere din care ar putea acoperi în total cheltuielile ce se ivesc cu ocaziunea propunerii limbii române în școala confesională minoritară romano-catolică din localitate³⁶”. Evident că la aceste cereri de finanțare a școlilor confesionale, în condițiile în care se desfășura o luptă acerbă între acestea și cele ale statului, oficialitățile nu puteau decât să dea răspunsuri negative. Motivele acestor refuzuri erau clare, așa cum va evidenția ministrul instrucțiunii, Constantin Angelescu: „...Domniile Voastre voiți să plătească statul pe toți învățătorii, să clădească și să întrețină toate școlile? Cu alte cuvinte, statul să dea tot și școala să fie a Domniilor Voastre? Este iarăși o imposibilitate³⁷”.

O dovadă a faptului că statul român nu-și propunea ca prin examenele de acreditare a profesorilor și învățătorilor minoritari din școlile confesionale să-i îndepărteze pe aceștia din învățământ³⁸ o reprezintă organizarea, pe speze publice, a unor cursuri de pregătire, în

vara lui 1924, în mai multe orașe ardelen³⁹. Însă existau destule cadre didactice în întreaga Transilvania care n-au făcut sau n-au putut face nici cel mai mic efort pentru a-și însuși limba oficială a statului. Așa cum remarca un inspector care a vizitat diverse școli minoritare din județul Ciuc, „învățătorii confesionali și de stat maghiari..., parte din cauza bătrâneței și a surmenajului, parte din antipatie și ură milenară, nu mai pot sau nu vor să învețe românește. [...] A propune limba română în felul cum s-a propus de învățătorii bătrâni, cu peste 20 de ani vechime, înseamnă a batjocori și a poci limba românească. Chiar și copiii râd de pronunțarea caraghioasă cum o fac acești învățători. Aceasta nu se mai poate tolera pe viitor“⁴⁰.

Vrând-nevrând, treptat, chiar dacă la început s-au opus, autoritățile confesionale minoritare au trebuit să accepte inspectarea stabilimentelor lor școlare de către funcționarii Ministerului Instrucțiunii⁴¹. Dacă la început au fost cazuri când nu s-au permis inspecțiile sau când nu s-au semnat rapoartele de inspecție pentru că nu erau redactate în limba maghiară⁴², o dată cu trecerea timpului diriguitorii confesiunilor minoritare, ca și cei ai școlilor lor au înțeles că o astfel de atitudine ostilă atrăgea automat retragerea dreptului de publicitate sau chiar închiderea unităților școlare respective. Oficialitățile nu aveau nevoie de prea multe motive pentru a închide niște stabilimente pe care le considerau focare ale șovinismului⁴³.

Rapoartele de inspecție oferă o imagine nuanțată asupra atitudinii pe care reprezentanții statului român în domeniul școlar o aveau față de școlile confesionale, ca și asupra situației învățământului confesional maghiar din Transilvania. Unii dintre inspectori acționau în spiritul unei apropieri de minoritari, așa cum a fost cazul Aureliei Piposiu: „în toate inspecțiile pe care le-am făcut am căutat mai mult să cunosc sentimentul ce-l nutresc elementele minoritare față de noi și în toate școlile m-am purtat cu mult tact și m-am folosit de toate mijloacele pentru a câștiga generația tânără“ și „în anul școlar ce urmează îmi voi da toată silința să pătrund în sufletul instituțiilor și cunoașterea de-amănuntul a progreselor făcute pe teren cultural românesc și în special a sentimentelor ce nutrește fiecare școală față de patrie. Am credința că prin metoda mea împăciuitoare să pot câștiga nu numai elementele minoritare tinere, dar și o bună parte din corpul didactic“⁴⁴. Sau erau rapoarte de inspecție care subliniau eforturile

făcute de unele școli confesionale de a se adapta la noile realități ale României. Spre exemplu, un asemenea raport al unei inspecții făcute în decembrie 1923 la Liceul Unitarian din Cristuru Secuiesc, semnat și de inspectorul Nicolae Regman, și de directorul și profesorii maghiari ai liceului, se încheia astfel: „Pe calea legalității, a ordinii și sincerității ne vom întâlni întodeauna ca prieteni!”⁴⁵.

Însă alți inspectori – de fapt, cei mai mulți dintre ei – nu descopereau prea multe motive de optimism în inspecțiile pe care le făceau. Un raport de inspecție la Liceul Catolic „Marianum” din Cluj, din primăvara anului 1923, ilustra cum, la peste patru ani de la unire, în inima Transilvaniei se făcea educație maghiară: „istoria și geografia se predau în ungurește de unguri, cu tendințe antinaționale..., iar limba română se predă de persoane care abia îngână românește”; „la clasa a II-a secundară... profesorul m-a așteptat cu poezia *Ce te legeni, codrule?*, de Mihai Eminescu. Câte zile va fi chinuit pe eleve ca s-o memoreze nu știu; dar știu că copilele nu cunoșteau înțelesul material al nici unui cuvânt din poezia recitată, nici echivalentul lui în ungurește”; iar geografia se predă, în anul școlar 1922/1923, după harta Ungariei antebelice⁴⁶.

Alte rapoarte arătau cum unele școli funcționau fără autorizație⁴⁷, în mod clandestin⁴⁸, nu aveau sedii proprii, activând de multe ori în localuri improprii procesului de învățământ⁴⁹, nu dispuneau de materiale didactice, conducerile lor exercitau presiuni asupra elevilor minoritari ai căror părinți îndrăzniseră să-i înscrie la o școală de stat⁵⁰, „elevii în răspunsurile lor dovedeau că nu s-a făcut printre ei nici o încercare de începere a învățării limbii române”⁵¹, alți elevi ridiculizau limba română și răspundeau cu obrăznicie la întrebările inspectorilor⁵², pe coridoarele unor școli era pictat tricolorul maghiar⁵³, se serbau și se comemorau „evenimente și persoane politice din Ungaria, în același timp în care era sfidate sărbătorile românești”⁵⁴, existau elevi care nu erau capabili să spună în limba română „numele Majestăților Lor și al țării în care trăiesc”⁵⁵, unii dintre directori erau „șoviniști încarnați, care dădeau elevilor o educație intransigentă maghiară”⁵⁶. Cel mai adesea, asemenea rapoarte de inspecții prefigurau retragerea dreptului de publicitate sau chiar închiderea/desființarea școlii⁵⁷. Uneori chiar presa de la Budapesta consemna motivele pentru care unele școli fuseseră închise: se cânta imnul maghiar, iar elevii răspundeau că Brașovul se află în Ungaria⁵⁸.

Pierderea dreptului de publicitate însemna că școala respectivă nu mai putea oferi absolvenților săi diplome recunoscute de stat. Cel care își finaliza studiile la o asemenea școală și dorea să obțină un certificat care să ateste acest lucru trebuia să susțină, contra cost, un examen în fața unei comisii speciale, alcătuită din profesori români. Rezultatele erau de obicei catastrofale. Spre exemplu, 95% din cei 830 de elevi de la un liceu maghiar din Arad au căzut la examenul susținut în fața unei comisii de profesori români: „examinatori necunoscuți pun întrebări îngrozitoare și cu mare neîncredere”⁵⁹. O analiză maghiară a rezultatelor de la diferite licee ungurești din Transilvania fără drept de publicitate scotea în evidență faptul că elevii maghiari aveau șanse mici să promoveze⁶⁰. Autoritățile școlare românești împărtășeau aceeași opinie. Numai explicațiile acestui fenomen erau văzute ca fiind diferite: maghiarii le puneau pe seama relei-voințe a examinerilor români, iar românii considerau că elevii maghiari erau slab pregătiți la limba română, istoria și geografia României, în special datorită faptului că dascălii lor nu-și făceau datoria și nu-și îndrumau corespunzător ciracii. Adevărul era, probabil, undeva pe la jumătatea drumului.

Odată pierdut dreptul de publicitate, el era foarte greu, dacă nu chiar imposibil, de recăpătat, în ciuda eforturilor pe care le făceau autoritățile profesionale în subordinea cărora se afla școala respectivă. Spre exemplu, episcopul romano-catolic al Transilvaniei, Gusztáv Cáról Mailáth, se plângea ministrului instrucțiunii în februarie 1924 cu referire la cazul școlii de fete din Odorheiul Secuiesc: „...oare dl Inspector a avut dreptate... să ridice dreptul de publicitate al școlii în chestie? Au meritat bunele surori această pedeapsă? Se poate oare observa o rea intențiune sau o contumație din partea acestor surori? N-au dat ei [*sic!*-n. L.L.] dovadă de promptitudinea și zelul pentru a face tot posibilul și a satisface cerințelor și dispozițiilor Ministeriale? Și n-am făcut și eu tot ce îmi stă în putință pentru a executa toate ordinele respective ale Excelenței Voastre? [...] Faptul că în același oraș s-a înființat și o școală de stat de același caracter nu poate fi cauza ridicării dreptului bisericii noastre de a menține școlile sale legale”⁶¹. Iar episcopul reformat din Ardeal, Nagy Károly, se plângea aceluiași ministru al instrucțiunii, în iunie 1924, de faptul că după ridicarea dreptului de publicitate la unele din școlile Bisericii

calvine s-au remediat deficiențele care determinaseră degradarea stabilimentelor respective, dar nimeni nu mai venise, în ciuda cererilor și promisiunilor repetate, să constate dacă școlile își puteau recăpăta statutul pierdut. Între timp, se lamenta Nagy într-o limbă română aproximativă, „elevi sunt siliți de a pune examen în fața unui comisie, ai cărui membri lor sunt necunoscuți, din cauza cărei e natural ca nu poate arăta un succes îndestulător”⁶².

O altă problemă a învățământului confesional maghiar din Transilvania era aceea a programelor și, implicit, a manualelor. Câțiva ani după unire s-au folosit vechile manuale și programe de pe vremea monarhiei bicefale⁶³. De asemenea, se utilizau cărți și materiale didactice tipărite în Ungaria postbelică⁶⁴, dintre care unele cu evident caracter antiromânesc⁶⁵. Însă pe măsură ce autoritățile școlare românești au izbutit să desfășoare inspecții în stabilimentele educaționale confesionale, iar avertismentele ce au urmat, privitoare la pierderea dreptului de publicitate sau chiar închiderea școlilor, au vizat și chestiunea programelor și manualelor, situația a început să se schimbe. Treptat, cărțile și manualele n-au mai putut fi utilizate decât dacă aveau aprobarea Ministerului Instrucțiunii⁶⁶, iar programele au trebuit adaptate după cele din învățământul public, deoarece era singura soluție ca absolvenții instituțiilor de învățământ particulare să poată trece examenele, iar după 1925 să poată lua bacalaureatul. Eforturile finanțatorilor școlilor confesionale în privința schimbării programelor și seturilor de manuale, dar și lentoarea desfășurării acestui proces sunt ilustrate de cererea Consiliului Dirigent al Statusului Romano-Catolic din Transilvania adresată în mai 1923 Ministerului Instrucțiunii: „...programa noastră nouă de învățământ... se conformează gradativ către programa școalelor de Stat. [...] Vă rugăm cu profundă stimă Domnule Ministru ca, luând în considerare împrejurările grave de trai și spesele enorme ale părinților împreunate cu frecventarea școalei, [să] binevoiți a ne da sprijinul moral și material; fie-ne totodată permis a vă ruga, Domnule Ministru, ...să binevoiți a ne retrimite manualele după examinarea lor, fiind ele, cu oarecare excepțiuni, proprietatea elevilor”⁶⁷.

Un aspect inedit al procesului de adaptare a programelor școlilor confesionale la cerințele educaționale ale Ministerului Instrucțiunii a fost acela referitor la tensiunile provocate de dispoziția

ministerială, de la începutul anului școlar 1922/1923, de a se introduce obligativitatea studierii limbii franceze în locul celei engleze. În ciuda avertismentelor repetate venite de la minister, în decembrie 1922 și martie 1923, conducerile școlilor confesionale maghiare nu s-au conformat decât spre sfârșitul anului școlar, solicitând însă amânarea examenelor pentru luna septembrie. Autoritățile educaționale românești au acceptat cererea, dar au nu ridicat pedeapsa avertismentului, ce prefigura ridicarea dreptului de publicitate: „...avertismentul – oricât ar cere-o școlile în chestiune – nu poate fi retras, pentru că atât pentru interesul statului, cât și pentru interesul elevilor, direcțiunile școlilor avertizate trebuie să-și dea în sfârșit seama că un ordin al statului român nu este o hârtie pe care – chiar când se repetă – să o arunce la coș⁶⁸. Opoziția bisericilor protestante se întemeia pe faptul că ele aveau mai multe legături cu lumea anglo-saxonă⁶⁹ decât cu cea francofonă. Românii răspundeau că nimeni nu împiedica școlile confesionale ca, „după ce au introdus limba franceză, să mențină și pe cea engleză⁷⁰”.

Se poate afirma că pasiunile naționale exacerbate își găseau uneori, în primii ani interbelici, un natural, dar în același timp nefericit teren de afirmare și în domeniul educațional. Explicația de natură psihologică este relativ simplă: era prea devreme ca maghiarii să-și uite vechiul statut și să-și inhibe suferințele datorate faptului că fuseseră „răpiți din o cultură mai înaltă, ajungând sub guvernare și în situație socială orientală⁷¹”; iar românii nu-și puteau reprima dorința de a valorifica extraordinara revanșă istorică pe care și-o luaseră față de maghiari la finalul primului război mondial. Sau altfel spus, tensiunea provenea și din faptul că unii sperau că situația respectivă nu era decât temporară, iar ceilalți erau iritați că exista, în fond, și această posibilitate.

*

Interdicția pentru școlile confesionale de a primi elevi de altă confesiune, acțiune ce avea drept scop minimal încetarea maghiarizării evreilor, șvabilor, sașilor și chiar a unor români, a fost resimțită ca o mare „jignire” de către maghiari și Bisericile minoritare⁷², ca și de către evreii care fuseseră, în majoritatea lor,

maghiarizați. Ministerul Instrucțiunii Publice de la București, ca și organismele locale responsabile de învățământ au fost bombardate cu memorii, petiții și proteste. Un exemplu în acest sens este memoriul, prezentat *in extenso* mai jos, al unor cetățeni români – evrei, dar și unii creștini neromano-catolici – din Oradea, redactat în vara anului 1922, care protestau împotriva faptului că ai lor copii nu mai puteau urma liceul catolic din localitate⁷³. Plin de patetism, textul respectiv oscila de la obediență⁷⁴ la fermitate⁷⁵, de la acuzații de încălcarea a legislației interne și tratatelor internaționale semnate de România⁷⁶ la amenințări voalate privitoare la urmările aplicării acelei măsuri guvernamentale⁷⁷. Finalul conținea o cerință imperativă: „Cerem sistarea unei încercări teritoriale foarte periculoase pe teren pedagogic, care ar determina un scandal de cultură, tulburând adânc sufletele și cauzând haos și prăbușirea existențelor“⁷⁸. Deși răspunsul autorităților a fost unul de genul „legea se aplică, nu se negociază“⁷⁹ – cu amendamentul că acei elevi care își începuseră studiile în anii trecuți și le puteau continua la liceul respectiv, noua reglementare aplicându-se doar la cei care intrau în clasa I de liceu⁸⁰ –, este destul de probabil faptul că acei dintre minoritari care cunoșteau și speculau habitudinile administrației românești au putut să-și rezolve problemele fără a face apel la petiții și proteste. Cert este însă faptul că și în anii ce au urmat destui elevi minoritari au putut urma școlile altor confesiuni⁸¹. În orice caz, din punct de vedere legislativ, chestiunea a fost reglementată definitiv, în sensul dorit de autoritățile românești, prin Legea învățământului particular din decembrie 1925⁸².

ANEXĂ

Domnule ministru,

Subsemnații, părinți de copii și capi de familie, reprezentând toate păturile sociale din orașul Oradea Mare și ținutul Crișana, prin prezenta Vă rugăm cu onoare și insistență să binevoiți a lua măsuri urgente ca ordinul No. 9.306 din 21 aprilie a.c., al Directoratului General de Instrucție Publică, respectiv ordinul No. 63.825/1921, al Ministerului de Instrucție Publică București, prin care e interzis fiecărei școli confesionale să primească elevi de altă confesiune.

Având în vedere că organele de executare (Directoratul Regional, Revizoratul) au și început executarea ordinelor de mai sus și anul școlar începe în zilele proxime, rugăm pentru rezolvarea cererii noastre cât se poate mai curând, [înainte de a] începe anul școlar.

Motivele cererii noastre sunt următoarele:

Toți suntem cetățeni români, pătrunși de simțurile obligamentelor conexe cu această cetățenie, însă conștienți că avem și drepturi egale cu ceilalți cetățeni români.

Știm, de asemenea, că Guvernul actual al țării noastre a ridicat standardul democratismului și principiul frumos de egalitate a tuturor cetățenilor, căutând să convingă toți locuitorii țării că aceste principii vor fi și aplicate de Guvern în toate privințele.

Democratismul înseamnă și libertatea, va să zică posibilitatea egală a tuturor cetățenilor, să-și dezvolte pe deplin puterile, cu o singură limită, să nu depășească normele legale fundamentale ale statului.

Egalitatea cetățenilor înseamnă că aparținerea lor diferitelor rase și confesiuni să nu fie nicidecum piedeca posibilității de dezvoltare liberă, că drepturile de cetățeni, cu drepturile lor asigurate prin legi, să li se cuvină întocmai tuturor cetățenilor.

Dreptul cetățenesc cel mai elementar e libertatea limbii materne în familie și școală, – familie în sensul mai extins –, pentru ca fiecare cetățean să fie educat după moșii și strămoșii săi în cultura și limba maternă a națiunii proprii sau într-aceea pe care și-o alege cu deplină libertate; principiul contrar, octroierea [adoptarea] unei alte limbi sau culturi – fie limba statului sau cultura elementului de popor principal constitutiv al statului – ar însemna știrbirea esențială a drepturilor elementare cetățenești, iar în aplicare ar însemna [asuprire]; deoarece fiecare popor ridicat la un nivel de cultură oarecare își va păstra întotdeauna și în fracțiunile sale teritoriale limba și cultura strămoșilor săi cu cea mai mare fidelitate și insistență.

Dacă cârmuitorii statului ar încerca să rupă cu forța firele care leagă această fracțiune de popor de cultura și limba proprie, aceasta și dacă ar evidenția un succes negativ aparent dar trecător, nu ar da rezultatul dorit permanent și mai ales n-ar lega această fracțiune națională astfel suprimată [oprimată?] cu legături sufletești mai strânse de stat, ci, din contră, ar rezulta în mod irațional și fără necesitate o îndepărtare sufletească și situație de irățiune permanentă.

Domnule Ministru,

Subsemnații suntem și reprezentăm și alți părinți și capi de familie din acest ținut, toți educați prin strămoși și secole în limba și cultura maghiară; aparținem deci națiunii maghiare, cu toate că suntem de diferite confesiuni: greco-ortodocși, greco-catolici, reformați, luterani, unitari și evrei⁸³ și insistăm din răspuțeri ca copiii noștri să fie educați și pe mai departe în limba și cultura maghiară.

Am avut și avem școli primare și secundare în orașul Oradea Mare cu limba de prelecțiune maghiară, școli confesionale susținute de diferite confesiuni, – care școli sunt înființate de mai mult timp și dezvoltate la un nivel cultural egal cu cel din Apusul Europei.

Între altele avem și un liceu în care sunt educați din an în an 8-900 de elevi, dintre care jumătate aparțin de diferite confesiuni, iar cealaltă jumătate de confesiunea romano-catolică. Școala e susținută de mai multe secole de un ordin bisericesc care se ocupă exclusiv cu învățământul, precum mai sunt în Ardeal și ținuturile ungurene astfel de ordine bisericești, care venind în trecut din Apus, mai ales din Franța și Belgia, sunt de cultura cea mai excelentă, profesori, fiecare un savant adevărat, deoarece după educația obținută

în seminar în fiecare an erau trimiși cu burse în străinătate; într-adevăr, e un noroc pentru o regiune, dacă există un astfel de institut, și în timpul trecut, înainte de război, întotdeauna 70% din elevii de școală secundară din Oradea Mare au frecventat acest liceu, fără deosebire de confesiuni și rase – cu toate că a existat aici și un liceu de stat ungar –, ba și copiii familiilor românești din Oradea Mare și regiune frecventau mulți această școală și acei fruntași români, credincioși ideii românismului, care astăzi ocupă posturile conducătoare în oraș și județ, ba chiar și în parlament și guvern, erau educați în această școală renumită.

Și celelalte școli primare și secundare din oraș cu limba didactică maghiară ale diferitelor confesiuni sunt deja bine probate și, fie prin dislocațiune, fie prin tradițiune etc., strâns încopoite [statornicite?] în viața noastră familială, sunt îndemână [?], așa încât se întâmplă că elevul catolic frecventează școala reformată sau evreiască, mai apropiată de locuința părinților, și viceversa.

În situațiunea aceasta obișnuită de secole, a trăsnit din cer senin, când în iulie anul trecut au eliberat organele superioare locale de învățământ ordinul Ministrului Instrucțiunii [Publice] No. 63.825/1921, în sensul căruia e interzis ca în școlile minorităților etnice să fie înscriși elevi de altă minoritate. Rămâneam uimiți, însă văzând aceasta Guvernul, ordinul nu s-a pus în execuție. Însă acum, în anul acesta, Directoratul General din Cluj, prin ordinul No. 9.306/1022 din 21 aprilie a.c., a redat ordinul No. 63.825/1921 cu text modificat, în care se interzice nu numai minorităților etnice, ci și confesionale, să-și înscrie mutualmente elevi de diferite minorități etnice și confesionale în școlile amintite. Ba acest ordin modificat – nu știm dacă de Ministerul din București sau de Directoratul General din Cluj – e și pus în executare deja în Oradea Mare de către Directoratul Regional și Revizorat.

E remarcabil că în același timp școlile confesionale din Banat, precum și cele din Ardeal nu știu nimic despre astfel de dispozițiuni; ba chiar în Ardeal susținătorii școlilor confesionale îi îndrumă pe directori să înscrie pe toți elevii care se prezintă, fără deosebire de naționalitate și confesiune în școlile confesionale.

Acest ordin, precum și modul de executare sunt în contradicere cu spiritul uman și liberal avut în continuu de școlile

confesionale ale minorității maghiare, iar aplicarea lui e potrivită să strice colaborarea armonică a confesiunilor, restrângând principiul liberei educațiuni și al răspândirii culturii fără împiedicare, jignind adânc dreptul cetățenilor.

Până în anul 1848 toate școlile secundare în fosta Ungarie erau școli profesionale fără excepție. Aceste școli au primit mutualmente de secole în continuu, cu dragoste, elevi din celelalte confesiuni. Deja, înainte de 1774, înainte de apariția renumitei „Ration Educationis“, se asigura prin decrete pentru fiecare cetățean dreptul natural să frecventeze orice altă școală de altă confesiune, fără să fie împiedicat în exercitarea obligamentelor față de confesiunea proprie. Articolul de lege XXXVIII din 1868 – legea fundamentală a școlilor – dispune în §. 6 expres: „părinții și tutorii sun liberi să-și educe copiii în familie ori în fiecare [oricare] institut particular și public de orice confesiune, chiar dacă acele institute de învățământ sunt situate în altă localitate“. Articolul de lege XXX/1883, §. 9 – o dispoziție legală și azi în vigoare pe teritoriul alipit României – dispune, de asemenea, că „despre instrucțiune de religie și morală în institutele profesionale pentru elevi de altă confesiune vor dispune autoritățile bisericesti proprii (ale elevilor de altă confesiune)“. Aceste dispozițiuni umane și liberale au inaugurat aici armonia pașnică între diferitele rase și confesiuni. Și începând de la anul 1848 fiecare guvern maghiar a căutat să sprijine și prin ajutor de stat dezvoltarea școlilor profesionale fără deosebire de confesiune.

Ținem să mai arătăm ilegalitatea acestui ordin jignitor și prin următoarele: se vatămă prin dispozițiunile lui și prestigiul statului, deoarece partea de introducere a art. 54 din tratatul de pace asigură fiecărui cetățean garanția de libertate și dreptate fără deosebire de națiune, limbă și confesiune. Însă libertatea nu e admisă prin ordinul atacat, deoarece libertatea educațiunii depinde de condițiunea de confesiune a cetățenilor, oprind ca elevul de fiecare [orice] confesiune să poată frecventa școala unei alte confesiuni. Vatămă dreptatea și egalitatea, deoarece se referă și se execută numai asupra școlilor profesionale cu limba de instrucție maghiară, iar asupra celor cu limba de instrucție română nu.

Ordinul e în contradicere și cu clauza Tratatului minorităților încheiat în Paris la 9 decembrie 1919 – o lege fundamentală [cu rol] de

constituție după ratificarea în România – care clauză, în art. 8, pronunță că diferența de confesiune nu-i va putea pune în sarcina nici unui cetățean român în ceea ce privește folosința drepturilor cetățenești; și după ordinul acesta totuși exercitarea drepturilor cetățenești (libertatea de educație) ar depinde de confesiune.

Jignește ordinul o serie de legi existente și menținute în vigoare în teritoriile alipite; așa, de exemplu, articolul din legea XLIII din 1895, care pronunță că deplina exercitare a drepturilor cetățenești nu depinde de confesiunea cetățeanului, așadar fiecare cetățean are dreptul de a-și alege școala în care să-și educe copilul său, fie această școală de altă confesiune, ceea ce e admis și de articolul din legea XXXVIII din 1868, §. 6. și de articolul din legea XXX din 1883, §. 9, invocate mai sus. Jignește ordinul atacat și dreptul de publicitate al școlilor confesionale, încercând pe părinții copiilor, care n-au școli de propria confesiune în localitate și nici școală de stat cu limba de instrucțiune maghiară, cu cheltuieli enorme, ba chiar și insuportabile, trebuind să trimită copiii în străinătate ori în alt oraș îndepărtat, unde copilul nici nu mai stă sub supraveghere părintească, astfel făcându-se imposibilă educația copiilor pentru majoritate [cei mai mulți].

Punerea în execuție a ordinului în orașul nostru și în regiune ar fi mai ales imposibilă, cauzând pagube pedagogice uriașe și jertfe materiale insuportabile. Elevii care frecventau o școală de 6-7 ani ar fi transferați în masă și deodată într-un alt institut cu un alt plan didactic, obiecte didactice noi, cărți necunoscute, care nici nu se mai găsesc în mai mari cantități; copiii mai mici, care din motivul că e mai aproape de locuința lor au frecventat o școală de altă confesiune ar fi siliți să meargă kilometri zilnic de patru ori să găsească școala competentă [corespunzătoare].

Domnule Ministru,

Pe baza celor expuse mai sus, suntem în ferma speranță că atât considerarea înțeleaptă a Dvs., cât și democratismul și liberalismul regimului actual vor găsi bine motivată cererea noastră, eliminând acest obstacol care amenință atât educația copiilor noștri, cât și liniștea sufletească a cetățenilor de diferite confesiuni aparținând minorității maghiare. Noi nici nu cerem o nouă concesiune, ci numai sancționarea unui obicei local de școală, care cu liberalism și umanitate n-a

cunoscut în școală deosebire între confesiuni și rase; ci cerem sistarea unei încercări teritoriale foarte periculoase pe teren pedagogic, [din] care ar rezulta un scandal de cultură, tulburând adânc sufletele și cauzând un haos și prăbușirea existențelor.

Primiți, vă rugăm, Domnule Ministru, expresiunea celei mai distinse stime ce vă păstrăm.

Dat în Oradea Mare, din adunarea părinților de copii din Oradea Mare și Crișana de minoritate maghiară și minorități confesionale, ținută la 9 august 1922⁸⁴.

NOTE

¹ Ioan Bolovan, Sorina Bolovan, *Contribuții privind structura etnică și confesională a Transilvaniei în sec. XX*, în vol. *Sabin Manuilă, Istorie și demografie, Studii privind societatea românească între secolele XVI-XX*, coord. Sorina Bolovan, Ioan Bolovan, Cluj-Napoca, 1995, p. 159.

² Vezi, printre multe altele, *Minoritățile naționale din România, 1918-1925, Documente*, Arhivele Statului din România, coord. Ioan Scurtu, Liviu Boar, București, 1995, p. 206-207, 212-213, 232-235.

³ Vezi, spre exemplu, Davis Schaary, „*The Jewish Policy*“ in *Great Romania between the Two World Wars*, în vol. *The Jews in the Romanian History*, coord. Ion Stanciu, București, 1996, p. 153 („Cea mai mare majoritate a lor [a evreilor din Transilvania] erau aculturați și chiar asimilați culturii și limbii maghiare, cu excepția comunităților ortodoxe din părțile nordice și nord-estice ale provinciei, care rămăseseră credincioase riturilor religiei iudaice și care vorbeau idiș. [...] Primii deputați evrei din Transilvania în Parlamentul Român, Nandor Hegedus și Sandor Weiss, fuseseră aleși pe o listă maghiară“.) De asemenea, din cifrele prezentate de Zvi Hartman (*The Issue of the Jewish Identity in Transylvania between the Two World Wars*, în vol. *The Jews in the Romanian History*, p. 190) rezultă cu claritate că din cei 192.833 de evrei din Transilvania, potrivit recensământului din 1930, mai bine de 100.000 aveau ca limbă maternă maghiara. Vezi și Tereza Mózes, *Evreii din Oradea*, București, 1997, p. 153-168; Moshe Carmilly-Weinberger, *Istoria evreilor din Transilvania (1623-1944)*, București, 1994, p. 103, 128-146.

⁴ Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare, 1918-1930*, București, 1998, p. 29.

⁵ *Ibidem*, p. 59.

⁶ Onisifor Ghibu, *De vorbă cu învățătorimea din Ardeal*, în *Prolegomena la o educație românească*, București, 1941, p. 322.

⁷ Despre dificultățile experimentate de românii din Transilvania în privința educației înainte de 1918, vezi opiniile șefului Resortului de culte și instrucțiune publică din Consiliul Dirigent, Vasile Goldiș (Horia Salcă, Florin Salvan, *Dr. Alexandru Vaida Voevod, corespondență, 1918-1919*, Brașov, 2001, p. 175-184).

⁸ Gheorghe Iancu, *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național unitar român (1918-1920)*, Cluj-Napoca, 1985, p. 260.

⁹ Anterior se dispusese ca în toate școlile de stat și în cele profesionale românești istoria, geografia și Constituția Ungariei să fie înlocuite cu istoria, geografia și Constituția României (*ibidem*, p. 261-262; Aug. Caliani, *L'enseignement minoritaire en Transylvanie (I)*, în „Revue de Transylvanie“, I, 2, 1934, p. 169).

¹⁰ În privința acestei legi, vezi Zoltán Szász, *Inter-ethnic Relations in the Hungarian Half of the Austro-Hungarian Empire*, „Nationalities Papers“, vol. 24, no. 3, 1996, p. 400-403.

¹¹ *Decretele, Regulamentele și Ordonanțele Consiliului Dirigent din Transilvania*, Cluj, 1929, p. 5; Romul Boilă, *Consiliul Dirigent, în Transilvania. Banatul, Crișana, Maramureșul, 1918-1928*, vol. I, București, 1929, p. 93.

¹² Gh. Iancu, *op. cit.*, p. 266-267.

¹³ Cu privire la legile educaționale maghiare din acea perioadă, vezi Virgil Pană, *Minoritățile etnice din Transilvania între anii 1918-1940, Drepturi și privilegii*, Târgu Mureș, [1995], p. 188-200; Z. Szász, *op.cit.*, p. 403-406.

¹⁴ Criza personalului didactic afecta nu numai învățământul preuniversitar, ci și pe cel superior, nu numai regiunile proaspăt unite cu România, ci și Vechiul Regat („Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii și al Cultelor“, anul XXI, vol. XXIII, nr. 484/mai 1919, p. 35).

¹⁵ Drept urmare, pe de o parte, au fost menținute cadrele didactice maghiare care au depus un jurământ de loialitate față de statul român, iar, pe de altă parte, s-a încercat recrutarea de personal didactic insuficient calificat (pensionari, studenți, funcționari etc.), pentru „calificarea“ căruia s-au organizat cursuri scurte, „intensive“, la Cluj și în alte orașe transilvănene, în timpul verii, în perioada 1919-

1920. Aceștia oameni ar fi trebuit ulterior să-și continue studiile, ceea ce rareori s-a întâmplat. Astfel, ca de multe ori în istoria românească, o măsură concepută inițial ca provizorie, a devenit definitivă, cu evidente urmări pernicioase. În acest caz, era vorba de discreditarea sistemului educativ românesc, ca și despre faptul că oamenii respectivi era plătiți mai prost și priviți ca inferiori de către elevii și colegii lor (Onisifor Ghibu, *O pagină din istoria învățământului nostru: profesorii cursiști din Transilvania*, în *Prolegomena...*, p. 390-395). Abia în iulie 1922 Constantin Angelescu a decis desființarea, în 1923, a Comisiei interimare de la Cluj menită să legitimizeze pe „cursiștii“ din 1919-1920 care nu-și finalizaseră studiile (A.N.I.C., *Fond Ministerul Instrucțiunii*, dosar 572/1922, f. 36-37).

¹⁶ Completat de o altă decizie a Consiliului Dirigent din 22 septembrie 1919, potrivit căreia fiecare confesiune avea dreptul să-și înființeze școli pe cheltuiala sa, cu condiția respectării legilor statului român (vezi Gh. Iancu, *op. cit.*, p. 261).

¹⁷ Practic numărul școlilor confesionale maghiare s-a dublat în perioada 1918-1920 (Louis C. Cornish, *Religious Minorities in Transylvania*, Boston, 1925, p. 77).

¹⁸ Iosif Popovici, *Problema școlilor minoritare din Ardeal și Banat*, Cluj, 1925, p. 34; I. Livezeanu, *op.cit.*, p. 215.

¹⁹ Onisifor Ghibu, *Cea dintâi experiență politică făcută cu minoritatea maghiară din Transilvania*, în *Prolegomena ...*, p. 759-760.

²⁰ Iată cum caracteriza retroactiv ziarul liberal „Viitorul“, spre finele anului 1923, măsurile Consiliului Dirigent din domeniul educației: „... este desigur o crimă să lași minoritățile să deschidă noi școli confesionale acolo unde tu ca stat ai deschis școli pentru aceste minorități. [...] Și este desigur o crimă să lași pregătirea corpului didactic pe mâna acelor care au tot interesul să asculte, la un moment dat, de inspirațiunile care vin de la Budapesta. Și, în sfârșit, este o crimă împotriva statului român ca și sub stăpânirea românească să se mai continue cu maghiarizarea“ (*apud* „Glasul minorităților“, I, nr. 7/decembrie 1923, p. 2).

²¹ Deși Consiliul Dirigent – ca și Resortul Cultelor și Instrucțiunii – a fost desființat la 2 aprilie 1920, au apărut alte instituții descentralizate (în cazul Transilvaniei – Secretariatul General de la Cluj), iar în martie 1921 au fost instituite în anumite domenii niște

Directorate Generale, unul dintre acestea fiind dedicat învățământului. Abia în a doua jumătate a anului 1922, ministrul instrucțiunii din cabinetul I.I.C. Brătianu, Constantin Angelescu, a desființat toate Directoratele Generale pentru învățământ (vezi I. Livezeanu, *op. cit.*, p. 56-57). Despre alte rațiuni ale desființării Consiliului Dirigent, vezi Partidul Poporului, *Studiu asupra situației țării în martie 1920, ianuarie 1922 și aprilie 1926*, București, 1927, p. 206-208.

²² A.N.I.C., dosar 622/1924, f. 117.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Este interesant de remarcat faptul că deși conflictul părea de multe ori de natură confesională, cel mai adesea el nu avea de-a face câtuși de puțin cu acest aspect. Pentru că nu era o confruntare între românii ortodocși sau greco-catolici susținuți de stat și maghiarii catolici, calvini sau unitarieni, cu atât mai puțin între școlile confesionale românești și cele neromânești, ci era o luptă de natură pur națională.

²⁵ A.M.A.E., *Fond 71/1920-1944*, Ungaria, Politica internă, 1920-1923, vol. 43, f. 82. Un episcop reformat din Ardeal enumeră într-un interviu acordat unei gazete ungurești în noiembrie 1921 nemulțumirile maghiarilor din România cu privire la chestiunile educaționale: preluarea de către stat a fostelor școli confesionale; existența școlilor mixte, directorii școlilor de stat nu puteau fi decât români; coborârea standardului de calitate în școlile pedagogice românești; pierderea dreptului de publicitate pentru multe școli confesionale minoritare; nefinanțarea de către stat a acestor școli ș.a.

²⁶ În vara anului 1921, deci la un an de la semnarea tratatului de pace cu Ungaria, reprezentanții școlilor confesionale maghiare din Transilvania purtau, spre stupefacția guvernanților români, corespondență oficială cu autoritățile școlare de la Budapesta (vezi „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii, Secretariatul General Cluj“, II, nr. 1/15 iulie 1921, Cluj, p. 14). În plus, au fost necesari circa patru ani și nenumărate ordine și circulare emise de la București până când diversele autorități confesionale neromânești din Ardeal s-au simțit obligate să folosească în corespondența oficială cu instituțiile statului român nu numai limba maghiară, ci și limba oficială a statului (*ibidem*, nr. 4/1 martie 1922, p. 145-146; nr. 7-8/1922, p. 161).

²⁷ „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii, Secretariatul General Cluj“, II, nr. 5-6/15 martie – 1 aprilie 1922, p. 153-154.

²⁸ Irina Livezeanu, *op. cit.*, p. 216.

²⁹ Vezi Kelemen Gál, *Etatizarea școlilor primare*, în „Glasul minorităților“, II, nr. 6-7/iunie-iulie 1924, p. 5-13.

³⁰ A.N.I.C., *Fond Ministerul Instrucțiunii*, dosar 146/1924, f. 16-17.

³¹ Măsura fusese adoptată și încă din 1922, dar se pare că nu s-a putut aplica până în 1924 (vezi „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii, Secretariatul General Cluj“, II, nr. 9-10/15 mai-1 iunie 1922, p. 177-178).

³² A.N.I.C., *Fond Ministerul Instrucțiunii*, dosar 615/1924, f. 16, 73.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*, f. 10.

³⁵ *Ibidem*, dosar 622/1924, f. 6.

³⁶ *Ibidem*, f. 22.

³⁷ C. Angelescu, *Lege pentru învățământul primar al statului (școale de copii mici, școale primare, școale și cursuri de adulți, școale și clase speciale pentru copii debili și anormali educabili)*, București, 1925, p. 173-174.

³⁸ Au existat însă, fără îndoială și abuzuri locale de acest gen. Spre exemplu, unui învățător maghiar din Miercurea Ciuc i s-a condiționat de către revizorul școlar Nicolae Comanicu eliberarea salariului restant de depunerea unei cereri de pensionare (A.N.I.C., *Fond Ministerul Instrucțiunii*, dosar 19/1924, f. 65). Același revizor român ar fi dorit să devină proprietarul Casei Culturale a învățătorilor din localitate (*ibidem*, f. 97) și se afla în conflict deschis cu prefectul român al județului Ciuc (*ibidem*, f. 52). Toate aceste aspecte ilustrează, poate, și sterilitatea eforturilor românești într-o zonă, cea secuiască, cu evidentă preponderență maghiară.

³⁹ *Ibidem*, dosar 615/1924, f. 21.

⁴⁰ *Ibidem*, dosar 622/1924, f. 117.

⁴¹ Vezi „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii, Secretariatul General Cluj“, II, nr.1/15 iulie 1921, p. 8-9.

⁴² Irina Livezeanu, *op.cit.*, p. 215.

⁴³ Vezi cazul Școlii Civile romano-catolice din Hațeg (A.N.I.C., *Fond Ministerul Instrucțiunii*, dosar 572/1923, f. 25).

⁴⁴ *Ibidem*, dosar 615/1924, f. 39, 77.

⁴⁵ *Ibidem*, dosar 628/1924, f. 3.

⁴⁶ *Ibidem*, dosar 510/1923, f. 119-120.

⁴⁷ „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii, Secretariatul General Cluj“, II, nr. 11-12/15 iunie-1 iulie 1922, p. 188.

⁴⁸ A.N.I.C., *Fond Ministerul Instrucțiunii*, dosar 628/1924, f. 4.

⁴⁹ *Ibidem*, dosar 615/1924, f. 41; dosar 622/1924, f. 117.

⁵⁰ Vezi cazul Școlii civile catolice de fete din Odorheiu Secuiesc (*ibidem*, dosar 628/1924, f. 6-9) sau cel al Școlii primare catolice din Deva (*ibidem*, f. 10-11). În revista maghiară „Glasul minorităților“ (nr. 4/septembrie 1923, p. 30) s-a făcut afirmația că Siguranța ar fi rechiziționat școala din Deva; în realitate, s-a dovedit faptul că Biserica Catolică își vânduse localul școlii.

⁵¹ A.N.I.C., *Fond Ministerul Instrucțiunii*, dosar 628/1924, f. 20.

⁵² *Ibidem*, dosar 615/1924, f. 45.

⁵³ *Ibidem*, dosar 630/1924, f. 115.

⁵⁴ „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii, Secretariatul General Cluj“, II, nr. 10/1 decembrie 1921, p. 113.

⁵⁵ A.N.I.C., *Fond Ministerul Instrucțiunii*, dosar 615/1924, f. 42, 44.

⁵⁶ *Ibidem*, dosar 630/1924, f. 13.

⁵⁷ Pentru un punct de vedere maghiar cu privire la închiderea unor școli și grădinițe ungurești din Banat, vezi „Glasul minorităților“, I, nr. 7/decembrie 1923, p. 12; II, nr. 6-7/iunie-iulie 1924, p. 16.

⁵⁸ A.M.A.E., Fond 71/1920-1944, Ungaria, Presă, 1920-1923, vol. 25, f. 23.

⁵⁹ Árpád Paál, *Nu e permis a trânti viitorul*, în „Glasul minorităților“, II, nr. 5/mai 1924, p. 1.

⁶⁰ Spectator, *Icoana vremii în școlile secundare*, în „Glasul minorităților“, II, nr. 10-12/octombrie-decembrie 1924, p. 15-18.

⁶¹ A.N.I.C., *Fond Ministerul Instrucțiunii*, dosar 628/1924, f. 9. De altfel, Mailáth era un adversar declarat al Transilvaniei

românești, el protestând vehement la Conferința de pace de la Paris împotriva stăpânirii de către România a provinciei (vezi László Révész, *Minderheitenschicksal in den Nachfolgestaaten der Donaumonarchie, Unter besonderer Berücksichtigung der magyarischen Minderheit*, Wien, 1990, p. 126-127).

⁶² A.N.I.C., *Fond Ministerul Instrucțiunii*, dosar 630/1924, f. 129.

⁶³ *Ibidem*, dosar 510/1923, f. 22, 54-55.

⁶⁴ *Ibidem*, f. 119-120. Uneori ordinele și dispozițiile venite de la București în vederea prohibirii importului și confiscării de cărți publicate în Ungaria după 1920 afectau nu numai lucrările cu caracter revizionist și iredentist, ci și traducerile în maghiară ale marilor opere literare și științifice universale („Ideea europeană“, V, nr. 122/1-8 iulie 1923, p. 4), fapt ce afecta atât nevoile culturale ale minorității maghiare, cât și afacerile librărilor unguri din Ardeal (vezi doleanțele unor asemenea librari, A.N.I.C., *Fond Ministerul Instrucțiunii*, dosar 510/1923, f. 101).

⁶⁵ *Ibidem*, dosar 401/1924, f. 78.

⁶⁶ „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii, Secretariatul General Cluj“, II, nr. 2/15 august 1921, p. 17-18; A.N.I.C., *Fond Ministerul Instrucțiunii*, dosar 510/1923, f. 118; „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii Publice“, anul XXV, nr. 534-535/iulie-august 1923, p. 449-450.

⁶⁷ A.N.I.C., *Fond Ministerul Instrucțiunii*, dosar 510/1923, f. 53.

⁶⁸ *Ibidem*, f. 116-117.

⁶⁹ Legături pe care confesiunile respective le-au folosit în acest caz pentru a acuza statul român că boicotează limba engleză.

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ „Glasul minorităților“, I, nr. 6/noiembrie 1923, p. 27.

⁷² „Glasul minorităților“, II, nr. 3/martie 1924, p. 26-27.

⁷³ A.N.I.C., *Fond Ministerul Instrucțiunii*, dosar 29/1922, f. 83-89.

⁷⁴ „Știm, de asemenea, că guvernul actual al țării noastre a ridicat standardul democratismului și principiul frumos de egalitate a tuturor cetățenilor“ (*ibidem*, f. 83).

⁷⁵ „Toți suntem cetățeni români, pătrunși de simțurile

obligamentelor conexate cu această cetățenie, însă conștienți că avem și drepturi egale cu ceilalți cetățeni români“ (*ibidem*).

⁷⁶ *Ibidem*, f. 87.

⁷⁷ „Dacă cârmuitorii statului ar încerca să rupă cu forța firele care leagă această fracțiune de popor de cultura și limba proprie, aceasta și dacă ar evidenția un succes negativ aparent dar trecător, nu ar da rezultatul dorit permanent și mai ales n-ar lega această fracțiune națională astfel suprimată [oprimită?] cu legături sufletești mai strânse de stat, ci, din contră, ar rezulta în mod irațional și fără necesitate o îndepărtare sufletească și situație de irațiune permanentă. (*ibidem*, f. 84).

⁷⁸ *Ibidem*, f. 89.

⁷⁹ În realitate, au fost destule negocieri; spre exemplu, în februarie 1924, Consistoriul evanghelic din Sibiu a comunicat Inspectoratului școlar din același oraș: „Avem promisiunea d-lor miniștri Angelescu și Tătărescu că, până când durează pertractările relative la executarea ordinelor 100.088/1923 și 100.090/1923, nu trebuie executată nici una dintre dispozițiile acestor ordine. Vă rugăm să așteptați sfârșitul pertractărilor“ (*ibidem*, dosar 615/1924, f. 4).

⁸⁰ *Ibidem*, dosar 29/1922, f. 126.

⁸¹ *Ibidem*, dosar 615/1924, f. 42.

⁸² *Minoritățile naționale din România, 1925-1931...*, p. 111-116.

⁸³ Deși evreii se aflau doar la urma șirului de confesiuni, analiza listei de nume (și profesii) de la finalul memoriului demonstrează că cele mai multe dintre ele aveau rezonanță iudaică.

⁸⁴ Urmează 29 de semnături autografe.

TULBURĂRI ÎN MEDIUL UNIVERSITAR IEȘEAN LA SFÂRȘITUL DECENIULUI TREI AL SECOLULUI XX

Leon EȘANU

În articolul de față ne propunem să prezentăm pe baza documentelor arhivistice ample, a presei vremii și altor izvoare documentare, desfășurarea și consecințele pe care evenimentele de la Oradea din decembrie 1927, precum și din alte orașe din țară, le-au avut pe plan intern și extern, în special asupra populației evreiești din România în acel timp. Ele erau urmarea firească a acțiunii elementelor cuziste și codreniste care, în anii 1922-1926, au tulburat viața universitară și au determinat vandalisme și crime dintre cele mai abominabile¹.

Relatările noastre se bazează pe fapte absolut autentice care au înspăimântat societatea românească a timpului în anii 1922-1926, mai ales cu începerea acțiunilor generației de la 1922 – la 10 decembrie – dată ce a devenit un punct de reper în acțiunile lor huliganice, șovine, antisemite.

Introducerea lui „*numerus clausus*“ tinzând spre „*numerus nulus*“ a devenit o țintă permanentă a huliganilor cuzisto-codreniști, fără avea un motiv obiectiv în acest sens sau vreun suport logic.

În Buletinul Centrului, Muzeului și Arhivei Istorice a Evreilor din România din anul 1999, Dumitru Hîncu a publicat un interesant grupaj de documente din arhivele diplomatice germane referitoare la istoria interbelică a populației evreiești din țara noastră. Autorul a reprodus în traducere un număr de materiale documentare descoperite de D-sa în Arhiva Ministerului de Externe German de la Bonn.

Evenimentele petrecute în decembrie 1927 la Oradea, Cluj, Iași, Huedin, Tg. Ocna și alte localități², care au avut un mare ecou intern și extern, au fost precedate de numeroase frământări și convulsii care depășeau mediul universitar ieșean. Dar toate cele petrecute, atât înainte cât și după faptele la care ne vom referi în continuare, au

demonstrat că, deși marea masă a studenților nu se raliau la tulburările ce se pregăteau, exista o minoritate extrem de periculoasă permanent incitată de A.C. Cuza, N. Paulescu, C.Z. Codreanu, C. Sumuleanu și acoliții lor care nu voiau să lase lucrurile să se liniștească și să intre pe făgașul normal al unei vieți universitare civilizate și democratice.

La apelul adresat la 24 aprilie 1926, Senatul Universitar din Iași a fost silit să constate că „sentimentele bune de care a dat dovadă față de studenți n-au găsit nici un răsunet în unele suflete rătăcite...“³. Senatul refuză să creadă că există revendicări studențești care să nu fi fost mai dinainte cercetate și soluționate totdeauna, spre cel mai mare folos al studențimii⁴.

În consecință, Senatul aducea la cunoștința tuturor studenților că, dacă încercările de tulburare a vieții normale a Universității din Iași vor continua, se va găsi în situația de a nu avea nici un sentiment de îngăduință față de tulburători⁵. Instituția universitară apelează la judecata cuminte a studenților doritori de studiu să facă totul pentru ca Universitatea să-și continue în liniște activitatea. „Studenții pot face ca Universitatea din Iași să intre în vechea tradiție a curentelor sănătoase care au pornit totdeauna de la Iași. Senatul aduce la cunoștința tuturor studenților că, dacă până vineri 18 martie 1926, liniștea nu se va restabili la Universitate, aceasta își va închide porțile definitiv împreună cu Căminurile și Cantina universitară, cu pierderea drepturilor la înscripțiuni și a sesiunilor de examene din iunie și octombrie 1926. Rector Dr. Slătineanu“⁶.

Conform hotărârii Senatului Universității din ședința de la 24 februarie 1927, se înaintează Rectoratului (în copie), adresa Ministerului de Instrucție nr. 2.185/1927 cu privire la eventualele abateri ale studenților de la ordine și legalitate „împreună cu scrisoarea Domnului Prim Ministru, anexă la adresa de mai sus, rugându-vă a le aduce la cunoștința cât mai largă a studenților“⁷.

Ce conține adresa Ministerului de Instrucție mai sus citată, din 22 februarie, adresată Rectoratului Universității din Iași? (în Anexă o dăm integral).

La 3 martie 1927 Dr. Vasile Rășcanu s-a adresat Rectorului Universității pentru a-i reclama faptul că la curs a fost victima unui grup de 40-50 indivizi înarmați cu ciomege care „au forțat ușa laboratorului meu, amenințându-mi viața“⁸.

„Era absolut necesar, avertiza Dr. Vasile Rășcanu, să anunțați toate laboratoarele că pe ziua de ieri toate cursurile au fost suspendate.“

„De asemenea, trebuie introdusă forța armată în sălile facultății care să oprească pătrunderea indivizilor străini prin laboratoare amenințând viața personalului și a profesorilor, cum a fost cazul meu. În fruntea agresorilor se afla un individ numit Hâncu despre care se spune că-i student la drept“⁹.

Tot în aprilie 1926 s-au întocmit tablouri nominale ale studenților din Căminul Păcurari care au semnat declarații de reintrare la cursuri¹⁰.

Decanii erau anunțați că, prin hotărârea Senatului Universității „se redeschid toate cursurile Facultăților, căminele și cantina universitară în ziua de 22 aprilie 1926“¹¹.

Data depunerii declarațiilor se prelungea până la 30 aprilie. „Studenții care nu le vor depune se exmatriculează și pierd drepturile la Căminuri și Cantină.

Se retrage armata din Universitate și anexele ei.

Vă rog să luați toate măsurile în legătură cu aceste decizii și a face ca să fie aduse la cunoștința domnilor profesori și studenți. Rector Slătineanu“¹².

Fiind cunoscute pregătirile ce se făceau de către elementele anarhice și naționaliste, s-a transmis telegrama Rectorului Universității București și Siguranței Generale București cu indicația ca „mâine 10 decembrie (ziua de „festivități“ a studenților cuziști și codreniști, așa-zisa generație de la 1922, *n.n. L.E.*)“¹³ să nu se facă nici o întrunire sau adunare studențească și a nu tolera nici un fel de manifestațiuni care ar putea constitui un pretext. Ministrul Instrucției Publice. Dr. Angelescu“¹⁴.

Au avut toate aceste adrese, avertismente, măsuri ale autorităților studențești și statale efecte practice?

Realitatea a dovedit că cei ce sabotau viața universitară normală și civilizată, elementele anarhice codreniste, cuziste și acoliții lor nu au ținut seama de avertismentele primite și astfel, au urmat toate cele ce vor continua și pe care le vom înfățișa mai departe.

Întregul material documentar, extrem de bogat în Arhiva Universității Al.I. Cuza (vezi de ex. Dosar 958/1921, Dosar 963/1921,

Dosar 1006/1922, Dosar 1011/1922, Dosar 1022/1923, Dosar 1037/1923, Dosar 1049/1924 ș.a.) dovedește cum își apăra A.C. Cuza acoliții și ce ripostă primeau din partea unor profesori democrați ca C. I. Parhon, Tr. Bratu, V. Rășcanu, Iorgu Iordan, Petre Andrei și alții, frământările permanente de care era cuprinsă Universitatea ieșeană din cauza unei minorități turbulente care nu avea alt scop decât etalarea lozincilor rasiste, antisemite și în special tulburarea vieții universitare prin acțiunile lor dominate de extremism.

Dr. W. Filderman, într-o cuvântare ținută în sala „Tomis“ din București un număr de ani mai târziu, făcând bilanțul acestei grele perioade marcată de tulburări continue pe linie antisemită provocate de cei amintiți, a menționat: „Înapoi la barbarie, înapoi la ură, iată învățătura pe care, falșii apostoli ai falsului naționalism și creștinism au predicat-o studenților. Nimic nu e sfânt, nimic nu e demn de respectat în țară: nici un om politic, nici un partid politic“¹⁵.

Vorbind despre faptul că, în școlile primare, secundare, în universități, singura lectură a copiilor este presa antisemită, presa așa-zis naționalistă, am scris: „De trei ani singura preocupare a elevilor de liceu și a studenților care au avut nenorocul să cadă pradă acestor aberații, nu mai învață; și ceea ce este mai trist este că sunt și profesori hipnotizați de aceleași teorii care încurajează incultura“.

„Studentul și elevul creștin, sub ocrotirea vinovată a unor dascăli și a unor autorități, se obișnuiesc să repurteze ușoare izbânzi asupra camarazilor lor evrei, aceștia se învață de mici copii să reziste opresiunii, deci să învingă“¹⁶.

„Întreaga operă antisemită este o operă de dezorganizare și de demoralizare“¹⁷.

Câtă dreptate avea Dr. W. Filderman! Conducătorul evreimii române făcând o analiză obiectivă și pertinentă, spune lucrurilor pe nume în cruda lor realitate¹⁸.

Primii ani după întâiul război mondial (cam până la 1921) au fost ani relativ pașnici în mediul universitar. La diverse manifestații care aveau loc au mers cot la cot, amestecați între ei, studenți evrei și studenți creștini.

La București, la o întrunire în aer liber în piațeta din fața Ateneului, printre studenții care au vorbit, a fost și un student evreu¹⁹. Acest detaliu semnificativ oglindea *atunci* atât o stare subiectivă, cât și

una obiectivă. Argumentele cu care au venit un an mai târziu conducătorii așa numitei „generații de la 10 decembrie 1922“, precum și inspiratorii și suporterii lor, pentru a dovedi necesitatea absolută a introducerii „*numerus clausus*“, erau pur și simplu false și nu puteau rezista nici la cele mai sumare confruntări cu realitatea²⁰.

În această perioadă, când abia trecuseră câțiva ani de la război și România era în plină refacere și reconstrucție, nici nu putea fi vorba de o supraproducție de intelectuali și de un șomaj în rândurile lor. Era – din contra – o lipsă acută de medici, atât la orașe cât mai ales la sate, după cum era nevoie și de ingineri în toate ramurile tehnice, de profesori, magistrați și funcționari. Desigur, lucrurile au început să se schimbe peste un număr de ani, mai ales după începerea mării crize economice din anii 1929-1930. Însă, în toamna anului 1922, când au început agitațiile pentru „*numerus clausus*“ nu exista nici un motiv obiectiv care să justifice asemenea măsură rasistă²¹.

Se urmărea, în principal, readucerea în plină actualitate a vechii și ruginitei diversiuni antisemite pe care oligarhia română o folosisese în atâtea ocazii în trecut în momente de „*restricte*“.

A.C. Cuza, C.Z. Codreanu, C. Sumuleanu și emulii lor reprezentau antisemitismul gălăgios și de scandal care opera din ce în ce mai persistent.

Când, spre sfârșitul toamnei și începutul iernii anului 1922, agitațiile studențești provocate de cei menționați mai sus s-au transformat în grave dezordini și excese, s-a reeditat istoria cu cel ce provoacă forțele infernale, dar nu le mai poate opri. Rezultatul a fost că, la cererea Ministrului Instrucțiunii Publice și a rectorilor de la Universități, care nu mai putea stăpâni situația, guvernul liberal a fost obligat să suspende în întreaga țară cursurile universitare, începând de la finele anului 1922, până la începutul toamnei anului 1923.

Am schițat în câteva rânduri situația, așa cum se prezenta atunci, și care va continua în mod similar până în anul 1927, de care ne ocupăm în prezentul articol. Ținem să menționăm că, pe parcursul anilor 1922-1926, lucrurile s-au petrecut în manieră similară sau aproape identică, dar obiectul acestui articol și problemele de spațiu nu ne permit decât a menționa cele arătate și nicidecum a le analiza, deși mulțimea documentelor existente și concretețea lor ar justifica neîndoielnic acest lucru. Noi ne-am propus a arăta în linii mari cele

petrecute în anul 1927, urmând ca de analiza concretă a anilor 1922-1926 să ne ocupăm într-un viitor articol.

Pentru a explica și înțelege cele întâmplate ulterior este nevoie să dăm câteva explicații preliminare.

Anul universitar al societăților și organizațiilor politice ale studențimii huliganice este marcat de două principale evenimente: „Ziua studenților“ și „Congresul studentesc“.

„Ziua studenților“ se sărbătorea la 10 decembrie ca o aniversare a „gloriosului congres al primei generații de huligani“ – „generația lui 22“. De un divertisment tot atât de agreat de către huliganii universităților era „Congresul studentesc“. El se ținea mai în fiecare an, în alt oraș. Congresul se numea „studentesc“, deși nu avea mai nimic în legătură cu învățământul. Cam așa s-au petrecut lucrurile și la cel de „pomină“ din anul 1927 (dec.) de la Oradea care a dus la huliganisme, devastări și molestări antievreiești petrecute atât la Oradea, cât și la Cluj, Iași, Huedin, Tg. Ocna și alte localități.

„Congresele studentești“ nu erau altceva decât adunări de petreceri și propagandă pentru vedetele din fruntea acestei mișcări, în special A.C. Cuza și C.Z. Codreanu. Ei ignorau problemele reale ale studenților, legate în general de condițiile materiale grele de învățământ, în timp ce acționau împotriva minorităților naționale, evreii ocupând primul loc în „preocupările“ lor.

Cele arătate sumar și schematic până aici s-au petrecut și la congresul „studentesc“ de la Oradea din decembrie 1927 și cele ce au urmat, cu eco-ul lor intern și extern, au tulburat întreaga societate românească²².

Sub influența propagandei unor tineri intelectuali și studenți democrați ca Timotei Marin²³, Lucrețiu Pătrășcanu, Alexandru Mihăileanu, Ipolit Derevici, Vasile Mârza, Barbu Zaharescu ș.a., mișcarea de tineret atrage noi adepți din rândul studențimii care ripostează energic împotriva politicii reacționare și diversioniste promovate de unele guverne aflate la putere pentru a le distrage atenția de la lupta pentru adevăratele lor interese profesionale și democratice-revoluționare. Încă din cursul anului 1922, când pentru prima oară s-a auzit în facultățile din țara noastră reacționarul „numerus clausus“, marea masă a studenților a înțeles avertismentul socialist că „antisemitismul de azi e fascismul de mâine“²⁴, a dezaprobat și

incriminat acțiunile elementelor rasiste și xenofobe. Sesizând pericolul pe care acest curent în formare îl reprezintă pentru masa majoritară a studenților, socialismul românesc a desfășurat, încă din perioada în care începea să se manifeste „generația anului 1922“, o intensă activitate propagandistică și educativă în rândul tineretului universitar căruia i-au adresat, de mai multe ori, chemarea unei mișcări revoluționare studențești împotriva condițiilor grele de viață și de studiu, a manifestărilor huliganice reacționare²⁵. Pătrunderea în facultăți a elementelor antisemite, anarhice și huliganice întâmpină o puternică rezistență și din partea unor profesori, asistenți și alte cadre didactice ca: C.I. Parhon, Paul Bujor, Vasile Rășcanu, Vasile Mârza, Iorgu Iordan, Petre Andrei, Mihai Ralea, Andrei Oțetea ș.a., dornici de a promova un spirit constructiv, de a se consacra științei și culturii autentice²⁶.

Organizarea studenților democrați a fost grăbită de o serie de evenimente care arătau că trebuie acționat pentru stoparea spiritului anarhic de agitație sterilă și huliganism promovat în cadrul Universității din Iași de profesorul reacționar A.C. Cuza. Între acestea, asasinatul politic comis la Iași, în ziua de 25 octombrie 1924 de C.Z. Codreanu însoțit de alți patru studenți, căruia i-a căzut victimă prefectul poliției ieșene, Constantin Manciu, a produs consternare și îngrijorare în opinia publică românească²⁷.

Ideea creării unei organizații studențești democratice care să se opună bandelor huliganice, rasiste, se va materializa în a doua jumătate a lunii iulie 1925 când studenții, aflați în majoritatea lor corectă și civilizată, au pus bazele „Uniunii Studenților Independenți“ (USI), organizație care reunea pe o platformă comună de luptă studenți de diferite orientări politice, socialiști, țărăniști, comuniști sau neorganizați, împotriva curentelor retrograde din universități, pentru apărarea intereselor generale ale studențimii, a patrimoniului cultural și științei românești²⁸.

Crearea USI și apariția la 23 august 1925 a organului său de presă, ziarul „Viața universitară“ au avut un puternic ecou în rândurile studenților de la universitățile din București, Iași și Cluj, ca și în opinia publică românească. Crearea organizației era pretutindeni întâmpinată cu interes și simpatie. Asupra influenței și ecourilor acestei importante organizații democratice studențești găsim referiri

ample în lucrările pe care le-am citat de M.C. Stănescu, Fl. Dragne, și C. Petculescu cu elemente definitorii de primă mână.

Ca și în alte numeroase împrejurări, organizația și simpatizanții ei va întruni aderența și solidaritatea unor cadre didactice de mare prestigiu, cu vederi democratice, progresiste, cum au fost: C.I. Parhon, Petre Constantinescu-Iași, Paul Bujor, Petre Andrei, Iorgu Iordan și alții.

Preluată și îmbrăcată în retorica cererilor naționaliste radicale studențești, dezbateră privind „proletariatul intelectual“, lipsa resurselor pentru învățământul superior și posibilitatea numărului limitat de înscrieri la facultăți s-a transformat într-o cerere insistentă și stridentă pentru „*numerus clausus*“, pentru limitarea numărului de studenți minoritari, mai ales evrei, admiși în universitățile românești²⁹.

Mișcarea studențească de dreapta a produs și Liga Apărării Național Creștine (LANC) în 1923 și grupările efemere Fascia Națională și Acțiunea Românească. Deși intelectualii democrați și de stânga făceau și ei parte din scena politică și culturală a României, naționaliștii radicali au ocupat centrul acestei scene, ajungând să reprezinte „noua generație“ în întregul său. Menționarea mișcării studențești în perioada interbelică se făcea, în general, prin referire la ramura extrem naționalistă a mișcării, care după 1922 a dominat celelalte curente politice³⁰. Astfel, începuturile ideologice și politice ale fascismului românesc pot fi stabilite în mișcarea studențească de la începutul anilor '20³¹.

Atacurile împotriva studenților minoritari îi ținteau cu deosebire pe evrei. Deși concentrată inițial asupra problemelor universitare, mișcarea naționalistă studențească era și o reacție împotriva activității socialiste ce se dezvoltase imediat după război³².

Scrisoarea conducerii Centrului Universitar Iași adresată Rectorului încerca să obțină sprijinul acestuia împotriva lui Codreanu: „Purtarea lui a găsit imitatori și acum dl Codreanu are vreo 10-15 ciraci, care se remarcă prin gălăgia ce o fac în adunările studențești. Domnul Codreanu este cel care a provocat toate scandalurile și neînțelegerile din viața noastră studențească, dezbinând pe studenții din Regat și pe cei din Basarabia...”

Față de toate acestea, Domnule Rector, vă rugăm să dați sancțiunile cele mai severe, pentru purificarea vieții studențești“.

Ca răspuns la stăruințele studențești, la plângerea unui ziarist molestată de Codreanu și pe baza acțiunilor sale de subminare, Universitatea din Iași l-a eliminat la 21 iunie 1921³³.

Decizia nu a avut nici o urmare căci Codreanu a primit sprijinul deplin al Facultății de Drept, unde era înscris și unde decan era faimosul lider antisemit A.C. Cuza³⁴.

În timpul ultimului său an petrecut la Facultatea de Drept, Codreanu s-a afirmat decisiv ca lider naționalist al studențimii. După acest „succes“, creat de eliminarea și reprimirea la Facultatea de Drept, a fost ales președinte al Asociației Studenților în Drept³⁵. În 21 mai 1922 a întemeiat Asociația Studenților Creștini care pare să fi înlocuit Asociația Generală a Studenților de la Iași³⁶. În virtutea numelui său, noua asociație i-a exclus pe evrei, ca și pe mulți studenți de stânga. Codreanu a îmbrățișat întreaga doctrină antisemită așa cum îi fusese transmisă de A.C. Cuza.

Izbucnirea masivă a protestelor studenților naționaliști la finele anului 1923 a precedat organizarea Ligii Apărării Naționale Creștine (LANC), sub conducerea lui A.C. Cuza.

LANC era în mare măsură produsul mișcării naționaliste a studenților de extremă dreaptă.

Cuza a devenit liderul LANC, urmând apoi să silească Parlamentul să ratifice „*numerus clausus*“, limitând numărul studenților evrei din universități.

A.C. Cuza a devenit liderul oficial al LANC, iar studenții șovini și rasiști avangarda ei.

Și astfel universitățile au devenit (și ele) centre de puternice tulburări antisemite. La începutul lui decembrie 1922, mișcarea studențească de dreapta devenise o mișcare necontrolabilă pentru liniștea și ordinea din țară. Sub conducerea lui Codreanu și avându-l pe Cuza drept mentor, studenții naționaliști au acționat pentru interzicerea accesului studenților evrei la cursuri și examene prin intimidare și violență. Întregul an școlar 1922-1923 a fost declarat pierdut pentru învățământ. De atunci înainte, în întreaga perioadă interbelică, au „sărbătorit“, adesea cu violență, data de 10 decembrie ca pe un simbol al luptei generației de la 1922. Ziua de 10 decembrie a devenit sărbătoarea geamurilor sparte datorită vandalismelor săvârșite cu regularitate cu acest prilej în cartierele și mahalalele

evreiești. „Numerus clausus“ a rămas cerința de bază a LANC, a atârnat studențimea care s-a datat la acte huliganice antisemite în orașele București, Iași, Cluj, Oradea ș.a.

Ziarele, atât cele centrale cât și cele locale, erau pline de relatări asupra faptelor și evenimentelor ce au avut loc în decembrie 1927. Ecoul lor intern și extern a fost deosebit de puternic³⁷.

La 18 decembrie 1927, după ce autoritățile au înțeles amploarea pe care o luaseră evenimentele petrecute la Oradea, Iași, Tg. Ocna și alte localități ale țării, a fost semnată Ordonanța definitivă de dare în judecată a primei grupe de studenți devastatori. Procesul urma să se judece la Consiliul de război în ziua de 21 decembrie, acuzarea fiind susținută de comisarul regal, maior Hotineanu³⁸. Presa reflecta continuu cele întâmplate în titluri ca „Ecoul tulburărilor din Ardeal“³⁹, „Procesul studenților“⁴⁰.

Nu mai puțin important a fost și ecoul extern al celor ce se petreceau în România, a tulburărilor ce avuseseră loc. Trimisul la București al ziarului „Le Temps“ a primit un bilanț telegrafic al exceselor din România. Se menționa că populația a fost maltrată și scuipată. Evreii erau loviți în stradă cu bare de fier⁴¹.

Se arată în continuare că „studenții erau stăpâni pe situație nu numai în orașe, ci pe întreg parcursul, oprind trenurile și continuând dezordinile“⁴². Furia era îndreptată în special asupra sinagogilor. Autoritățile au fost neputincioase, iar guvernul a promis aspre măsuri de pedeapsă⁴³.

În comunicat se mai arată că cei 30.000 de studenți români cereau pedepsirea tuturor instigatorilor și provocatorilor. Uniunea îndemna pe studenți la păstrarea calmului și a ordinii⁴⁴.

Un capitol care, de asemenea, a fost luat în calcul se referea la estimarea pagubelor produse. Numai pentru stricăciunile de la Oradea și Cluj evaluările erau de circa 90 milioane de lei. Socotind și dezastrele provocate la Tg. Ocna, Huedin, Ciucea și Iași, pierderile înregistrau peste 100 milioane lei⁴⁵. Aprecierea constată că s-au irosit circa 120 milioane de lei în distrugerii care au rușinat țara în fața lumii⁴⁶.

După cele întâmplate, un grup de ziaristi străini a vizitat Oradea pentru a constata cele petrecute, iar corespondentul din Geneva a unor ziare din București a scris că „dezordinile din Ardeal au făcut o

urată impresie în cercurile diplomatice de la Liga Națiunilor. Ziarele americane și engleze publicau lungi reportaje infierând cele ce se petrecuseră în România. Amploarea celor întâmplate, proasta imagine creată României au determinat guvernul să acționeze mai energic. La 15 decembrie 1927, Ministrul Instrucțiunii, Constantin Angelescu, a convocat pe toți decanii facultăților din capitală. El a comunicat măsurile luate de guvern pentru stabilirea răspunderilor și a cerut decanilor ca măsurile luate să fie duse la îndeplinire⁴⁷.

Studentii dovediți că au participat la dezordini urmau să fie exmatriculați; tuturor celor vinovați li se vor aplica pedepsele cele mai aspre⁴⁸. O serie întreagă dintre acești indivizi culpabili de devastare și jaf de la diverse facultăți au fost trimiși în judecată, iar unii au fost învinuiți de ultraj⁴⁹. Procesele urmau să fie judecate după Crăciun, terminându-se instrucția și pentru cei ce au demonstrat la 10 decembrie⁵⁰. Acuzarea urma să fie susținută de lt. col. Caroponcea și maiorul Hotineanu⁵¹.

Imensa majoritate a studenților care își meritau această titlatură s-a desolidarizat de elementele huliganice care tulburau neconținut viața țării.

Uniunea studenților a dat un comunicat în care arăta că, pentru prestigiul studențimii române se desolidarizează de cei ce au comis furturi, jafuri și alte acte huliganice care au uimit întreaga țară. Uniunea cerea darea în judecată a tuturor celor 5.000 de studenți congresiști în frunte cu membrii consiliului general⁵².

La 10 decembrie, studenții huligani, adepții lui A.C. Cuza, C.Z. Codreanu, C. Sumuleanu și acoliții lor au ținut să manifesteze ca și în anii anteriori pentru a „marca“ începerea acțiunilor devastatoare ale „generației 1922“. La Iași s-au luat unele măsuri preventive printre care introducerea armatei în Universitate⁵³.

Chestiunea tulburărilor provocate de studenții naționaliști și antisemiți a ajuns să fie dezbătută și în Parlament. Într-una din ședințele Camerei Deputaților de la sfârșitul primei decade a lunii ianuarie 1928, Dr. W. Filderman, liderul de necontestat al evreimii române, a produs o interpelare vehementă în Parlament în care a arătat faptele grave petrecute în trenurile ce-i transportau pe congresiști la Oradea⁵⁴. Conflictele au început și au durat toată luna decembrie. Studenții evrei au fost molestați la Facultatea de Drept, Medicină, la

Chimie, la Fundația Carol, precum și pe străzile Iașului și a altor orașe. Au fost înmânate Ministrului de Interne liste (tabele) cu numele agresorilor. Factorii guvernamentali au promis că vor lua măsuri împotriva vinovaților, ca asemenea fapte să nu se mai repete⁵⁵. În fapt, măsurile nu s-au luat cu operativitate și faptele descrise au continuat.

Profesorul A. Djuvara a fost profund revoltat de aceste barbarii. Înainte de ținerea Congresului de la Oradea el a predat Ministrului de Interne proteste semnate de Horia Carp și Dr. Emil Iacobi, menționând cele ce se petreceau în trenuri, în stații și la Oradea și cereau măsuri adecvate⁵⁶. După aprecierile celor mai sus menționați, în trenuri și stații, fiindcă nu au fost luate măsurile necesare, „s-au petrecut fapte mai grave decât la facultăți”⁵⁷.

Anchetele promise nu s-au făcut și agresorii au continuat netulburați drumul la Oradea⁵⁸.

În răspunsul său, ministrul I.G. Duca s-a referit la faptul că „dorința noastră vie este de a avea cu populația evreiască raporturile cele mai cordiale. „Noi vom lua măsurile cele mai severe. Ne-ați vorbit, domnule Dr. Filderman și de „*numerus clausus*“. Studenții au agitat această chestiune în congresul lor. Sunt 5 ani de zile (din 1922 *n.n*) de când studenții români (*n.n.* acea minoritate huliganică cuzisto-codrenistă) revendică «*numerus clausus*». Uitați lupta pe care am dus-o împotriva D-lui prof. Cuza? Noi refuzăm să solidarizăm toată tinerimea universitară cu cele petrecute la Oradea”⁵⁹. În replica sa, Dr. Filderman a arătat că reputația țării suferă imens din cauză că faptele erau foarte grave și ni se cere să așteptăm rezultatul anchetei.

Guvernul, a susținut mai departe ministrul Duca, „înfiează cele petrecute cu toată energia și va lua măsuri pentru a pedepsi cu toată rigoarea pe cei ce s-au făcut vinovați de cele petrecute la Oradea”⁶⁰.

Dr. Filderman s-a prezentat pentru a expune situația și la Înalta Regență care i-a comunicat că „regretă și desaproabă tulburările ce au avut loc și speră că guvernul va da sancțiunile ce se impun”⁶¹.

În ședința din 9 decembrie, deputatul evreu Ely Bercovici a adresat următoarea interpelare: „Știe Domnul Ministru de Interne că huliganii, după ce au devastat magazinele, au profanat sinagogile, atât la Oradea cât și la Cluj, iar la Ghimeș Făget au dat foc și sulurilor sfinte? Noi nu ne adresăm Ligii Națiunilor și avem convingerea că

guvernul țării va lua toate măsurile pentru restabilirea ordinii și pedepsirea vinovaților“⁶².

La rândul său, Șef Rabinul Niemirower s-a referit la faptul că „cele petrecute la Oradea au fost înfierate în Parlamentul României, dar a accentuat că a fost ofensat nu numai cultul mozaic ci și religia, în genere“⁶³.

Ministrul Duca i-a răspuns: „Vom vesteji actele care s-au petrecut la Oradea și în alte localități (Huedin și Tg. Ocna)“⁶⁴.

În presa străină erau comentate intens cele ce se petreceau în România. Ziarele italiene, în majoritatea lor, au condamnat devastările studențești din Ardeal, iar atitudinea guvernului român era aspru criticată fiindcă n-a făcut față la cele petrecute⁶⁵. Presa germană dădea, de asemenea, știri despre devastările ce aveau loc în Transilvania.

Presa română, după cum am menționat (ziarele „Dreptatea“, „Cuvântul“, „Adevărul“, „Dimineața“) reflectau cele întâmplate prin știri de la fața locului, informații și comentarii variate. Titluri ca „Huliganii în acțiune“, „Studenții huligani“ și altele de acest fel, reflectau pe larg întâmplările ce aveau loc. Se relatau cazurile unor studenți evrei loviți cu bestialitate, cazul bătrânului ziarist evreu Alex. Fleischer. Prefectul jud. Bihor, sărind în apărarea lui, a fost și el lovit. Multe sinagogi au fost devastate la Cluj, Huedin, Făget, în Capitală, la Tg. Ocna, la Iași în cartierul Păcurari. La 10 decembrie 1927, când s-au împlinit cinci ani de la pornirea sălbăticiilor cuzisto-codreniste împotriva studenților și a populației evreiești, huliganii care se socoteau studenți se aruncară asupra caselor și prăvăliilor din cartierul Păcurari, spărgând gemurile caselor evreiești. Au atacat apoi sinagoga din cartier plină de credincioși, pe care i-au lovit cu cruzime⁶⁶. Când începură să distrugă chivotul sfânt apărură armata care puse capăt sălbăticiilor.

Un alt grup de bătauși a apărut pe strada Zugravi și unii evrei din cartier, printre care și David Fall ș.a. au fost rău bătuți.

Printre cei care au înfierat huliganismele și vandalismele s-a aflat și profesorul I. Botez, președintele Camerei de Comerț.

Iar în final, nu putem să omitem că Uniunea Națională a Studenților Creștini (unul dintre bastioanele acțiunilor huliganice) a protestat contra acuzațiilor calomnioase și aserțiunilor denigratoare. (!!)

În intervenția sa, profesorul Bănescu, fost șef al

organizației liberale din Cluj, împreună cu un grup de parlamentari clujeni au arătat, la primirea în audiență la ministrul I.G. Duca, că ceea ce au făcut studenții la Cluj „constituie o rușine și pentru studențime și pentru statul român“.

Interpelarea lui Horia Carp, susținută în Parlament, a demonstrat pe bază de date concrete, că la Oradea s-au distrus case și foarte multe lucruri sfinte din sinagogi. La Cluj s-au devastat 8 temple și pângărit 48 de suluri sfinte de Tora. Guvernul era întrebat dacă nu se impune o acțiune hotărâtă de apropiere față de populația evreiască și de sancționare a celor vinovați⁶⁷.

Și alte personalități au luat atitudine în fața celor întâmplate. Arhitectul Toma Dobrescu care a prezidat o consfătuire deosebit de animată, a arătat că „patriotismul nu se manifestă sub formă distructivă și jignirea cetățenilor de altă religie și naționalitate“.

Episcopul Romulus Ciorogariu din Oradea a chemat ziaristii și și-a exprimat rușinea și oroarea în fața „operei“ vandalilor la care a asistat. „Cu cea mai profundă indignare iau cunoștință de excesele din orașul nostru, ce s-au petrecut cu ocazia congresului“.

Întreaga presă românească (ziarele „Neamul Românesc“, „Viitorul“, „Aurora“ ș.a.) au înfierat cele întâmplate. Profesorul Ilie Cristea a demască în ziarul „Adevărul“ faptul că cele comise au adus un imens prejudiciu intereselor românești și nu celor maghiare.

Guvernul și-a exprimat în diferite modalități regretul pentru cele întâmplate, numai că aceste regrete nu serveau la nimic decât dacă erau conjugate cu măsuri adecvate de potolire a elementelor cuziste și codreniste și sancționarea exemplară a celor vinovați de prejudiciile aduse studenților și populației evreiești, ca și întregii societăți românești.

Un exemplu în acest sens l-a constituit adresa nr. 25.979 din 14 decembrie 1927 adresată de Prefectura Județului Iași (Prefect C. Marinciu) cunoscutului Moritz Wachtel, președintele Uniunii Evreilor din România Secția Iași, care cuprindea: „Vă rugăm să arătați populației evreiești regretul guvernului pentru cele întâmplate la Sinagoga din Păcurari. S-au luat măsurile necesare ca asemenea fapte să nu se mai poată întâmpla“⁶⁸.

În străinătate ecourile continuau intens la New York, în presa franceză, cea engleză și altele.

Profesorii universitari Constantin Ionescu și Ion Simionescu au condamnat cu putere actele de la Oradea și Cluj.

În cele din urmă, guvernul prin factorii săi de răspundere, a considerat că este cazul să treacă de la vorbe la fapte, și mai ales la sancțiuni. Au fost date o serie de condamnări pentru devastare și jaf și pentru ultragii aduse armatei. La Cluj a fost condamnat elevul de liceu Augustin Hiba care a devastat sinagoga din Apahida cu „concursul“ altor elevi⁶⁹. „Adevărul“ din 9 decembrie 1927 anunța sub titlul „Dezordinile de la Oradea“⁷⁰ că Ministrul de Interne le înfieriază la Cameră și anunță sancțiuni.

Vandalismele erau înfierate cu o tonalitate aproape comună a întregii presei românești⁷¹.

Prestigiul ziarului mai sus menționat era bine cunoscut în epocă, fiind în fruntea „presei din Sărindar“. Era unul dintre cele mai citite și apreciate cotidiene centrale. În problema de care ne ocupăm se găsesc multe materiale și comentarii, dar ne vom mărgini la 1-2 titluri pentru a nu risipi un spațiu tipografic prețios, la o chestiune la care consider că ne-am referit îndeajuns până acum și la care ne vom mai referi în cursul acestui articol.

În ziarul „Adevărul“ din 11 decembrie 1927 găsim articolul „Senatul și dezordinile studențești“ (pag. 2) și în același număr (pag. 3) comentariul informativ „Studenții au «vizitat» Tg. Ocna și cu un subtitlu definitoriu: «Nu mai există geam întreg și prăvălie nedevastată»“⁷². După 2 zile, adică la 13 decembrie 1927, ziarul va însera vehementul articol „Țara dezaproabă“ scris de Dem. I. Dobrescu care avea ca subtitlu „Evenimentele tulburărilor studențești de la Oradea“⁷³.

Ziarul, relatând la 15 decembrie 1927 că „Domnul ministru Lepădatu vizitează templele evreiești din Cluj“ a concluzionat fiind vădit impresionat de cele văzute: „N-aș fi crezut că devastările au fost atât de cumplite“⁷⁴. Mai este necesar oare un comentariu la o concluzie atât de clar și limpede exprimată?

La aceeași dată, „Adevărul“ anunța că pe 17 decembrie se va judeca în fața Consiliului de război local procesul studenților vinovați cu ocazia recentelor mișcări de la Oradea și Cluj.

La 21 decembrie 1927 „Adevărul“ a publicat relatările trimisului său de la Oradea, B. Brănișteanu care le-a comunicat la

Geneva, în calitatea sa de corespondent de presă. Ziarul a mai înserat comunicări privind procesul studenților, poziția cunoscutului democrat C.G. Costa-Foru în problemele la care ne-am referit⁷⁵.

Mai târziu cu câteva luni, același ziar „Adevărul“ s-a referit într-un articol la necesitatea dizolvării organizațiilor studențești și protestul ce s-a declanșat la proiectul desființării (temporare) a căminelor și cantinelor studențești⁷⁶. Ziarul a apăsat pe o pedală foarte fragilă atunci când a afirmat că după 6 ani de furnizare a mișcărilor antisemite și o întreagă politică de acceptare a agitațiilor studențești „partidul liberal a hotărât să pună capăt unor acțiuni de dezordine artificiale“⁷⁷.

Tinerii care au urmat Cuzismul vor avea să mediteze asupra naturii mișcării lor... Naționalismul agresiv procură satisfacții amăgitoare în loc să conducă spre cultivarea marilor probleme ale națiunii⁷⁸.

Tot în decembrie 1927, pe linia reliefării ecoului extern al tulburărilor, ziarul „Adevărul“ comunică că secretarul legației engleze și ziariștii străini vizitează Oradea pentru a se convinge în mod direct asupra celor întâmplare⁷⁹. După relatarea profesorului Ilie Cristescu intitulată „Marșul vandalic“ aflăm că la Iași Universitatea a fost închisă și că toate trenurile sunt însoțite de gărzi militare⁸⁰.

În arhiva Universității „Al.I. Cuza“ din Iași⁸¹ găsim tabloul integral al acelor studenți care au participat la „devastările de la Cluj“⁸².

Nu ne propunem o trecere în revistă nominală a celor 35 de studenți incriminați pentru faptele huliganice comise, dar nu putem să nu subliniem că foarte mulți dintre ei erau studenți ai Facultății de Drept. Faptul era pe deplin justificat de prezența la această facultate a lui A.C. Cuza ca profesor, Corneliu Zelea Codreanu „et eiusdem farinae“.

În afara celor de la Drept mai erau prezenți în aceste liste ale rușinii destui mediciști și, de asemeni, studenți de la Facultatea de Științe. S-ar putea spune logic întrebarea: Ce legătură era între prezența lor în aulele Facultăților și acțiunile rușinoase la care ei luau parte? Sigur că explicațiile se pot da și țin de epocă, ambianță, influența nocivă a celor citați mai sus etc. Nu se poate spune că autoritățile de stat nu cunoșteau identitatea huliganilor. Dovezile sunt

clare: acest tablou, care trebuie completat cu cel de la fila 10 a aceluiași dosar, în care găsim nominalizați pe acei studenți care au participat la devastarea sinagogii și a magazinelor din strada Păcurari în ziua de 10 decembrie 1927, zi de „sărbătorire“ a glorioasei generații de la 1922“. Este vorba de 22 de inși (unele nume se repetau simptomatic) între care primatul numeric îl dețineau din nou cei de la Drept, urmați de mediciști, Științe și Geografie. Dar lucrurile nu s-au oprit aici. Filele următoare ale aceluiași dosar ne prezintă alte cazuri, la fel de reprezentative. La fila 11 îi găsim pe cei 25 care au acționat la devastările din Huedin, cam cu aceeași componență a facultăților deja menționate și din aceiași ani de studiu.

Înșiruirea noastră nu se oprește aici deoarece la fila următoare îi găsim pe cei 30 care au „acționat“ în aceeași manieră la Tg. Ocna, în ziua de 8 decembrie 1927. Facultățile furnizoare de huligani cu titulatură de studenți: Drept, Medicină și Științe. În afara unor nume ce se repetau constatăm „ambalarea“ multora dintre ei la acțiunile menționate.

Au fost oare aceștia singurii? Răspunsul este negativ, deoarece paginile următoare ne dau în vileag și alte nume din cei care au acționat huliganic, în sensul mai sus arătat⁸³. Faptele dovedesc că, deși erau o infimă parte a masei studențești, era vorba totuși de cei care își făcuseră din aceste fapte o „specializare permanentă“.

La „Congresul“ de la Oradea au participat un număr de circa 450 studenți⁸⁴ cea ce dovedește „temeinicia“ pregătirilor ce au fost făcute de organizatori, încurajați de pasivitatea autorităților ce ar fi trebuit să împiedice concentrarea și plecarea celor în cauză.

Nu mai insistăm aici asupra facultăților de care aparțineau delegații, dar cele 53 de nume au fost împărțite în 44 de studenți interni și 9 externi⁸⁵. Din căminul studențesc al Universității din Iași au plecat 40 de inși. Facultățile reprezentate erau cele deja cu faimă în această „activitate“: Dreptul, Medicina, Științe și Litere, din diferiți ani de studiu⁸⁶.

Amploarea pe care o căpătaseră acțiunile devastatoare, cele ce s-au proferat la adresa populației evreiești la Congresul de la Oradea (din 1927) au determinat autoritățile statului să ia anumite măsuri, dat fiind ecoul intern și extern al celor petrecute.

La 21 decembrie 1927, Rectorul Universității din Iași era

anunțat de către Inspectoratul de poliție și siguranță din Iași (prin nota nr. 20.425): Judele Instructor al Cabinetului I al Tribunalului Iași a lansat mandate de arestare contra studenților care încălcasează liniștea publică. Acțiunea autorităților era motivată de art. 14 din legea „pentru reprimarea unor infracțiuni la liniștea publică” combinat cu art. 954 din codul penal. Toți acești studenți au fost încarcerati în închisoarea Galata⁸⁷.

Nota era iscălită de Inspectorul general Vintilă Ionescu, fiind menționate 6 nume de la Facultățile de Drept și de Științe⁸⁸. Era, de asemeni, menționat că studentul A. Antoniu de la Facultatea de Drept, anul II, a fost înaintat Parchetului Tribunalului Fălticeni pentru ultragiu și lovire contra comisarului ajutor Mironescu de la poliția gării Pașcani, în timpul trecerii studenților prin acea localitate.

Cam în aceeași perioadă, la 29 decembrie 1927, Ministerul Instrucțiunii (Direcția Generală a Învățământului Superior) aviza pe Rectorul Universității ieșene că se înaintează „un tablou” cu numele studenților de la Universitatea din Iași care au fost arestați și anchetați cu ocazia tulburărilor de la Oradea Mare, în urma devastărilor comise în acest oraș și care au fost trimiși în judecata Consiliului de Război al Corpului de Armată Cluj⁸⁹.

Cei arestați în urma tulburărilor de la Oradea erau Ionescu Emil (Facultatea de Drept, Iași), Voinicescu Nina (Facultatea de Medicină, Iași), Glod Lucreția (Facultatea de Litere) și Munteanu Maria (Facultatea de Medicină). Rectorul P. Bogdan a cerut ca adresa să fie trimisă la Senat în aceeași zi, iar Secretariatul Universității să comunice dacă făceau parte din căminele studențești⁹⁰.

Dar lucrurile nu s-au oprit aici. Intensa propagandă șovină și antisemită făcută la Congresul de la Oradea a dat rezultatele scontate. Cei ce tulburau viața universitară și cea a întregii societăți românești au considerat că acțiunile lor rușinoase și periculoase pentru viața țării trebuie să continue. Astfel că, bandele de huligani incitate după îndemnurile primite la Congresul de la Oradea au continuat să activeze și în alte localități din țară, din Transilvania și nu numai.

La începutul lunii martie, 1928 (la două luni de la cele petrecute la Congresul de la Oradea), Ministerul Instrucțiunii al României (Direcția Generală a Învățământului Superior) comunică Rectorului Universității ieșene adresa Ministrului de Interne nr.

4.201/1928 cuprinzând numele studenților participanți la dezordinile de la Cluj, Huedin și Tg. Ocna⁹¹. Ministrul Instrucțiunii Angelescu a înaintat-o Rectorului P. Bogdan care la rândul lui a trimis-o Senatului Universității ieșene⁹². Inspectoratul General de Siguranță Iași a transmis Ministerului de Interne tablourile nominale ale celor care au produs devastările antievreiești de la Cluj, Huedin și Tg. Ocna⁹³, după ce ele au fost înaintate Rectoratului Universității din Iași (încă de la 19 decembrie 1927).

Listele cuprindeau pe cei 75 de participanți la Congresul de la Oradea ce sosiseră în stația Iași în dimineața zilei de vineri, 9 decembrie 1927⁹⁴. Ei reprezentau, precum am mai menționat, Facultatea de Drept, Medicină, Științe, Litere, Asociația studenților creștini⁹⁵.

Faptul menționat nu a putut fi împiedicat deși, preventiv, Comandantul Regimentului 4 Jandarmi, colonelul Bălănescu ceruse ca „pentru executarea ordinelor superioare, în vederea menținerii ordinii, vă rugăm a dispune să fiu anunțat telefonic sau prin curier, cu 3 ore cel puțin înainte, de numărul studenților care călătoresc cu trenul, ora plecării trenului și direcția”⁹⁶.

La 10 decembrie 1927 au fost manifestații ale elementelor naționaliste și xenofobe din rândul studenților naționaliști pentru „omagierea zilei care marca începutul acțiunilor generației 1922”.

Multe dintre aceste elemente vor deveni câțiva ani mai târziu membri de bază ai Gărzii de Fier sub conducerea lui C.Z. Codreanu.

În februarie 1928, la două luni după consumarea actelor de la 10 decembrie 1927, Primul Procuror de pe lângă Tribunalul Iași comunica Rectorului Universității ieșene, cu adresa nr. 6.351 că: „conform art. 14 din legea unor infracțiuni care contravin contra liniștii publice combinat cu art. 6 din Codul Penal au fost condamnați 7 studenți la închisoare pe diverse termene, însumând luni de zile de închisoare”⁹⁷.

Rectorul a comunicat Senatului Universității aceste hotărâri ale instanțelor ieșene⁹⁸.

Documentele existente ne atestă că și în anul 1928 vor continua sancțiunile aplicate elementelor recalitrante pentru dezordini provocate printre altele, și la Facultatea de Medicină și de Drept⁹⁹. Rectoratul și decanatele acționau în disperare de cauză, dar sancțiunile (chiar cele mai severe) n-au dus la rezultatul integral așteptat¹⁰⁰.

Nu s-ar putea spune că, după cele relatate privitor la întâmplările de la sfârșitul anului 1927 și începutul celui următor, lucrurile au intrat pe făgașul normal al unei vieți universitare civilizate și demne. După un oarecare „armistițiu“ (măsurile luate chiar cu destulă întârziere și-au avut totuși, efectul lor) tulburările se vor relua în anii deceniului al IV-lea, când se vor completa și cu alte elemente menite să tulbure viața universitară.

Dar, fiindcă în acest articol ne-am propus să prezentăm doar aceste fapte, cele ce se vor întâmpla ulterior, mai ales în deceniul al IV-lea, le vom prezenta într-un alt articol, fiind vorba de o problematică în linii mari asemănătoare.

Concluzia ce se desprinde din elementele prezentate ne atestă nocivitatea propagandei rasiste și șovine asupra vieții universitare din România și consecințele avute asupra întregii societăți românești, deși marea masă a studenților se opunea acestor manifestări huliganice, rușinoase.

În încheiere acestui articol subliniem faptul că mediul universitar, și aici avem în vedere pe cel ieșean în special, a fost teatrul unor puternice „bătălii“ între elementele huliganice, șovine, rasiste, antisemite și marea masă a studenților și profesorilor democrați.

Pornite în special de acea „generație de la 1922“ (care vor deveni peste 5-6 ani „cadre“ de bază ale mișcării legionare) ele vor continua în noile condiții de desfășurare din deceniul al IV-lea al secolului trecut.

Dar și aceste noi aspecte și elementele lor esențiale ne propunem să le abordăm într-un viitor articol.

„Cu cât amenințările domnilor A.C. Cuza și Șumuleanu, C.Z. Codreanu și N. Paulescu, Goebbels și Goering devin mai violente, cu atât se accentuează opoziția tinerimii universitare democratice. Pentru că, sub semnul unei culturi pozitive reale, o clasă care se adapă din lumină, ca să trăiască în lumină, nu poate suporta primatul întunericului.

Antisemitismul nu este o ideologie cinstită ci un sistem politic, o supapă, o instituție oficială, o ideologie care respinge, prin natura ei, argumentul și logica. Antisemitismul nu are nimic cu lumina. El lucrează ca liliicii în noapte. Indispensabil acțiunilor obscure, antisemitismul nu poate fi întâlnit decât în împrejurări negative¹⁰¹.

ANEXA 1

Domnule Rector,

„Am onoarea a vă înainta în copie, adresa nr. 1.224 din 18 februarie a.c., prin care Domnul Președinte al Consiliului, în numele întregului Guvern, *cere să se pună în vedere studenților din toată țara a se abține de la orice fel de manifestațiuni.*

Vă rugăm a lua cele mai energice măsuri pentru ca studenții să nu se abată de la ordine și legalitate, atrăgându-le atenția că orice încercare de nesocotire a acestui ultim avertisment, va atrage după sine sancțiunile severe ale legii și aplicarea fără cruțare a rigorilor impuse de starea de asediu, sub regimul căreia se află atât Capitala, cât și alte regiuni ale țării.

Ministru,
(ss) I. Petrovici“

ANEXA 2

Copia de pe adresa Consiliului de Miniștri nr. 1224 înregistrată sub nr. 22185/1927 menționa:

„Cerem să se pună în vedere studenților din toată țara, a se abține de la orice fel de manifestațiuni.

Guvernul nu are nevoie de nici un ajutor în afară de mijloacele de care dispune legal, pentru a garanta atât interesele naționale cât și ordinea. Orice amestec din partea celor nechemați este o ieșire din legalitate și nu poate atrage după sine decât toată severitatea legilor. Să nu se uite că în multe părți ale țării, inclusiv Capitala, garantarea liniștii și ordinii ne impune menținerea stării de asediu.

Starea de sediu nu admite excepțiuni și Guvernul nu are dreptul de a se depărta de la regulă în favoarea cuiva.

Președintele Consiliului de Miniștri,
(ss) General Averescu“

NOTE

¹ Referindu-se la istoria poporului evreu, într-un interesant studiu, Nicolae Balotă menționează: „Memoria a asigurat continuitatea excepțională, supraviețuirea cu totul unică din istoria omenirii a poporului evreu. Dacă acest popor a traversat milenii, înfruntând cele mai diverse pericole, încercările cele mai grele, dacă a supraviețuit catastrofelor istorice, în timp ce imperii se prăbușeau și conglomerate umane erau pulverizate, acestea se datorează în mare măsură, cultivării perseverente cu totul particulare, a unei memorii colective.

Prin dispersarea lor, împrăștierea lor printre popoare și culturi străine, evreii nu și-au pierdut identitatea lor.

Ei au știut ca nici un alt popor să îmbine libertățile existenței în diaspora universală cu asumarea unei memorii comunitare. Această memorie s-a dovedit o mare putere în fața celei mai sângeroase încercări de exterminate totală căreia i-a căzut victimă un popor istoric“. (Nicolae Balotă, *Reflecții la început de secol*, în revista „Viața românească“, nr. 7-8/2001, p.4-5).

² Nu este, credem, lipsit de importanță că cele petrecute în decembrie 1927 au avut loc la un interval de un an de la tragicele evenimente petrecute la Cernăuți, când evreul *David Falik* este ucis de legionarul Nicolae Totu, în împrejurări de o gravitate excepțională. Pentru întreaga desfășurare a tragicului deznodământ, cu toate elementele sale vezi Lya Benjamin *Paradigma Falik-Totu*, în SAHIR II, București, 1997, p. 187-200. Vezi și Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare 1918-1930*, Editura Humanitas, București, 1998, p. 103 - 110.

³ Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale, Arhiva Universității „A.I. Cuza“, Fond Facultatea de Litere, Dosar 2/1926, fila 27.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Loc. cit.*

⁶ *Ibidem*, Arhiva Universității „Al.I. Cuza“, Rectorat, Dosar 1.115/1925, filele 116, 117.

⁷ *Ibidem*, Fond Facultatea de Litere, Dosar 2/1927, fila 6.

⁸ Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale, Arhiva Universității „Al.I. Cuza“, Rectorat, Dosar 1.165/1927, filele 206-411.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, Fond Facultatea de Litere, Dosar 2/1926, filele 15-18. Erau în speță zeci și zeci de nume.

¹¹ *Ibidem*, fila 24.

¹² *Loc. cit.*

¹³ Aceștia vor constitui, nu după mult timp, baza mișcării legionare.

¹⁴ Arhiva Universității „Al.I. Cuza“, Dosar 1.165/1927, volumul II, filele 406-412.

¹⁵ W. Filderman *Unde duce antisemitismul*. Cuvântare ținută în sala „Tomis“ în ziua de 18 aprilie 1937 și tipărită într-un număr de 30 de pagini. Aici este redată pagina 24.

¹⁶ *Ibidem*, p. 25.

¹⁷ *Loc. cit.*

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ „Toladot“, nr. 10, anul IV, iulie 1975, p. 11.

²⁰ Asupra celor petrecute la 10 decembrie 1922 la Iași, vezi evocarea semnată de avocat M. Nistor în revista „Toladot“, nr. 9, anul IV, martie 1975, p. 25-26.

²¹ *Loc. cit*, p. 12.

²² Stelian Neagoie, *Triumful rațiunii împotriva violenței*, Editura Junimea, Iași, 1977, p. 437.

²³ Asupra vieții și activității lui Timotei Marin vezi interesanta lucrare a lui Marin C. Stănescu *Depun mărturie în fața istoriei*, Editura Junimea, Iași, 1977.

²⁴ „Socialismul“ din 3 decembrie 1922.

²⁵ „Tineretul socialist“ din 18 decembrie 1922.

²⁶ Vezi Fl. Dragne, C. Petculescu, *Frontul studentesc democrat*, Editura Politică, București, 1977, p. 16-17.

²⁷ „Adevărul“ din 28 octombrie 1924. G.C. Costa-Foru în „Magazin Istoric“, nr. 10, octombrie 1978, p. 40-45. G.C. Costa-Foru

a fost o viață întreagă un militant al adevărului, al respectării demnității umane, al democrației autentice. A luptat consecvent, curajos, cu prețul unor mari sacrificii și chiar al unor vexațiuni personale (a suferit agresivitatea unui grup de studenți huligani în 1924 la Cluj), împotriva valului turbure al fascismului care prolifera în perioada dintre cele două războaie mondiale, patronat, mai ales, de cuziști și de legionari. A combătut doctrinele obscurantiste, rasismul și antisemitismul cu o vehemență rar întâlnită. A luat apărarea comuniștilor, social-democraților și antifasciștilor, celor persecutați și aruncați în închisori datorită convingerilor lor. Fondator și animator al *Ligii Drepturilor Omului* (1923), al *Comisiei pentru Amnistie* (1928) și al *Blocului pentru apărarea libertăților democratice* (1935), care își avea sediul în locuința sa (o placă comemorativă pusă în 1957 amintește acest lucru). G.C. Costa-Foru (1856 – 1935) a fost cu adevărat, cum glăsuiește textul așezat acolo, un „om de cultură, luptător pentru apărarea drepturilor democratice ale poporului, un campion al dreptății pentru toți fiii acestei țări, indiferent de neam, convingeri și credință, un mare umanist al vremii sale“.

Un sentiment urât și rău (Alte impresii ale lui G.C. Costa-Foru de la proces publicate în „Adevărul literar“ din mai 1925). „La Severin dl. Cuza și discipolii săi au venit să facă apologia urii, a urii de rasă, azi contra evreilor, mâine contra naționalităților minoritare. Cine își iubește neamul nu trebuie să urască neamurile celelalte ce conlocuiesc cu noi în România mărită.

Asta le este teoria și, până la celelalte neamuri străine, să începem cu neamul evreu pe care îl găsim răspândit în toate celelalte neamuri de pe fața pământului. Să urâm pe evrei, să-i urâm de moarte, până ce vom ajunge a-i izgoni și desființa din țară, în orice chip va fi, chiar printr-o pornire ucigașă, cum s-a produs alte dăți în istoria popoarelor.

Iată mentalitatea azi răspândită în Severin de discipolii profesorului de economie politică din Iași...“ „Antisemitismul este un *sentiment urât și rău*“.

„Cu aceste impresii, constatări și reflexiuni m-am întors de la Severin, întristat până în adâncul sufletului. Căci am văzut primejdia și m-am îngrozit de proporțiile ce poate lua primejdia de care întreaga noastră lume politică habar n-are.“

²⁸ M.C. Stănescu, *Uniunea studenților independenți*, în „Anale de istorie“, nr. 3/1975, p. 130.

²⁹ Irina Livezeanu, *op. cit.*, p. 288.

³⁰ Despre „noua generație“, vezi Z. Ornea, *Tradiționalism și modernitate în deceniul al III-lea*, Editura Eminescu, București, 1980, p. 454-464.

³¹ Irina Livezeanu, *op. cit.*, p. 29.

³² *Ibidem*.

³³ *Loc. cit.*, p. 316.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Stelian Neagoe, *op. cit.*, p. 110.

³⁶ *Ibidem*, p. 113.

³⁷ Articolele „La Oradea Mare“ și „Noi tulburări la Oradea“ („Opinia“ din 17, 18 decembrie 1927).

³⁸ „Opinia“ din 18 decembrie 1927, p. 3.

³⁹ *Ibidem*, din 20 decembrie 1927.

⁴⁰ *Ibidem*, din 23 decembrie 1927; *În jurul tulburărilor din Ardeal, Închiderea Universităților* („Opinia“ din 14 și 16 decembrie 1927), *Devastările antisemite* („Opinia“ din 16 februarie 1928), *Iarăși sancțiuni contra devastatorilor* (*Ibidem*), *Tulburările antisemite de la Cluj și Oradea* („Opinia“ din 9, 12 decembrie 1927), *Incidente studențești la Iași, devastări pe strada Păcurari* (*Ibidem*, 11 decembrie 1927). „Unii studenți au pătruns în Sinagoga Mare din Păcurari, molestând câțiva evrei“ (*Ibidem*), *În cartierul Păcurari sunt postate forțe militare. Iarăși sancțiuni contra devastatorilor* (*Ibidem*).

⁴¹ „Opinia“ din 17 și 18 decembrie 1927. Se menționa în cele descrise că la Oradea și Cluj geamurile locuințelor erau sparte, „mobilele și mărfurile sunt unele peste altele în stradă“ (*Ibidem*).

⁴² *Loc. cit.*

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ „Opinia“ din 17 și 18 decembrie 1927.

⁴⁶ *Ibidem*; „Toate acestea când avem școli în ruină; când șomajul ne amenință și văduvele se cutremură de spectacolul mizeriei“ (*loc. cit.*).

⁴⁷ „Opinia“ din 16 decembrie 1927.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Loc. cit.*

⁵⁰ *Ibidem.*

⁵¹ *Loc. cit.*

⁵² „Opinia“ din 16 decembrie 1927.

⁵³ „Egalitatea“ din 19 decembrie 1927. La Focșani – de exemplu – a sosit A.C. Cuza însoțit de un număr de studenți din Iași.

⁵⁴ „Egalitatea“ din 16 decembrie 1927.

⁵⁵ *Ibidem.*

⁵⁶ *Loc. cit.*

⁵⁷ *Ibidem.*

⁵⁸ *Loc. cit.*

⁵⁹ *Ibidem.*

⁶⁰ *Loc. cit.*

⁶¹ *Ibidem.*

⁶² „Egalitatea“ din 18, 21 decembrie 1927.

⁶³ *Ibidem*, din 22 decembrie 1927.

⁶⁴ „Egalitatea“ din 23 decembrie 1927.

⁶⁵ *Loc. cit.*

⁶⁶ Rememorând cei 50 de ani care trecuseră de la fatidica dată de 10 decembrie la Iași, Beno Baruch relevă: „Au trecut 5 decenii de când au venit studenții, când străzile Ștefan cel Mare, Costache Negri, Lăpușeanu au cunoscut manifestațiile organizate de studențimea ieșeană instigată de A.C. Cuza și C. Sumuleanu – manifestații care însemnau spargerea de geamuri și capete evreiești, antisemitismul de atunci neluând încă în Moldova formele de progrom care aveau să se manifeste ulterior la Brașov și Bălăceanca. Mai rețin fuga evreilor spre case, ferecarea locuințelor și alte scene care se repetau ori de câte ori „secăturile entuziaste“, cum i-a numit Nicolae Iorga, aveau chef să demonstreze căutând să găsească evreilor nod în papură.

În sala Sidoli huliganii n-au îndrăznit niciodată să pătrundă fiindcă s-a făcut apel la măcelarii, căruțașii și hamalii evrei din Socola și Nicolina.

Asupra celor ce se petreceau la Iași înainte și după decembrie 1922, vezi admirabilul articol al Dr. I. Flavius intitulat: *Iașiul în zilele acelea* în revista „Toladot“ nr. 11, anul 4, noiembrie 1975, p. 11-15.

Irina Livezeanu a subliniat că A.C. Cuza și C.Z. Codreanu au dat naștere unei mișcări studențești totalmente antisemită: „Numerus clausus“ care a izbucnit în 1922, la 10 decembrie și a fost apoi aniversat în fiecare an până la al II-lea război mondial, când programul „numerus clausus“ este de fapt pus în practică, în legislație și apoi în războiul care are loc (*op. cit.*, p.325).

⁶⁷ „Socialismul“ din 18 decembrie 1927; articolul *Huliganii la lucru.*

⁶⁸ „Adevărul“ din 14 iunie 1927.

⁶⁹ „Egalitatea“ din 24 decembrie 1927.

⁷⁰ *Sancțiunile Universității din București*: a) Toți studenții dovediți vor fi eliminați din toate Universitățile țării ca nedemni; b). Studenții dovediți pentru acte de rebeliune vor fi eliminați pentru un an; c) Senatul exclude din Universitate grupul de studenți sosiți cu trenul tulburătorilor în ziua și noaptea de 8-9 decembrie 1927 și care au fost arestați în gara Chitila (în număr de 280); d) Excluderea celor vinovați pentru anul școlar 1927-1928.

⁷¹ „Adevărul“ din 9 și 11 decembrie 1927, p. 2, 3.

⁷² *Ibidem*, din 11 decembrie 1927, p. 2, 3.

⁷³ *Ibidem*, din 13 decembrie 1927. Mă gândeam văzând acest articol la o comparație (păstrând proporțiile) cu celebrul „J'accuse“ a lui Emil Zola care, la finele secolului al XIX-lea a zguduit conștiințele în celebra „Afacere Dreyfusse“.

⁷⁴ *Ibidem*, din 15 decembrie 1927.

⁷⁵ Vezi „Adevărul“ din 21, 23, 24 decembrie 1927.

⁷⁶ *Ibidem*, din 14 iunie 1928.

⁷⁷ *Loc. cit.*

⁷⁸ *Ibidem.*

⁷⁹ „Adevărul“ din 17, 18 decembrie 1927.

⁸⁰ *Loc. cit.*

⁸¹ *Loc. cit.*

⁸² Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale, Fond Universitatea „Al.I. Cuza“, Rectorat, Dosar 1.177/1927, filele 8, 9.

⁸³ *Ibidem*, filele 17-18-20, 21.

⁸⁴ *Ibidem*, fila 24.

⁸⁵ *Loc. cit.*, fila 27.

⁸⁶ *Ibidem*, fila 29.

⁸⁷ Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale, Fond Ministerul de Interne, Direcția Polițiilor și Siguranța generală a statului, nota nr. 20.421, fila 22.

⁸⁸ *Ibidem*. Nota era iscălită de inspector general Vintilă Ionescu, fiind menționate 6 nume de la Facultatea de Drept și de Științe.

⁸⁹ Adresa era semnată de Ministrul Angelescu (Fond Universitatea „Al.I. Cuza“, Rectorat, Dosar 1.177/1927, fila 1).

⁹⁰ *Ibidem*.

⁹¹ Dosar citat, fila 3.

⁹² *Ibidem*, filele 3, 4.

⁹³ *Loc. cit.*

⁹⁴ Dosar citat, filele 5, 6, 13.

⁹⁵ *Loc. cit.*

⁹⁶ *Ibidem*.

⁹⁷ Pentru atitudinea sfidătoare la adresa organelor de stat și pentru lovirea unor soldați la 10 decembrie 1927, câțiva studenți huligani au fost condamnați în lipsă de către Tribunalul Iași, Secția I, la 6 luni închisoare (*loc. cit.*).

⁹⁸ *Ibidem*, fila 30.

⁹⁹ Arhiva citată, Fond Facultatea de Litere, Dosar 2/1928, fila 95.

¹⁰⁰ *Ibidem*.

¹⁰¹ I. Ludo, *Canalia de D.*, Editura Adam, 1935, p. 61-68.

ASPECTE PRIVIND EMIGRAREA EVREILOR DIN PORTURILE DUNĂRII MARITIME ÎN PALESTINA ÎNTRE 1939 – IUNIE 1941

Arthur TULUȘ

În timpul primului război mondial, Palestina a fost, din punct de vedere etnic, un teritoriu arab¹. Momentul de început al imigrării moderne evreiești în Palestina a constituit-o faimoasa *Declarație Balfour*, dată în noiembrie 1917, care acorda dreptul de imigrare și de liberă stabilire a populației evreiești în acest teritoriu, aflat sub mandat britanic. Actul britanic a declanșat începutul unui puternic exod al populației mozaice din Europa, menținut în toată perioada interbelică, în condițiile în care pe vechiul continent tot mai multe state au adoptat o legislație antisemită iar celălalt canal de imigrare, Statele Unite ale Americii, își limitase sever permisivitatea primirii de noi emigranți. Dinamitarea caracterului etnic al Palestinei a provocat răscoale în rândul populației arabe care, împreună cu interesul tot mai accentuat al britanicilor față de petrolul arab, au constituit motive ce au dus la modificarea politicii britanice față de cauza sionistă. La 17 mai 1939, guvernul britanic a dat publicității o nouă Carte Albă care îngrădea drastic imigrarea² însă, aceasta, a continuat chiar în condițiile adoptării unor măsuri severe pentru a împiedica intrările ilegale în Palestina. Printre altele, imigranții evrei clandestini capturați au fost internați în unele lagăre din Cipru³.

În România interbelică evreii reprezentau, din punct de vedere numeric, a treia minoritate etnică. Principala preocupare a liderilor politici ai acestei etnii, între cele două războaie, a fost coalizarea tuturor comunităților evreiești din România și colaborarea cu forțe politice românești, adepte ale menținerii drepturilor și libertăților democratice, împotriva curentelor extremiste. Totuși, pe lângă aceste preocupări, sionismul a găsit destui aderenți în rândurile populației românești de etnie evreiască. În 1924 s-a înființat Uniunea Sionistă din România, care era afiliată la Centrala Mondială Sionistă, cu sediul la Londra. Ea își propunea colectarea unor sume importante

de bani destinate achiziționării de terenuri în Palestina, precum și pregătirea evreilor din România în vederea emigrării⁴. O altă preocupare a organizațiilor românești sioniste a fost ajutorarea evreilor care au emigrat din Germania nazistă cât și din teritoriile anexate de această țară⁵.

Cu siguranță, în condițiile emigrării, porturile Dunării maritime erau excelente puncte de plecare ale populației evreiești dornice să ajungă în Palestina. Ruta dunăreană putea fi folosită, de asemenea, și de evreii din Germania sau din alte țări ocupate de armata hitleristă. Studiul nostru își propune să evidențieze existența unei asemenea rute și să analizeze problemele de orice natură cu care s-au confruntat autoritățile portuare de la Dunărea maritimă. Rezolvarea acestora reliefează, de fapt, atitudinea regimului carlist și ulterior al celui antonescian față de emigrația evreiască din România în perioada 1939-iunie 1941.

Poziția lui Carol al II-lea și a autorităților carliste față de curentul sionist, ce s-a manifestat și în România, o putem identifica într-o adresă din 12 martie 1939 a Ministerului Afacerilor Străine către miniștrii români acreditați pe lângă guvernele străine. În această adresă întâlnim un memoriu referitor la situația evreilor din România, în care guvernul român susținea „*crearea unui veritabil stat evreiesc, a unui vast stat sau dominion evreiesc, în care, urmând metode științifice și un plan bine studiat, s-ar putea coloniza aproape toată populația evreiască din România și din Polonia, ca și din alte țări din estul european care ar cere acest lucru*”⁶. Memoriul nu a avut nici un rezultat concret.

La 17 mai 1939 autoritățile mandatare britanice din Palestina, prin publicarea unei noi Carte Albă, au încercat să stopeze imigrarea în această provincie. Așezarea evreilor în provincie a continuat în mod clandestin, fapt pentru care britanicii au înăsprit măsurile luate împotriva celor ce încălcau noile prevederi. La 2 aprilie 1940, Direcțiunea Marinei Comerciale din cadrul Ministerului Aerului și Marinei, a înaintat adresa cu nr. 128 Inspectoratului regional III Galați, în care solicita informarea fiecărei căpităanii portuare arondată acestei instituții a noilor sancțiuni. Serviciul britanic de Control al Contrabandei avea autoritatea de a intercepta în plină mare orice vas ce transporta imigranți iliciți și de a-l duce la Haifa pentru a fi

percheziționat. Legislația palestiniană era modificată în sensul că măsurile ce s-au aplicat până atunci doar vaselor ce intrau voluntar în apele palestinene urmau să se aplice pe viitor și bastimentelor care pătrundeau involuntar în acele ape. Sancțiunile cuprindeau întemnițarea căpitanului și a echipajului. Vasul era confiscat în condițiile în care nu depășea o mie de tone; iar dacă depășea acest tonaj, proprietarul avea de plătit o amendă de 10.000 de lire sterline maximum⁷. Adresa cuprindea și informația că aceste măsuri au fost comunicate personal Bucureștiului de către Legațiunea Marii Britanii, ceea ce ar putea să constituie o dovadă a faptului că porturile românești erau un punct de plecare spre Palestina al acestor emigranți evrei.

Noua legislație britanică care stopa imigrația în Palestina a nemulțumit cercurile evreiești din România. În condițiile în care Uniunea Sionistă din România era afiliată la Centrala Mondială Sionistă din Londra, s-a considerat, de către unii lideri sioniști români, că ea nu mai corespundea intereselor comunității evreiești din România. Astfel, se înființa o nouă societate intitulată Noua Organizație Sionistă care a preluat inițiativele destinate pregătirii și susținerii emigrației evreiești clandestine din România în Palestina.

În octombrie 1939, Noua Organizație Sionistă urmărea obținerea unei autorizații de constituire a unui centru de pregătire marinărească, care nu avea un caracter oficial. El avea rolul de a pregăti „*un număr de tineri ce urmează să părăsească România, plecând în Palestina*”⁸. Nu dispunem de informații privind funcționarea la Galați a unei astfel de școli profesionale evreiești, ea fiind, de fapt, în afara sistemului de învățământ public românesc, însă intențiile acestei organizații erau destul de clare.

Interesul unor armatori locali privind inițierea unor rute comerciale către porturile din Palestina, s-a manifestat anterior anului 1939. Un astfel de caz a fost cel al firmei *M. A. Rand & Co.* care, în august 1936, prezenta autorităților române fezabilitatea unui proiect privind constituirea unei linii regulate de navigație pentru transportul de mărfuri între Galați/Constanța și Palestina, cu escale în porturile din Marea Neagră, Grecia și Mediterana. Armatorul solicita achiziționarea a cel puțin două vase maritime din străinătate⁹. La 28 mai 1938, întâlnim o cerere adresată de același M.A. Rand, Directorului General al Porturilor, în care solicita ajutorul pe lângă Banca Națională a

României în vederea aprobării transferului la Londra a unei sume de 25.000 de lire sterline. Această sumă era necesară cumpărării a trei vapoare cu un tonaj de aproximativ 5.000 de tone care urmau să facă curse de mărfuri generale între România și Orient sau Mediterana¹⁰. Efortul este reluat un an mai târziu când *Agencia de vapoare, transporturi internaționale, vămuri și expedițiuni, M.A. Rand & Co.* prezintă la 11 iulie 1939 un memoriu cu privire la înființarea Societății Anonime de Navigație ce avea drept scop, pe de o parte, achiziționarea de vapoare, exploatarea fluviilor și a coastelor Mării Negre, iar pe de altă parte, organizarea transporturilor maritime pentru mărfurile românești destinate exportului și importul de mărfuri necesar României. Se insista pentru cumpărarea a 4-5 vapoare maritime și a 2-5 vapoare pentru navigația pe fluvii precum și pentru obținerea unui ajutor financiar substanțial din partea Băncii Naționale Române¹¹. Toate aceste demersuri s-au finalizat prin cumpărarea, de către firma respectivă din Germania, a cargobotului „Hansa” rebotezat „Sophia”, trecut sub proprietatea lui Al. P. Brătulescu și Sofia Rand, soția patronului M.A. Rand. Nemulțumirea autorităților românești avea să se declanșeze atunci când s-a aflat că acest vas a fost pus sub pavilion panamez. Scandalul achiziționării acestui vapor a avut drept punct de plecare un articol din ziarul „Curentul” din 20 ianuarie 1940. Autorul acestui articol acuza autoritățile române de dezinteres în vederea măririi parcului național de vapoare românești și de sprijinirea unor firme înstrăinate, cum era cazul firmei din Brăila *M.A. Rand & Co.* „*al cărei componenți sunt toți străini, majoritatea evrei*”. În aceste timpuri, când „*vapoarele sunt scumpe și pentru achiziționarea lor nu se găsesc deizete*”, când „*oameni cu dare de mână, pentru a deveni proprietari de vapoare de comerț (...) au fost în stare să garanteze cu întreaga lor avere personală obținerea deizetelor*” și au fost refuzați, când „*recent Ministerul Aerului și marinei a luat o decizie chibzuită ca niciunul dintre vapoarele noastre de comerț să nu poată fi vândute în străinătate sau să schimbe pavilionul*”, „*ei bine, tocmai în acest timp, firma M.A. Rand & Co. cumpără cu bani românești un vapor pe care-l pune sub pavilionul unei țări atât de îndepărtate și în raporturi comerciale inexistente cu România*”¹².

Cererea Direcției Marinei Comerciale adresată Inspectoratului Regional III Galați din 20 ianuarie 1940, solicitând

cercetarea cazului¹³, părea să se mușamalizeze, deoarece armatorul nu a putut fi contactat lipsind din localitate¹⁴ când, la 14 martie 1940, același inspectorat era informat de la București că vasul a fost capturat de către autoritățile maritime franceze la Beirut¹⁵. Discuțiile între proprietari și autoritățile portuare s-au referit la modalitatea de cumpărare a bastimentului¹⁶ și nu au pus problema încălcării dispozițiilor britanice privind transportul de refugiați evrei, ceea ce demonstra permisivitatea autorităților române față de aceste acțiuni.

Pierderea Basarabiei, urmarea acceptării ultimatumului sovietic din 28 iunie 1940, a provocat necesitatea reorganizării la nivel instituțional a Dunării maritime, urmărindu-se, în special, securizarea sectorului care devenea linia de demarcație cu Uniunea Sovietică. În acest nou context au loc schimburi de populație între partea română și cea sovietică care s-au realizat, în mare măsură, cu ajutorul șlepurilor între porturile Galați și Reni. Antisemitismul existent, accentuat ca urmare a evenimentelor petrecute cu ocazia evacuării Basarabiei de către armata și administrația română, a determinat trecerea unui important segment de populație evreiască în Uniunea Sovietică. S-a ajuns, astfel la suspectarea tuturor evreilor ca agenți ai bolșevismului rusesc. În această perioadă, de reorganizare, cel puțin în luna iulie și în prima jumătate a lunii august a anului 1940, s-a încercat îndepărtarea evreilor din zona maritimă a Dunării. La 4 iulie 1940, printr-un ordin confidențial adresat de Direcțiunea Marinei Comerciale din cadrul Ministerului Aerului și Marinei Portului Galați s-a specificat:

– *se interzice vaselor sub pavilion român să ambarce la bordul lor emigranți evrei;*

– *este interzis remorcherelor sub pavilion român să facă remorcaje de vase sub pavilion străin care au la bord emigranți evrei;*

– *nici un vas având la bord emigranți evrei nu poate pătrunde în porturile românești dacă în prealabil nu i s-a acordat permisiunea în acest scop, de către Direcțiunea Marinei Comerciale¹⁷.*

Prin aceeași filieră, Căpitănia Portului Galați era informată la 23 iulie 1940 să interzică bastimentelor sub pavilion spaniol să efectueze transporturi de emigranți evrei până la noi dispoziții, date în acest sens de către Direcția Marinei Comerciale¹⁸.

Către sfârșitul lunii august 1940, traficul a fost reluat. Căpitănia Portului Tulcea informa Inspectoratul Regional III Galați că

„astăzi 30 august 1940 a sosit în port vaporul maritim «Canisbay» ca să încarce evrei”¹⁹. Peste câteva zile, la 5 septembrie, aceeași Căpitănie anunța sosirea vasului sub pavilion panamez „Atlantica” pentru a îmbarca „evrei ce vin din Germania, Portectoratul Boemiei”²⁰. Această ultimă informație necesită unele discuții. Până la punerea în practică a „soluției finale”, autoritățile naziste au încurajat emigrarea. O astfel de rută viza transportul pe Dunărea fluvială și îmbarcarea într-un port maritim. Traseul acestor evrei cehi, precum și al altor evrei din cadrul statelor riverane Dunării, nu poate fi decât acesta, dovada constituind-o raportul Inspectoratului Regional III Galați adresat Direcțiunii Marinei Comerciale. În acest raport, deplângând condițiile precare de siguranță și funcționalitate în care se aflau vasele maritime ce vin să îmbarce acești emigranți evrei, această instituție confirma că „pentru motive necunoscute nouă, se admite transportul în tranzit pe apă a emigranților evrei, prin țara noastră”²¹.

Mai multe detalii reies din analiza memoriului realizat de Căpitănia Portului Tulcea adresat Direcțiunii Marinei Comerciale cu nr. 42 din 16 octombrie 1940. Vasele care au fost folosite pentru transportul evreilor erau Atlantic, Pacific, Milos, fost Canisbey și Rosita, toate fiind foarte vechi și nemaiprezentând siguranță. Un exemplu îl constituie vasul Atlantic, care, la plecarea din Tulcea, datorită faptului că manevra foarte greu iar cârma nu mai răspundea la comenzi, a trebuit să fie remorcat deoarece a ajuns cu prova pe uscat. La fel, vasul Milos era bun doar pentru tranzitul mărfurilor, nefiind amenajat pentru transportul de persoane și fiind foarte sensibil la schimbările centrului de greutate. Toate navele au fost încărcate peste limita normală, pasagerii nemaivând aproape pe unde să se miște. Echipajele au fost insuficiente, deoarece marinarii greci de pe aceste nave nu au dorit să plece cu vase care transportau evrei, urmărind doar să tragă de timp pentru a câștiga bani. Schimbarea echipajelor a adus greutate, deoarece nu exista un consulat panamez la Dunăre, cel mai apropiat fiind cel de la Pireu din Grecia. Din această cauză, în acest raport, Căpitănia portului Tulcea a recomandat ca tranzitul de evrei prin porturile românești să fie direcționat spre Bulgaria sau printr-un port din Adriatica²².

În urma acestui raport, Inspectoratul III General de Navigație și Porturi a hotărât printr-o circulară confidențială din 26 octombrie 1940 adresată Căpităniilor Porturilor Brăila, Galați, Tulcea,

Isaccea și Sulina, ca vaselor de mare care vin în apele Dunării maritime pentru a face transporturi de emigranți evrei, „să nu li se permită transbordul din vasele fluviale, sau încărcarea lor de la uscat, decât numai după ce aceste vase, vor îndeplini condițiile următoare:

1. să fie în bună stare de navigabilitate conform actelor depuse și constatării făcută de Comisia de Experți respectivă, care își va da avizul în acest scop;

2. să aibă amenajamente complete pentru transportul de pasageri;

3. să aibă fixat numărul maxim de emigranți ce poate lua la bord, conform avizului Comisiei de Experți;

4. echipajul complet ambarcat, în regulă la bord²³.

Până la angajarea României în operațiunea Barbarossa măsurile luate împotriva evreilor au avut, în principal, un caracter economic²⁴, fapt care, pe de o parte, au încurajat emigrarea iar, pe de altă parte, au încetinit-o datorită lipsei mijloacelor financiare de a suporta costul transportului spre Palestina a celor interesați. Guvernul Ion Antonescu a continuat politica carlistă privind încurajarea emigrărilor evreiești din România. La 15 noiembrie 1940, într-un raport al Ministerului de Interne către președintele Consiliului de Miniștri, erau propuse soluții financiare menite a facilita imigrarea evreilor în Palestina. Din acest raport aflăm că imigrarea era atât legală, bazată pe eliberarea unor certificate-tip de către autoritățile palestinieni, cât și clandestină prin intermediul Noii Organizații Sioniste care înființase la București un comitet central numit „*Aliyah*“. Ultima cale urmărea pe de o parte obținerea vizei pe pașapoarte a unuia din statele Americii de Sud, de obicei Panama sau Uruguay și, pe de altă parte, debarcarea clandestină pe litoralul palestinian, modalitate de emigrare folosită de aproximativ 2.000 de evrei din momentul instituirii statului național-legionar. Dificultatea ivită era de ordin financiar, datorită faptului că societățile de navigație sau armatorii solicitau ca plata navlului să se facă în dolari, valută forte, de la 110 la 130 de persoană, pe care Noua Organizație Sionistă nu o deținea²⁵. În scopul facilitării emigrației evreiești și în urma unei decizii a generalului Ion Antonescu, la 31 decembrie 1940, urma să ia ființă o Direcțiune a emigrărilor care va funcționa sub autoritatea Ministerului de Interne și în care au intrat câte un

reprezentant al Finanțelor, Economiei Naționale, Marinei și Marelui Stat Major²⁶.

După eliminarea legionarilor de la conducerea României, guvernul antonescian și-a menținut intențiile de a încuraja emigrarea. La 11 februarie 1941, Direcțiunea Marinei Comerciale a înaintat Căpitaniei Portului Galați o serie de instrucțiuni referitoare la transportul de emigranți pe vasele de mare²⁷. În condițiile în care, armatorii căutau să obțină un profit cât mai mare în dauna celor care urmăreau să ajungă în Palestina, raportul relua o mai veche problemă referitoare la stabilirea unor condiții minime de existență pe aceste nave care se ocupau cu transportul emigranților. Dispozițiile venite de la București nu se refereau strict la imigrația în Palestina, ele având un sens mult mai larg.

Dar, emigrarea evreilor spre Palestina între 1939- iunie 1941 nu s-a desfășurat nici la proporțiile urmărite de autoritățile carliste și, mai târziu, de cele antonesciene și nici la nivelul dorințelor etnicilor evrei care au urmărit să părăsească țara. Astfel, ea a avut mai mult un caracter sporadic.

Prin urmare, între 1939- iunie 1941, porturile Dunării maritime au fost folosite ca puncte de plecare a unor etnici evrei. Autoritățile centrale și cele portuare dunărene au încurajat acest exod în toată perioada, excepție făcând luna iulie și începutul lui august 1940 când, o dată cu securizarea Dunării, ca urmare a modificării frontierei răsăritene a României, sentimentul de insecuritate cât și creșterea antisemitismului au determinat dorința autorităților de a-i îndepărta pe evrei din zonă, pentru a preveni eventualul spionaj în favoarea Uniunii Sovietice. Evreii care s-au îndreptat spre Palestina, prin intermediul porturilor Dunării maritime, erau atât din România cât și din unele state riverane Dunării care, la un moment dat, au intrat în sfera de dominație al celui de-al treilea Reich. Evreii din aceste state coborau Dunărea cu vase fluviale până în porturile Brăila, Galați, Tulcea și Sulina, unde erau transbordați în nave maritime care luau drumul Palestinei. Vapoarele care efectuau transportul se aflau, în general, sub pavilionul unor state neutre din America de Sud, în special sub pavilion panamez. Există informații care ne îndreptățesc să considerăm că și unele nave sub pavilion grecesc, românesc sau spaniol se ocupau cu astfel de transporturi. De altfel, pavilionul nu

indica de fapt naționalitatea armatorului sau a firmei. Un asemenea caz îl constituie vaporul Sophia aparținând firmei din Brăila *M.A. Rand & Co.*, care a fost trecut sub pavilion panamez. Emigranții care urmăreau să ajungă clandestin în Palestina trebuiau să obțină întâi viză pentru unul din statele Americii de Sud, iar după aceea, erau debarcați pe litoralul palestinian. Despre navele aflate sub pavilion panamez știm că erau vechi, într-o stare șubredă și încărcate cu pasageri peste capacitatea normală. O altă problemă o constituia alcătuirea echipajului. El era format, în special, din greci, cei mai numeroși marinari din zonă, dar sunt cunoscute și măsurile luate de autoritățile române de a interzice marinarilor români îmbarcarea pe astfel de nave. Un element benefic, după părerea noastră, cel puțin pentru perioada de care ne ocupăm, o constituie preocuparea constantă a autorităților, atât portuare, cât și a celor de la București, de a impune armatorilor care se ocupau cu o asemenea afacere, asigurarea de condiții minime de viață emigranților pe nave.

Numărul de emigranți evrei care au folosit ca punct de plecare porturile Dunării maritime este dificil de precizat, dar, pentru perioada 1939-iunie 1941, el nu poate depăși câteva mii de persoane. Deși, autoritățile române au încurajat plecarea spre Palestina, statistica ieșirilor prin portul Sulina nu prevedea o rubrică a navelor care se ocupau cu astfel de transporturi. Nici analiza pe pavilioane nu ar constitui o soluție, deoarece nu există siguranța că orice vas sub pavilion panamez care a părăsit Dunărea a fost încărcat cu emigranți evrei. Posibil, principala cauză a unei astfel de secretizări a autorităților portuare de la Dunărea maritimă a fost dorința părții române de a ascunde intențiile de încurajare a emigrației clandestine în condițiile interzicerii de către autoritățile mandatare britanice din Palestina a colonizării provinciei.

NOTE

¹ Ionescu Crăciun, *Zile fierbinți în Orient*, 1988, p. 87-88. În 1918 Palestina a fost ocupată în totalitate de britanici. În acel an, în provincie, trăiau circa 56.000 de evrei dintr-un total al populației 700.000 de locuitori.

² *Ibidem*, p. 94-95. Colonizarea provinciei cu populație evreiască urma să ia sfârșit după admiterea unui număr total de 75.000 de persoane, eșalonată pe o perioadă de cinci ani. Acordul prevedea și acordarea independenței statului Palestina peste 10 ani sub conducerea unui guvern mixt.

³ *Ibidem*, p. 97.

⁴ Scurtu Ioan, Buzatu Gheorghe, *Istoria românilor în secolul XX*, București, 1999, p. 41-42.

⁵ *Ibidem*, p. 42.

⁶ Biblioteca Academiei Române. Arhiva istorică, fond XXIV, dosar nr. 3.342, f. 15-24. Memoriul nu indica Palestina ca teritoriu în care urma să se realizeze așezarea evreilor din România, Polonia sau din alte state care ar fi subscris la acest proiect. Pentru stabilirea acestuia urma să se desfășoare, potrivit autorităților române, o Conferință a puterilor interesate. Guvernul român era pregătit să prezinte un plan detaliat privind organizarea noului stat propus, modalitățile de colonizare, precum și posibilitățile de finanțare internațională a acestui plan.

⁷ Direcția Județeană a Arhivelor Galați, fond Inspectoratul Regional 3 de Navigație și Porturi, dosar nr. 51/1940-1941, f. 84.

⁸ D.J.A.G., fond Căpitania Portului Galați, dosar nr. 12/1939, f. 192.

⁹ D.J.A.G., fond Inspectoratul Regional 3 de Navigație și Porturi, dosar nr. 51/1940-1941, f. 56.

¹⁰ *Ibidem*, f. 41.

¹¹ *Ibidem*, f. 61.

¹² „Curentul“ nr. 4.287 din 20 ianuarie 1940. Articolul critica

poziția firmei *M.A. Rand & Co.* față de așa-zisa ei intenție de a constitui în trecut Societatea Anonimă. Armatorul M.A. Rand promisese sprijinirea proiectului din punct de vedere financiar. Potrivit articolului, el nu s-a ținut de cuvânt, nemaiparticipând la nici o consfătuire a celor interesați și, din cauza capitalului insuficient, proiectul a fost abandonat.

¹³ D.J.A.G., fond Inspectoratul Regional 3 de Navigație și Porturi, dosar nr. 51/1940-1941, f. 26.

¹⁴ *Ibidem*, f. 27. Sunt oferite date de la Căpitănia Portului Galați referitor la vas: pavilion panamez; construit în 1919; lungime 53,17; lățime 10,39; pescaj maxim 46 d.m; tonaj registru net 564 TR; viteza 7,5 mile/oră; căpitanul Paulo Difonso; agenția M.A. Rand.

¹⁵ *Ibidem*, f. 29. Adresa Direcțiunii Marinei Comerciale din cadrul Ministerului Aerului și Marinei cu nr. 2.959 către Inspectoratul Regional III Galați.

¹⁶ *Ibidem*, f. 30 și 35.

¹⁷ D.J.A.G., fond Căpitănia Portului Galați, dosar nr. 15/1940, f. 40.

¹⁸ *Ibidem*, f. 46.

¹⁹ D.J.A.G., fond Inspectoratul regional III de Navigație și Porturi Galați, dosar nr. 51/1940-1941, f. 36.

²⁰ *Ibidem*, f. 140.

²¹ *Ibidem*, f. 169.

²² *Ibidem*, f. 166-168.

²³ *Ibidem*, f. 178.

²⁴ Șandru Dumitru, *Mișcări de populație în România (1940-1948)*, București, 2003, p. 135. Decretul-lege din 4 octombrie 1940 interzicea evreilor să dețină proprietăți funciare rurale, cel din 17 noiembrie 1940 îi deposeda de proprietăți forestiere, cel din 4 decembrie 1940 le confisca mijloacele de transport fluviale iar la 28 martie 1941 erau lipsiți de proprietățile urbane.

²⁵ *Al doilea război mondial. Situația evreilor din România*, coord. Alesandru Dușu, Constantin Botoran, vol. I (1939-1941), 2003, p. 253-254.

²⁶ Arhiva Ministerului de Externe, fond Problema 33, vol. 17, f. 28.

²⁷ D.J.A.G., fond Căpitănia Portului Galați, dosar nr. 17/1941, f. 18-24.

Galați

7 octombrie 1939

Domnule Director

Ca urmare la cererea făcută onor, Direcțiunei Marinei Comerciale și în urma dispozițiilor d-voastră date onor, Căpităniei Portului Galați de a lua contact cu conducerea societății noastre spre a lămuri care este scopul ce-l urmărim și ce fel de pregătire profesională marinărească, cu onoare, aducem la cunoștința d-voastră următoarele.

Societatea „Noua Organizație Sionistă“ și-a propus să pregătească un număr de tineri – ce urmează să părăsească România, plecând în Palestina – pentru a-i forma în ramura marinărească.

Pentru pregătirea teoretică și practică a acestor tineri cu toate cunoștințele ce trebuie să dețină oricine se hotărăște să îmbrățișeze cariera de marinar – cerem d-voastră autorizația ca să putem deschide o mică școală a căror profesori vor fi numai persoane strict recunoscute ca marinari – în care să se facă educație marinărească a unui număr limitat de tineri evrei.

În școala aceasta se va preda teoretic despre:

Nomenclatura vaselor de diferite tipuri, noțiuni de conducere și manevrarea vaselor, teoria navei, despre capacitatea și deplasamentele vaselor, mașini, funcționarea lor, a cârmei și a celorlalte aparate auxiliare la bord, cunoștințe practice, noțiuni de matelaj, noduri etc.

Canotaj, conducere de șalupe, bărci cu rame și cu vele, acostări, plecări, mersuri, manevre în general. Înot. Regulamentul pentru prevenirea abordajului, drept maritim comercial, drept instituțional etc.

După cum am menționat în prima petiție adresată d-

voastră, Societatea noastră posedă autorizația onor Ministerului de Interne no. 51.333 din 27 iulie 1939, respectiv a Direcțiunii Generale a Polițiilor din București către Siguranța Galați, prin care se aproba funcționarea centrului de pregătire marinărească și nu mai rămâne decât ca d-voastră să binevoiți a ne da cuvenita aprobare a acestei școli pentru a începe imediat cursurile ei.

Acest curs nu va avea nici un caracter oficial și nu va da absolvenților ei nici un drept față de autoritățile românești.

Primiți vă rugăm, Domnule Director, expresia deosebite noastre stime.

Președinte,

Domniei sale, Domnului Director al Marinei Comerciale,
București

(D.J.A.N. Galați, fond Căpitănia Portului Galați, dosar nr. 12/1939, f. 192)

*

*

*

Confidențial personal
România
Direcțiunea Marinei Comerciale
Căpitănia Portului Tulcea
No. 42 din 16 octombrie 1940

Onor

Direcțiunea Marinei Comerciale

Obiect: observațiuni la tranzitul de evrei făcut prin portul Tulcea.

1. Vasele: Sunt toate de construcție foarte veche, care nu mai prezintă deplină siguranță. Prin expertizele făcute la Pireu și verificările făcute de autoritățile noastre s-a pus un număr de pasageri prea mare față de capacitatea lor de transport. Pasagerii prea înghesuți nu aveau aproape pe unde să se miște. Nu ar trebui să se permită să se transporte pasageri cât este trecut pe certificatele lor de naționalitate căci am impresia că aceste certificate sunt date de complezență, cu

toate că emană de la un consulat, cum este cel panamez din Pireu. În afară că pe certificatele vaselor au fost trecute că pot transporta pasageri peste capacitatea lor de transport, au venit din Germania un plus de 200 pasageri ce am fost nevoiți să-i îmbarcăm pe cele 3 vase care au fost în port.

2. Echipajele: Dificultatea cea mai mare a fost întâmpinată însă din cauza recrutării echipajelor. Când a sosit transportul de emigranți din Germania, vasele aveau următorul echipaj: Atlantic 13 persoane, Pacific 9 persoane și Milos, fost Canisbay, 4 persoane. Dintre acestea nu au plecat cu vasele decât 4 de la Atlantic, 3 de la Pacific și nici una de la Milos, restul s-au debarcat pentru repatriere. Pentru formarea echipajelor s-au adus marinari din Grecia cu vasul Rosita, tot sub pavilion panamez. Marinarii când au ajuns în Tulcea au refuzat să se mai îmbarce sub diferite pretexte. Ei primiseră însă în Grecia o parte din salarii și, cu toate că au refuzat să se îmbarce, știau că în Grecia nu vor fi reclamați, fiindcă statul grecesc nu permite să se facă transporturi cu echipaje grecești și de acest lucru au căutat să profite. Tratativile armatorilor cu echipajele au durat până în ziua plecării și nici atunci nu erau siguri de toți. Trei din cei angajați în ziua plecării au dispărut și au venit după plecarea vaselor, iar comandantul de pe Milos s-a debarcat în ziua plecării cu câteva ore înainte de plecarea vaselor. Pentru a ilustra cu ce gânduri au venit marinarii din Grecia redau răspunsul dat unei persoane din Tulcea la întrebarea adresată unui marinar de ce nu se îmbarcă dacă a venit pentru acest lucru:

„Eu nu am venit în România să mă îmbarc pe un vas ce ar putea pleca cu evrei, însă, am crezut că, vasele au dificultăți în țară și vor mai sta câteva luni, în care timp voi încasa leafa iar când va fi să plec să cer debarcarea“. Aceștia sunt oamenii ce se învârtesc în jurul acestor vase, sunt oameni pe care nu se poate pune bazele niciodată.

Echipajele au fost completate până în ultima oră a plecării. Pe cei angajați a trebuit cu o zi înainte să-i ținem la bord ca să nu se răzgândească și să nu plece cum s-a întâmplat cu trei marinari ce nu s-au mai prezentat la bordul vaselor, iar comandantul de pe vasul Milos, cu câteva ore înainte de plecare, nu a mai vrut să se îmbarce și a fost înlocuit. Din cauza aceasta nici rolurile de echipaj nu puteau fi făcute și încheiate decât înainte de plecarea vaselor. Comandanții vaselor au

făcut cereri să încheie rolurile de echipaj la Tulcea, fiindcă nu au consulul panamez în Dunăre, plecat în Grecia. După felul cum s-au angajat echipajele și cinstea lor, pentru ușurința noastră nu este deloc practic să se mai aștepte vasul cu echipajele pe ele 2-3 zile până s-ar duce la consulat să-i facă viza de echipaj, căci, în acest timp, s-ar descompleta și, iarăși, ar trebui din nou să se ducă cu alte angajări de echipaj la același consul. Dacă nu așa fi procedat, cum am arătat mai sus, de a consemna echipajul la bord și de a încheia rolul de echipaj la Tulcea în ultimul moment, nici astăzi nu ar fi plecate din port aceste vase.

Din cauza celor arătate mai sus, nu ar mai trebui să se permită tranzitul de evrei prin porturile românești, să fie îndreptate prin Bulgaria sau printr-un port din Adriatica, căci, după felul cum se fac transporturile cu vase foarte vechi și echipaje de strânsură, autoritățile românești își iau o mare răspundere, sau, dacă se permite în continuare, să se ia următoarele măsuri:

a) vasele să fie expertizate înainte spre a se determina capacitatea de transport și buna lor stare;

b) înainte de a permite intrarea în țară a emigranților, autoritățile românești să se convingă că:

1. vasele sunt complet amenajate;
2. că au echipaje complete la bord și cu declarațiuni că vor merge oriunde se va duce vasul și că nu vor mai cere debarcarea;
3. că au combustibilul la bord și provizia de apă dulce;
4. că alimentele pentru drum sunt la bord și că vasul nu va mai aștepta să fie aduse după îmbarcarea emigranților. Fac această propunere, din cauză că, în timpul acesta de criză alimentele se găsesc foarte greu.

c) pentru ca cei ce se ocupă cu aceste transporturi de emigranți să se țină de angajamentele luate să depună o cauțiune, cât de mare posibil, care să fie confiscată dacă vasele nu pleacă la timp.

d) această garanție să fie depusă și de persoanele care se ocupă cu achiziționarea de vase și angajarea de echipaje, căci toate încurcăturile provin din cauza vaselor și echipajelor.

Fac aceste propuneri fiindcă m-am lovit de foarte multe dificultăți și orice s-ar întâmpla Căpitania de port unde se face transbordul va fi în primul rând vinovată de orice s-ar întâmpla. Pentru

a arăta ce fel de vase au fost aduse dau exemplul vasului Atlantic care la plecare, din cauză că manevra foarte greu și nu asculta de cârmă, a intrat cu prova pe mal când a făcut cotul din fața farului de la stânci. Acest vas a fost scos de pe mal cu mașinile sale și o milă mai jos iarăși era să se pună pe uscat din cauza cărmei. A trebuit să fie luat un remorcher ca să fie condus până la Sulina. Vasul Milos era bun pentru transportat mărfuri dar nu pasageri, căci era foarte sensibil la orice mișcare de greutate dintr-un bord în altul, ori pasagerul este o marfă foarte mișcătoare. Am cerut să se facă expertize la aceste vase din cauza că ele nu au la bord decât un act de naționalitate, nu au acte de bună stare de navigabilitate. În această stare este și vasul Rosita care a venit în țară la 1 octombrie, tot pentru transport de evrei și care actualmente s-a dus la Galați pentru combustibil și amenajări.

Căpitanul Portului Tulcea

Căpitan Florea Mihăilescu

(D.J.A.N. Galați, fond Inspectoratul Regional 3 de Navigație și Porturi, dosar nr. 51/1940, f. 166-168)

*

*   *

România

Ministerul Aerului și Marinei
Direcțiunea Marinei Comerciale
Nr. 1379 din 11 februarie 1941

Căpitaniei Portului Galați

Se trimit alăturat **„Instrucțiunile referitoare la transporturile de emigranți pe vase mari“**.

Până la noi dispozițiuni, aceste instrucțiuni rămân în vigoare și vor fi aplicate întocmai.

Directorul Marinei Comerciale
Contra Amiral Adjutant N. Păiș

Șeful Serviciului
Virgil Ionescu

Instrucțiuni referitoare la transporturile de emigranți pe vase de mare

Titlul I

Dispozițiuni administrative

Art. 1. Vasele amenajate pentru transporturile de emigranți vor fi de preferință, pentru lungi călătorii, vase de pasageri sau mărfuri de cel puțin 3.000 de tone deplasament. Se va putea amenaja însă, pentru călătorii de scurtă durată – de nu mai mult de 100 ore – și vase de mărfuri de cel puțin 1.000 tone deplasament.

Art. 2. Armatorul sau căpitanul unui vapor afectat transportului de emigranți, trebuie să înștiințeze de armarea vasului și de data plecării pe căpitanul de port și poliția de frontieră.

Art. 3. Căpitanul sau armatorul va trebui să trimită cu 24 ore înainte de plecare, poliției de frontieră, limita exactă a călătoriilor emigranți ce trebuie să transporte, cu indicarea etății, sexului, naționalității și destinației fiecăruia din ei.

Dacă după trimiterea acestei liste se prezintă și alți emigranți pentru îmbarcare, căpitanul sau armatorul va adresa poliției de frontieră atâtea liste suplimentare câte vor fi necesare, redactate în modul mai sus arătat.

Lista primitivă, precum și listele suplimentare de pe care câte o copie va fi anexată la actele bordului vor fi definitiv vizate și semnate în momentul plecării de către poliția de frontieră și de căpitan sau armator. După încheierea acestor liste definitive și înainte ca vasul să iasă din port, se va face un apel al emigranților și nici un nou emigrant nu va putea fi admis la bordul vasului.

Art. 4 Dacă vasul nu părăsește portul în ziua fixată de contractul agenției responsabile, el va fi ținut să plătească fiecărui emigrant o indemnizație a cărei valoare se fixează la 80 lei pe zi.

Titlul II

Siguranța navigației

Art. 5. Înainte de plecare și imediat după terminarea lucrărilor de amenajare, vasul va fi vizitat de un expert oficial al Căpitaniei Portului, pentru a constata dacă vasul posedă în regulă

certIFICATELE DE SIGURANȚĂ ÎN NAVIGAȚIE, DE RADIO-TELEGRAFIE ȘI DE LINII DE ÎNCĂRCARE. ÎN CAZ CONTRAR VA PROCEDA LA VIZITELE NECESARE PENTRU A EMANA CERTIFICATELE CE NU SUNT ÎN REGULĂ. EL VA VIZITA DE ASEMENEA ȘI AMENAJAMENTELE SPECIALE FĂCUTE PENTRU TRANSPORTUL DE EMIGRANȚI SPRE A CONSTATA DACĂ ELE SUNT CONFORME CU PRESCRIȚIILE DE LA TITLUL III.

Titlul III

Amenajamente și igiena

Art. 6. În caz când vasul afectat transportului de emigranți este un vas de călători, se atribuie pentru fiecare emigrant:

1. un metru treizeci de dcm², dacă înălțimea punții este de 2,28 m, sau mai mult.

2. un metru treizeci și trei de dcm², dacă înălțimea punții este de 1,83 m, sau mai mult.

3. un metru patruzeci și nouă de dcm², dacă înălțimea punții este de 1,65 m sau mai mult.

Copiii mai mici de un an nu vor fi numărați în calculul numărului de călători la bord și doi copii de mai mult de un an și mai puțin de 8 ani, vor fi numărați drept un călător.

Amenajamentele referitoare la acest caz trebuie să corespundă prescripțiilor din „Instrucțiunile pentru siguranța vaselor de comerț maritime pe mare“.

Art. 7. În caz când vasul destinat transportului e un vas de mărfuri, se va amenaja paturi comune. Emigranții nu vor putea fi instalați într-o interpunte inferioară aceleia care este situată imediat sub linia de încărcare maximă.

Localurile afectate pentru dormit vor fi separate de compartimentele vecine neafectate călătorilor prin pereți de lemn sau de tablă.

Obiectele de pat vor fi în fiecare zi expuse la aer sau pe punte, când timpul permite.

În orice local de dormit al emigranților de interpunte numărul maximal al persoanelor ce pot fi admise în el va fi afișat.

Localurile vor fi împărțite în compartimente prin pereți de lemn sau de tablă.

Fiecare din aceste localuri trebuie să aibă un volum de aer de cel puțin 3 m³ și o suprafață orizontală de 1,5 m², de persoană. În

calculul acestui volum de aer paturile și obiectele de pat precum și mobilierul nu vor fi deduse.

În general, localul din pupă va fi destinat fetelor și femeilor, acel din mijloc familiilor și cel din provă bărbaților.

Scările de acces în aceste localuri de interpunte vor fi comode, având cel puțin 75 cm lățime și vor fi prevăzute cu balustrade de siguranță. Ele nu vor fi în nici un caz de genul „scărilor de pisică“ sau similare acestora.

Art. 8. Toate localurile de interpunte destinate emigranților vor fi convenabil luminate ziua și noaptea. Dacă nu e posibil de a-l asigura ziua prin lumină naturală, localurile vor fi luminate în mod exclusiv cu lămpi electrice.

Dispozitivele prevăzute pentru aerisirea acestor localuri, vor fi astfel ca aceasta să fie asigurată în toate circumstanțele. Toate localurile afectate locuinței de interpunte vor fi prevăzute cu două trombe, cel puțin, așezate la cele două extremități și destinate una pentru aspirarea aerului proaspăt și cealaltă pentru evacuarea aerului viciat.

Art. 9. Localurile de dormit vor fi prevăzute cu aparate de încălzit.

Art. 10. Latrinele destinate emigranților de interpunte vor fi adăpostite contra intemperiilor și contra mării și prevăzute cu rezemătoare convenabil dispuse.

Cabinete distincte vor fi rezervate femeilor. Acele prevăzute bărbaților vor fi prevăzute cu urinoare.

Cabinetele bărbaților ca și acelea ale femeilor pot comporta un colector comun și mai multe locuri. În acest de pe urmă caz, locurile vor fi separate unele de altele prin pereți de tablă de cel puțin 1 m înălțime. Un paravan, dacă e posibil de tablă, va fi așezat înaintea fiecărui compartiment.

Numărul minim de localuri este de două, dacă vasul nu transportă mai mult de 100 de emigranți. Va exista un loc suplimentar de fiecare grup de 75 călători în plus.

Un curent de apă, putând funcționa în orice moment, va fi stabilit în toate latrinele.

Art. 11. Este interzis de a încărca, la bordul vasului de călători sau de marfă afectat transportului de emigranți, orice marfă ce

va fi recunoscută periculoasă sau insalubră și între altele: caii, vitele, pulbere de pușcă, vitriol, piei crude, produse chimice inflamabile, brânzeturi, afară de cele dure care nu emană miros.

Dacă vasul as fost utilizat anterior la transporturi de vite sau de materii ce degajă miros rău, în localurile ce vor fi afectate emigranților, aceste localuri trebuiesc să fie curățate complet și dezinfectate înainte de îmbarcarea călătorilor.

Art. 12. Fie că hrana emigranților e preparată pe vapor, fie că emigranții în călătorii de scurtă durată, își au fiecare hrană rece, calitățile, cantitățile și speciile de provizii cu care vaporul sau emigranții vor trebui să se aprovizioneze, vor fi verificate și fixate pentru fiecare destinație de comisarul emigrației.

Art. 13. Pe orice vas destinat a efectua călătorii de mai mult de 100 ore, și care îmbarcă mai mult de 100 persoane (inclusiv personalul bordului), trebuie să fie instalată o infirmerie.

Această infirmerie va fi așezată într-un loc convenabil, luminată și aerisită, fie pe punte, fie în prima interpunte. Ea va fi izolată pe cât de complet posibil de localurile ocupate de echipaj și de călători. Infirmeria va fi împărțită în două compartimente afectate unul pentru bărbați, altul pentru femei. Ea va cuprinde cel puțin un pat pentru 40 persoane.

Vor fi anexate infirmeriei:

1. o farmacie putând servi și de sală de operații.
2. o sală de baie.
3. o latrină.
4. o cameră de izolare cuprinzând un sfert din numărul de paturi impuse infirmeriei.

pentru conformitate
Virgil Ionescu

(D.J.A.N. Galați, fond Căpitania Portului Galați, dosar nr. 17/1941, f. 18-24.)

ROLUL INTELECTUALILOR EVREI ÎN EUROPA EST-CENTRALĂ PORNIND DE LA EXEMPLUL BUCOVINEI

Mariana HAUSLEITNER

Evreii care au trăit la întretăierea Europei de Est cu cea Centrală au jucat un rol deosebit în viața socială, distingându-se de cel exercitat de evreii din Europa de Vest. Cu cât o societate era mai dezvoltată cu atât mai repede începea procesul de integrare al evreilor. Prin acordarea de drepturi egale, fapt ce a fost pus în aplicare în Franța încă din anul 1789, evreii s-au putut afirma treptat, în aproape toate profesiile. Având în vedere accesul lor timpuriu la sistemul educațional, aceștia vorbeau franceza, iar ceea ce-i separa de restul populației era doar un ansamblu de datini și obiceiuri confesionale. Spre deosebire de aceștia, evreii aparținând comunităților est-europene, care la începutul secolului al XX-lea erau în proporție de peste 70% încă rurale, se distingeau de populația majoritară și prin modul de viață preponderent citadin. Aceștia au jucat un rol important în transferul de mărfuri noi și de meșteșuguri. În afară de influența lor în procesul de modernizare, evreii au adus un aport marcant și în dezvoltarea culturală a Bucovinei.

În cele ce urmează voi încerca să demonstrez cum au ajuns evreii din Bucovina să devină în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea importanți reprezentanți ai culturii. Cum au devenit evreii vorbitori de limbă idiș reprezentanți ai culturii de limbă germană? În continuare voi analiza motivele pentru care aceștia nu au început să se orienteze după primul război mondial spre cultura românească, iar în încheiere voi schița poziția cercetătorilor despre relațiile inter-etnice din Bucovina.

Evreii bucovineni ca reprezentanți ai culturii și ai modernizării

Până în secolul al XVIII-lea, în principatul Moldovei au existat puțini evrei, de abia în secolul al XIX-lea numărul imigranților

a început să crească constant. În Moldova românească și în Basarabia ce devenise încă din anul 1812 parte a Imperiului Rusesc, autoritățile statale au încercat începând cu anii '80 ai secolului al XIX-lea să îngreuneze prin legi speciale stabilirea evreilor în teritoriul respectiv¹. De asemenea și în Bucovina ce fusese separată de ținutul moldovenesc în anul 1775, autoritățile austriece au urmărit sosirea numeroșilor evrei din Galiția, la început cu o mare suspiciune. Când însă s-a dovedit că produsele agricole ale regiunii au putut fi prelucrate și comercializate din inițiativa evreilor, situația lor a început să se îmbunătățească treptat. Ca urmare a decretului emis în 1781 de către Iosef al II-lea privitor la situația evreilor, autoritățile militare au primit sarcina de a le mijloci acestora o existență prin agricultură². „Codul Civil Iosefin“ (1786) le-a asigurat evreilor un tratament egal în fața justiției. În 1789 a intrat în vigoare decretul ce reglementa situația evreilor din Galiția și din Bucovina prin care le erau acordate evreilor dreptul de liberă alegere a profesiilor și permisiunea de arendare a unor suprafețe agricole. Și pentru că în ținuturile vecine nu se întâmpla așa ceva, numeroși evrei au ales să se strămute în Bucovina. Un alt motiv l-a constituit faptul că întreaga populație a Bucovinei fusese dispensată de așa-zisa recrutare generală până în anul 1830. Cei treizeci de ani de scutire de impozite ce-i erau acordați fiecărui colonist au acționat în aceeași măsură ca un magnet. Între 1812 și 1816, din cauza imigrării ce luase o mare amploare, ia ființă o instanță de control de la care era necesară solicitarea unui „Duldungsschein“ („permis de tolerare“)³. În timpul Revoluției de la 1848/49 diverse forțe au cerut ca toate legile speciale cu referire la evrei să fie anulate. La acest lucru s-a ajuns în anul 1867 o dată cu intrarea în vigoare a noii constituții. Ca urmare a contribuției ridicate la sistemul de impozite și al inițiativelor lor în domeniul agricol, evreii au devenit un factor de modernizare semnificativ în Bucovina. După ce autoritățile austriece au recunoscut importanța evreilor, aceștia nu le-au mai pus nici un fel de piedici imigranților evrei din Galiția.

Procentul evreilor din populația majoritară a crescut de la 3,8% (1850) la 11,8% (1880) până la 12,9% (1910). Aproximativ o jumătate din cei 102.919 de evrei (1910) trăia în capitala Cernăuți, cu un procent de 32%. Și în alte orașe aceștia erau bine reprezentați. Cernăuțiul a avut între 1905 și 1908, cât și între 1913/14 un primar de

origine evreiască. În timp ce evreii din orașe se orientau către cultura germano-austriacă, cei din orașelele mai mici rămâneau credincioși încă vieții tradiționale⁴. În anul 1910, 48,4% din populația Cernăuțului declara ca limbă de comunicare germană, 17,9% ruteana (adică limba ucraineană), 17,45% polona, 15,7% româna, restul împărțindu-se în grupe mai mici⁵.

Anularea tuturor îngrădirilor juridice și democratizarea structurilor statale s-au constituit ca urmare a presiunii politice din teritoriile mult mai dezvoltate ale jumătății vestice din Imperiul Habsburgic. Acest fapt a putut fi remarcat în special vizavi de introducerea dreptului de vot general pentru Consiliul de stat în anul 1907 pentru care au pledat organizațiile cehe și social-democrații. Evreii din Cernăuți îl trimiseseră încă din 1897 pe Dr. Benno Straucher în Consiliul de stat, unde împreună cu deputați din Galiția a pus bazele Clubului Evreiesc. La nivel teritorial s-a negociat între anii 1910-1911 pentru o lărgire a dreptului de vot, fapt ce a dus la o reprezentare echilibrată a tuturor grupurilor etnice. Planul unei reprezentări electorale separate a evreilor fusese de fapt respins de autoritățile centrale de la Viena, totuși la nivel teritorial germanii și evreii s-au pus de acord în legătură cu o împărțire corespunzătoare a mandatelor din curia comună⁶.

Datorită posibilității de a se dezvolta liber, evreii din Bucovina deveneau alături de germani cea mai loială grupare etnică de pe lângă Casa Imperială, contribuind la propagarea culturii germane. Aceștia aveau acces nestingerit la învățământul de stat, aculturația la limba germană dominantă în acest sector producându-se rapid. La Școala Comercială ei se constituiau într-un procent de 90% din numărul total al gimnazianților. Cât privește Universitatea din Cernăuți, înființată în 1875, evreii erau aici în proporție de 39% (1913) foarte puternic reprezentanți⁷. Absolvenții ajungeau să ocupe în mod progresiv poziții importante în instanțele judecătorești și în administrație – cariere ce nu le erau accesibile românilor până la încetățenirea generală din 1923. Evreii dețineau funcții de conducere în comerț, afirmându-se și ca întreprinzători (fabrici de bere, fabrici de zahăr, în industria textilă, fabrici de mobilă). Aceștia erau proprietarii multor tipografii ori lucrau ca jurnaliști la ziare de limbă germană. Majoritatea evreilor aparținea clasei mijlocii: meșteșugari, proprietari de prăvălii și meseriile liberale. Existau și numeroși muncitori

calificați care erau organizați în corporații⁸. Unii evrei activau ca latifundiari ori ca arendași, lucrând cu metode moderne pentru export. Administratorii aceluși „Religionsfond“ (fond bisericesc) al cultului greco-ortodox și care însuma o treime din suprafețele arabile și forestiere, îi preferau pe marii arendași de origine evreiască tocmai pentru faptul că aceștia puteau plăti arenzei mai mari datorită metodelor lor moderne de a valorifica aceste terenuri. Asta a dus adeseori la situații tensionate cu țărani care nu puteau arenda terenuri. Cu toate acestea, până la dezmembrarea Imperiului Habsburgic nu s-au semnalat acte de violență.

Datorită faptului că orășenii de origine germană reprezentau o proporție relativ scăzută, extinderea instituțiilor culturale putea fi desăvârșită doar printr-o cooperare strânsă între germani și evrei⁹. Desigur că majoritatea evreilor vorbeau în sânul familiei idiș, însă recensămintele nu recunoșteau oficial idișul. De altfel, o activitate publicistică în această limbă poate fi caracterizată ca restrânsă. Când Avram Goldfaden editează în 1876 în Cernăuți ziarul în limba idiș: „Dos Bukowiner Israelitische Volksblatt“, găsește prea puțini cititori. De aceea începe să se intereseze pentru cititorii din Iași. Acolo îi întâlnește pe „Broder Sänger“ și înființează primul teatru idiș alături de care devine cunoscut¹⁰.

Deoarece aveau posibilitatea de a se integra în societate, părinții evrei din Bucovina doreau să le ofere copiilor lor o educație în limba germană. Prin urmare, unii evrei au sprijinit înființarea unei Universități în Cernăuți cu limba de predare germană. La ridicarea Teatrului Orășenesc din Cernăuți s-au implicat și evrei. Lucrările de construcție au fost începute în anul 1877¹¹. Aceeași cooperare a existat și în societățile muzicale ori în unele asociații filantropice. Totuși în anii '80 s-au constituit primele asociații naționale, fiecare etnie începând să desfășoare de atunci proiecte exclusive. După ce s-au înființat asociații studențești românești și rutene, au apărut în anii '90 și organizații evreiești și germane separate. Ca urmare a inițiativei unor studenți și profesori de la Universitatea din Cernăuți, în anul 1897 se puneau bazele așa-numitului „Verein christlicher Deutscher“ (Asociația Germanilor Creștini) care, puțin după sfârșitul secolului al XIX-lea, propaga înființarea de asociații germane cu scopul explicit de a înăbuși astfel influența evreilor în domeniul economic¹².

Până în anii '90 ai secolului al XIX-lea evrei și germani cooperaseră în Partidul Liberal German, apoi evreii aculturați secular încep prin a-și căuta o nouă patrie politică. Majoritatea evreilor simpatiza cu unul dintre cele două partide sioniste ce rivalizau între ele. Gruparea din jurul lui Benno Straucher încerca să asigure interesele evreilor bucovineni prin înțelegeri cu partidele celorlalte etnii. Adepții celeilalte grupări insistau asupra autonomiei lor, făcând propagandă pentru Palestina. Liderii săi Mayer Ebner și Philipp Menczel i-au reprezentat pe aceștia la Congresul internațional al sioniștilor din anul 1897 în Basel și din anul 1900 în Londra¹³.

În timp ce sioniștii promovau limba ebraică în asociațiile lor culturale, alți intelectuali se implicau în dezvoltarea idișului ca limbă literară. Cei mai importanți promotori ai idișului au fost în Bucovina social-democrații care încercau să-și atragă electorii prin intermediul limbajului lor familiar.

Liderii vienezi ai social-democrațiilor s-au arătat sceptici față de idișiți. Teoreticianul partidului Otto Bauer pornea atunci de la premisa că procesul de industrializare va anula treptat toate particularitățile lingvistice. Bauer respingea cererile socialiștilor evrei cu privire la înființarea unor școli cu predare în limba idiș, argumentând că astfel s-ar întârzia procesul de asimilare și că evreii vor rămâne departe de lupta de clasă comună¹⁴. Adepții idișului făceau dimpotrivă referire la dezvoltarea în sens invers a unor regiuni marginase, slab dezvoltate ale Imperiului Habsburgic. David Balakan sublinia într-o broșură publicată la Cernăuți faptul că procesul de industrializare din Est ar avea alte urmări pentru evrei decât pentru cei din Europa de Vest. În opinia sa, unii meșteșugari evrei puteau comunica cu țărani, cumpărători ai produselor lor, în limba celor din urmă, însă cei mai mulți lucrau la întreprinzători evrei pentru a putea ține Șabatul. Astfel ei erau izolați de ceilalți muncitori, stăpânind rareori limba țării, iar ca urmare trebuia să li te adresezi în idiș¹⁵.

La alegerile parlamentare din 1907 s-a dovedit că atutul principal al social-democrației bucovinene era tocmai caracterul său multinațional. Dacă până atunci fuseseră aleși în Cernăuți mereu doar reprezentanți ai germanilor ori ai evreilor, de data asta George Grigorovici, secretarul român al social-democrațiilor, obține mandatul. Acesta putea să li se adreseze alegătorilor în limbile română,

ucraineană și germană. Soția sa, Tatjana, originară din Rusia, o sociologă talentată, a preluat partea de agitație a vorbitorilor de limbă idiș¹⁶.

Conducera centrală de la Viena nu i-a mai pus acesteia nici un fel de piedici după succesele repurtate în agitarea populației vorbitoare de idiș. Socialistul român George Grigorovici a fost reales în repetate rânduri ca deputat. Începând din anul 1907 social-democrația era constituită din cinci fracțiuni autonome, cea a evreilor, germanilor, românilor, ucrainenilor și a polonezilor, fiecare dintre aceștia dispunând ei înșiși asupra formei activității lor culturale. Frațiunea evreiască acționa într-o stânsă cooperare cu socialiștii evrei din Galiția, limba de comunicare fiind idișul. S-au stabilit contacte și cu organizații ale Uniunii Muncitorești a Evreilor din Rusia și cu social-democrații evrei din România¹⁷.

Un imbold deosebit l-au primit idișiștii prin organizarea în 1908 a primei Conferințe de la Cernăuți, având în centru diverse aspecte vizavi de limba idiș.

Intelectuali marcanți din Imperiul Habsburgic și din Rusia precum Sholem Asch, Nathan Birnbaum, Esther Frumkin, Abraham Reisin și alții iau parte la această conferință. Scriitorul Isaak Leib Peretz a cerut atunci încetarea aceluși „Kulturkampf” zadarnic și nereproductiv dintre promotorii învățământului în limba ebraică și susținătorii educației în limba idiș¹⁸. Unul dintre organizatorii conferinței, avocatul Max Diamant a încercat în 1909 să impună idișul în mod oficial ca „limbă uzitată în țară”. Acesta a cerut înființarea unei asociații de orientare idiș cu rol demonstrativ, însă Ministerul de Interne de la Viena a refuzat soluționarea petiției. Ca urmare, Diamant a făcut o plângere la Curtea de Casație, argumentând că idișul și nu germana ar fi limba maternă a evreilor răsăriteni. Cu toate acestea judecătorii îi considerau pe evrei doar ca o grupare religioasă și nu ca pe un „Volksstamm” (grup etnic), iar asta era explicabil prin faptul că nu toți evreii vorbeau idiș, de aceea idișul nu putea trece ca limbă națională, ci doar ca un „dialect cu caracter local”¹⁹. Beneficiind de o rețea de legături transnaționale, idișiștii din Bucovina devin din ce în ce mai activi. La recensământul din 1910 aceștia cereau ca idișul să fie înregistrat printre limbile de comunicare din Bucovina. Cu toate că pentru asta s-a implicat o largă coaliție formată din social-democrați,

sioniști aparținând organizației Poale Zion și din forțe burgheze, autoritățile vieneze au respins acest demers. Mica organizație Poale Zion își recruta membrii încă din anul 1904 tot din rândurile meșteșugarilor și ale muncitorilor, fiind condusă de Berl Locker. Spre deosebire de social-democrați, organizația promova soluționarea de durată a problemelor sociale ale evreilor prin emigrarea în masă în Palestina²⁰.

Datorită faptului că numeroși evrei aveau studii și că economia Bucovinei nu putea să-i înglobeze pe toți, s-a constituit un proletariat academic în permanentă creștere. Cei mai mulți țărani erau prea săraci pentru a putea plăti serviciile medicilor, avocaților ori ale farmaciștilor. Drept urmare, un număr tot mai mare de tineri evrei își îndreaptă atenția către Palestina ori către America. Socialistul Jakob Pistiner remarcă în anul 1916 faptul că nu toți evreii își puteau găsi în Est o slujbă în domeniul învățământului, în meseriile liberale ori în industria meșteșugărească. Doar în cazul în care industrializarea ar fi înregistrat acolo progrese mai rapide decât proletarizarea țăranilor, atunci li s-ar fi deschis evreilor o perspectivă²¹.

Poziția evreilor bucovineni vizavi de românizare

Anexarea Bucovinei la România în noiembrie 1918 le-a oferit multor evrei speranța unei îmbunătățiri a perspectivei economice: fosta provincie austro-ungară nu mai reprezenta atunci doar o regiune marginașă și mai puțin dezvoltată a Imperiului Habsburgic, ci o regiune cu numeroase contacte economice stabilite în întreaga Europă Est-Centrală și cu o infrastructură la fel de bună, comparabilă țărilor din zona respectivă. Totuși, noua elită românească care venise la putere în Bucovina nu a dorit să profite de aceste avantaje, ci și-a propus să realizeze mai degrabă o adaptare forțată la condițiile din Vechiul Regat. Relațiile comerciale încep să fie orientate în mod exclusiv către București, deși aprovizionarea cu produse agrare era acolo suficientă. Drept urmare, acest proces de reorientare a relațiilor comerciale s-a produs destul de lent, cu toate că noua elită a putut să-și impună ideile într-un ritm rapid în domeniul administrației. Interesele guvernului de la București vor fi reprezentate începând din

anul 1919 de către Ion Nistor, acesta pledând pentru desființarea consiliilor locale ale populației conlocuitoare de altă origine decât cea română. Începând din anul 1920 dispar și secretarii de stat pentru regiunile nou anexate²². Aparatul administrativ este înnoit prin introducerea rapidă a limbii române ca singura limbă oficial recunoscută, iar funcționarii care nu stăpâneau româna au fost concediați. De asemenea, și numeroși evrei s-au aflat printre aceștia. Măsura respectivă era argumentată prin faptul necesității ștergerii urmelor celor 143 de ani de dominație austriacă. În anul 1920 se decide introducerea limbii române ca limbă obligatorie de predare în cadrul renumitei Universități care până atunci reunise profesori din întregul Imperiu habsburgic. Din totalul celor 35 de profesori, un număr de 31 dintre aceștia părăsesc Cernăuțiul, fiind înlocuiți în mare parte cu profesori de gimnaziu de origine română. Spre deosebire de vremurile dominației austriece, din acel moment nici un evreu nu a mai predat la Universitate²³.

Populația Bucovinei consta în proporție de 64% din cetățeni de o altă naționalitate decât cea română, de aceea a existat o rezistență atât de puternică împotriva românizării forțate. Reprezentanții confederațiilor evreilor, ale ucrainenilor, germanilor și polonezilor au luptat în anii '20 pentru menținerea în funcțiune a școlilor lor, a asociațiilor culturale și a corporațiilor lor.

În ianuarie 1919 autoritățile au răspuns dorinței Consiliului Popular Evreiesc de a separa în Cernăuți elevii de gimnaziu de origine evreiască de cei germani. Drept urmare, la Liceul Nr. 3 limba de predare devenea ebraica în loc de germană. Idișul era o materie opțională. Datorită faptului că era vorba de o școală de stat, intervențiile autorităților devin tot mai evidente. Se introduce obligativitatea predării a tot mai multor materii în limba română²⁴. La școlile generale de stat din alte localități sunt angajați și profesori români. După dizolvarea Consiliului Popular în decembrie 1919, reprezentanții evreilor adoptă atitudini diverse vizavi de tendințele tot mai accentuate ale procesului de românizare. Cele trei poziții reprezentante începând cu anul 1920 corespundeau diferitelor curente politice.

1) Jakob Straucher care activase încă din 1897 ca deputat în Consiliul de Stat de la Viena, insistând pe importanța procesului de asimilare la cultura germană pe atunci dominantă, pleda acum pentru

învățarea de către evrei a noii limbi oficiale pentru a se putea integra în noul stat. Între anii 1920 și 1926 îl regăsim pe listele Partidului Național Liberal și ale Partidului Popular, fiind unul dintre reprezentanții acestora în Parlament. În aceeași perioadă este instituit de către Guvern ca administrator al Comunității Evreilor din Cernăuți²⁵.

2) Cercurile sioniste din jurul lui Mayer Ebner care pledau pentru introducerea în școli a limbii ebraice ca limbă de predare l-au criticat aspru pe Straucher. În perioada de tranziție aceștia susțineau ca accesul la școlile de limbă germană să le fie permis în continuare copiilor lor. În perioada interbelică, îndeosebi în familiile cu o situație socială mai bună se vorbea germana. Acolo se citeau și cele trei cotidiene germane din Cernăuți ce erau în marea lor majoritate editate de către jurnaliști evrei. De asemenea, numeroși susținători ai sioniștilor nu cunoșteau ebraica, astfel că între anii 1919 și 1938 apărea „Ostjüdische Zeitung“ editat în limba germană de către Mayer Ebner.

3) La început sioniștii au combătut puternic cea de-a treia poziție care susținea înființarea de școli cu predare în limba idiș. Totuși nici poziția sioniștilor și nici cea a idișiștilor nu s-a impus în școlile generale de stat.

Învățământul în limba germană sau în ebraică exista doar în școlile private. În anul 1925 ministrul de atunci al învățământului a vrut să constrângă până și școlile private să predea în limba română. În acel moment susținătorii lui Ebner și idișiștii cad de comun acord asupra faptului că nu statul, ci părinții trebuie să decidă limba de predare. Împreună cu reprezentanți ai populației de altă origine decât cea română din Basarabia și Transilvania, aceștia reușesc ca măcar o parte din materii să poată fi predată în limba maternă. Însă examenul final se desfășura sub conducerea unei comisii externe, în limba română. Acest fapt a reprezentat pentru toți elevii de altă origine decât cea română o adevărată problemă, totuși doar gimnaziianții evrei au luat la întrebări un examinator care nu le-a permis unui număr însemnat de evrei să promoveze. Și pentru că s-a ajuns la o dispută violentă, cinci elevi au fost arestați. La proces, un student susținător al extremei drepte l-a împușcat pe acuzatul David Falik. Ministrul de Interne, Octavian Goga, l-a elogiât pe criminal, afirmând că acesta a apărat onoarea lezată a românilor²⁶.

Pentru că germana se preda la școlile de stat doar ca limbă străină, mulți părinți evrei au început să ofere o mare importanță faptului ca în cadrul familiei să se vorbească o germană corectă. Unii gimnazianți citeau împreună în timpul lor liber literatură germană și scriau texte în această limbă ce trebuia evitată în public. Din acești elevi se vor remarca ceva mai târziu: Paul Celan, Rose Ausländer și alții, iar asta depășind mult spațiul de limbă germană²⁷.

În ciuda puternicii orientări spre cultura germano-austriacă a familiilor cu o situație socială mai bună, idișul mai păstra încă o importanță însemnată. La recensământul din 1930 aproximativ 80% din evreii cernăuțeni declarau idișul ca limbă de comunicare²⁸.

Cel mai cunoscut reprezentant al idișștilor din Bucovina a fost după 1918 avocatul Jakob Pistiner. Acesta era apreciat în cercurile vieneze ale social-democraților după ce a lucrat în anii de război pentru ziarele lor. Și în anii '20, Pistiner a scris articole pentru reviste germane și austriece unde critica, spre exemplu teroarea produsă de bolșevici în Rusia sovietică²⁹. În afară de asta el era și membru în conducerea Internaționalei Socialiste. În anul 1920 este ales alături de socialiști germani, români și ucraineni în Parlamentul românesc, iar între anii 1922-1926 acesta a fost singurul socialist în Camera Deputaților³⁰. Pistiner a susținut propunerea lui George Grigorovici din 1920 de a se organiza un referendum ce ar fi clarificat problema apartenenței teritoriale a Bucovinei³¹. Ambii au pledat pentru libertatea organizațiilor ce a fost îngădită de legile războiului în teritoriile de la granița româno-sovietică până în 1928. De aceea, numeroase persoane angajate social erau într-un permanent conflict cu autoritățile polițienești. Cotidianul de limbă idiș al sioniștilor „Unzer Zeit“ care apărea la Chișinău cu un tiraj de 3.000 de exemplare a întâmpinat în mod special numeroase probleme cu organele de cenzură. Un strâns colaborator al lui Pistiner, Herz Glischenski, a încercat să înființeze în Chișinău un centru cultural idiș, drept urmare acesta a fost arestat de Siguranța ca „bolșevic“. Pistiner a intervenit în favoarea sa și a fost eliberat³². Atunci când în anul 1926 noua legislație a redus puternic posibilitățile partidelor din opoziție, Pistiner a criticat dur această decizie³³. El a investit multă energie în problema casei de cultură „Morgenrojt“ din Cernăuți pentru consolidarea căreia au fost donați bani de către socialiști evrei din America. În clădirea de patru

etaje aveau loc începând din anul 1921 pe lângă manifestări culturale și cursuri de instruire în limba idiș. Aproximativ 600 de tineri au beneficiat de o pregătire în meseriile de croitoreasă, tâmplar, cizmar etc.³⁴

În urmă cu patru ani, am putut intervieva în Israel împreună cu alți șase colegi mai tineri, câțiva imigranți din Bucovina dintre care unii participaseră la manifestările din casa de cultură „Morgenrojț“. Ca și copiii provenind din familii sărace, ei au beneficiat acolo de o calificare profesională gratuită. Aceștia au descris într-un mod remarcabil spectrul larg al lecturilor ce le stăteau la dispoziție în biblioteca casei de cultură. Acolo ei citeau în afară de ziarele cernăuțene „Dos Naje Lebn“ și „Di Naje Tsajtung“ numeroase reviste din Austria și Germania. Intervievații au păstrat o memorie vie orchestrei Balalaika a casei de cultura³⁵. În Arhivele Statului din Cernăuți se găsesc rapoartele unor agenți de poliție care redactau relatări exacte despre fiecare conferință din casa de cultură „Morgenrojț“. Cel mai mult veneau la conferințele în limba idiș între 200 și 400 de persoane. În anii crizei agrare de după 1929 numărul participanților a crescut³⁶. În special reprezentațiile teatrale se bucurau de un public numeros. În anul 1922, o dată cu transformarea Teatrului de Stat de limbă germană într-o scenă exclusiv românească, germanii și evreii aveau doar teatre cu artiști amatori. Totuși existau spectacole date în deplasare atât de trupe germane cât și de trupe de limbă idiș din Vilnius și Varșovia. Spectacolele celebrei trupe din Vilnius aveau loc încă în anul 1931 în „Deutsches Haus“, mulți germani urmărind piesele lui Anski sau ale lui Moliere³⁷. Relațiile dintre germani și evrei au devenit din ce în ce mai dificile începând cu anul 1933, când în rândurile germanilor au început să fie propagate idei național-socialiste³⁸.

Idișul era și în mișcarea cooperatistă limba de comunicare, mișcare al cărei centru se afla la Chișinău. La filiala din Bucovina lucrau sioniști și social-democrați într-o strânsă colaborare: în comitetul de conducere se afla sionistul Karl Klüger, iar unul din cei doi locțiitori ai săi era social-democratul Nathan Tropper. Cele mai multe credite ale cooperativelor ajungeau la meseriași, însă începând cu anul 1931 au fost finanțate și unele proiecte în agricultură din fondurile Jewish Colonization Association³⁹. Ziarul idiș „Dos

kooperative Wort“ a reprezentat organul principal, conținând și pagini în română. Între anii 1931-1932 apărea în Cernăuți publicația lunară germană: „Die Genossenschaft“⁴⁰.

Cultura idiș a fost promovată și de așa-numitul „Schulverein“, înființat în 1919 de către social-democrați și de sioniștii Poale. Această asociație sprijinea printre altele o colonie de vară pentru copiii muncitorilor unde activa scriitorul Eliezer Steinberg.

Celebrele fabule ale lui Steinberg cât și creații ale lui Itzig Manger, Jakob Sternberg și alții au apărut în ziarul de limbă idiș „Czernowitzer Bletter“, editat de Schmuel Soifer⁴¹. În anul 1938, în timpul guvernării Goga-Cuza ziarele de limbă idiș au fost obligate să suspende orice activitate editorială. În același an toate organizațiile de partid au fost interzise, iar casa de cultură „Morgenrojt“ a fost închisă. Doar revizioniștii sioniști mai acționau într-un cadru legal, aceștia intervenind pentru emigrarea imediată în Palestina.

Sfârșitul culturii evreiești în Bucovina și receptarea acesteia

În 1940 când Bucovina de Nord devenea parte a U.R.S.S.-ului se înființează un teatru idiș, iar în școli copiii evrei învățau idiș. Totuși foștii promotori ai idișului erau priviți cu suspiciune: în iunie 1941 organele de securitate deportează în Siberia numeroși social-democrați împreună cu liderii organizațiilor sioniste⁴². După ce trupele germane și române au recucerit Bucovina de Nord în iulie 1941, majoritatea evreilor bucovineni a fost deportată în Transnistria. Mai bine de o treime din numărul deportaților au murit ca urmare a foamei și a bolilor distrofice. Doar în Cernăuți unde, datorită imigrării din acel an al dominației sovietice 1940/41, populația de origine evreiască a ajuns la 40%, a existat o rezistență împotriva deportării. Ca urmare a intervenției primarului Traian Popovici și al altor persoane, 20.000 de evrei au putut să rămână în Cernăuți. După destituirea lui Popovici în anul 1942 alți 5.000 de evrei au fost deportați. Derularea evenimentelor de pe frontul de est a împiedicat planul deportării tuturor evreilor din România în lagărele de exterminare germane. În 1944 supraviețuitorii din Transnistria se întorceau în Cernăuțiul care aparținea din nou

Ucrainei sovietice, însă mulți au ales curând calea emigrării⁴³. În era comunistă cultura de limbă idiș a fost promovată doar în Birobidjan, o regiune în Extremul Orient, unde idișul era acceptat în administrație și în învățământ.

După dezmembrarea Uniunii Sovietice au apărut în Cernăuți două asociații culturale, acestea primind spații în clădirea fostei „Jüdisches Haus“ deschisă în 1908. Una din asociații a pus bazele unei școli de duminică cu predare în limba ebraică, cealaltă s-a aplecat asupra culturii idiș. Începând din anul 1993 scriitorul Josef Burg editează un ziar idiș-rusesc sub tradiționalul titlu: „Czernowitzer Bletter“. Acesta apare din ce în ce mai rar întrucât mai există foarte puțini cititori.

În timp ce scrierile evreilor bucovineni sunt destul de bine cunoscute în cercurile germaniștilor, istoricii au cercetat până acum mult prea puțin despre rolul evreilor ca reprezentanți ai modernizării în Bucovina. Până în anii '80 istoricii au tratat istoria acestei regiuni multiculturale de cele mai multe ori din perspectiva unei etnii: în Germania au apărut cărți despre istoria germanilor, iar în Israel despre cea a evreilor. Pentru români și ucrainenii tema a rămas tabu până la căderea comunismului, căci se dorea evitarea unei dispute pe tema împărțirii teritoriale din anii 1940-1944. Imediat după 1990 au fost editate la București și Cernăuți cărți despre Bucovina în care evreii sunt de cele mai multe ori abia menționați⁴⁴.

Între timp arhivele au devenit accesibile și apar lucrări cu un spectru tot mai divers. În afară de materialele de arhivă din Cernăuți și București, încă mai pot fi intervievați ultimii martori evrei din Bucovina. În anul 1996 un grup de studenți berlinezi au interviuat mai întâi cincisprezece evrei în Cernăuți despre viața lor înainte și de după cel de-al doilea război mondial⁴⁵. După ce această publicație a fost recenzată în ziarul de limbă germană din Tel Aviv, „Die Stimme“, câțiva foști evrei bucovineni și-au manifestat dorința față de autorii cărții de a relata la rândul lor despre propriile experiențe. Grupul a interviuat apoi peste cincizeci de evrei care au trăit în Cernăuți înainte de 1944. Mulți dintre partenerii de discuție vorbesc germană încă în familie, unii chiar și idiș. Relatările au scos adeseori la iveală aspecte ale politicii de românizare care nu reieșeau din documentele autorităților. Datorită faptului că o mare parte a celor care au fost

intervievați erau la vremea respectivă elevi, aceștia au povestit numeroase situații comice în care autoritatea profesorilor lor era pusă sub semnul întrebării, dascălii învățând româna mai greu decât elevii. Chiar și marșul armatei sovietice din 1940/41 nu a fost resimțit de tinerii de atunci doar ca pe o simplă opresiune. Ei au descris că începând din 1940, ca urmare a proletarizării generale, au putut să se căsătorească cu partenerul dorit, în timp ce până atunci părinții insistau de cele mai multe ori pentru o căsătorie conformă clasei sociale⁴⁶. Aceste indicii referitoare la noi aspecte din viața de toate zilele care reies din caracterul de „Oral-history“ al relatărilor nu trebuie să disimuleze faptul că istoria evreilor bucovineni a fost marcată începând cu anul 1938 de persecuție și nimicire. Chiar dacă Ion Antonescu este înainte de toate răspunzător pentru crimele în masă și pentru deportările evreilor bucovineni, atacul Reich-ului asupra Uniunii Sovietice a oferit prilejul pentru declanșarea deportărilor. Faptul că astăzi mai trăiesc puțini evrei la întretăierea Europei Centrale cu cea de Est este în primul rând rezultatul politicii de exterminare dusă de germani. Rolul evreilor în transferul culturii din Vest spre Est și din Est spre Vest trebuie să fie asumat în momentul actual de alte forțe. Preocuparea cu moștenirea evreiască poate oferi însă numeroase imbolduri.

Traducere din limba germană: Francisca Solomon

NOTE

¹ Mariana Hausleitner: Varianten jüdischer Geschichtserfahrung-Moldau, Bukowina, Bessarabien în: Dan Diner (Ed.), Jahrbuch des Simon-Dubnow-Instituts, vol. 2, München, 2003, p. 23-46.

² Ferdinand von Zieglauer: Geschichtliche Bilder aus der Bukowina zur Zeit der österreichischen Militärverwaltung, Czernowitz, 1898, p. 8-20. Vezi și: David Schaary: Die Juden der Bukowina în: Kaidl-Archiv, 23 (1995), p. 144.

³ Martin Broszat: Von der Kulturgeschichte zur Volksgruppe. Die nationale Stellung der Juden in der Bukowina în: Historische Zeitschrift, 200 (1965), p. 573-574; Emanuel Turczynski: Geschichte der Bukowina in der Neuzeit. Zur Sozialgeschichte und Kulturgeschichte einer mitteleuropäisch geprägten Landschaft, Wiesbaden, 1993, p. 31, 45 și 64.

⁴ În regiune existau doi țadikim importanți, „Ruzyner Rebe“ s-a stabilit în Sadagura de abia în 1841, după perioada sa de arest din Rusia. Vezi și Martin Buber despre Rabinul de Sadagura și Iași; vezi Martin Buber, Die Erzählungen der Chassidim în: Andrei Corbea-Hoișie (Ed.), Jüdisches Städtebild: Czernowitz, Frankfurt/M, 1998, pp. 49-52.

⁵ Michael John, Albert Lichtblau: Mythos „deutsche Kultur“. Jüdische Gemeinden in Galizien und in der Bukowina în: Martha Keil, Eleonore Lappin (Ed.): Studien zur Geschichte der Juden in Österreich, Bodenheim, 1997, p. 97 și urm.

⁶ John Leslie: Der Ausgleich in der Bukowina von 1910: Zur österreichischen Nationalitätenpolitik vor dem Ersten Weltkrieg în: Emil Brix, Thomas Fröschel ș.a. (Ed.): Geschichte zwischen Freiheit und Ordnung. Gerald Stourzh zum 60. Geburtstag, Wien, 1991, p. 113-145.

⁷ Hannelore Burger: Mehrsprachigkeit und Unterrichtswesen

in der Bukowina 1869-1918 în: Ilona Slawinski, Joseph P. Strelka (Ed.): Die Bukowina. Vergangenheit und Gegenwart, Bern, 1995, p. 93-128; Wolodemar Deneschuk: Rechtliche Stellung der Ukrainer (Ruthenen) in der Bukowina 1774-1918, Innsbruck, 1972, p. 65.

⁸ Hermann Sternberg: Zur Geschichte der Juden in Czernowitz, Tel Aviv, 1962.

⁹ Georg Drozdowski: Damals in Czernowitz und rundum. Erinnerungen eines Altösterreichers, Klagenfurt, 2003 (ediția a doua), p. 36.

¹⁰ Izrael Bercovici: *O sută de ani de teatru evreiesc în România*, București, 1998, p. 16; Elvira Grözinger: Die jiddische Kultur im Schatten der Diktaturen. Israil Bercovici – Leben und Werk, Berlin, 2002, p. 213; Carol Iancu: *Evreii din România. De la excludere la emancipare 1866-1919*, București, 1996, p. 168.

¹¹ Ion Lihaciu: Zur Geschichte des deutschen Theaters in Czernowitz. În: Cécile Gordon, Helmut Kusdat (Ed.): An der Zeiten Ränder. Czernowitz und die Bukowina, Wien, 2002, p. 80.

¹² Michael John, Albert Lichtblau: Mythos „deutsche Kultur“, p. 108.

¹³ În îndelungata luptă concurențială dintre susținătorii lui Benno Straucher și cei ai lui Mayer Ebner, diferențele de conținut au jucat un rol neînsemnat. Vezi Philipp Menczel: *Trägerische Lösungen. Erlebnisse und Betrachtungen eines Österreicherers*, Stuttgart, Berlin, 1932; Manfred Reifer: *Dr. Mayer Ebner*, Tel Aviv, 1947; Leon Arie Schmelzer: *Geschichte des Zionismus in der Bukowina* în: Hugo Gold (Ed.): *Geschichte der Juden in der Bukowina*, vol. 1, Tel Aviv, 1958, p. 97.

¹⁴ Cea mai detaliată argumentare a formulat-o în opera sa principală. Vezi Otto Bauer: *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie*, Wien, 1907, p. 366-381.

¹⁵ David Balakan: *Die Sozialdemokratie und das jüdische Proletariat*, Czernowitz, 1905.

¹⁶ Despre alegeri: *Zu den Reichstagswahlen* în: *Bukowiner Volkszeitung*, I, 11, 15.3.1907 cât și 1 Mai în lupta politică a socialdemocrației din Cernăuți în: „*România Muncitoare*“, III, 9, 29.4.1907.

¹⁷ Grupul din jurul lui Litman Gelehrter și a lui Max Wexler

au editat la Iași într-o anumită perioadă ziarul idiș „Der Wecker“. Vezi Mariana Hausleitner: *Die nationale Frage in der rumänischen Arbeiterbewegung vor 1924*, Berlin, 1988, p. 102-103.

¹⁸ Zvi Gitelman: *A Century of Ambivalence. The Jews of Russia and the Soviet Union*, New York, 1988, p. 47; Sol Liptzin: *A History of Yiddish Literature*, New York, 1985, p. 120 și urm.

¹⁹ Citat după Gerald Stourzh: *Galten die Juden als Nationalität Altösterreichs?* în: Anna M. Drabek, Mordechai Eliav ș.a., *Prag-Czernowitz-Jerusalem. Der österreichische Staat und die Juden vom Zeitalter des Absolutismus bis zum Ende der Monarchie*, Eisenstadt, 1984 („*Studia Judaica Austriaca*“ X), p. 105; Stefan Walz: *Staat, Nationalität und jüdische Identität in Österreich vom 18. Jahrhundert bis 1914*, Frankfurt, 1996, p. 130-143.

²⁰ Adolf Gaisbauer: *Davidstern und Doppeladler. Zionismus und jüdischer Nationalismus in Österreich 1882-1918*, Wien ș.a., 1988, p. 190; Schmelzer, p. 95.

²¹ Jakob Pistiner: *Die Juden im Weltkriege* în: „*Die Neue Zeit*“, seria 34 (1916), 15, p. 453.

²² Ștefan Purice: „*Românii și evreii din Bucovina 1918-1923*“: Împreună sau separat? în: „*Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae*“, VIII, București, 2003, p. 131-133.

²³ Mariana Hausleitner: *Die Rumänisierung der Bukowina. Die Durchsetzung des nationalstaatlichen Anspruchs Großrumäniens 1918-1944*, München, 2001, p. 163-170.

²⁴ David Schaari: „*Comunitatea evreilor din Cernăuți în perioada administrației românești între cele două războaie mondiale*“ în: „*Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae*“, IV, București, 1999, p. 139.

²⁵ Benno Straucher știa că mulți evrei cernăuțeni urmăreau cu neîncredere colaborarea sa cu partidele românești. Acest fapt l-a subliniat însuși Straucher atunci când, în februarie 1923, a fost pusă în primejdie încetățenirea tuturor evreilor din teritoriile nou anexate. Vezi Carol Iancu: *Evreii din România. De la emancipare la marginalizare 1919-1938*, București, 2000, p. 93.

²⁶ Lyra Benjamin: „*Paradigma Falik-Totu sau cum s-a transformat un fapt cotidian într-un caz de asasinat politic*“ în: „*Studia et Acta Iudaeorum Romaniae*“, București, 1997, p. 187-200.

²⁷ Detalii despre această grupare, vezi Peter Motzan: Die ausgegrenzte Generation. Voraussetzungen literarischer Produktion und Barrieren der Rezeption: Alfred Margul-Sperber und seine Bukowiner Weggefährten im Jahrzehnt 1930-1940. În: Michael Markel, Peter Motzan (Ed.): Deutsche Literatur in Rumänien und das „Dritte Reich“. Vereinnahmung – Verstrickung – Ausgrenzung, München, 2003, p. 193-229.

²⁸ Activiștii Partidului Evreiesc și-au îndrumat susținătorii să voteze astfel pentru a le fi aprobate de către Ministerul Învățământului subvenții cât mai mari pentru școlile evreiești. Vezi David Sha'ari: Die jüdische Gemeinde in Czernowitz. În: Harald Heppner (Ed.): Czernowitz. Die Geschichte einer ungewöhnlichen Stadt, Köln, Weimar, Wien, 2000, p. 103-127, aici p. 125 și urm.

²⁹ Jakob Pistiner: Die Soziale Revolution, Czernowitz, 1921, p. 116; De același autor: Der Sozialismus in Südosteuropa und Karl Kautsky în: Die Gesellschaft. Sonderheft zu Kautskys 70. Geburtstag, Berlin, 1924, p. 109; De același autor: Der Imperialismus der Randstaaten în: Der Kampf, seria 18 (1925), 10, p. 375-380.

³⁰ Câteva din alocuțiunile sale au fost tipărite într-o culegere de texte: *Parlamentari evrei în forul legislativ al României 1919-1940*, București, 1998.

³¹ George Grigorovici: *Socialismul în Senat*, Cernăuți, 1920.

³² Arhiva Națională a Republicii Moldova, 680, 1, 3.168, p. 2-63 și 81-130; 3406, 1, vol. 1, p. 304.

³³ Nicolae Jurca: *Social Democrația în România 1918-1944*, Sibiu, p. 51.

³⁴ Josef Kißmann: Zur Geschichte der jüdischen Arbeiterbewegung „Bund“ in der Bukowina în: Hugo Gold (Ed.): Geschichte der Juden in der Bukowina, vol. 1, Tel Aviv 1958, p. 129-144; Schaari, Comunitatea, p. 154.

³⁵ Gaby Coldewey ș.a. (Ed.): Zwischen Pruth und Jordan. Lebenserinnerungen Czernowitzer Juden, Köln, Weimar, Wien, 2003, p. 22.

³⁶ Hausleitner, Rumänisierung, p. 235-240.

³⁷ Georg Drozdowski: Zur Geschichte des Theaters in der Bukowina în: Buchenland. 150 Jahre Deutschtum in der Bukowina,

München, 1961, p. 465; Peter Rylchlo: Ein Schnitt der mitten durchs Leben ging. Georg Drozdowski und seine Bukowina. În: Kaindl-Archiv, 9, 1992, p. 27.

³⁸ Hildrun Glass: Zerbrochene Nachbarschaft. Das deutsch-jüdische Verhältnis in Rumänien 1918-1938, München, 1996, pp. 357-380; Hildrun Glass: „Germanii și evreii din România 1918-1938“ în: *Jabloane pentru o viitoare istorie*. Reuniunea științifică din 2-4 noiembrie 1997 consacrată împlinirii a 20 de ani de la înființarea Centrului pentru Studiul Istoriei Evreilor din România, București, 1997, p. 93-98.

³⁹ Moshe Ussoskin: Struggle for Survival. A History of Jewish Credit Co-operatives in Bessarabia, Old-Rumania, Bukowina and Transylvania, Jerusalem, 1975, p. 90-107.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 237.

⁴¹ Arthur Kolnik: „Der jüdische Schulverein“ in Czernowitz. În: Corbea-Hoișie (Ed.), Czernowitz, p. 181-190; David Schaary: Jewish Culture in multinational bukowina beetween the two World Wars. În: Svut, 16, Tel Aviv, 1993, p. 288 și urm.

⁴² Kißmann, Zur Geschichte, p. 144; Schaari, Comunitatea, p. 179.

⁴³ Hausleitner, Rumänisierung, p. 388-399; Manfred Reifer: Menschen und Ideen, Tel Aviv, 1952, p. 238-255.

⁴⁴ Ion Nistor: *Istoria Bucovinei*, București, 1991; Arkadij Žukovskij: *Istoriija Bukovyny*, č. 2, Černovci, 1993.

⁴⁵ „Czernowitz is gewen an alte, jidische Schtot“, ed. Steinbarg-Gesellschaft, Černovci, 1997; ediția a doua ed. H. Böll-Stiftung, Berlin, 1999.

⁴⁶ Gaby Coldlewey ș.a. (Ed.): Zwischen Pruth, p. 11 și urm., p. 36 și urm.

ȘCOALA ROMÂNEASCĂ ȘI EMANCIPAREA EVREILOR.

*Studiu de caz: Liceul „Petru Rareș” din Piatra Neamț
(1918-1928)*

Doina BARCAN-STERPU

În secolul al XIX-lea, evreii își fac simțită prezența în societatea românească, ceea ce marchează constituirea unei veritabile „probleme evreiești”. Aceasta, însă, trebuie studiată în contextul dezvoltării societății românești, societate aflată în curs de modernizare.

„Problema evreiască” în spațiul românesc s-a născut în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în contextul afluxului de evrei în Principate, a creșterii rolului lor în viața economico-socială și culturală și a luptei lor pentru emancipare politică. Lupta pentru obținerea drepturilor civile s-a desfășurat de-a lungul unei jumătăți de veac, începând cu 1856, la Conferința de la Constantinopol, unde a fost pusă în discuție, pentru prima dată, acordarea de drepturi politice minoritarilor evrei și culminând cu Conferința de la Paris (1919-1920), unde dezbaterile pe fond a chestiunii minorităților, în ansamblu, a condus finalmente la impunerea soluției firești a emancipării evreilor și în România întregită.

Emanciparea evreilor după primul război mondial este o consecință a evoluției societății românești, însă acest fenomen istoric nu trebuie privit unilateral, numai ca o problemă internă, a cărei soluționare a depins doar de politica guvernelor României, punct de vedere exprimat de istoriografia tradițională. De asemenea, nu trebuie exagerat rolul pe care l-a avut presiunea marilor puteri și acțiunea evreilor înșiși în accelerarea soluționării deciziei de emancipare a lor¹. Rezolvarea problemei emancipării politice a evreilor din România trebuie privită din perspectiva interferenței factorilor interni și externi². S-a afirmat³, pe bună dreptate, că, în secolul al XIX-lea, „problema evreiască” n-a putut fi rezolvată din cauza lipsei condițiilor economice, sociale și politice, societatea românească făcând eforturi mari în vederea modernizării sale. A trebuit să treacă mai bine de o jumătate de veac până când, prin transformări succesive, datorate

guvernării lui Al.I. Cuza (1859-1866), aducerii prințului străin în țară (1866), adoptării Constituției din 1866, câștigării independenței de stat (1877-1878), realizării statului național unitar (1918) și adoptării Constituției din 1923, să se constituie structurile economico-sociale și politice moderne, să se instaureze regimul democratic în România. Realizarea unui nou cadru geo-politic și socio-economic după 1918 deschide și perspectiva unei reevaluări a situației evreilor din România. În acest cadru a fost soluționată problema emancipării evreilor din România, statul român aliniindu-se statelor democratice din Europa.

Până la 1918, evreii erau priviți ca grup alogen, situație născută nu atât din încercarea lor de a-și păstra identitatea culturală, cât din cauza politicii naționaliste⁴ promovată de statul român. Din dorința de a accede în ierarhia socială și în viața politică, evreii au acceptat, înainte de 1918, „asimilarea” culturală⁵ promovată prin politica naționalistă guvernamentală. În urma Conferinței de pace de la Paris (1919-1920), emanciparea evreilor din România a devenit o realitate, ea datorându-se noului cadru politic, o dată cu constituirea României Mari, dar și unei activități guvernamentale⁶, începută înainte de terminarea primului război mondial și, de asemenea, unei intense lupte a evreilor pentru câștigarea drepturilor civile⁷; de remarcat și presiunea externă, deoarece noua societate democratică europeană cerea drepturi egale pentru toți cetățenii săi.

Studiul de față s-a oprit asupra atitudinii adoptate de evrei față de noua realitate politică românească statornicită și consacrată prin deciziile forumului internațional întrunit la Paris după încheierea primei conflagrații mondiale. Cercetarea noastră se limitează doar la perceperea noii situații de către evrei la nivelul școlii, știut fiind faptul că școala a fost, la sfârșit de secol XIX și început de secol XX, instanța supremă a asimilării grupurilor alogene. Într-un studiu anterior⁸ am încercat să creionăm atitudinea evreilor față de politica de asimilare culturală promovată de statul român. Analiza în plan local a procesului emancipării evreilor (în fapt obținerea cetățeniei române) și consecințele derivate în cadrul școlii le-am realizat pe baza documentelor de arhivă din cadrul Liceului „Petru Rareș” din Piatra Neamț, în perioada 1918-1928. Liceul, înființat în 1897, a constituit una dintre școlile reprezentative din Moldova, având și un important coeficient de

populație școlară evreiască⁹. Sub raport etnic, situația avea să rămână neschimbată și în perioada interbelică:

Tablou general cu elevii absolvenți ai Liceului „Petru Rareș“, pe naționalitate*

Anul absolvirii/ naționalitatea	Români	Evrei	Evrei naturalizați	Alte naționalități
1918	6	6	-	-
1919	8	14	-	-
1920	6	6	-	-
1921	25	14	1	-
1922	29	11	5	1 german
1923	33	13	10	-
1924	51	2	13	-
1925	55	18	8	1 ceh
1926	39	16	9	2 bulgari
1927	57	12	13	-
1928	3	-	4**	-

Comentând situația întâlnită în cadrul liceului din Piatra Neamț putem afirma că emanciparea evreilor a început timid, din 1921, când și procesul de învățământ a intrat într-o relativă stare de normalitate¹⁰. Dintre absolvenții promoției 1921 doar unul s-a declarat „român“, de religie mozaică¹¹. Fenomenul a luat amploare în perioada imediat următoare; naturalizările în rândul comunității evreiești din Piatra Neamț au crescut. Astfel, numărul absolvenților care s-au declarat „români“, de religie mozaică a crescut la 5¹². An după an numărul naturalizaților este din ce în ce mai mare; în 1923, numărul absolvenților evrei, cu cetățenie română era de 10¹³.

Din 1924, în matricolele școlare era trecut și „certificatul de încetățenire“¹⁴; acesta era obținut, după cum atestă documentele, de la Primărie pe baza ordonanței de încetățenire. Având sau nu certificat de încetățenire emis de Primărie în colaborare cu Tribunalul (în cazul nostru Primăria și Tribunalul comunei urbane Piatra Neamț), fiind elevi ai statului (adică frecventau școlile publice) sau elevi particulari,

* Tablou realizat pe baza documentelor de arhivă (foi matricole și certificate de studii), Arhivele Statului, filiala Piatra Neamț, fond Liceul „Petru Rareș“; s-au luat în calcul atât elevii statului, cât și elevii pregătiți în particular, care au dat examenul de absolvire la acest liceu.

** Pentru anul 1928 nu avem informații decât despre elevii particulari.

absolvenții liceului, de origine evreiască, se declară români¹⁵; în 1924, 13 absolvenți erau români, de religie mozaică.

Am constatat, bunăoară, că unii membrii ai comunității evreiești n-au dorit să renunțe la identitatea lor culturală și etnică, deși legea le permitea obținerea cetățeniei române; în 1925, unii absolvenți ai liceului și-au păstrat naționalitatea, au declarat-o în acte (în foile matricole), însă, au adăugat și cetățenia română¹⁶; în 1925, numărul naturalizaților, în cadrul liceului din Piatra Neamț, era de 8. În comparație cu numărul absolvenților (vezi tabloul absolvenților), cifra nu este impresionantă, însă, se poate observa tendința evreilor de a răspunde schimbărilor ce atinseseră România după 1918.

În 1926 se poate constata încă reticență la nivelul comunității evreiești din Piatra Neamț față de fenomenul de naturalizare, după cum arată cifrele: 16 dintre absolvenți de declară evrei. Aceasta demonstrează faptul că păstrarea identității culturale era la fel de importantă ca obținerea cetățeniei române. Și apoi, în cadrul democratic al României de după 1918, materializat prin Constituția din 1923, evreii puteau beneficia de instrucție fără restricții legate de naționalitate sau religie. Alături de elevii evrei, în anul 1926 termină liceul și 9 elevi de „naționalitate română“, dar de religie mozaică¹⁷.

În 1927 situația în cadrul liceului este următoarea: 13 absolvenți erau români-mozaici, iar 12 erau evrei¹⁸.

Din 1928 observăm o nouă schimbare: absolvenții se vor declara cetățeni români, dar de naționalitate israelită și religie mozaică¹⁹. Concluzia nu poate fi alta decât că emanciparea evreilor, cu toate poticnelile specifice de la începutul aplicării ei în România postbelică, devenise o realitate ilustrată și în cadrul învățământului românesc. Noul statut, cel de cetățean român, le oferea evreilor avantaje în plan politic, social și cultural. Prezentarea situației întâlnite în cadrul liceului „Petru Rareș“ – această „micro-istorie“²⁰ – contribuie, credem, la o mai bună înțelegere a istoriei emancipării evreilor din România.

NOTE

¹ Vezi Carol Iancu, *Emanciparea evreilor din România(1913-1919)*, București, Ed. Hasefer, 1998; Leon Volovici, *Ideologia naționalistă și „problema evreiască” în România anilor '30*”, București, Ed. Humanitas, 1995, p. 27.

² Cf. Gh. Platon, *Pentru o metodologie a analizei „problemei evreiești” în secolul al XIX-lea*, în S.A.H.I.R., vol. II, București, Ed. Hasefer, 1997, p. 37.

³ *Ibidem*, p. 40.

⁴ Vezi în acest sens, A. D. Xenopol, *La question israelite en Roumanie*, article paru en „Renaissance Latine”, Paris, octobre 1902; N. Iorga, *Problema evreiască la Cameră*, cu o introducere de A.C. Cuza, Vălenii de Munte, Tipografia „Neamul Românesc”, 1910; A.C. Cuza, *Chestia evreiască*, studiu analitic și comentarii asupra petițiunii adresată Corpurilor Legiuitoare de evreii pământeni, București, editura ziarului „Critica”, 1910; Bogdan Petriceicu-Hasdeu, *Studiu asupra iudaismului*, București, Editura ziarului „Apărarea Națională”, 1901.

⁵ Cf. Doina Barcan-Sterpu, *Școlarizarea și „asimilarea” evreilor (1897-1918). Studiu de caz: Liceul „Petru Rareș” din Piatra Neamț*, în S.A.H.I.R., vol. V, București, Ed. Hasefer, 2000, p. 215.

⁶ Vezi legea Marghiloman sau „Legea pentru naturalizarea străinilor născuți în țară”, promulgată în „Monitorul Oficial” din 27 august 1918, care prevedea accesul la cetățenie română a unor categorii de evrei pământeni: cei născuți în România din părinți, de asemenea, născuți în România, cei care participaseră la campaniile militare din Bulgaria, în 1913 și la cele din 1916-1917, precum și soțiile și copiii minori ai evreilor din cele trei categorii menționate; Cf. Carol Iancu, *op. cit.*, p. 197.

⁷ Vezi Carol Iancu, *op. cit.*, p. 151-186, 188-230.

⁸ Doina Barcan-Sterpu, *op. cit.*, p. 214-228.

⁹ *Ibidem*, Anexa 1, p. 224.

¹⁰ Cf. Constantin Kirițescu, *Rapport sur le surpeuplement des Universités en Roumanie* (conférence des pays de l'Europe du Sud-Est; organisée par L'Entre aide universitaire internationale, Belgrade; 9-12 dec. 1935), Bucarest, 1935, p. 10.

¹¹ Vezi A.S. Piatra Neamț, fond liceul „P. Rareș“, dosar nr.22/1921, *Certificate de absolvire 1921*, p. 31.

¹² Vezi dosar nr. 24/1921-1922, vol. II, *Matricola claselor V, VI, VII, VIII*, p. 148, 153, 167, 168 și dosar nr. 25/1921-1922, *Matricola elevilor particulari*, p. 353.

¹³ Vezi dosar nr. 30/1922, *Registru matricol*, vol. IV, p. 40, 47, 51, 58, 59 și dosar nr. 23/1922, *Certificate de absolvire, curs superior, 1922-1923*, p. 29, 33, 39, 43.

¹⁴ Vezi dosar 21/1923, *Matricola școlară, 1923-1924*, vol. III, p. 173, 175, 184 și dosar nr. 22/1923, *Matricola elevilor particulari 1923-1924*, p. 321, 323, 340, 359.

¹⁵ Vezi dosar nr. 30/1922, p. 47; în registrul matricol, la elevul Haffner I. Alexandru este tăiat cuvântul „israelit“ și înlocuit cu cel de „român“.

¹⁶ Vezi dosar nr. 23/1927, *Particulari. Registrul matricol 1927-1928*, p. 188; elevul Lupu Avram a declarat că naționalitatea tatălui este israelită, iar a sa română, este și cazul lui Marcovici B. Samson (dosar 23/1927, p. 190) și a lui Catz Zeiling (dosar nr. 23/1927, p. 193).

¹⁷ Vezi dosar 23/1925, *Matricola școlară, 1925-1926*, vol. III, p. 180, 183, 186, 188, 197, 202, 213, și dosar nr. 24/1925, *Matricola particulari, 1925-1926*, p. 242, 245, 253, 258, 269.

¹⁸ Vezi dosar nr. 21/1926, *Matricola școlară, 1926-1927*, vol. III, p. 140, 145, 146, 147, 148, 149, 166, 195, 197, 201 și dosar nr. 23/1926, *Matricola clasei anului 1926-1927*, p. 218, 219.

¹⁹ Vezi dosar nr. 23/1927, *Particulari, registrul matricol 1927-1928*, p. 188, 190, 193.

²⁰ Expresia îi aparține lui Christophe Charle, *Micro-histoire sociale et macro-histoire sociale*, în *Histoire sociale, histoire globale?*, actes de Colloque des 27-28 janvier 1989, Paris, Editions de la Maison des Sciences de l'Homme, 1989.

CONTRIBUTIONS JUIVES À L'ESSOR DE L'ENSEIGNEMENT SUPÉRIEUR TECHNIQUE À JASSY

Hugo ROSMAN

1. Introduction

Les débuts de l'enseignement supérieur technique à Jassy remontent à la première partie du XIX-e siècle, quand Gheorghe Asachi a fondé, auprès de l'Académie Grecque, une classe d'ingénieurs arpenteurs et de précurseurs des ingénieurs civils, dans l'acception moderne de cette profession. Cet embryon d'une forme d'existence de l'enseignement supérieur technique a survécu seulement quelques années. Ce n'est qu'après une pause de plusieurs décennies qu'ont apparus, dans le cadre de la Faculté des Sciences de l'Université de Jassy, les premières disciplines dont le curriculum prenait ses sources dans les nécessités de l'industrie roumaine, se trouvant à ses débuts. Il s'agit de la discipline d'Electricité Industrielle, introduite par le professeur Dragomir Hurmuzescu et celle de Chimie Industrielle, promue par le professeur Petru Poni. Ces disciplines ont constitué, d'ailleurs, les noyaux des Instituts Techniques – d'Electrotechnique et, respectivement, de Chimie Industrielle, qui ont fonctionné jusqu'en 1937, dans le cadre de la Faculté des Sciences. Les instituts ci-dessus ont eu le droit légal d'accorder des diplmes d'ingénieur et même de docteur ingénieur, consacrant l'existence *de jure* de l'enseignement supérieur technique à Jassy.

Selon nos connaissances, parmi les étudiants des deux instituts – d'Electrotechnique et de Chimie Industrielle – ne figurait aucun étudiant juif avant la première guerre mondiale. Ce n'est que dans les années '20 et surtout dans la suivante décennie que les cours des deux instituts ont été fréquentés même par des étudiants juifs et, évidemment, ont été accordés les premiers diplômes à des ingénieurs juifs.

L'année 1937 représente un tournant décisif dans le

développement de l'enseignement supérieur technique à Jassy, car dès l'automne de cette année fut fondée l'École Polytechnique.

Fonctionnant d'abord à Jassy et depuis 1941 à Cernăuți (Tchernauetz), celle-ci n'a pas eu dans les rangs de ses cadres didactiques, des spécialistes d'origine juive, d'autant moins après l'introduction des lois raciales, en 1940, lorsque même les étudiants d'origine juive ont été exclus de l'enseignement supérieur. Seulement après l'effondrement de la dictature pro-hitlerienne de Antonescu et le retour à Jassy, en 1946, de l'École Polytechnique, les étudiants juifs ont regagné le droit de fréquenter les cours et de soutenir les examens. C'est le moment dans lequel ont pu pénétrer dans les rangs des cadres didactiques les premiers spécialistes d'origine juive. On peut parler, effectivement, des premiers cadres didactiques d'origine juive, seulement dès l'année 1948 quand l'École Polytechnique devient l'Institut Polytechnique de Jassy. Sa structure était constituée par quatre facultés à savoir: Chimie Industrielle, Electrotechnique, Mécanique et Constructions (Génie Civil), ayant un grand nombre de sections de spécialisation. Par conséquent surgit la nécessité d'augmenter d'une façon sensible l'effectif des cadres didactiques, ce qui a permis qu'un certain nombre de spécialistes juifs soit inclu dans les rangs de ceux-ci.

Une analyse détaillée de l'évolution des cadres didactiques d'origine juive, qui ont enseigné dans les facultés de l'Institut Polytechnique de Jassy (aujourd'hui Université Technique „Gh. Asachi“), révèle l'existence de trois catégories distinctes. La première est constituée par les cadres didactiques qui ont activé jusqu'à leur retraite ou jusqu'à leur disparition physique, dans le cadre de l'Institut Polytechnique. Une deuxième catégorie est représentée par ceux qui ont émigré soit en Israël (la plupart) soit en autres pays; ceux-ci sont les plus nombreux. Enfin, à la dernière catégorie appartiennent ceux qui, pour une certaine raison, ont abandonné la fonction didactique qu'ils occupaient ou ont été obligés à la quitter, choisissant un autre emploi, à caractère non-didactique; ceux-ci sont les moins nombreux.

Dans ce qui suit on se propose à passer en revue les cadres didactiques d'origine juive qui ont enseigné soit dans le cadre d'un département à caractère général (Mathématiques, Physique, Langues étrangères), soit dans le cadre des départements de spécialité.

Evidemment cette analyse n'a pas et ne peut pas avoir un caractère exhaustif, compte tenu que certains cadres didactiques ont eu une présence de courte durée et, forcément, insignifiante. Toutefois l'analyse effectuée concerne nombre d'aspects concernant l'activité scientifique et didactique de chaque personne envisagée sans les approfondir.

2. Département de Mathématiques

Dès que l'Ecole Polytechnique de Jassy a devenu, en 1948, Institut Polytechnique, on a ressenti la nécessité d'augmenter d'une manière significative l'effectif des spécialistes capables à desservir le processus didactique, compte tenu de l'augmentation importante du nombre des facultés et, surtout, des sections de spécialisation. Quant au département de Mathématiques cette nécessité a été plus évidente que pour les départements de spécialité, au moins pour l'instant respectif. Pour recruter, assez rapidement, des spécialistes capables à enseigner les disciplines appartenant au département de Mathématiques, soit on a sollicité la collaboration de certains professeurs qui enseignaient dans le cadre de la faculté de Mathématiques de l'Université, parmi lesquels on peut citer le réputé professeur Adolf H a i m o v i c i , soit on a invité des professeurs de lycée, connus pour leurs qualités pédagogiques. A cette dernière catégorie appartiennent Malca B e r c o v i c i et Şarlota R i m e r ; la première était maître de conférences et la deuxième chef de travaux et toutes les deux se sont distinguées par leurs qualités pédagogiques remarquables. Plus tard elles ont émigré en Israël.

Dans le même département a enseigné Froim M a r c u s , jusqu'à son émigration en Israël. Il avait étudié à l'Ecole Polytechnique de Turin (Italie) où il a soutenu et sa thèse de doctorat. Ici il a eu comme professeur de mathématiques l'illustre géomètre G. Fubini, qui a cultivé son penchant vers la géométrie projective de sorte que F. Marcus se considérait son élève. Dans ce domaine il a publié un grand nombre de mémoires scientifiques dans les périodiques de spécialité roumains ou étrangers. Une fois établi en Israël F. Marcus a continué son activité didactique et scientifique à l'Université de Bar-Ilan jusqu'à sa retraite. La fonction didactique qu'il l'a eu à la Polytechnique de Jassy c'était celle de maître de conférences.

Le département de Mathématiques a compté parmi ses membres le chef de travaux Mordekhaï Epstein, un très distingué pédagogue, qui s'est fait remarqué comme l'un des membres les plus marquants du département. Il a émigré en Israël, où il a continué son activité didactique à l'Université de Ramat Aviv.

Pour une courte période a enseigné, dans le département de Mathématiques, Enric Goldhagen, qui, très vite, a émigré en Israël. Il a laissé le souvenir d'un cadre didactique doué, ayant une activité scientifique remarquable.

3. Département de Physique

La présence des cadres didactiques d'origine juive dans le département de Physique a été sensiblement plus réduite, tant sous rapport numérique, que sous celui de la qualité de leur prestation. On peut considérer que le plus représentatif de ceux-ci a été Marcel Moise, qui, ayant la position de chef de travaux, s'est fait remarqué comme un pédagogue excellent, très apprécié par ses étudiants. Il a émigré en Israël.

Une activité didactique de très courte durée ont déployée, dans ce département, d'autres cadres didactiques d'origine juive, comme, par exemple, A. Zoller, qui ont émigré, très vite, en Israël.

4. Département de Langues Étrangères

Dans ce département ont fonctionné comme assistants ou chefs de travaux, enseignant la langue russe, Raia Braun, Zizi Fein, Şlioma Friedenthal, et Robert Schwefel.

5. Faculté de Chimie Industrielle

Il faut observer, tout d'abord, que la présence des cadres didactiques d'origine juive a été concentrée seulement dans le cadre de deux départements: celui de Chimie Macromoléculaire et le

département de Chimie et Technologie de la Cellulose et du Papier. Deux personnalités proéminentes se sont détachées d'une façon exceptionnelle; ce sont les professeurs Dorel F e l d m a n , dans le premier département et Emanoil P o p p e l , dans le second.

Dorel Feldman a gravi tous les échelons didactiques, depuis celui d'assistant jusqu'à la position de professeur, dans le cadre des disciplines appartenant au domaine de la Chimie Macromoléculaire. Il a obtenu, successivement, les titres scientifiques de docteur ingénieur et de agrégé, sous la surveillance scientifique de l'académicien Cristofor Simionescu. Le professeur D. Feldman jouit d'une réputation, à juste raison méritée, d'être un pédagogue remarquable, réunissant ses qualités didactiques, très appréciées par les étudiants avec une exigence ne dépassant pas les limites raisonnables. En même temps il a prouvé qu'il possède des aptitudes exceptionnelles dans la recherche scientifique, en publiant les résultats obtenus dans les périodiques de spécialité roumains et étrangers. Pour ses mérites scientifiques il a été récompensé par le titre honorifique de Lauréat du Prix d'Etat. Simultanément il a déployé une intense activité de recherche scientifique dans le cadre de l'Institut de Chimie Macromoléculaire „P. Poni“. Compte tenu de ses compétences dans le domaine de la recherche scientifique il a obtenu le droit de surveiller les thèses de doctorat dans la spécialité Chimie Macromoléculaire. En 1977 il a émigré au Canada où il a occupé, bientôt, un post de maître de conférences et puis de professeur à l'Université „Concordia“ de Montréal. Ici il a enseigné, dans le cadre du département de Génie Civil, un cours de Chimie Macromoléculaire Anorganique, en étroite liaison avec les matériaux utilisés dans les constructions. Tout de suite il a gagné la réputation d'un professeur compétent et exigeant dans les rapports avec les étudiants et, en même temps, celle d'un chercheur de marque, participant activement aux manifestations scientifiques, avec des conférences ou des communications très appréciées par les spécialistes. Il a publié plusieurs manuels destinés aux étudiants et un livre consacré à l'étude des problèmes concernant la Chimie Macromoléculaire, imprimé par une grande maison d'édition américaine. Même à Montréal D. Feldman a eu la mission d'enseigner aux étudiants post-gradués qui se préparaient pour le mastérat ou le doctorat, en surveillant du point de vue scientifique la rédaction de

leurs thèses. A présent D. Feldman est Professor Emeritus à l'Université „Concordia“ de Montréal.

Dans le cadre du même département, de Chimie Macromoléculaire, de la Faculté de Chimie Industrielle de Jassy, ont occupé, pendant une certaine période, les positions de chefs de travaux, Rita Z e i d m a n et Malci I ț i c o v i c i , qui ont émigré, plus tard, en Israel. Elles ont été appréciées tant du point de vue didactique que du celui scientifique.

Malgré qu'elle n'a pas été cadre didactique à la faculté de Chimie Industrielle de Jassy, on doit mentionner le nom de Almeria N a t a n s o h n , ingénieur chimiste, qui a obtenu son diplôme à la faculté de Jassy. Elle a travaillé comme chercheur scientifique à l'Institut de Chimie Macromoléculaire „P. Poni“ à Jassy, où a soutenu sa thèse de doctorat élaborée sous la surveillance du prof. dr. doc. D. Feldman. Plus tard elle a émigré au Canada arrivant à occuper un poste de professeur à l'université de Hamilton.

Une carrière tout-à-fait spectaculaire a été aussi celle de Emanoil P o p p e l . Presqu'un demi-siècle il a consacré son énergie et a mis en valeur ses qualités didactiques et scientifiques dans le cadre du département de Technologie de la Cellulose et du Papier. Il y a gravi tous les échelons didactiques commençant par celui d'assistant et jusqu'à la position de professeur, lorsqu'il a atteint, assez vite, le degré nécessaire de compétence dans son domaine d'activité. Em. Poppel a obtenu, necessivement, les titres scientifiques de docteur ingénieur et de agrégé, elaborant sa thèse de doctorat sous la surveillance scientifique de l'académicien Cristofor Simionescu. Actuellement il est professeur consultant au département où il a déployé toute son activité. En même temps il dirige, dans cette qualité, l'élaboration des thèses de doctorat.

De paire avec une activité didactique intense, le prof. Em. Poppel s'est fait remarqué comme un chercheur redoutable. Il a publié les résultats de ses recherches dans les périodiques de spécialité roumains ou étrangers et a établi des relations étroites, de collaboration, avec les spécialistes dans son domaine d'activité, participant activement aux manifestations scientifiques internationales prestigieuses. Dans le cadre de ces relations il a été invité à donner des cours et tenir des conférences aux Universités Techniques de Dresde

(Allemagne) et de Graz (Autriche). Le prof. Em. Poppel a publié plusieurs livres de spécialité ainsi que des manuels destinés aux étudiants.

On doit mentionner que le professeur Em. Poppel a été, pour une certaine période, vice-doyen de la faculté de Chimie Industrielle.

Un très court intervalle de temps a fonctionné comme assistante au département de Chimie Macromoléculaire m-me **D a v i d - B o l o h a n**, qui a émigré, ensuite, en Israël.

6. Faculté d'Electrotechnique

Le premier cadre didactique d'origine juive, qui a travaillé dans le cadre de la Faculté d'Electrotechnique, a été **Marcel S a n d**. Après une activité déployée, le long d'une année, en qualité d'assistant au département de Machines Electriques, il a été reçu à l'Institut Energétique de Léningrad, dans l'ancienne URSS, où il a continué ses études, obtenant le titre scientifique de candidat ès sciences techniques. Revenu en Roumanie on lui a confié la mission de conduire, en qualité de directeur, l'Institut Electrotechnique, récemment créé, à Craïova. Ici il a eu aussi une intense activité didactique, en qualité de maître de conférences au département de Machines Electriques. Quelques années plus tard il a été transféré à l'Institut Polytechnique de Bucarest, d'abord comme maître de conférences et puis promu professeur, dans le cadre du département de Machines Electriques, où il était le titulaire du cours de Machines Electriques Spéciales. Ici il a enseigné seulement quelques années, jusqu'à sa disparition prématurée. **Marcel Sand** s'est fait remarqué par ses recherches scientifiques et surtout par un manuel de „Machines Electriques Spéciales“ destiné aux étudiants.

Iosif B e r g m a n a déployé la plus grande partie de son activité au département de Machines Electriques, à l'Institut Polytechnique de Jassy. Débutant comme assistant il a été promu d'abord chef de travaux et puis maître de conférences grâce à ses qualités didactiques et scientifiques. Il a été apprécié comme un pédagogue excellent, doublé par un chercheur d'une valeur

incontestable. I. Bergman a publié un grand nombre d'articles dans les revues de spécialité, appréciés favorablement par les chercheurs préoccupés par les problèmes concernant les machines électriques. Le domaine prédilecte de ses recherches a été celui des machines électriques de courant alternatif à collecteur. En même temps il a publié des manuels destinés aux étudiants.

On doit mentionner que I. Bergman a dirigé ses recherches, surtout pendant les dernières années de son activité à Jassy, vers les problèmes concernant les méthodes non-conventionnelles de produire l'énergie électrique, donnant des cours dans ce domaine et même publiant un manuel intéressant les étudiants. On peut le considérer, à juste raison, comme l'un des pionniers des études dans le domaine des recherches effectuées en Roumanie, visant ces méthodes.

Il a obtenu le titre scientifique de docteur ingénieur en élaborant une thèse sous la surveillance scientifique du prof. dr. doc. N.V. Botan.

I. Bergman a émigré en Israël où il a fonctionné comme maître de conférences à la faculté d'Electrotechnique de Holon, jusqu'à sa retraite.

Un très capable organisateur du laboratoire d'Electronique Industrielle a été Marcel Ițicovici, qui a occupé le poste d'assistant à la discipline respective. Il a été éliminé de l'enseignement supérieur pour des raisons d'ordre politique. Plus tard il a émigré en Israël.

Le département de Mesures Electriques l'a eu, parmi ses membres, comme assistant, Nonel T h i r e r, qui a été apprécié pour ses performances didactiques et scientifiques, en commençant son doctorat, sous la surveillance du prof. dr. ing. D. Bărbulescu. Il a émigré en Israël, ayant diverses fonctions dans l'industrie et dans la recherche mais en même temps il a eu une certaine activité didactique à la faculté d'Electrotechnique à Holon. Pendant ce temps il a réussi à finir et soutenir sa thèse de doctorat à Jassy, avec succès, cette fois sous la surveillance du prof. dr. ing. M. Antoniu. Obtenant le titre scientifique de docteur ingénieur il fut promu maître de conférences, enseignant toujours à la faculté d'Electrotechnique de Holon (Israël).

Marius G o l d e n b e r g, l'un des plus brillants étudiants de la faculté d'Electronique et Télécommunications, a obtenu,

immédiatement après sa graduation, un poste de préparateur à la faculté ci-dessus. Après une très courte période il a émigré en USA où il a continué ses études, en obtenant le titre de master. Actuellement il travaille dans un bureau d'études à Austin (Texas), où il détient une fonction de grande responsabilité.

Au département d'Electrotechnique a enseigné, sans interruption, presque un demi-siècle, Hugo R o s m a n . C'est dans le cadre de ce département qu'il a élaboré et soutenu sa thèse de doctorat sous la surveillance scientifique du prof. dr. doc. Gh. Vasiliu et a gravi tous les échelons didactiques, commençant par celui de préparateur et finissant son activité comme professeur. Actuellement il est professeur consultant à la Faculté d'Electronique et Télécommunications et surveille, du point de vue scientifique, l'élaboration des thèses de doctorat.

Pendant sa longue carrière il s'est fait remarqué comme un pédagogue éminent et un chercheur réputé. Il a publié un grand nombre d'articles scientifiques dans les périodiques de spécialité roumains ou étrangers, des manuels destinés aux étudiants et plusieurs livres concernant soit les circuits électriques non-linéaires et paramétriques, soit le champ électromagnétique. D'ailleurs les directions prédilectes de ses recherches ont été la théorie des circuits linéaires et non-linéaires, surtout celle des quadripôles en sens restreint ou généraux, et la théorie du champ électromagnétique évoluant en milieux linéaires ou non-linéaires.

Le professeur H. Rosman a participé activement à un grand nombre de manifestations scientifiques nationales ou internationales et a été invité à tenir des conférences à l'Institut d'Electrotechnique Théorique à Erlangen (Allemagne) et à l'Ecole Technique Supérieure Fédérale de Zürich (Suisse).

Depuis 1952 il est le secrétaire de rédaction du „Bulletin de l'Institut Polytechnique de Jassy“, revue qui jouit d'une très bonne renommée dans les cercles scientifiques roumains et étrangers.

Pour son entière activité, dépassant cinquante années, il a été distingué, par le sénat de l'Université Technique „Gh. Asachi“ de Jassy, avec la médaille „Gh Asachi“.

Malgré qu'ils n'ont pas été cadres didactiques à l'Institut Polytechnique de Jassy, Adrian I o i n o v i c i et Raul R a b i n o v i c i ,

qui ont obtenu leurs diplômes d'ingénieurs électriciens à la faculté d'Electrotechnique de Jassy, se sont affirmés, comme cadres didactiques de valeur, en Israel. Le premier, actuellement professeur au département de Théorie des Circuits Electriques à la faculté d'Electrotechnique de Holon, a soutenu sa thèse de doctorat à Jassy, élaborée sous la surveillance scientifique du prof. dr. ing. Gh. Savin. Il a une réputation excellente dans les milieux scientifiques internationaux, en participant activement à de nombreuses manifestations scientifiques prestigieuses, ses travaux éveillant l'intérêt des spécialistes. Il a publié un nombre impressionnant d'articles de spécialités, surtout dans le domaine des circuits linéaires; toutefois il a publié à une maison éditrice de New York un livre consacré à l'analyse des circuits actifs, assistée par ordinateur. A. Ioinovici a été professeur invité à Hong Kong et en Brésil.

R. Rabinovici est, actuellement, maître de conférences au département de Machines Electriques, à l'Université „Ben Gourion“ de Beersheva (Israel). C'est ici qu'il a obtenu, successivement, les titres scientifiques de master et docteur.

7. Faculté de Mécanique

La personnalité la plus proéminente, parmi les cadres didactiques d'origine juive, qui ont déployé leur activité ou sont encore actifs dans les départements des facultés à caractère mécanique de la Polytechnique de Jassy est, sans aucune doute, le professeur Alfred B r a ï e r . Il a servi avec abnégation et toutefois avec compétence la discipline de Mécanique Théorique, pendant plus de quatre décennies. C'est ici qu'il a obtenu, sous la surveillance scientifique du prof. dr. doc. D.I. Mangeron, membre correspondant de l'Académie, d'abord le titre de docteur ingénieur et puis celui de agrégé.

Le professeur A. Braïer est une personnalité complexe qui a réussi brillamment à coupler d'une façon harmonieuse, l'activité didactique, qu'on peut la considérer comme prodigieuse, avec la recherche scientifique, appréciée par les spécialistes du domaine comme approfondie et de substance. Doué de qualités pédagogiques hors de commun, mais en même temps possédant une vaste culture

dans le domaine de la Mécanique Théorique et des spécialités connexes il a réussi à s'imposer comme un modèle pour ses collègues. Quant à la perfection de ses cours et séminaires, ceux-ci sont appréciés au superlatif par les étudiants.

Le professeur A. Braïer a élaboré un nombre impressionnant de travaux scientifiques concernant la Mécanique du point matériel ou du rigide, présentées à des réunions scientifiques et publiés dans les revues de spécialité. C'est très probable que la plus importante contribution scientifique du professeur A. Braïer est celle concernant l'élaboration d'une méthode symbolique d'étude des oscillateurs linéaires amortis excités par un signal modulé en amplitude, basée sur l'utilisation des grandeurs hypercomplexes attachées à tels signaux. Il faut souligner que cette méthode symbolique a été très vite adaptée à l'étude des circuits linéaires à pertes, excités par des signaux modulés en amplitude. On doit mentionner que, ultérieurement, plusieurs thèses de doctorat ont été élaborées en se basant sur l'utilisation de ce procédé symbolique.

Pendant une assez longue période, A. Braïer a été le chef du département de Mécanique Théorique.

Le professeur A. Braïer est impliqué, depuis longtemps, en collaboration avec le professeur H. Rosman, dans l'apparition du „Bulletin de l'Institut Polytechnique de Jassy“.

Actuellement il est professeur consultant au département de Mécanique Théorique et surveillance, du point de vue scientifique, l'élaboration des thèses de doctorat.

Pour son entière activité le sénat de l'Université Technique „Gh. Asachi“ lui a décerné la médaille „Gh. Asachi“.

Au même département fonctionne, à présent, en qualité de chef de travaux, Eugeniu Ș f a r t z , un jeune cadre didactique qui a prouvé des réelles qualités didactiques et scientifiques, de sorte qu'on peut lui prévoir une réussite totale dans sa carrière future. Il a soutenu avec succès, récemment, sa thèse de doctorat, élaborée sous la surveillance scientifique du prof. dr. doc. A. Braïer.

Parmi les membres de département de Machines Thermiques a enseigné une assez longue période Marcel G u t m a n . Ici il a gravi tous les échelons didactiques depuis celui d'assistant, jusqu'à celui de maître de conférences et a soutenu avec succès sa

thèse de doctorat élaborée sous la surveillance scientifique du prof. dr. doc. E. Gaiginschi.

Marcel Gutman a été toujours apprécié pour ses qualités didactiques remarquables et pour son habileté dans la recherche scientifique.

Il a émigré en Israël où il a continué sa carrière didactique dans le cadre de l'Institut Technologique (Technion), à Haïfa, arrivant à occuper, avant sa retraite, la position de professeur. Le prof. M. Gutman a publié un grand nombre d'articles scientifiques dans les revues de spécialité et plusieurs manuels pour l'usage des étudiants. On doit souligner que le prof. M. Gutman a milité activement pour l'établissement des liaisons étroites entre les facultés à profil mécanique de Jassy et celle de Haïfa. Un certain nombre de cadres didactiques, travaillant surtout dans le département de Machines Thermiques, à Jassy, a été invité par la faculté de Mécanique de Haïfa soit pour participer à des manifestations scientifiques, soit pour effectuer des stages de perfectionnement.

Pendant une courte période, de quelques années, Moritz R e i c h e r a occupé le poste d'assistant au même département. Quoiqu'il s'est fait remarqué comme un cadre didactique capable, qui avait de réelles perspectives de devenir un professeur d'élite, il fut écarté de l'enseignement supérieur pour des raisons qui n'ont eu rien en commun avec ses qualités professionnelles. A bref délai qu'il fut expulsé de la faculté, M. Reicher a émigré en Israël.

Dans le cadre du département de Machines Thermiques et sous la surveillance scientifique du prof. dr. doc. E. Gaiginschi a soutenu sa thèse de doctorat Jacques Z w i e b a c k (Radu Adrian-Cernea). Il n'a pas travaillé dans l'Institut Polytechnique de Jassy mais il a enseigné à l'Institut de Pétrol et Gas, d'abord à Bucarest et puis à Ploiești. Ici il a occupé, au commencement, la position de maître de conférences et plus tard celle de professeur. On doit préciser qu'il a obtenu le diplôme d'ingénieur à la faculté d'Electromécanique à Jassy. Emigrant en Israël il a occupé une fonction didactique à l'Université „Ben Gourion“, à Beersheva. Plus tard il s'est établi à Montréal (Canada), où il a continué sa carrière didactique à l'Université Française, jusqu'à sa retraite.

Le département de Thermotechnique a compté parmi ses

membres l'ingénieur chimiste David P e r e t z . Il est arrivé à occuper la position de maître de conférences avant d'émigrer en Allemagne.

Au même département a enseigné, une très courte période, comme assistant, Mayer P e r l m a n . Ensuite il a émigré au Canada.

Quant au département de Machines-Outils, ici a travaillé, jusqu'à sa disparition prématurée, Max R o s n e r . Quoi qu'il a enseigné une période assez courte, il a réussi à gagner la réputation d'un excellent pédagogue et d'un chercheur d'élite. Sa très courte carrière didactique ne lui a permis pas de franchir la position de chef de travaux.

Au même département a fonctionné, d'abord comme préparateur et puis comme assistant, I. W a r t e r , jusqu'à son départ en Israël.

8. Faculté de Constructions

Le nombre de cadres didactiques d'origine juive qui ont travaillé ou travaillent encore dans les départements de la faculté de Constructions est très réduit. Parmi eux on peut citer Benjamin W e i n s t e i n , qui a été chef de travaux au département de Ponts et Chaussées. Ici il a soutenu sa thèse de doctorat élaborée sous la surveillance scientifique du prof. dr. ing. H. Zarojanu. B. Weinstein a enseigné dans ce département jusqu'à sa retraite.

Dans le même département a enseigné, d'abord comme assistant et puis comme chef de travaux, Pincu K a i s e r m a n , aujourd'hui président de la Communauté des Juifs à Jassy.

Dans le département de Mécanique des Constructions enseigne, à présent, le chef de travaux Felix S c h ä r f . Il a la réputation d'un bon pédagogue et d'un chercheur sérieux.

D'ailleurs un autre cadre didactique d'origine juive, en activité, est Liviu S e g a l , qui occupe la position de chef de travaux dans le département de Géométrie Descriptive et Dessin Industriel.

Au même département a déployé son activité, également. Felix S c h o r , ayant la qualité de chef de travaux. Architecte par sa formation il avait étudié à l'Université Technique de Prague.

Enfin, dans le cadre du département de Génie Civil a

enseigné, d'abord comme assistant et puis en qualité de chef de travaux, jusqu'à sa retraite, Mica-Claire Poppele.

9. Faculté d'Industrie Légère

Cette faculté a été intégrée dans la structure de l'Institut Polytechnique de Jassy plus récemment. Initialement elle a fonctionné à Bucarest et puis a été transférée à Jassy, comme unité indépendante, sous la dénomination d'Institut d'Industrie Légère. En même temps a été transféré, à Jassy, un certain nombre de cadres didactiques, parmi lesquels quelques uns d'origine juive. Il s'agit de Mișu Zeidman et Filip Reicher, du département de Tissage et de Mișilim Grindea, du département de Technologie Chimique Textile. Ce dernier, qui était professeur, a eu la responsabilité de guider du point de vue scientifique les thèses de doctorat dans sa spécialité. D'ailleurs le professeur M. Grindea a été un spécialiste très apprécié dans le domaine de la chimie des colorants utilisés dans l'industrie textile, ayant une riche expérience dans l'industrie. Il a été, au début, directeur adjoint de l'Institut d'Industrie Légère et puis chef du département de Technologie Chimique Textile. Il a enseigné à la Faculté d'Industrie Légère jusqu'à sa retraite.

M. Zeidman a obtenu le titre scientifique de docteur ingénieur dans la spécialité de Tissage avec une thèse élaborée sous la surveillance scientifique du prof. I. Ștefănescu. Très apprécié pour ses qualités didactiques et scientifiques il a gravi les échelons didactiques, du celui d'assistant jusqu'à la position de maître de conférences. Il a publié des manuels à l'usage des étudiants ainsi que de nombreux articles scientifiques dans les revues de spécialité, introduisant le calcul des probabilités dans l'étude des tissus. M. Zeidman a émigré en Israël et a enseigné, ayant la qualité de Visiting Professor, aux diverses universités de l'USA et du Japon.

F. Reicher, qui possède à son tour le titre scientifique de docteur ingénieur dans la spécialité de Tissage, avec une thèse élaborée sous la surveillance scientifique du prof. I. Ștefănescu, a enseigné, jusqu'à sa retraite, dans le cadre de la faculté d'Industrie Légère, à Jassy, la dernière position occupée par lui étant celle de maître de

conférences. Il a publié des manuels destinés à l'usage des étudiants et un certain nombre d'articles scientifiques dans les revues de spécialité.

Dans le cadre du département de Technologie Chimique Textile a déployé son activité, jusqu'à sa retraite, Tania F o r s t . Elle a soutenu avec succès sa thèse de doctorat, élaborée sous la surveillance scientifique du prof. M. Grindea, dans la spécialité Chimie et Technologie Chimique dans l'Industrie Textile. Elle a occupé, successivement, les positions d'assistante, chef de travaux et maître de conférences. T. Forst a réussi à s'affirmer comme un cadre didactique ayant des qualités pédagogiques remarquables et en même temps elle a été un chercheur de valeur, publiant les résultats de ses recherches dans les revues scientifiques de spécialité. En collaboration avec le professeur M. Grindea et d'autres collègues du département elle a publié, à une maison éditrice centrale, un livre, très bien apprécié par les spécialistes, dédié à l'étude des problèmes spécifiques concernant la Chimie dans l'Industrie Textile.

10. Faculté de Hydrotechnique

Le seul cadre didactique d'origine juive qui a enseigné dans le cadre de cette faculté a été Izu L e i b a . Celui-ci a été d'abord assistant et puis promu chef de travaux. Ensuite il a émigré en Israël.

11. Faculté d'Agronomie

Compte tenu que l'enseignement supérieur technique renferme, outre les spécialités enseignées dans les facultés de l'Institut Polytechnique et celles à caractère agro-zootechmique, incluses, à présent, dans la structure de l'Institut Agronomique (aujourd'hui Université des Sciences Agricoles et Médecine Vétérinaire „Ion Ionescu de la Brad“, à Jassy), on doit mentionner, dans l'esprit de cet exposé, le nom du professeur I. V a i s m a n , qui a illustré pendant une longue période la discipline d'Irrigations et Dessiccations de la faculté d'Agronomie. Le professeur I. Vaisman a gravi, dans le cadre de cette discipline, tous les échelons didactiques et a obtenu le titre scientifique

de docteur ingénieur. Il y a déployé une activité didactique et scientifique remarquable, ayant la réputation d'un bon pédagogue et d'un chercheur avisé. I. Vaisman a participé activement à des manifestations scientifiques internes et internationales, publiant un grand nombre d'articles dans les revues de spécialité. Il a émigré en Israël où il a continué son activité dans le cadre de l'Institut de Recherches „Voulkany“, à Rehovoth.

12. Conclusions

L'analyse effectuée, concernant la contribution des cadres didactiques d'origine juive qui ont travaillé dans l'enseignement supérieur technique à Jassy, au développement de celui-ci sans avoir eu comme objectif d'être exhaustive et très détaillée, conduit à un nombre de conclusions dont les plus importantes sont les suivantes:

1. Quoique, du point de vue numérique, la proportion des cadres didactiques d'origine juive, dans l'enseignement supérieur technique à Jassy, a été assez réduite, ne dépassant jamais 3% de l'effectif total de ceux-ci, leur contribution à la consolidation et au développement de cet enseignement a été, sans aucune doute, importante.

2. La plupart des cadres didactiques d'origine juive se sont évincés comme de bons pédagogues et de chercheurs capables. Parmi ceux-ci quelques uns sont bien connus dans les milieux scientifiques nationaux et internationaux, grâce aux leurs contributions remarquables dans le domaine de spécialité de chacun d'entre eux.

3. Un nombre appréciable de cadres didactiques d'origine juive ont obtenu le titre scientifique de docteur ingénieur, trois de ceux-ci remportant et le titre d'agrégé.

4. Comme témoignage de leur compétence dans la recherche scientifique, certains cadres didactiques d'origine juive, surtout des professeurs, jouissant d'un grand prestige dans les milieux des spécialistes, ont reçu le droit de diriger l'élaboration des thèses de doctorat. Presque tous ont prouvé leur capacité non seulement par le grand nombre des thèses surveillées mais surtout par le niveau scientifique de celles-ci.

5. Un nombre important de ces cadres ont émigré en Israël, mais aussi en USA, au Canada ou en Allemagne.

6. Quelques uns des cadres didactiques d'origine juive qui ont émigré ont continué leur activité didactique dans des institutions d'enseignement supérieur réputées, en Israël, au Canada ou dans les USA.

7. Parmi les cadres didactiques d'origine juive, trois ont joué un certain rôle à caractère administratif: il est question d'un directeur d'un institut, un directeur adjoint et un vice-doyen. En même temps deux de ces cadres didactiques ont été chefs de département.

8. A présent il y a seulement trois cadres didactiques actives, d'origine juive, dans le corps didactiques de l'Université Technique „Gh. Asachi“, à Jassy. Tous les trois sont chefs de travaux, l'un d'eux ayant obtenu le titre scientifique de docteur ingénieur.

Quant à l'Université des Sciences Agricoles et Médecine Vétérinaire „Ion Ionescu de la Brad“, elle n'a, actuellement, aucun membre d'origine juive parmi les cadres didactiques.

IMAGINEA EVREULUI ÎN PUBLICISTICA LUI CARAGIALE

Dinu BALAN

La aproape un secol de la moartea lui I.L. Caragiale, opera sa fascinează. Unii au văzut în marele clasic un geniu critic complementar lui Eminescu: „nu există două fețe complementare mai nimerite ale subconștientului românesc decât aceste două temperamente, caractere și biografii“¹. Alții, „detractorii“, i-au reproșat, uneori virulent, „inaderența lui la spiritul românesc“ (N. Davidescu)². În perioada comunistă, percepția diferită a lui Caragiale și a operei sale a fost mai mult adâncită. Ca răspuns la deteriorarea mesajului operei scriitorului de către comuniști, au existat reacții care au dezvăluit „cea mai necruțătoare satiră la adresa republicii“³. Aflat în exil, Mircea Eliade a susținut, într-o conferință, dedicată centenarului anului nașterii I.L. Caragiale, că marele autor a fost „un naționalist în cel mai bun sens al cuvântului“⁴.

Exegeza operei caragialiene nu este reductibilă însă la fascinația hagiografică a unora sau la atacul furibund al altora. Încă în epoca interbelică, când pasiunile erau atât de aprinse, Șerban Cioculescu aprecia opera lui Caragiale ca „un reflex al bunului simț față de abaterile timpului său de la judecata dreaptă“⁵. Mult mai aproape de noi, un alt rafinat cunoscător al operei scriitorului, Alexandru Călinescu, evidențiază faptul că „[...] «starea» lui Caragiale este normalitatea. Simțea normal și vedea exact. Atât de exact încât a depistat și a descris mai toate enormitățile posibile“⁶. Oricum ar fi receptată opera caragialiană – atât literatura, cât și publicistica –, temperamentul și contextul social-politic au colorat puternic ideile sale, dându-le o formă personală și originală. Deși a avut o „măsură de judecată sănătoasă“, Caragiale nu a fost un scriitor popular, aflându-se „în reacțiune“ față de opinia comună a vremii sale⁷. De aceea, dimensiunea morală și moralizatoare, cu puternice valențe pedagogice, este intrinsecă operei sale. Tonul autorului era justificat de deriziunea

lumii pe care o zugrăvea. Oamenii din opera sa sunt „ființe fără «destin», mai exact fără destinație, pentru că [sunt] lipsite de conștiință și de sens“⁸. Personajele sale rămân mereu niște „mascați“⁹. De aici, amestecul de candoare și ticăloșie care se manifestă în această lume lipsită de conștiința binelui și a răului¹⁰.

Nu de candoare poate fi suspectat Caragiale, omul și gazetarul. Înzestrat cu „sensul actualității“, el „a judecat oamenii și instituțiile“¹¹. Ridicându-se contra improvizației și a demagogiei, critica sa lovea nu în instituțiile fundamentale ale statului român, ci „tocmai în progresismul neîntemeiat pe firea poporului și pe evoluția sa naturală“¹².

Unii au întrevăzut în gazetăria politică caragialiană „un joc obligatoriu de supraviețuire“, joc asumat, urmarea fiind conștientizarea faptului că, „prin politică, participă la o farsă“¹³. Alții l-au suspectat de inconsecvență și lipsă de convingeri politice¹⁴.

„Junimist prin temperament, dacă nu din doctrină“¹⁵, Caragiale a sesizat discrepanțele dintre societate și stat, în cazul românesc. În viziunea lui, lipsa aptitudinii politice la români face ca societatea să fie „produsul artificial al statului“ și nu statul „rezultatul natural al societății“¹⁶. Exasperat de „necurătenia orientală“¹⁷, scriitorul român regreta lipsa civilizației occidentale la gurile Dunării: „[...] E desigur mai departe de la București și Ploiești, până la Brașov, Feldioara, Sighișoara etc. etc. decât de la acestea până la malurile Rinului, ori la coastele celor două mări nordice. În Ardeal ajung picioarele încălțate ale corpului european; la București și Ploiești, el stă plin de paraziți, sângerat de scărpinătură, dar frizat a la Parisienne, corpul trupului bulgaro-țigănesc, cea mai infectă și mai dezgustătoare parte a acestui bastard și ignobil tip oriental. Și sunt convins că ai iubi și tu, cu atât mai mult, Germania, fruntea corpului care a ajuns cu picioarele până-n Carpați și, spre nefericirea noastră, a celor de astăzi, nu a putut trece măcar până-n Balcani“¹⁸.

Dar, aflat la Berlin, era măcinat de dorul de țară, cum singur mărturisea, tandru-ironic: „Și totuși imposibil să rezist la glasul Patriei, care mă chiamă“¹⁹. Căci lipsa unei societăți așezate și închegate, așa cum o dorea el, era urmarea alăturării, între granițele statului român, a unei „strânsuri de lume din ce în ce mai mare, mai împestrată și mai eterogenă [...] care-și schimbă în fiecare zi fizionomia, care nu poate avea

porniri mai presus de cele strict utilitare, care nu poate avea tradiție, nici unitate de gândiri și de simțiri. Cu toate acestea, această lume de strânsură, mișună aici d[e]asupra unui element etnic hotărât. Sub tot acest Babel, există o limbă românească, care-și are geniul ei; sub toată această vultoare vecinic mișcătoare, există un popor statornic care-și are calitățile și defectele lui specifice, bunul lui simț, o istorie plină de suferințe, nevoi, simțiri și gândiri proprii²⁰. Aceasta este cauza suferinței naționale: eterogenitatea populației. În privința „patologiei sociale“, asemănările cu viziunea lui Eminescu sunt vizibile²¹.

Având în vedere cele de mai sus, putem să ne întrebăm care a fost atitudinea lui Caragiale față de evrei și în ce constă explicația acesteia?²² Va fi avut Caragiale prejudecăți față de evrei? Radu Rosetti, cunoscut pentru atitudinea sa prea puțin prietenoasă față de israeliți, aprecia că ilustrul scriitor le-a arătat, totdeauna, cea mai mare bunăvoință și afecțiune și a dezaprobat atitudinea inamicală a unora pentru acest popor²³. Șarja satirică împotriva expulzării a doi evrei, impiegați la ziarul „Adevărul“ este relevantă. Caragiale ironiza motivațiile neîndreptățite și ridicole ale autorităților, care se prevalau de apărarea ordinii, „în numele înaltei rațiuni de stat“²⁴.

Este adevărat că ironia, „principala coordonată a umorului caragialian“²⁵, face dificilă, uneori, delimitarea lui Caragiale de învinuirile de antisemitism. Iată, de pildă, un fragment dintr-un articol, publicat în revista umoristică „Bobârnacul“²⁶, satiră la adresa guvernului liberal și a măsurilor preconizate de acesta: „Se va reforma învățământul public introducându-se în clasele primare Catechismul Liberului-Cugetător, iar în cele secundare studiul obligator al limbei ovreiești“²⁷. Ironia este cu atât mai mușcătoare, cu cât Caragiale a sesizat demagogia liberală în privința acordării de drepturi evreilor, în contextul discuțiilor din Parlament, privind modificarea articolului 7. C.A. Rosetti, „supranumit Hahamul cel Mare“, într-un discurs adresat „Fraților Jidani“ în mahalaua „Jigniții“²⁸, le explica acestora că el și liberalii au apărat libertățile publice și au introdus „în Constituția patriei voastre române articolul 6“²⁹.

Într-o corespondență către Alecu Urechia din iulie 1897, Caragiale transmitea într-un limbaj savuros, impresiile sale despre mulțimea evreilor din Piatra Neamț³⁰. E greu de spus dacă este vorba de umor sau de anumite prejudecăți antievreiești.

Pentru a înțelege mai bine atitudinea față de evrei a lui Caragiale, vom analiza, succint, câteva dintre articolele sale asupra următoarelor probleme: pericolul străin în plan economic, social și cultural; discuțiile referitoare la modificarea articolului 7 din Constituție; momentul 1907.

Acuzând violent lipsa unei aristocrații românești autentice³¹, Caragiale avea o atitudine ambiguă față de clasa socială dominantă. Aceasta cu atât mai mult cu cât pretenșii aristocrați sunt și conducătorii vieții politice din România. Întrebându-se, retoric, în legătură cu „naționalitatea liberalilor”³², Caragiale avertiza asupra pericolului cultural și național pe care-l reprezentau aceștia. Nu ar fi fost exclusă nici discreditarea naționalismului, date fiind măsurile antinaționale ale liberalilor: înlocuirea limbii românești cu „acel talmeș-balmeș de păsărească”, împovărarea țării „cu o mulțime de legi și o mulțime de așezăminte, care nu au deloc a face cu trebuințele poporului român”. Acești politicieni au împins țara spre „o dezvoltare cu dezăvârșire nenațională”³³. Zece ani mai târziu, într-unul din articolele mai puțin adecvate stilului caragialian, gazetarul deplângea retragerea românilor din fața valului „de străinism care crește neîncetat”, refugiarea românilor din fața burgheziei străine în fosta capitală a Moldovei și chema la mobilizare, pentru a nu lăsa „să piară cel puțin vechile obiceiuri, care, singure, vorbindu-ne de un trecut glorios, mai pot deștepta în noi credința în ziua de mâine”³⁴.

Adept al echilibrului și al evoluției organice a societății, Caragiale era îngrijorat de slaba dezvoltare a burgheziei românești și de calitatea clasei politice. În nici un caz, credem, nu poate fi vorba de antisemitism aici. Mai degrabă, era deplânsă opinia potrivit căreia negustoria este o activitate economică neproductivă, ba mai mult, opusă muncii cinstate. Astfel, în piesa sa din 1884, *O scrisoare pierdută*, Cațavencu exprima această percepție: „Noi aclamăm munca, travaliul, care nu se face deloc în țara noastră!” și „În Iași n-avem nici un negustor român, nici unul!”³⁵.

Dar cele mai multe articole de presă ale marelui scriitor, privitoare la evrei, se refereau la delicata problemă a modificării articolului 7 din Constituție, ca urmare a solicitării marilor puteri, prin articolul 44 al Tratatului de la Berlin³⁶.

Chestiune politică la zi, modificarea articolului 7 era

analizată, cu precădere, prin prisma pasării responsabilităților între guvernul liberal și camerele parlamentare. Nu fără temei, aprecia Șerban Cioculescu, reportajele parlamentare, „ca acelea din momentul revizuirii articolului 7 din constituție cerută prin tratatul de la Berlin, [în care Caragiale] este, în rolul său de ager observator al comediei politice”³⁷.

Condamnând lipsa de transparență și de fermitate a guvernului în privința chestiunii israelite, gazetarul exprima un punct de vedere pragmatic. Constatând poziția fermă a Europei, Caragiale critica demagogia liberalilor și lipsa unei soluții practice³⁸. Comentând sarcastic argumentele liberale, exprimate în ziarul „Românul”, conform cărora acordarea drepturilor către evrei avea să întregască ideile liberale „în sânul Constituțiunii noastre”, clasicul român sesiza tendința guvernului liberal de a se înfățișa în fața Europei ca reformator. Lucrurile erau cu atât mai necesar a fi clarificate, cu cât, după toate „părerile date în deosebite părți”, „ceștiunea israelită, neputând-o noi dezlega acum de zor, fără a ne primejdui naționalitatea, trebuie să răspundem Europei, cum că deocamdată nu voim a ceda întru nimic cerinții articolului 44 al tractatului”³⁹. Responsabilitatea pentru situația aparent fără ieșire îi aparținea în întregime guvernului, care, prin tergiversări și acțiuni lipsite de diplomatie, a determinat încordarea relațiilor cu puterile europene⁴⁰. Chestiunea era fundamentală pentru România, căci, „greutatea soluțiunii ceștiunii israelite nu era atât în străinătate, cât în lăuntrul țării”⁴¹. Erau subliniate două aspecte de importanță covârșitoare: „conservarea națională” și consecințele economice „mai apropiate sau mai târzii”, aspecte care, aprecia Caragiale, erau în asentimentul „aproape unanim al țării”⁴².

Poziția moderată a lui Caragiale nu era expresia unei atitudini antisemite. Conservator prin temperament, își însușise, din frecventarea „Junimii” și, ulterior, prin colaborarea la „Timpul”, alături de Eminescu, idei conservatoare. Argumentele sale nu aveau substrat religios sau rasist, ci erau inspirate de dorința conservării organismului național și de teama că o burghezie evreiască bogată, beneficiind de drepturi civile și politice, ar putea pune în inferioritate populația autohtonă. Caragiale disprețuia antisemitismul, considerându-l o formă instinctivă, atavică, de exprimare a complexelor majorității⁴³. El credea că antisemitismul este o forță distructivă pentru organismul

național care îl generează⁴⁴. Considerând chestiunea evreiască o „problemă românească“, voia reglementarea acesteia, pentru că rezolvarea sa era utilă atât evreilor, cât și statului român⁴⁵.

Adunările de revizuire convocate au votat Legea Revizuitoare a articolului 7 din Constituție, la 12/24 octombrie 1879, articolul fiind reformulat, în sensul că „diferența între credințe religioase și confesiuni nu constituie în România o piedică pentru a dobândi drepturi civile și politice și de a le exercita“⁴⁶. Nu se acorda emanciparea generală, ci procedura de naturalizare prevedea adresarea, de către solicitant, a unei cereri, către Cameră, pentru a obține dreptul de cetățenie, în mod individual. Cererea putea fi rezolvată favorabil după o perioadă de zece ani, dacă se dovedea că respectivul petent a fost folositor țării. Reduceri erau acordate celor ce ar fi adus în țară „industrii, investiții utile sau talente distinse“⁴⁷. A fost elaborată și o lege cu două articole, promulgată la 6 noiembrie 1879, care acorda naturalizarea evreilor care luptaseră în războiul de independență (888), ca și văduvelor și fiilor israeliților morți sub drapel până la promulgarea acestei legi⁴⁸.

În urma votării revizuirii, Caragiale și-a manifestat satisfacția pentru reformularea articolului 7 „așa precum dorea majoritatea țării“, fiind salvardate „interesele“ acesteia⁴⁹. Recunoscând că nu mai era necesară condiționarea naturalizării de confesiune, el aprecia că, prin modificarea articolului 7, „s-a închis odată pentru totdeauna așa numita chestiune israelită, care, deși nu era provenită decât numai din cauze economice, era cel puțin interpretată de răuvoitorii noștri în sensul de intoleranță religioasă“⁵⁰ [subl. ns. D.B.].

Neîndoielnic, atitudinea lui Caragiale a oscilat și în această privință. Colaborând, în 1885, la jurnalul liberal „Voința națională“, a apărut decizia guvernului de expulzare a unor evrei: „O seamă de evrei de la noi, în genere de proveniență galițiană, [...] au început să agite din nou chestiunea israelită“. Era, aprecia gazetarul, o conspirație a unor evrei nerecunoscători împotriva statului român. Polemic, Caragiale invoca argumentul că „această enormă masă străină“ reprezintă un „element eterogen și dizolvant până la cea din urmă picătură“. Cum să li se acorde naturalizarea în bloc? Statul este dator să apere națiunea „de întinarea bolilor semitice“ și de „asemenea agitații d-a dreptul criminale“. Statul decide dacă acordă sau nu drepturi indivizilor, dar

nu trebuie să o facă în cazul acelor care sunt membri ai „unei asociațiuni politice întemeiată pe temeiul unei comunități confesionale universale și internaționale“ (aluzie la Alianța Israelită Universală)⁵¹.

Dacă articolul nu ar fi fost publicat în „Voința națională“, l-am fi considerat o satiră împotriva intoleranței față de evrei, așa cum sunt cele două articole succesive din „Moftul român“ (februarie 1893)⁵², în care, printr-o logică a paradoxului, se demonstra stupiditatea propunerii celor care se opuneau învățării meseriilor de către evrei.

Exemplară a fost luarea de poziție în „afacerea Porn“. Cu un remarcabil spirit critic, arăta că Parlamentul României poate acorda drepturile cetățenești, dar nu are căderea să pronunțe sentințe în dispute culturale⁵³. „Afacerea“ a fost iscată, de cererea, adresată Parlamentului, de un grup de scriitori români tradiționaliști, care doreau refuzarea naturalizării române a lui Eugen Porn⁵⁴.

Un alt aspect delicat a fost publicarea, în gazeta „Die Zeit“, din Viena, în cursul anului 1907, a unei intervenții privitoare la răscoala din 1907 și înăbușirea ei, apărută și în broșură⁵⁵. În această luare de poziție dezavua ferm sistemul arendașiei, notând „în treacăt că marea majoritate a arendașilor mari este compusă din străini, – în Moldova, evrei; în Muntenia, greci, bulgari, albanezi și puțini români ardeleni supuși unguri, – în genere, afară de rare excepțiuni onorabile, oameni de joasă extracțiune, aspri la câștig, fără sentimente omenoase și lipsiți de orice elementară educațiune. Cruzimea interesului, comună lumii, se mai înăsprește aici prin lipsa de solidaritate națională, prin nesocotirea tradițiilor și opiniei publice, prin îndrăzneala ce o dau pe de o parte coruptibilitatea administrației publice, pe de alta, protecția ori a pavilionului străin, ori a cine știe cărei puternice Alianțe universale, și printr-un manifest dispreț brutal față cu țăranul incult, umilit și îndelung răbdător“⁵⁶. Ce a urmat? Scăpătarea proprietarilor mari, orbiți de lux; prosperitatea arendașilor mari și proliferarea băncilor și instituțiilor de credit; mizeria țăranilor. Aserțiunile sale au fost greșit înțelese de o parte a contemporanilor. De pildă, revista evreiască „Egalitatea“ considera aprecierile lui Caragiale despre relațiile țăranilor cu arendașii evrei xenofobe, făcând legătura cu versiunile nuvelei *O făclie de Paști*, „cu un caracter aproape antisemit“⁵⁷. În fapt el a încadrat evenimentele tragice ale anului 1907 într-un context mai larg, apreciindu-le drept o consecință a politicii

liberale greșite⁵⁸. Critica cele două partide, mari facțiuni având o clientelă lipsită de scrupule și compuse dintr-o oligarhie publică ce stăpânește exclusiv țara românească. Drept urmare, pe arena publică, apăreau, în poze teatrale, „teoreticienii, reformatorii și patrioții, placizii făuritori de sisteme noi, instigatorii exaltați, șoviniști, naționaliști, iredentiști, antisemiți, xenofagi [...]”⁵⁹.

Din aceeași epocă există un proiect de lege al lui Caragiale privind dobândirea calității de pământean. A fost publicat de Șerban Cioculescu, în ediția sa a *Operele caragialiene*⁶⁰. Proiectul urmărea dobândirea calității de cetățean pentru evreii pământeni. Era detaliată procedura prin care urmau să obțină recunoașterea juridică a calității de pământean străinii născuți și crescuți în țară, care nu s-au bucurat de vreo protecție străină și nu au fost osândiți la vreo pedeapsă infamantă „or să fi făcut vreo meserie rușinoasă, ori să fi dat faliment fraudulos ca negustor”⁶¹. Era un paleativ, căci problemele esențiale urmau a fi reglementate pe cale constituțională, dar proiectul său dovedește preocuparea scriitorului pentru rezolvarea chestiunii evreiești.

Încercând să nu răstălmăcim în vreun fel cuvintele lui Caragiale privitoare la evrei, analizându-le în contextul întregii sale publicistici și activității sale publice⁶², având în vedere moderația, inteligența, cunoașterea realităților, dar și conservatorismul său, reiese, limpede, faptul că scriitorul nu putea fi promotorul unei ideologii resentimentare. El a înțeles mecanismele specifice evoluției sociale a țării din epoca sa, rezultate din ritmul alert de dezvoltare, impus de adoptarea unui model de civilizație superior și, datorită concepției sale organice și conservatoare, a văzut un pericol potențial în fragmentarea societății românești. Luările sale de poziție, uneori mai acide față de problema evreiască, trebuie înțelese în contextul general al evoluției societății moderne românești. Formulările sale au putut favoriza, uneori, confuzia cu retorica antisemită, dar ideile sale nu erau în nici un caz extremiste.

¹ Pompiliu Constantinescu, *Scrieri*, vol. II, ediție de Constanța Constantinescu, Editura pentru Literatură, București, 1967, p. 60 și urm.

² Șerban Cioculescu, *Caragialiana*, Editura Eminescu, București, 1974, p. 157. Vezi studiul *Detractorii lui Caragiale*, în *Ibidem*, p. 128-173.

³ N.I. Herescu, *Neschimbătorul Caragiale*, în *Almanahul ziarului „America“* pe anul 1961, p. 245-255, preluat în „Jurnalul literar“, serie nouă, an. XII, nr. 1-4, ianuarie-februarie 2001, p. 9.

⁴ Cf. Theodor Cazaban, *Comemorarea lui Caragiale și festivalul de poezie*, în „România viitoare“, (Paris), an. I, nr. 7, august 1952, preluat cu titlul modificat, *Despre Caragiale – la Centenarul nașterii scriitorului-*, în „Jurnalul literar“, *loc. cit.*

⁵ Șerban Cioculescu, *op. cit.*, p. 8.

⁶ Alexandru Călinescu, *Interstiții*, Editura Polirom, Iași, 1998, p. 72. Referința este la schițele sale, la literatură deci, dar poate fi ușor transferabilă asupra publicisticii.

⁷ Șerban Cioculescu, *op. cit.*, p. 8.

⁸ Al. Paleologu, *De la Caragiale la Eugen Ionescu și invers*, în vol. *Spiritul și litera*, Editura Eminescu, București, 1970, p. 56.

⁹ Florin Manolescu, *Caragiale și Caragiale. Jocuri cu mai multe strategii*, Editura Cartea Românească, București, 1983, p. 138. Vezi și dezbaterea pe tema acestei cărți, precum și reacțiile stârnite, în revista „Manuscriptum“, anul XV, 1984, 3 (56), p. 174-184, nr. 4 (57), p. 161-168. Despre paternitatea unor texte caragialiene din revista umoristică „Bobârnacul“, vezi I. Cremer, *I.L. Caragiale și „Bobârnacul“*. *Noi contribuții istorico-literare*, în *loc. cit.*, nr. 4 (61), 1985, p. 156-168, nr. 1 (62), 1986, p. 178-179 și nr. 2 (63), 1986, p. 171-177.

¹⁰ Paul Zarifopol, *Publicul și arta lui Caragiale*, în *Pentru arta literară*, vol. I, Editura Minerva, București, 1971, p. 190. Contemporanul lui Zarifopol, Mihai Ralea, vedea lumea lui Caragiale lipsită de problematici interne, de frământări existențiale, viziune pe care n-o împărtășim deloc: „Lumea lui Caragiale e minunată: e o lume absolut paradisiacă, fără griji și fără [...] cine știe ce problematici interne. [...]. Eroii sunt acomodanți, adaptabili [...]. Pe deasupra sunt «imparțiali ca românul», adică «bine cu toată lumea». Antinomiile sociale și luptele de clasă sunt remediabile. [...] Nimic fioros, nimic feroce, nimic de caracter balzacian. [...]. Lume patriarhală, lume idilică, fără griji și fără preocupări. Cauza stă desigur în prosperitatea lumii întregi [...]. Clasele oprimate nu aveau încă nici o poftă de drepturi ori de pâine. Toată lumea accepta situația și se bucura de dansa. E calm, e liniște, e petrecere. Dar cauza mai stătea și în temperamentul fericit al românului. *Caragiale, cel mai național scriitor* [subl. ns. D.B.], cel care a înțeles mai bine firea noastră ne-a lăsat și acest aspect: românul care nu-și pierde cumpătul în fața crizei. Literatura sa e tonică și plină de consolație astăzi“. (Mihai Ralea, *Lumea lui Caragiale* (1931), în *Scrieri*, vol. II, Editura Minerva, București, 1977, p. 612-613).

¹¹ Șerban Cioculescu, *Viața lui I.L. Caragiale*, ediția a II-a revăzută, Editura pentru Literatură, București, 1969, p. 83, 90.

¹² Idem, *Introducere*, în I.L. Caragiale, *Opere*, vol. V, Fundațiile Regale pentru Literatură și Artă, 1938, p. XXIi.

¹³ Florin Manolescu, *op. cit.*, p. 232.

¹⁴ Apud I.L. Caragiale în *conștiința contemporanilor săi*, antologie de Rodica Florea și Stancu Ilin, Editura Minerva, București, 1990 și urm. Redăm, aici, *in extenso*, fragmentul dir. Constantin Bacalbașa, care îl descrie pe Caragiale: „Caragiale era un om al vremii lui: boem, chefliu, greoi la muncă, spirit întotdeauna pornit la critică, niciodată mulțumit. Ce deosebire între el și Delavrancea. Cu cât era de român Delavrancea, atât nu era Caragiale. Adică: nu era entuziast de nimic din ceea ce era românesc. El era un mare admirator a tot ce era străin, vorbesc de străini culți și cultivați. Oricând îl auzai exclamându-și vorba lui favorită: – Țară e asta mă?... Era un spirit foarte instabil, foarte impresionabil și o fire cam egoistă. Tot ce era «putere» îl domina și îl convingea. Niciodată nu avea mișcări de

independență sau de revoltă în fața unei puteri covârșitoare oricât ar fi fost de arbitrară aceasta. [...] Nemulțumit și supus. Impresionat de autoritatea și de prestigiul literar al corifeilor junimiști, a devenit junimist. Mai târziu, supărat pe junimiști pentru tot felul de motive, a devenit un mare admirator al lui Ion Brătianu. E de notat că devenise brătienist tocmai atunci când regimul lui Brătianu degenerase. [...] era un adversar hotărât al tuturor ideilor noi. Adept al *Junimei* zeflemisea întreaga frazeologie democratică, care i se părea ridicolă. Mai târziu, către sfârșitul carierei sale, se schimbase din acest punct de vedere. Neavând convingeri filozofice și politice bine hotărâte, a făcut saltul. A murit ca un intim al lui Dobrogeanu-Gherea“.

¹⁵ Șerban Cioculescu, *Viața...*, p. 96.

¹⁶ I.L. Caragiale, *Opere*. III. *Publicistică*, ediție îngrijită de Stancu Ilin, Constantin Hârlav, prefață de Eugen Simion, Editura Univers Enciclopedic, București, 2001, p. 88-93 (art. *Politică și cultură*).

¹⁷ Idem, *Publicistică și corespondență*, ediție îngrijită de Marcel Duță, studiu introductiv de Dan C. Mihăilescu, Editura „Grai și suflet – Cultura națională“, București, 1999, p. 470. Scrisoarea, adresată lui Constantin Dobrogeanu-Gherea, la 30 iulie/12 august 1905, dezvăluie exasperarea lui Caragiale: „Ascultați-mă și pe mine, domnilor legaliști. Dv. trebuie odată să considerați partea absolut morală a anarhismului [...]. Până la răfuirea completă, teroare contra teroare! Bomba contra tunului! Revolver, pumnal, otravă, contra sulitei, glonțului și temniței! Și-n curând flăcările din sute și mii de părți să s-aprinză spre purificare, și prin suferințe de câteva clipe să facă dreptate cu prisos organizării de veacuri a unei lumi întregi – restabilind prin cutremur echilibrul și prin groază liniștea“. *Ibidem*, p. 472-473. Să fie idei politice radicale. anarhiste, sub influența prieteniei cu Christian Rakovski, viitorul lider cumunist? Sau exasperarea patriotului jignit de lipsa ordinii și a mersului normal al societății românești?

¹⁸ *Ibidem*, p. 467 (I.L. Caragiale, către Alecu Urechia, Berlin, 25 iulie/7 august 1905).

¹⁹ *Ibidem*, p. 477 (I.L. Caragiale, către Paul Zarifopol, 18 martie 1906)

²⁰ Idem, *Opere*, III. *Publicistică*, ed. cit., p. 91-92.

²¹ Despre „patologia socială“, în concepția lui Mihai Eminescu, vezi Sorin Antohi, *Utopia lui Eminescu, în Civitas imaginalis. Istoria și utopie în cultura română*, ediția a-II-a revăzută, Editura Polirom, Iași, 1999, p. 138-143.

²² Vezi Marin Bucur, *I.L. Caragiale – l'homme et l'écrivain face à la question juive*, în „Shvut“. *Jewish Problems in Eastern Europe*, editor Liviu Rotman, 16, Tel Aviv, 1993, p. 185-200.

²³ Verax, *Moartea maestrului Caragiale*, în „Vocea Dreptății“, XXXI, nr. 12, din 17 iunie 1912, p. 1, apud M. Bucur, *op. cit.*, p. 188.

²⁴ I.L. Caragiale, *Opere. III. Publicistică*, ed. cit., p. 450 (articol apărut pentru prima dată în „Moftul român“, I, nr. 22, 15 aprilie 1893, p. 2).

²⁵ Ș. Cioculescu, *Caragialiana*, p. 49.

²⁶ „Seria de zece numere a «Bobârnacului» ([a fost] scrisă aproape în întregime de Caragiale)“. Florin Manolescu, *op. cit.*, p. 211. Vezi și *supra*, nota 9.

²⁷ I.L. Caragiale, *op. cit.*, p. 217 (apărut, inițial, în „Bobârnacul“, II, nr. 18, 13 martie 1879, p. 1, fără semnătură).

²⁸ *Ibidem*, p. 216 (*Situația politică*, în „Bobârnacul“, II, nr. 17, 11 martie 1879, p. 1). Este deplânsă și situația „dipitatului Avram Burăh sin Moişe Roşu Dreicop rămas fără bichițică(!)“.

²⁹ *Ibidem*, p. 211-212: *Întoarcerea domnului C. A. Rosetti în patrie*, apărut, inițial, în „Bobârnacul“, II, nr. 15, 4 martie 1879, p. 1, fără semnătură. Pentru deriziunea limbajului politic al liberalilor, în viziunea lui Caragiale, vezi jocul de cuvinte și satira la adresa pretențiilor acestora că ei reprezintă națiunea. *Ibidem*, p. 455.

³⁰ Idem, *Publicistica și corespondența*, ed. cit., p. 448: „Aice-i [la Piatra Neamț – D.B.] și feredeu di idrotirapie, da pacat că ni băgăm cu toți jadanii la un loc. Încalte, vineri sara e o halalaie di ti tii di cap; că vineri sara orce jadan fie cât di parşâv e poroncă de la legea lor să sî spele, pi urmă să margă la havră, ş-ap` dup-aceea să se dea la balabustă. Apoi să veţ mata, cocoane, ce gloată-i la bazen di jadanii și ce scărnăvie! Mai rău ti feșteleşti! (I.L. Caragiale către Alecu Urechia, publicist și umorist – de aici tonul și ortografia).

³¹ Idem, *Opere. III. Publicistică*, p. 340-341.

³² Este elocventă următoarea formulare oximoronică, plină

de înțelesuri tocmai datorită paradoxului ei: liberalii de la 1848, „dacă ar mai trăi, ar fi conservatori“. *Ibidem*, p. 176, articolul *Liberalii și conservatorii*, apărut în „Timpul“, III, nr. 79, din 8 aprilie 1878.

³³ *Ibidem*, p. 173-175 (*Naționali – liberali*, în „Timpul“, III, 29 martie 1878).

³⁴ *Ibidem*, p. 431-432.

³⁵ Idem, *Opere*, vol. I, ediție critică de Al. Rosetti, Șerban Cioculescu, Liviu Călin, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1959, p. 186.

³⁶ Vezi Barbu B. Berceanu, *Modificarea din 1879 a articolului 7 din Constituție*, în „Studii și materiale de istorie modernă“, vol. VI, 1979, p. 67-89.

³⁷ Ș. Cioculescu, *Viața lui I.L. Caragiale*, ed. cit., p. 95-96.

³⁸ I.L. Caragiale, *Opere*. III. *Publicistică*, ed. cit., p. 244-247 ([*Apelul la Unire*], în „Timpul“, IV, nr. 120, 2 iunie 1879, p. 19. Vezi *Ibidem*, p. 254-257 ([*Poziția ministerială față cu revizuirea*], în „Timpul“, nr. 131 din 15 iunie 1879.

³⁹ *Ibidem*, p. 247-251. ([*Guvernul și modificarea articolului 7*], în „Timpul“, IV, nr. 122, 5 iunie 1879, p. 1). În opinia sa, exprimată în toiul discuțiilor privind revizuirea articolului 7, „ar fi greu de regulat [...] chipul de a concilia cerințele din afară cu interesele și sentimentul țării, în cestiunea israelită“. *Ibidem*, p. 263 („Timpul“, IV, nr. 184, 22 august 1879).

⁴⁰ *Ibidem*, p. 257, 262 ș. a.

⁴¹ *Ibidem*, p. 267.

⁴² *Ibidem*, p. 258-259.

⁴³ Cf. „Egalitatea“, XIX, nr. 44, din 14 noiembrie 1908, p. 350.

⁴⁴ *Ibidem*, XXI, nr. 27, din 16 iulie 1910, p. 27 și urm.

⁴⁵ Adolphe Stern, *Însemnări din viața mea*, II, București, 1921, p. 343, apud M. Bucur, *op. cit.*, p. 199.

⁴⁶ „Monitorul Oficial“, nr. 232, 13 octombrie 1879. Vezi și *** , *Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare din România până la 1918*, Editura Academiei R.S.R., București, 1985, p. 271.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ „Monitorul Oficial“, nr. 255, 11 noiembrie 1879, p. 7.078-7.093. Vezi și Ion Stanciu, *Statutul juridic al populației evreiești*

din România în perioada 1878-septembrie 1940, în „Revista istorică“, serie nouă, tomul 3, 1992, 3-4, p. 331-332.

⁴⁹ I.L. Caragiale, *op. cit.*, p. 266-271 (articolele [După votarea revizuirii] și [Mesajul domnesc], apărute în „Timpul“, IV, nr. 226, 13 octombrie 1879, respectiv nr. 229, din 17 octombrie 1879).

⁵⁰ *Ibidem*, p. 346-347.

⁵¹ Vezi articolul [Justificarea unor expulzări], apărut în „Voința națională“, II, nr. 372, 21 octombrie 1885; nr. 374, 23 octombrie 1885; nr. 376, din 25 octombrie 1885, în *Ibidem*, p. 346-356.

⁵² *Trădarea românismului! Triumful străinismului! Consumatum est!!!* (în „Moftul român“, nr. 4, 7 februarie 1893) și *Excelsior!* (în *loc. cit.*, nr. 5, 11 februarie 1893), reproduse în *Ibidem*, p. 436-438.

⁵³ *Ibidem*, p. 975-976: *În afacerea Porn*, apărut în „Noua Revistă Română“, vol. 7, nr. 17, duminică, 14 februarie 1910, p. 257, cu semnătura: Caragiale.

⁵⁴ Vezi și M. Bucur, *op. cit.*, p. 194-195. Totul a pornit de la un articol al lui Eugen Porn, asistent al lui Constantin Rădulescu-Motru, despre Panait Cerna, intitulat *Un poet*, în care zugrăvea mediocritatea criticii literare din revistele culturale ale vremii. Vezi Eugen Porn, *Un poet*, în „Noua Revistă Română“, vol. 7, nr. 12, 10 ianuarie 1910, p. 187. Vezi și apărarea sa de către Constantin Rădulescu-Motru, *Răspuns la scrisoarea publicată în „Falanga“*, în „Noua Revistă Română“, nr. 14, din 24 ianuarie 1910, p. 221.

⁵⁵ I.L. Caragiale, 1907. *Din primăvară până-n toamnă*, București, 1907, reprodusă în I.L. Caragiale, *Opere. III. Publicistică. ed. cit.*, p. 121-41... Vezi și Ș. Cioculescu, *Caragialiana*, p. 28-29; 119-124.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 125-126.

⁵⁷ „Egalitatea“, XVIII, nr. 45, din 23 noiembrie 1907. Vezi și M. Bucur, *op. cit.*, p. 188-191.

⁵⁸ „[...] E falimentul unei întregi sisteme; e urmarea fatală a sacrei Constituțiuni, cu care ne-au dăruit în 66, după o noapte de chef și de traducere din belgienește, caricaturile jacobine de la 48“. I.L. Caragiale, *Publicistică și corespondență, ed. cit.*, p. 497 (I.L. Caragiale către Petre Th. Missir, 26 martie 1907).

⁵⁹ *Idem, Opere. III. Publicistică, ed. cit.*, p. 126-129.

⁶⁰ I.L. Caragiale, *Opere*, V, ediție de Șerban Cioculescu, E.S.P.L.A, București, în *Addenda*, p. 462-467. Comentariul lui Ș. Cioculescu în *Caragialiana*, p. 30-31.

⁶¹ Vezi I.L. Caragiale, *Opere*. III. *Publicistică*, ed. cit., p. 1018-1025. Vezi și M. Bucur, *op. cit.*, p. 199-200.

⁶² Vezi îndeosebi *Ibidem*, *passim*. Însuși Nicolae Iorga confirma, indirect, după moartea scriitorului, simpatia sa pentru evrei, atunci când amintea de ziaristii evrei, bucuroși că „au găsit un om mare dispus să li scrie răvașe politicoase“ (N. Iorga, *Ce se iubea în Caragiale*, în *Oameni cari au fost*, I, ediție îngrijită, prefață și note de Ion Roman, Editura pentru Literatură, București, 1967, p. 322.

UN GAZETAR CU PANĂ ASCUȚITĂ – ADOLPHE CLARNET

Florin FAIFER

Dintr-o familie de evrei săraci, Adolf Burăh Cuperman (numele adevărat al lui *Adolphe Clarnet*, născut în 1877, la Turnu-Severin) urmează clasele primare și apoi liceul în orașul natal. În liceul severinean „Traian“, câțiva tineri, printre care Iosif Nădejde, Victor Antonescu, Leontin Iliescu, atrași de ideile socialiste, întemeiază un club al lor, unde poartă discuții însuflețite. Pe Adolf (sau Adolphe), asemenea manifestări (și altele: participarea la anumite congrese, de pildă) aveau să-l coste, în 1899 el fiind expulzat.

Aproape un deceniu și jumătate durează exilul la Paris, răstimp în care, deși trăind ca vai de lume, Clarnet caută să dea lustru sărăciei, împărțâșind viața de zi și de noapte a boemei din vechea Luteție, dar găsindu-și vreme și pentru profitabile lecturi la Biblioteca Națională. Cunoaște scriitori celebri, precum Anatole France (pe care îl vizitează acasă) sau Francis Carco, publică prin gazete ba un articol, ba câte o traducțiune din creațiile românești. Când și când, mânat de vechi elanuri, se duce la întruniri mai mult sau mai puțin anarhiste. Porniri de „revoluționar“, care nu sunt de regăsit, câtuși de puțin, în fizionomia zâmbitoare și în purtările de o impecabilă amenitate ale bucureșteanului¹ de mai târziu.

În urma unor intervenții – printre care și una, în presă, a lui Dimitrie Anghel –, i se permite, în 1914, să revină în țară. Departe de a exhiba o figură de nihilist, de contestatar întărâtat, inspiră simpatie prin felul de a fi, politicos, civilizată. Delicatețea în maniere și buna lui cuviință fac, prin redacții, prin cafenele, o bună impresie. Se entuziasmează ușor, semn că la dânsul facultatea de a admira precumpănește. Amator de șuete, îi place să povestească și se arată gata oricând să debiteze o anecdotă sau să depene un suvenir. Ca pentru a alunga imaginea indigenței de odinioară, se îmbracă bine, chiar elegant, melonul și monoclul dându-i un agreabil aer desuet. O

siluetă ca din alte vremuri², într-o epocă în care altminteri, ca ziarist, e bine ancorat. Când a purces în ceea lume (22 noiembrie 1937, București), nu era un om bătrân, ci un om vechi.

După debutul la „Lumea nouă“, semnând de obicei Clarnet (rar, cu inițiale: A.C.C.) sau fără să-și pună iscălitura, a colaborat cu anchete (literare, politice – îndeosebi la „Facla“) și reportaje, interviuri, cronici teatrale, plastice, muzicale, recenzii, pertinente comentarii pe teme externe, vioaie însemnări pe marginea unor probleme la ordinea zilei la „Gazeta Mehedințului“ (Turnu-Severin, 1897), „Dreptatea“ (Turnu-Severin, 1901), „La Patrie“ (1909), „Tribuna“ (Arad, 1909), „Țara noastră“ (Sibiu, 1909), „L'Indépendance roumaine“ (1914), „Naționalul“ (1915), „Opinia“ (Iași, 1915), „Adevărul“ (1916), „Mișcarea“ (Iași, 1918), „Izbânda“ (1918-1919), „Avântul“ (1919), „L'Orient“ (1919), „Rampa“ (1921-1922), „Aurora“ (1922-1923, la care a lucrat ca redactor), „Propilee literare“ (1927-1929), „La Nation roumaine“ (1928-1930), „Vremea“ (1928-1936), „Politica“ (1930), „Șantier“ (1934), „Cuvântul liber“ (1934-1936), „Gazeta“ (1937) ș.a. A condus publicațiile „Se zice...“ (1922-1923), revistă săptămânală ilustrată, și „Bucarest“ (1932-1933), hebdomadar politic, literar, social.

Clarnet, care nu s-a simțit scriitor (prefera probabil să uite prozele din tinerețe, livresc-hipersentimentale, scăldate în șuvoaie de lacrimi), și-a încercat norocul în traduceri. A tălmăcit cu aplicație, în versuri fluente, creații franțuzești în românește: povestirea *Afacerea Crainquebille* de Anatole France (1904), romanele *Umbra crucii* de Jérôme și Jean Tharaud (1922) și *Spovedanie în miez de noapte* de Georges Duhamel (1934; reed. în 1993), monografia *Eduard VII și vremea lui* de André Maurois (1934), scrieri de Jules Vallès, Lucien Descaves, Jules Renard, aforisme de Etienne Ray, o comedie, *Finul conitei* de Pierre Veber, texte de Maurice Hennequin, H. de Gorse, câte ceva din opera lui Heine, Turgheniev, Oscar Wilde, Cehov. Acuratețe și, atunci când e vorba de versuri, un simț al armoniei vădesc transpunerile din literatura română în limba lui Molière: I.L. Caragiale (*O făclie de Paști*; în fr. *Le Cierge de Pâques*, 1912), Eminescu, din ale cărui poeme se gândea să alcătuiască o carte de tălmăciri, Dimitrie Anghel, dar și din B. Delavrancea, I.A.I. Brătescu-Voinești, Mihail Sadoveanu, Liviu Rebreanu, Panait Cerna, Emil Gârleanu, Alfred Moșoiu, Victor Eftimiu.

Era un gazetar cu pană ascuțită. Simpatizat în breaslă, ajunge la un moment dat președintele Uniunii Ziaristilor Profesioniști, societate pentru a cărei înființare pusese mult suflet. Scria bine, cu incisivă dezinvoltură, întotdeauna informat și păstrând, în genere, în aprecieri o cumpănă a judecății. Se mai inflama uneori, ca în riposta dată lui A. D. Xenopol, intitulată *Les Juifs roumains* (Paris, 1903), succint expozeu asupra chestiunii evreiești la noi. Românii sunt tratați cu destulă severitate în broșură, în vreme ce ovreiiul prigonit e privit, lucru de înțeles, cu toată compasiunea: în pofida calităților de care dă dovadă, fiul lui Israel rămâne mereu, ca sub apăsarea unui blestem, ținta impulsurilor șovine. Dar, se zbârlește Clarnet cu oțărâre de stânga, va veni ea „ziua revendicărilor sociale“, când burghezia va trebui să dea socoteală. Socialistul cu gambetă, lepădând afabilitatea surâzândă, mai și scrâșnește câteodată.

Îndeobște e volubil, suplu în exprimare, nu și labil în afirmarea punctelor de vedere. Încărcate de bun-simț sunt considerațiile, valabile și astăzi, pe care i le suscită mișcarea teatrală a vremii. De altfel; cochetase cu dramaturgia; după unele mărturii, ar fi alcătuit o piesă în trei acte, încredințând-o lui Antoine, la Teatrul Odéon. O fi așa, n-o fi așa?... Asistând la multe premiere, în calitate de critic teatral, se arată indispus de un exces tot mai izbitor, ce poate duce, după părerea lui, într-o fundătură. Mizanscenele sunt covârșite de „furoarea decorului și a regiei“, directorul de scenă, în căutarea cu orice preț a unei originalități ce nu-i altceva decât o bătătoare la ochi extravagantă, socotindu-se, trufaș, „alfa și omega“, mai presus de textul transformat într-un pretext pentru exhibițiile sale. Cronicile lui Clarnet au și valențe de interpretare literară, cu finețuri psihologice.

Recurgând la antifrază sau vorbind pe șleau, publicistul atacă și alte subiecte care îi excită nervul critic, întreținându-i dispoziția persiflantă: politicianismul, ilustrat de feluriți șmecheri, farsori, panglicari, grotescul unor ședințe parlamentare, criza morală a presei, năravurile unor literați, acestea și altele compunând pitorescul strident care frapează pe oricine nimereste în „țara tuturor anomaliilor“. Convingerile din adolescență își păstrează intactă, pentru Clarnet, seducția, el exultând când vine vorba de viziunea socialistă, contrapusă orânduirii capitaliste, al cărei mecanism, chipurile, se dereglează pe măsură ce se apropie „ceasul proletariatului“. „Forța

magnetică a socialismului“ este invocată, cu înfrigurare, și în reconstituirea encomiastică („magnifica elocvență“, „glas formidabil“, „de argint și de bronz“) a pateticei existențe a lui Jean Jaurès, *Cuvinte despre Jean Jaurès* (1934). Nu încapе îndoială: „glasul revoluției se face auzit“! Păcat că iubitorul de răzmerițe n-a apucat să-și vadă împlinite profețiile politice! Poate că și-ar fi revizuit crezul pe ici, pe colo – prin părțile esențiale. Sau poate că nu?...

Partizan al intervenției, la izbucnirea celui de-al doilea război mondial, Clarnet scoate o cărțuție, *Cu cine?* (1914), în care strânge la un loc opiniile unor fruntași ai vieții culturale și științifice (Dimitrie Anghel, George Diamandy, Ion Cantacuzino, C. Rădulescu-Motru, I.Al. Brătescu-Voinești, A.D. Xenopol ș.a.), solicitați să se pronunțe asupra poziției pe care s-ar cuveni să o adopte România față de forțele aflate în conflict. Răspunsurile îi definesc pe cei intervievați, decupajul operat de reporter fiind înlesnit de ochiul său de portretist.

Avea, într-adevăr, o înclinație în acest sens, rememorările lui pariziene, din mirobolanta „împărăție a Boemei“ de pe malurile Senei, forfotind de figuri aparte. Ratați, trăsniți, fanfaroni, firi melancolice și apariții funambulești, vagabonzi de geniu și alte ciudate, ieșite din comun specimene se vântură prin birturi, berării, cârciumi, cu iluziile și eșecurile lor, dispuși la sincerități care mai că îi preschimbă în personaje de proză scurtă.

Sunt prinse în ramă și personalități cum ar fi Clemenceau, Briand, Antoine, Jules Romains, Jean Moréas, Jules Renard, Max Jacob, schițate cu un plaivaz nu lipsit de virtuți scriitoricești³. Și, în orice caz, apt de subtilități de moralist, cum lasă să se vadă pseudojurnalul *Mărturisiri de fecioară în ritm de charleston* (1935). Notățiile în maniera naivă a poemelor în proză sunt întrerupte din loc în loc de cogitațiile „eroinei“, prin care autorul vrea să sugereze, ironic, pulsația tulbure, dependentă de simțuri, a psihologiei feminine.

Fapte cu tâlc, detalii hazlii, coincidențe șocante întregesc ambianța în care Clarnet își plasează spicuirile memorialistice. Pregătea, se pare, un volum de amintiri, *Oameni*. O suită de afectuoase evocări se înșiruie în cărticica *Mitif, poetul florilor* (1929), toate legate de Dimitrie Anghel. Poetul ale cărui versuri „însoțitorul“, un „aristocrat al camaraderiei“⁴, le știe pe de rost se decupează în cele câteva secvențe ca un personaj capricios, cu reacții nevrotice, trăind în

febre și expus mereu tentației amoroase. Colindând noapte de noapte tavernele pariziene, Mitif se irosește în aventuri efemere cu femeiuști vulgare și alte cocote nu tocmai de lux. Până la „imunda tragedie“ care curmă chinul și căutările acestui neliniștit. Mort, pare un „crin alb în dezmierdările luminii“, suspină Clarnet, plasând o metaforă impudic de duioasă, revelatoare, însă, întrucâtva pentru accentuata lui vocație de prieten.

NOTE

¹ „(...) unul din rarii oameni cu obraz de om“ – I.V. [Ion Vinea], *A murit Clarnet*, „Facla“, XVIII, 1937, 2059.

² „(...) una din cele mai caracteristice figuri ale unui timp iremediabil apus“ – „Curentul“, X, 1937, 3527.

³ „Acest fost revoluționar este numai un duios și un artist care nu s-a realizat“ – Pompiliu Constantinescu, *Clarnet*, „Mărturisiri de fecioară în ritm de charleston“, „Vremea“, VI, 1933, 310.

⁴ Ștefan Roll, *Incinerarea lui Clarnet*, „Adevărul“, LI, 1937, 16510.

DIN PATRIMONIUL MUZEULUI OBȘTII EVREIEȘTI IEȘENE (I)

Silviu SANIE

Între sursele frecvent cercetate pentru reconstituirea istoriei evreilor din România se numără lăcașurile și obiectele de cult, monumentele funerare, căci religia a constituit liantul principal al populației evreiești în condițiile Diasporei. Sinagoga, cimitirul, mikva indică existența unei comunități evreiești.

Câteva sinagogi din spațiul moldav au beneficiat de prezentări mai ample care conțin în deosebi considerații asupra arhitecturii lor. În cadrul fiecărei comunități înălțarea unui lăcaș de cult a avut o istorie care adeseori oferă detalii interesante asupra mai multor compartimente ale vieții obștii respective și oferă posibilitatea recompunerii veridice a ansamblului.

Obiectele de cult din sinagogi, modestia sau valoarea lor, cea intrinsecă și mai ales cea conferită prin realizarea artistică și însemnările care le conțin aduc, de asemeni, informații care privesc, atât locul religiei în viața obștii cât și elemente de ordin social-economic, de mentalitate.

Însemnările de față cuprind descrierea unui prim grup de obiecte selectate în urmă cu două decenii și incluse între exponatele Muzeului obștii evreiești ieșene. În viitor doar diversitatea reprezentărilor, vechimea și conținutul inscripțiilor vor putea constitui mobiluri pentru publicarea pieselor de acest tip.

I. Perdele la Aron Hakodeș.

Practica atârnării unei perdele (cortine) în fața Chivotului Aron *hakodeș* atestată încă la sinagogile antice¹ este legată de conceptul conform căruia sfințenia sulturilor Torei este conținută în ele însele. Recomandările privitoare la aspectul unei perdele (*parohet*) conținute în *Exodus* 26, 31, 33 menționează că ar trebui să fie confecționată din purpură violetă, roșie și să aibă înfățișați Heruvimi. Însemnări în aceeași direcție sunt consemnate și în alte capitole ale

Bibliei. Sunt cunoscute numeroase reprezentări ale dulapului Torei și a perdelelor din fața lui pe mozaicuri antice, pe sticlă aurită și manuscrise medievale (Pl. I/1-4).

Cele mai vechi perdele din sinagogi sau muzee nu sunt anterioare mijlocului secolului al XVI-lea². Câteva exemplare deosebite ca realizare artistică provin din spațiul Cehiei și Italiei, cele venețiene datând din secolul al XVII-lea. Confecționate din brocart, catifea și mătase sus-amintitele perdele se disting prin compozițiile remarcabile de elemente simbolice și adăugirile de motive florale obținute prin broderii³.

1. Perdea confecționată din catifea de culoare vișinie (0,75×1,66 m) cu franjuri în părțile laterale, în stare mediocră de conservare, reparată în mai multe locuri fără a deteriora reprezentările (Pl. II/1).

Decorul și însemnările sunt mărginite de două colonete cu bazele, canelurile și capitelurile atent și iscusit lucrate cu fir de argint. Pe fusul colonetelor sunt dispuse câte 7 segmente de crengi de laur. Se consideră că aceste colonete, întâlnite și în decorarea Chivotului sau în simbolistica funerară, ar sugera templul ierusalimitian care nu trebuie uitat niciodată.

În centru apare o coroană, lucrată cu migală și pricepere, cu fir de argint. Pe o parte din suprafața ei este aplicată mătase de culoare deschisă. Coroana este înconjurată de trei stele și flancată de două ramuri de măslin dispuse oblic.

Coroana are multiple semnificații: C. sacerdotală, C. regală, C. Bunului Nume, C. Torei. În spațiul delimitat și de ramurile de măslin – care au ca simboluri principale prietenia și pacea – poate fi citit următorul text:

זאת נרבה/האשה הגבירה/מ [רה] רבקה/אשה המנה מן [רנו] הר [ב/ר/בי]

משה יהודה זן [כרונו] ל [ברכה]

'מזה posibilă abreviere pentru [הוראה] מן [רה] ה [וראה] învățător al legii cu funcții de *daian* (judecător).

În traducere: „Aceasta a donat femeia înstărită (bogată), doamna Rivca, soția răposatului învățător domnul Moshe Iehuda fie-i amintirea binecuvântată“.

Într-un cadru dreptunghiular alcătuit de o broderie de viță de vie și struguri apare o coroană, de astă dată doar schițată prin trei

segmente de cerc care se intersectează și în interspații are trei steluțe și la bază două litere [תורה] [תורה] abreviere pentru Coroana Torei.

Coroana este „susținută“ de două păsări care au pe cap coronițe, după forma pliscului vulturului reprezentați cu aripile desfășurate și capetele întoarse spre exterior. Între ei apare o steluță. Vulturul simbol celest, solar – cea mai mare pasăre – regina cerului este și simbol al regalității. În continuare, spre bază, Steaua (scutul) lui David care are în zona centrală o rozetă cu șase petale. De la baza cadrului dreptunghiular dintr-o vază pe fundul căreia apare o mică movilă se ridică o plantă cu flori și roade. Floarea de deasupra vasei are opt petale despărțite de fructe, iar cea de la extremitatea superioară patru petale. Această complexă reprezentare vegetală sugerează „pomul vieții“.

În sfârșit, într-o jerbă din frunze de măslin apare însemnarea תרכו / שנת' adică „Anul 626“ după computul mic, adică fără menționarea mileniilor anul 5626 din calendarul iudaic respectiv 1866 în calendarul gregorian.

Este *parohet*-ul cel mai vechi și interesant din câte au putut fi recuperate. Deosebit prin măestria bunilor profesioniști care l-au confecționat. Atât ansamblul echilibrat, cu un plan clar, păstrând simetria, cât și părțile lucrate separat și aplicate (coloanele, coroana de sus, păsările) și broderia fină a cadrului dreptunghiular și a „pomului vieții“ indică o confecționare a acestui *parohet* de meșteri specializați.

Obișnuit în decorul de pe aceste perdele de la Aron Hakodeș întâlnim un amestec al motivelor templelor și a podoabelor sinagogale. Simboluri ale regalității care personifica Tora (Învățătura). Pe această perdea apar imagini vegetale precum frunza de viță și strugurii. Sunt simboluri ale ideilor de resurrecție, care le întâlnim cu o frecvență mai ridicată pe monumentele funerare fără a le aparține în exclusivitate⁴.

Un *parohet* deosebit frumos și scump, prin care o soție iubitoare, doamna Rivca, a dorit să prelungească amintirea învățatului ei soț Moșe Iehuda.

2. *Parohet* lucrat dintr-o catifea de culoare bej (galben-argintie) (0,90 × 1,85 m). De la început trebuie remarcată raritatea unor perdele de Chivot, care nu sunt de culoare roșietică conform cu vechile prescripții (Pl. II/3).

Un cadru dreptunghiular dublu pe suprafața căruia sunt brodate motive vegetale stilizate încadrează pe trei laturi reprezentările și inscripția. La jumătatea superioară apar: o coroană suprapusă de o plantă cu trei frunze, posibil să sugereze o mică pasăre cu aripile desfășurate (?) și literele **ב ת**, abreviere pentru **תורה** [ת] **כתר** – coroana Torei. Coroana este înconjurată de linii curbe, o broderie fină care coboară până la bază. Coroana este separată prin două frunze de un „Scut al lui David“ de dimensiuni mai mari, confecționat din panglici de mătase care are broderii pe întreg perimetrul. În mijloc apare o floare cu 6 petale. Magendavid-ul este susținut cu labele anterioare de doi lei care stau pe labele inferioare. Leii au, de asemeni, multiple semnificații în simbolistica iudaică. Singurul animal care-l regăsim și în forme tridimensionale în sinagogi; regele animalelor este și simbol al vegetației, al forței Învățăturii, al Ierusalimului, al tribului Iehuda.

În continuare, spre bază, apare o însemnare ceva mai lungă:

ואת נדב / ר[ב] יהודה ב[ר] ר[ב] זאב מענדעלאויטש / עם בניו בשנת / תרעב
 / לזכור נשמת זונתו מרת מרים בח ר[ב] אליקים / נפטרה ב'ו אלול שנת תרע
 ת' נ' צ' ב' ה'

„Aceasta a donat domnul Iehuda fiul domnului Zeev Mendelovici / cu fiul său în anul [5]672 în amintirea sufletului soției sale doamna Marim (? Miriam) fiica domnului Eliakim, decedată în [ziua] 6 [a lunii] Elul, anul [5]670. Fie-i sufletul cuprins în legătura vieții“.

Acest *parohet* datând din anul 1912, mai puțin complex prin reprezentări ca precedentul are o reprezentare care devine comună, întâlnită pe majoritatea perdelelor de Aron Hakodeș din secolul al XX-lea. Fără a păstra canonul culorii perdeaua se remarcă prin luminozitate. De data aceasta întâlnim gestul făcut de soț și fiu pentru amintirea soției și mamei.

3. Un alt *parohet* (0,80×1,70 m), mai modest ca aspect se apropie prin formă de cortină. Perdeaua confecționată din catifea de culoare vișinie, are partea centrală și „rama“ din același material o nuanță mult mai închisă (Pl. II/2). O primă parte de la extremitatea superioară este din dantelă. Urmează o dublare, accentuată la bază de o broderie care conferă perdelei aspectul de cortină și în continuare, coroana cu vârfuri terminate cu mici sfere, o broderie fină executată

iscusită, reușind o exactă redare a detaliilor. Către bază literele [תורה] [כתר] – abreviere pentru „coroana Torei“ și doi lei în poziție rampantă afronțați stând pe labele posterioare care țin Scutul lui David, motive vegetale stilizate și geometrice și însemnarea abreviată:

זאת [נרבה] / בעמי אהרן רעסנער / [שנת] תרצו

„Aceasta a donat Beti Aron Desner [în anul] [5]696“ – adică 1936.

Este printre ultimele perdele de chivot din perioada anterioară celui de al II-lea război mondial. La toate aceste perdele nu avem însemnări asupra sinagogii de proveniență, știm doar că au aparținut uneia din cele 111 lăcașuri de cult ale Iașului interbelic.

Baldachin nupțial (*Hupa*). Căsătoria fiind considerată poruncă divină, nunta propriu-zisă ca și momentele care o precedau se desfășurau conform unor prescripții precise. Ceremonialul religios în prezența a cel puțin unui *minian* se înscrie între secvențele ultime de maximă însemnătate, dintre care rememorăm doar cele corelate piesei care o descriem. Mirele acoperă fața miresei cu voalul și o conduce sub baldachin, unde tinerii sunt însoțiți de părinți, uneori și de alte persoane apropiate din familie. Sub baldachin are loc ceremonia propriu-zisă. Rabinul rostește binecuvântările, tinerii căsătoriți beau vin din aceeași cupă, mirele pune inelul pe arătătorul mâinii drepte a miresei, se sparge un pahar (moment cu interpretări diverse). Dar o rezumare excesivă poate denatura sensul complex al ritualurilor, care compun ceremonialul religios al căsătoriei și constituie și o depărtare de la scopul însemnărilor de față.

Hupa – baldachinul nupțial cu laturile egale (aprox. 2 m) este confecționat din catifea de culoare roșie, o nuanță mai închisă. De pe fiecare latură coboară o porțiune de 0,15 m din același material terminată cu franjuri, porțiune care închide partea superioară a baldachinului separându-l teoretic de spațiul înconjurător, alcătuiind o mică zonă sacră (Pl. III). Pe aceste fâșii coborâtoare – „pereți“ sunt scrise binecuvântările specifice. Ceremoniile se pot desfășura și în afara sinagogii. „Acoperișul“ era susținut de patru „coloane“ portative. Suprafața interioară cea care acoperă propriu-zis mirii și familia este brodată cu stele cu 6 colțuri, apropiate ca număr de zilele unei luni. În zona centrală într-o mare coroană formată din ramuri, frunze și flori stilizate sunt menționați donatorii.

ואת החופה נדב ו / יעטי / עם בעלה / בנימין בערמהן / שנת תרצ"א

„Aceasta *hupa* au donat-o Eti împreună cu Bela Benjamin

Berman. Anul [5]691“ – adică 1931.

Textul rugăciunii pentru a cărei lectură cititorul va trebui să întoarcă cu 180° reprezentarea este următorul:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר ברא ששון ושמחה חתן וכלה גילה רנה דיצה וחדה אהבה ואחה ושלום ורעות. מהרה יי אלהינו ישמע בערי יהודה ובחצות ירושלים קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול מצהלות חתנים מחפתם ונערם ממשחה נגינתם: ברוך אתה יי משמח חתן עם הכלה .

„Binecuvântat fii Doamne, Dumnezeul nostru, regele universului, care ai creat bucurie și veselie, mire și mireasă, voieșie și desfătare, dragoste și unire și pace și prietenie. În curând, Doamne Dumnezeul nostru se va auzi în orașele Iudeii și în ulițele Ierusalimului: voce de bucurie și voce de veselie, voce de mire și voce de mireasă; chiotele mirilor de sub baldachinul nupțial și al tinerilor la ospățul cu vesele cântări. Binecuvântat fii Domne, care înveselești mirele și mireasa.“

În cele mai multe cazuri ברוך este tradus prin binecuvântat. Dar mai apropiat ca sens intrat în uz în cazul rugăciunilor este tradus și prin lăudat.

NOTE

¹ K. Weitzmann, H.L. Kessler, *The Frescoes of the Dura Europos Synagogue and Christian Art* (= Dumbarton Oaks Studies Twenty-Eight), Washington, 1990, p. 56, 62, fig. 3, 80 și 192; Z. Ilan, *Ancient Synagogues in Israel* (în ebraică), Tel Aviv, 1991, p.173, fig. 2 și p.175, fig. 1 – Beth Alpha; p. 182, fig. 1 – Beth Shean; A. Ovadiah, în *Mosaic Art in Ancient Synagogues in Israel from the 4th to the 7th centuries* (Catalog de expoziție la Genia Schreiber University Art Gallery), Tel Aviv, 1993, p. 9, fig. 8 – Beth Shean; p. 80, fig. 7 – Hammath-Tiberias.

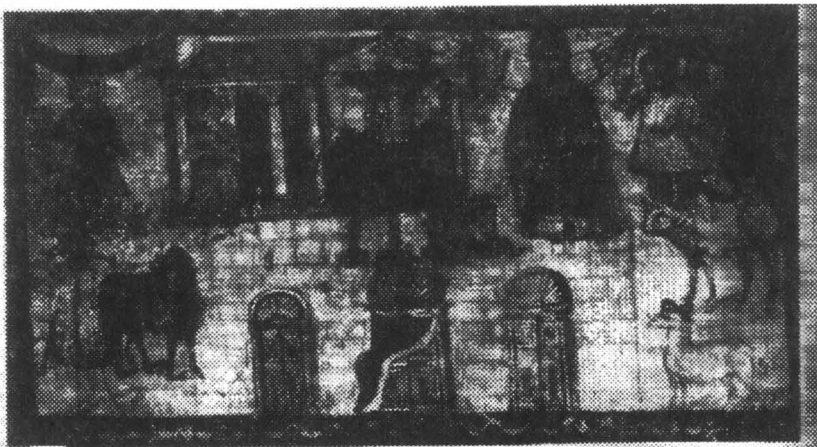
² R. Wischnitzer-Bernsten, *Symbole und Gestalten der Jüdischen Kunst*, Berlin-Schöneberg, 1935, p. 49. Un parohet deosebit este ilustrat la p. 44, fig. 26.

³ N.L. Kleeblatt, Vivian B. Mann, în *Treasures of the Jewish Museum*, New York, 1986, p. 60, pl. 61; p. 108, pl. 109.

⁴ Cf. Z. Ilan, *op. cit.*, p. 28, fig. 1; p. 72, fig. 1, pass.

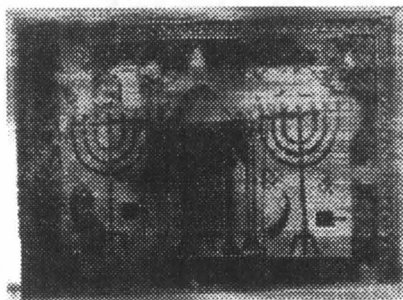
Pl. I Perdele de Aron Hakodeş.

1

2

3

4

Pl. II Ilustrarea unor Chivoturi pe frescele (1) și mozaicurile (2-4) din sinagogile de la Dura Europos (apud K. Weitzmann – H.L. Kessler); Hammat Tiberias, Beth Shean și Beth Alpha (apud A. Ovadiah).

Pl. III Baldachin nupțial (Hupa).

MEDALIE LA A 70-a ANIVERSARE A DOCTORULUI KARPEL LIPPE

Șeiva SANIE, Victor MACARIE

În existența sa multiseculară din Comunitatea evreiască ieșeană s-au ridicat personalități care s-au impus prin contribuțiile lor la rezolvarea problemelor vitale ale obștii, la viața ei normală în câmpul religiei și culturii, au mărit prestigiul comunității evreiești prin lucrările lor științifice. Șirul lor ar putea începe cu Nathan Nathe Hanover și ar continua, sărind peste secole, cu Avraham Iehoșua Heschel, Iosef Landau, membrii familiei Schwarzfeld, Heyman Tiktin, I.I. Niemirower, Mendel Haimovici ș.a. Patru decenii din secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea sunt dominate de personalitatea doctorului Karpel Lippe.

În capitala Moldovei, K. Lippe s-a distins prin rezultate deosebite dobândite ca medic, prin exercitarea acestei profesii pentru îmbunătățirea stării sanitare a populației evreiești din cartierele sărace, devenind un veritabil “doctor al săracilor”, prin conferințe de o mare atractivitate și diversitate tematică, prin lupta pentru cultură, religie, emancipare, prin căutarea căilor de rezolvare a problemei naționale. Scrierile științifice, cele literare, publicistica vin să completeze vasta sa activitate în slujba obștii. Enumerăm câteva din lucrările sale: *Lupta evreilor pentru emancipare* (1879); *Symptome der antisemitischen Geistes krankheit* (1887); *Das Evangelium Matthei vor dem Forum der Bibel und des Talmud* (1889); *Sammlung von Reden und Vortragen in Prosa und Poesie gehalten bei verschiedenen Gelegenheiten* (1892); *Meine 25-jaehrige Zionistische Agitation* (1902).

A avut o însemnată prezență în mișcarea sionistă: în *Hibbat Zion* – contribuind la sprijinirea, îndeosebi, a coloniilor de la Zichron Iacov și Rosh Pina; s-a numărat printre membri *Hovevei Zion* etc. Pentru vârstă și activitate i s-a făcut onoarea de a deschide primul congres internațional sionist de la Basel.

A binemeritat așadar din partea obștii această medalie de

argint la a 70-a aniversare. Medalie (d. 3 cm, în verigii 0,4 cm) realizată de sculptorul medalist Sternberg.

Avers: Karpel Lippe, bust, în semiprofil, în relief. Pe direcția inelului de agățat o steluță cu cinci colțuri.

Legenda în limba germană: MED. DR. K. LIPPE JASSY ZU SEINEM SIEBZIGSTEN GEBURSTAGE . În câmp anii 1830 (st.) și 1900 (dr.). În exergă cu litere mai mici numele sculptorului STERNBERG și al orașului JASSY.

Traducere: *Medicului Dr. K. Lippe Iași. La cea de a șaptezecua aniversare.*

Revers: Scutul lui David încadrat de raze, în relief, iar în interior legenda în limba ebraică. Sus pe direcția verigii o steluță, în relief, cu cinci colțuri.

Legenda în limba germană: DEM KÄMPFER FÜR DAS JUDENTHUM GEWIDMET VON FREUDEN ZIONISTEN u. B'NEI B'RITH MITGLIEDERN

Traducere: *Luptătorului pentru iudaism a binemeritat de la prietenii sioniști și de la membrii B'nei Brith.*

גדול / ליהודים / רצוי לרוב אחי ודרש טוב / לקטו

Traducere: *Mare (puternic) pentru evrei, dorit (acceptat) de majoritatea fraților lui predicând binele pentru poporul său.*

Dr. Karpel Lippe a mai stat încă 11 ani la Iași după manifestările omagiale prilejuite de a 70-a sa aniversare. La vârsta de 81 de ani s-a întors în Galiția sa natală, la Przemysl de unde a plecat apoi la Viena, unde a murit în anul 1915.

Personalitatea sa a căpătat o recunoaștere care a depășit granițele României și este amintit în marile enciclopedii ale lumii iudaice.

Pl. I Medalia omagială la cea de a 70-a aniversare a dr. Karpel Lippe.

*Images de la mort dans les midrashim homélitiques (Rabba Lévitique) et les aggadoth du Talmud de Babylone.
(La thanatologie des tannaim et amoraim / Ier siècle – Ve siècle n.e.)*

1. Préambule. En châtiant Adam pour l'appropriation outré de la connaissance du bien et du mal, Dieu lui rappelle qu'il n'est que de la poussière et lui communique l'injonction de se retourner en poussière après la fin de ses jours sur la terre (cf. *Genèse*, 3, 19).¹ L'exil hors les limites du Paradis et la certitude d'un retournement tragique de la chair et du sang dans l'univers tellurique, dénué de vie, qui constitue néanmoins la trame de l'univers vivant, redéfinissent l'existence humaine en la placant, pour ainsi dire, dans un jardin nouveau, celui de la continuelle potentialité de la mort, ou les fruits de la mort en acte peuvent pousser sur n'importe quelle branche à n'importe quel moment.

Dans ce contexte, chacun *adam* devient susceptible à se retrouver soi-même dans le mystère de la mort. Mais l'atemporalité se refuse aux mots du langage humain, elle se cache derrière la bibliothèque des livres non-écrivables. La question se pose: de quelle manière la Présence théocratique qui régné sur les mondes visibles et invisibles accepte-t-elle d'ouvrir ce mystère aux enquêtes de la sagesse humaine? C'est sur les réponses formulées par les *tannaim* et *amoraim* (Ier siècle – Ve siècle n.e.) qu'on va focaliser notre recherche.

Rabbi Hama bar Hanina ouvre son exposé incorporé dans *Rabba Genèse* (8, 2, A-E) avec une citation de *Job* (20, 4): „Est-ce que vous ne connaissez pas tout ça depuis les temps anciens, depuis quand l'homme a été fait sur la terre?“ La matière peut être comparée avec une cité qui recoit ses denrées par l'agence des guides d'ânes et qui se demandent l'un l'autre: Le prix du marché c'est combien aujourd'hui?

C'est de cette manière que ceux qui sont arrivés le sixième jour demandent ceux qui sont arrivés le cinquième, qui, à leur tour, demandent ceux qui sont arrivés le quatrième, jusqu'à ce que ceux qui sont arrivés le deuxième jour demandent ceux qui sont arrivés le premier. Mais les guides d'ânes du premier jour doivent s'adresser aux habitants de la cité. D'une façon pareille, les oeuvres divines accomplies durant la semaine de la création se demandent-elles l'une l'autre quelles sont les êtres que le Très Saint a créés dans l'espace de chaque journée, jusqu'à ce que les oeuvres du premier jour demandent la Torah, qui précède la création avec deux mille ans. La Torah connaît la vérité d'avant la création du monde, mais les hommes doivent se contenter de connaître seulement la vérité „depuis quand l'homme a été fait sur la terre“. Peut-être l'exode post-édénique vers la poussière est inclus dans cette dernière vérité... Après tout, c'est Rabbi Eleazar qui statue au nom de Ben Sira: „Il faut pas enquêter sur ce qui est trop grandiose par rapport à vous; il faut pas rechercher ce qui est trop fort pour vous; dissuadez-vous de commettre la tentative de connaître ce qui est trop merveilleux pour vous; il faut pas poser des questions sur ce qui est caché de vous. Ce qui vous est permis, étudiez. Vous avez rien à faire avec les choses cachées.“⁴²

Le fragment cité en-haut est en mesure d'organiser l'analyse de la thanatologie élaborée par les *tannaim* et *amoraim*.

2. Arrière-plan historique. 2.1. *Les tannaim et amoraim*.

L'époque des cinq *zugot* ou „paires“⁴³ de décisionnaires⁴ se termine avec Hillel et Shammai, vers le début de notre ère (c. 50 a.n.e.-30 n.e.).⁵ Leur descendants et disciples, synthétisant l'élite de la cathédrocratie, sont connus sous le nom de *tannaim*: une communauté de sages et écoliers aux travaux exégétiques de qui est due, après l'an 70 n.e., la renaissance du judaïsme rabbinique dans les académies „occidentales“ de Jabneh⁶ ou Jamnia, Usha, Bet Shearim, Lydda et Tibériade. Gamaliel l'Ancien, le petit-fils de Hillel, est considéré comme le directeur de conscience de la première génération de *tannaim*, tandis que Judah Ha-Nasi joue un rôle pareil pour ce qui en est de la sixième et dernière génération. De toute façon, la génération qui s'en suit inaugure l'âge des *amoraim*, avec Rabbi Hiya Rabbah (c. 220 n.e.), une période destinée à durer cinq

générations en Judée, jusqu'à la fin du IVe siècle, et huit générations en Babylone, jusqu'à la fin du Ve siècle. L'épanouissement des académies „orientales“ de Babylone, situées à Sura et Pumbedita, est considérée comme une conséquence directe de la révolte de Bar Kokhba (132-135 n.e.), qui a déclenché l'exode du judaïsme rabbinique de Jérusalem vers les territoires des parthes.⁷

2.2. *La Loi Écrite. La Loi Orale.* La sagesse sacrée du judaïsme se révèle comme un système d'échelons. Le premier, la Loi Écrite, *TaNaK* ou *torah shebektav*, est constitué par le *Pentateuch* (*Torah*), suivi par les livres des prophètes (*Neviim*), les psaumes et la littérature de sagesse (*Ketuvim*), corpus canonisé par Rabbi Johanan Ben Zakkai (c. 70-132 n.e.). Le tableau biblique est complété par LXX, les ouvrages de Flavius Josephus, Apocrypha et papyri. La Loi Orale ou *torah shebalpe* constitue l'échelon suivant: le *Mishnah* („répéter“, „étudier“), le *Midrash* (l'enseignement ou l'interprétation du *Pentateuch*), le *Halakhah* (pl. *Halakhot*, le corpus de décisions juridiques) et le *Aggadah* (pl. *Aggadoth*, les fragments narratives ou homélitiques, anecdotes et légendes y compris). Les travaux exégétiques de l'école de Judah Ha-Nasi ont été concrétisées dans le canon du *Mishnah* (les six ordres: *Zera'im*, règles concernant l'agriculture; *Mo'ed*, lois qui gouvernent les temps choisis, les Shabbats et festivals; *Nashim*, lois qui gouvernent le transfert des femmes et propriétés entre le père et le mari; *Nezikin*, lois civiles et lois pénales; *Kodashim*, lois concernant le culte et le Temple; *Tohorot*, lois qui gouvernent la pureté cultuelle, dans le Temple et dans l'univers domestique). Le *Tosefta*, somme des apophthegmes tannaimiques, se constitue en complément du *Mishnah*. Le *Mishnah*, devenu, à son tour, sujet d'exégèse, s'est perpétué dans le *Gemara*. Codifiés par les académies d'Eretz Israel ou de Babylone, les trois ont produit le *Talmud Yerushalmi* et le *Talmud Bavli*, grands corpus canoniques du judaïsme rabbinique qui se fondent, étymologiquement, sur „étude“ ou „enseignement“.⁸

2.3. *Le Mishnah.* Dans l'opinion de Jacob Neusner, le *Mishnah* constitue le principal livre sacré du judaïsme. En étant l'instrument créateur d'un monde imaginaire, utopique, il invite au perplexité.⁹ L'univers pur, accompli, construit par des moyennes textuels-imaginaires dans le *Mishnah*, semble également incongruent

avec les réalités historiques qui confrontaient Israël dans la période des *tannaim* et *amoraim* et avec le *zeitgeist* traumatique-heureux de l'entre-deux-millénaires. Néanmoins, quand ils récréent et rachètent le monde déchu par la réalité virtuelle de l'esprit humain théocratiquement sauvegardé, les sages du *Mishnah* font part aux générations plus jeunes de la famille humaine des secrets de leur art exégétique: comment se servir de l'imagination et de la fantaisie pour défier, dépasser ou exorciser le chaos, le désordre, le manque de sens que la destruction et la mort emmène toujours ici-bas dans leur traîne.¹⁰

Au niveau du langage, le paradis artificiel du *Mishnah* se fonde sur une structure composée de formules préétablies par la tradition, qui introduisent, codifient et enveloppent les unités cognitives-sémantiques. Par exemple, la simple sentence déclarative affirme que *Celui qui agit ainsi est pareil*. La mention redondante du sujet agissant renforce l'énoncé initial, qui devient *Celui qui agit ainsi, voilà, il est pareil*. Une apocope mitigée sépare parfois le sujet et le prédicat et opère le transfert du jugement sur le résultat de l'action: *Celui qui agit ainsi..., il (le fruit de son action) est pareil*. Une apocope extrême a l'air de déclencher une explosion logique au milieu de l'énoncé, pour finalement résoudre la crise par une sorte de symphonie logique: *Celui qui agit ainsi..., il (le fruit de son action) est pareil..., c'est une affaire de doute si... ou si... voilà, il (le fruit d'une autre action) est pareil*. Enfin, la complexité bivalente d'un prédicat contrastif brise l'énoncé en deux sentences symétriques et antagoniques, qui trouvent leur équilibre parfait dans le prédicat même: *Celui qui agit ainsi... est impur et celui qui n'agit pas ainsi... est pur*. Les glissements entre thème et forme, l'interpénétration de plusieurs thèmes, se concrétisent en séquences composées des enchaînements des sentences: *Le X qui a perdu son Y devient impur à cause de son Z. Le Z qui a perdu son Y devient impur à cause de son X. X est ainsi et ainsi, Y est pareil et pareil, Z est comme ça et pareil*. Les développements arborescents du *Mishnah* manifestent un espace exégétique caractérisé par un formalisme intense et raffiné.¹¹ À son tour, ce formalisme même de la Loi Orale se révèle comme fondement d'une vision du monde et d'une manière de vivre, focalisées sur les valeurs majeurs d'une civilisation biblique idéale.¹²

Dans le cadre de cet idéalisme biblique, une relation

singulière s'établit entre le *Mishnah* et le *TaNaK*. Au premier abord, la *torah shebektav* ne joue pas un rôle significatif dans l'architecture textuelle formalisée du *Mishnah*: les énoncés du *Mishnah* ne dévoilent que très rarement une filiation vétéro-testamentaire rhétoriquement explicitée.¹³ Mais *Abot*, 1, 1 – 1, 18 trace la continuité, la *kabbalah* de la révélation sinaitique entre Moïse et les *tannaim*. Le *Mishnah* ne doit pas citer la *Torah*, tout simplement parce que, à son tour, le *Mishnah* est la *Torah*. En regardant le texte du *Mishnah* dans cette perspective, on trouve des traités qui répètent dans l'univers textuel formaliste-idéal certains fragments empruntés à la *Torah*, en les amplifiant, en les complétant du point de vue exégétique. Simultanément, il y a des traités qui s'approprient des thèmes de l'Écriture, en les développant dans des directions qui ne transparaissent pas dans le texte même de l'Écriture. À l'extrême, d'autres lieux textuels assistent la métamorphose d'une continuité estompée entre la Loi Écrite et la Loi Orale en indépendance ou autonomie de la Loi Orale tout court. La conclusion s'impose: le *Mishnah* participe dans l'autorité de la *Torah*, perpétue la substance même de la révélation sinaitique. Néanmoins, les *tannaim* et *amoraim*, dans leur effort d'exposer l'Écriture, apportent dans la *torah shebektav*, pour ainsi dire, un programme des questions et interrogations, forgées dans le milieu herméneutique de la cathédocratie. Ce programme est défini comme une exposition sur le *sense* de l'Écriture.¹⁴

D'un autre point de vue, en étant le document fondateur du judaïsme rabbinique, le *Mishnah* est le texte-dépositaire du principe théocratique grâce à qui Dieu seul règne sur Israël. En fait, il s'agit d'une variante plutôt mitigée de ce principe, dépouillée de l'exaltation messianique et belliqueuse des zélotes. Une théocratie réfléchie postule la connaissance thésaurisée dans le *Mishnah* comme source du pouvoir et de la disposition du pouvoir dans la société pour les siècles à venir.¹⁵

2.4. *Le Midrash*. Au bout d'un processus assez long¹⁶ qui se déroule dans le cadre de la Palestine hellénistique, le scribe se substitue au prophète comme seconds tout-puissants des prêtres et des princes, censés à veiller sur le destin terrestre de la théocratie juive. Posséder la connaissance de la Loi devient synonyme avec posséder le pouvoir, ou bien jouir du privilège de la connaissance de la Loi devient

un argument irréfutable pour justifier la possession du pouvoir. Les membres d'une caste nouvelle, la cathédrocratie, sortent en relief sur la fresque palestinienne inter-testamentaire pour prouver une vérité révolutionnaire: afin de créer un pont sémantique entre la révélation biblique et le monde contemporain, le texte de la Bible doit être exposé, interprété, par ceux qui ont fait de ce *bridging of the gap*¹⁷ la tâche de leurs vies. Il ne s'agit plus du *davar elohiim* qui explose dans l'*alef* des prophètes, mais d'un travail acharné, méthodique, rigoureusement logique et fabuleux à la fois, comme le jeu d'échecs, qui se déroule en marge du *davar elohiim* et gagne à grand-peine le droit de porter son Urim et Thumim.

Dans le cadre de la littérature hébraïque classique, le mot *midrash* (de *darash*, „chercher“, „enquérir“, „faire des investigations“) couvre simultanément quatre niveaux de signification: interprétation de l'Écriture, soit d'un seul verset (4QFlor, 1, 14), soit d'un livre entier (*Midrash Bere'shit Rabba* sur le *Livre de la Genèse*); corpus des commentaires traditionnels sur la *Torah* (CD 20, 6; *Mishnah Nedarim*, 4, 7); enquête légale, tribunal (1QS, 6, 23; 8, 26); narration, histoire, traité (*II Chroniques*, 13, 22; 24, 27). Dans son acception talmudique et post-talmudique, *Midrash* désigne une méthode bien définie d'interprétation de l'Écriture, fondée sur un système des règles et techniques herméneutiques, ou bien le résultat textuel issue de l'application de ce système, un texte midrashique qui expose un fragment biblique ou un livre entier.¹⁸

Philip S. Alexander¹⁹ classe les *midrashim* comme: halakhiques²⁰ (qui commentent sur les portions législatives de la Bible) ou aggadiques (qui commentent sur les narrations bibliques); exégétiques²¹ (qui exposent systématiquement un livre de la Bible, verset par verset ou même mot par mot) ou homélitiques²² (qui exposent un seul verset à la fois, dans le cadre d'un cycle liturgique préétabli).

À la différence de la relation Écriture-Loi Orale postulée par la méthodologie du *Mishnah*, la structure fondamentale du *Midrash* est lemme biblique + commentaire, cadre exégétique dans lequel la lémata est constituée par des livres entiers ou par des versets isolés. La stratégie lémmatique utilisée par les *darshanim* était apte à leur procurer une liberté herméneutique presque illimitée: une

variété d'interprétations pour chaque élément biblique; le développement explicite de chaque argument exégétique.²³ Conséquemment, les traits stylistiques suivants peuvent être individualisés: les *darshanim* citent toujours l'Écriture comme texte-témoin, fréquemment abrégé et introduit par la formule *she-ne'emar*, „comme il est dit“; ils „bandent“ exégétiquement des versets ou des séries des versets, pour prouver que l'unité du texte de la Bible doit être révéree comme principe fondamental de leur démarche; ils citent les noms des *tannaim* et *amoraim* comme autorités (par exemple, Rabbi Ishmael, Rabbi Aqiva, Rabbi Jonathan etc.); ils donnent souvent des interprétations différentes et parfois contradictoires de la même lémata, introduite d'habitude par la formule *davar 'aher*, „une autre interprétation“; ils utilisent des *meshalim*, „paraboles“, pour résoudre les problèmes théologiques.²⁴

À part la formule de base constituée par lémata + commentaire, A. Goldberg²⁵ a analysé une variété des formes littéraires et modalités du discours dans le *Midrash: midrashim, dictum* ou *logion, mashal, ma'aseh, aggadah, hatimah, petihah*. Le *petihah* a une importance particulière qui découle du fait qu'il représente la pierre angulaire de la rhétorique midrashique. Son nom dérive de la formule „Rabbi X *patah*“ ou „Rabbi X a ouvert“, avec le sens de „il a commencé ainsi son discours“. Le trait principal du *petihah* réside dans l'intersection de deux versets bibliques: le premier, le verset de base, fait partie de la lémata biblique en cause, ou, originairement, du fragment biblique attribué à un Shabbat particulier par le cycle liturgique annuel ou triennal de lecture de la *Torah*; le deuxième verset, le verset d'intersection, fait partie d'un autre lieu textuel biblique qui, apparemment, n'a rien de commun avec le verset de base. Dans les communautés sinagogales de la Palestine inter-testamentaire la tension créée entre les deux versets était désamorcée par le génie du prédicateur, qui savait trouver le moyen de renverser ce „rien de commun“, pour prouver la continuité sémantique entre les deux versets et surtout l'unité de sens de la Bible. Le procédé par lequel la connexion était réalisée est appelé *harizah* ou „bandement“, et l'attente qui précédait son accomplissement logeait aussi le *captatio benevolentiae* de l'auditoire. Donc le *petihah* s'est constitué comme verset de base + formule de *petihah* („Rabbi X *patah*“) + verset d'intersection +

harizah + verset de base. De toute façon, le jeu d'échecs du *Midrash* était gouverné par des *middot* ou règles exégétiques codifiées par les *tannaim* et *amoraim* (*Les sept middot de Hillel, Les treize middot de Rabbi Ishmael, Les trente-deux middot de Rabbi Eliezer Ben Yose Ha-Gelili*).²⁶

Pour conclure, il faut énoncer, dans la rédaction de Philip S. Alexander, les axiomes qui organisent l'univers textuel des *darshanim*. L'Écriture est langage divin. Son origine est en Dieu. L'Écriture est polyvalente, une intarissable fontaine de vérité. La vérité entière est latente dans l'Écriture, en attendant d'être découverte par les méthodes herméneutiques adéquates. L'Écriture est un corpus de vérité, parfaitement cohérent et consistant en soi. Ce qui est écrit en un lieu peut être interprété dans la lumière de ce qui est écrit en un autre lieu. L'Écriture est unitaire et harmonieuse. Les contradictions ne peuvent être qu'apparentes. Elles n'existent en Dieu, mais seulement entre les limites d'un entendement humain imparfait. L'Écriture est non-redondante. Elle est „entièrement musique, sans bruit“.²⁷

3. La mort sacrificielle. De l'eau en sortant par des bareaux. Le texte du *Lévitique* (1, 2) désigne le propriétaire de l'offrande, le maître humain au nom de qui le sacrifice est porté sur l'autel, comme *adam*, tandis que Dieu est invoqué par le Tetragrammaton.²⁸ Dans le cercle sacrificiel, l'*adam* et l'offrande se révèlent comme des termes interchangeables: l'animal subit le *curriculum* tragique de la violence liturgique *au lieu de l'adam*, parce que Dieu continue à garder l'âme de celui-ci, même après son impurification par le péché et la chute, dans la cité de refuge de Son amour. Par le *korban*, l'*adam* se rapproche de son Dieu, l'anneau rituel de la création est reconstitué de nouveau pour relier le Créateur avec Son image de chair, de poussière.²⁹ *Rabba Lévitique* (II, VII)³⁰ énonce ce principe liturgique comme une réduction symbolique de l'univers sacrificiel en son ensemble à l'origine adamique, l'offrande apportée par le premier *adam*, *in illo tempore*: „Homme, concède que ta offrande soit pareille à l'offrande du premier *adam*!“³¹

Simultanément, le *Mishnah* (*Zevachim*, 4, 6) mentionne „les six raisons“ qui instituent le meurtre sacrificiel: pour l'offrande

animale en soi; pour son maître qui apporte le sacrifice; pour Dieu; pour les feux allumés sur l'autel; pour la fragrance; pour l'arme plaisante.³² Les fonctions sacerdotales dans le cadre de la tragédie sacrificielle sont tirées au sort: „Venez, tirez des sorts, pour qu'on sache qui est celui qui va tuer, qui est celui qui va arroser le sang, en le faisant dégouliner, qui va écarter les cendres de l'autel intérieur, qui va écarter les cendres du chandelier, qui va manipuler la carcasse sur la plateforme. (...) Ils ont tiré des sorts. Qui a gagné, a gagné.“ (*Tamid*, 3, 1)³³ Le laconisme du témoignage mishnaïque sur le meurtre sacrificiel exprime le hiératisme qui entoure la sphère liturgique qui veille sur la métamorphose symbolique de l'offrande animale en *adam* pécheur, suivie de l'anéantissement rituel de cette effigie comme prélude qui annonce le recouvrement de la pureté adamique initiale, perdue dans la chute: „Celui destiné à tuer, a tué. Celui qui accueille le sang, a accueilli le sang. Il est venu dans l'endroit situé dans le nord-est de l'autel. Il arrose le sang vers le nord-est. Puis, il est venu dans l'endroit situé dans le sud-ouest de l'autel. Il arrose le sang vers le sud-ouest. Il a versé le sang resté sur le piédestal situé au sud de l'autel.“ (*Tamid*, 4, 1)³⁴

L'évènement sacrificiel se reflète aussi dans la „réalité identique-parallèle“ contenue dans le texte du *Rabba Lévitique* (XXVII, 1): „L'homme c'est grâce au mérite de l'animal que Tu le sauves, O, mon Dieu! L'homme c'est à cause de l'animal que Tu le sauves, O, mon Dieu!“³⁵ En fait, la bipolarité de l'offrande (*adam* – animal, mais les deux centres existent, pour ainsi dire, par la dynamique des conversions réciproques) résonne avec une célèbre définition tannaïque donnée au sacrifice dans *Rabba Lévitique* (XXII, VII).³⁶ Il s'agit de la sagesse alternative exprimée par Rabbi Ishmael et Rabbi Aqiva. Dans l'opinion du premier, le meurtre liturgique accompli sur le seuil du tabernacle est considéré comme „rémision d'une action prohibée“, c'est à dire l'action de tuer des animaux dans le désert, pour manger leur chair dans des „circonstances séculières“. Par l'institution de „l'immolation rituelle en concordance avec les préceptes culturels“, l'Écriture assimile les „circonstances séculières“ dans l'économie sacerdotale. L'opinion complémentaire du dernier identifie dans le meurtre rituel „l'institution d'une prohibition concernant une action qui au paravant avait été considérée comme

légitime“. En d'autres termes, dans l'intervalle pre-sinaitique de l'égaré dans le désert, l'immolation des animaux avait été octroyé *de facto* aux hébreux, pour assurer leur subsistance, et non comme un commandement divin, révélé dans l'Écriture. Après Sinai, les hébreux sont devenus le peuple de la Bible, donc le *davar elohiim* a pu intervenir pour instituer la „prohibition de l'action“ et pour organiser les hécatombes cultuelles devant l'autel.

En focalisant le mystère de la mort sur l'*adam*, *Rabba Lévitique* (IV, II)³⁷ dépeint l'exode de l'âme en dehors du corps par trois métaphores étonnantes, en fait trois hypostases d'une thanatologie acvatique, forgée par le génie théologique des *tannaim* et *amoraim* et, sans doute, par la sagesse d'une tradition millénaire. La sortie de l'âme, en quittant le corps humain à l'orée de la mort, est assimilée, du point de vue de l'allégorie, avec l'afflux irrésistible de l'eau courante vers le grand large, vers la délivrance, nonobstant les tragiques tentatives d'étouffement avec lesquelles le „détroit“ de la chair s'évertue de la réprimer: „de l'eau en sortant par des bareaux“ (Rabbi Berekhiah et Rabbi Qerosepai); „tourbillon d'eau qui se dirige vers l'entrée du canal“ (Rabbi Hananiah); „le son qui émane de la corde utilisée pour attacher un navire, lorsqu'elle passe par le sabord“ (Rabbi Samuel).

C'est peut-être dans cette *réalité* acvatique que réside l'épanouissement de l'esprit humain, le revers de la chute. Wilhelm Gesenius explique l'étymologie du *navii*, „prophète“, par „celui qui bredouille en dehors“ comme une fontaine³⁸, parce que l'afflux de l'Esprit Saint, le *davar elohiim*, s'efforce de sortir dans le monde par l'endiguement de la chair. À ce point les énoncés eux-mêmes défient toute exégèse.

4. Les Aggadot du Talmud de Babylone. Le baiser divin. *Berakhoth*, 8 a, 72 discerne entre le temps où l'on a trouvé et le temps où l'on trouve, par suite d'une coutume nuptiale de Palestine conformément à laquelle quand un homme vient de se marier, on lui demande s'il „a trouvé“ ou s'il „trouve“. „Il a trouvé“ fait allusion au passage *Celui qui a trouvé une femme a trouvé le bonheur, c'est une grâce qu'il a obtenue de l'Éternel* (cf. *Proverbes*, 18, 22); „il trouve“

fait allusion au passage *Et je trouve plus amère que le fiel, la femme* (cf. *Ecclésiaste*, 7, 26).

Par un *harizah* tout à fait spectaculaire, les méthaphores nuptiaux femme-fiel et femme-bonheur sont converties en méthaphores thanatologiques: „le croup“, la plus pénible des morts; „le baiser divin“, la plus douce. Le croup est comme „une branche épineuse qu'on voudrait ‘ter d'une boule de laine“ ou comme „des eaux jaillissantes devant l'entrée d'un canal“, formule qui rappelle *Rabba Lévitique*, IV, II. Au contraire, le baiser divin est „une mort aussi aisée que le retrait d'un cheveu à la surface du lait“. En tout, „neuf cent trois sortes de mort ont été créées dans le monde“, conformément à la valeur numérique du mot *totsaoth* ou „issues“ (à la mort), contenu dans le texte du *Psaume* 68, 21.³⁹

La même consubstantialité symbolique entre l'érotisme et la mort, entre la fête de noces et le banquet funéraire, apparaît encore plus clairement dans *Berakhot*, 31 a, 145. Quand Rabina avait fait un banquet de noces pour son fils Mar, il remarqua que les rabbis étaient de très joyeuse humeur, donc il fit apporter une coupe précieuse et la cassa devant eux, de sorte qu'ils s'assombrirent. Pareillement, quand Rabbi Achi avait fait un banquet de noces pour son fils, il remarqua que les rabbis étaient très gais, donc il fit apporter une coupe de fin cristal et la cassa devant eux et ils s'assombrirent. Au mariage de Mar, Rabbi Hamnuna chante une lamentation funébre: „Malheur à nous, car nous devons mourir! Malheur à nous, car nous devons mourir!“ Le chanson de réponse proclame l'état de vide ou d'égarement exégétique d'où les sages sont appelés à racheter la famille des hommes déchus par le pouvoir revivificateur de leur commentaires: „Hélàs, où est la Torah, où sont les commandements qui nous protégeaient?“⁴⁰ Dans l'expérience de ce doute tragique réside peut-être la consommation non-différenciée des noces et des obsèques.

C'est Samuel qui enseigne à Rabbi Juda de bien manger et de bien boire, „car nous devons quitter ce monde comme on quitte un banquet“. Les images acvatiques de la mort se retrouvent dans la fertilité cyclique, éphémère, du verger adamique: „Les enfants des hommes sont comme les plantes dans les champs. Les unes fleurissent, les autres se flétrissent.“ (cf. *'Erouvin*, 54 a, 48)⁴¹ Le cri de l'âme lorsqu'elle quitte le corps, de paire avec le hurlement de la femme en

couches, la voix de Ridya (l'ange de la pluie), le son que le soleil émet en roulant dans le ciel sont des sons qui s'entendent d'un bout à l'autre du monde. (cf. *Yoma*, 20 b, 21 a)⁴² Réclamé par „ceux d'en haut“, Rabbi a expérimenté le baiser divin et trois groupes d'anges officiants sont venu à sa rencontre. (cf. *Ketouboth*, 103 b, 42)⁴³ Dans l'âge post-prophétique, le „bredouillement“ de l'Esprit Saint est substitué par le zéphyr de la voix céleste: „...une baraita nous enseigne qu'après la mort des derniers prophètes, Haggai, Zacharie et Malachie, l'Esprit Saint cessa de souffler sur Israël, qu'à présent l'on n'a plus que la voix céleste...“ (cf. *Sota*, 49 a, 121)⁴⁴ Néanmoins, Rabbi Aqiva adresse son avertissement aux pèlerins engagés sur les chemins périlleux-béatifiques qui relie le verger terrestre et le Verger Céleste: „Lorsque vous parviendrez devant les pierres lisses, n'allez pas vous écrier *De l'eau, de l'eau!*“ (cf. *Haguiga*, 14 b, 40)⁴⁵

5. Conclusions La thanatologie des *tannaim* et *amoraim* reflète une vision du monde et du destin adamique propre à la civilisation biblique idéale et à son univers imaginaire-symbolique développé dans la Loi Orale, sur le fondement plus ancien de la Loi Écrite, dans la période inter-testamentaire.

Dans le *Mishnah* aussi bien que dans le *Midrash*, le „retournement en poussière“ est intégré dans la logique stricte du discours herméneutique. Si le *Mishnah* affirme la continuité et la consubstantialité de la révélation sinaïtique et de l'établissement exégétique, le *Midrash* prouve la structure unitaire et harmonieuse de la Torah par le *harizah*, par le „bandement“ des fragments bibliques. Le „pont“ de l'exégèse témoigne que l'Écriture est langage divin, une intarissable fontaine de vérité.

Si dans le texte de la *Genèse* la mort est introduite dans le monde comme punition pour le péché originare, dans le cadre sacrificiel focalisé sur l'autel et le Temple l'offrande animale est emmenée pour réaliser l'expiation comme substitut de l'*adam* protégé par l'amour de Dieu. Conséquemment, *Rabba Lévitique* (XXVII, I; II, VII; IV, II) statue que l'homme est sauvé grâce au mérite de l'animal et dépeint l'exode de l'âme hors du corps par trois métaphores acvatiques: „de l'eau en sortant par des bareaux“, „tourbillon d'eau qui

se dirige vers l'entrée du canal“, „le son qui emane de la corde utilisée pour attacher une navire“.

En fait, c'est le symbolisme de l'eau, de l'élément liquide, de l'humidité, qui semble relier allégoriquement, par le pouvoir d'un *harizah* tout à fait étrange, l'imaginaire de la mort et l'imaginaire érotique explicité dans la cérémonie des noces. Les *aggadoth* du *Talmud de Babylone* contiennent un étonnant témoignage à cet égard. Le „baiser divin“ (cf. *Berakhoth*, 8 a), la plus douce „issue à la mort“ (cf. *Psaume* 68, 21), aussi aisée que „le retrait d'un cheveu à la surface du lait“, engage l'âme dans la voie heureuse vers „ceux d'en haut“.

NOTE

¹ Dans le *Haphtaroth*, les six premiers chapitres de la *Genèse* reçoivent comme correspondant, dans la perspective axiomatique qui institue l'unité de sens du texte biblique, les chapitres 42 et 43 de *Isaïe*. Les *tannaim* et *amoraim* ont choisi le texte prophétique comme un commentaire de l'*aggadah* sur le péché primordial. L'auto-référentialité de l'Ancien Testament ne remplit pas seulement une nécessité exégétique. Elle affirme le renversement de l'ordre d'un monde déchu par l'ordre apocalyptique, transfiguré par le commencement de l'âge de la rédemption. Si le péché „ouvre les yeux“ par le rapt humain de la connaissance du bien et du mal, *Isaïe*, 42, 6-7 proclame le rachat par un nouvel „ouvertement des yeux“, qui se manifeste pas comme une expression de la chute, mais comme une expression de la délivrance: „C'est Moi, ton Seigneur, qui t'a appelé dans la justice qui est la Mienne, J'ai pris ta main, Je t'ai protégé et Je t'ai donné comme covenant du Mon peuple, pour illuminer les nations; pour ouvrir les yeux des aveugles, pour tirer les captifs hors de la ge'le, et du fond de leur prison ceux qui habitent dans les ténèbres“ (cf. M. Rosenbaum et A. M. Silberman, éd., *Pentateuch with Targum Onkelos, Haphtaroth and Rashi's Commentary*).

² Cf. Philip S. Alexander, *Pre-Emptive Exegesis: Genesis Rabba's Reading of the Story of Creation*, in *JJS*, vol. XLIII / 1992, p. 234-235.

³ Yose Ben Yoezer de Seredah et Yose Ben Yohanan de Jérusalem; Joshua Ben Perahiah et Nittai l'Arbélite; Judah Ben Tabbaï et Siméon Ben Shatah; Shemaïah et Abtalion; Hillel et Shammaï (cf. *Abot*, 1, 1 – 1, 18, in Jacob Neusner, éd., *The Mishnah*, p. 672-675).

⁴ Cf. George Foot Moore, *Judaism in the First Centuries of the Christian Era*, vol. 1, ch. 3.

⁵ Cf. Marc Alain Ouaknin, *Introduction à la Littérature Talmudique*, in *'Ein Yaakov – Aggadoth du Talmud de Babylone*, p. 11.

⁶ Paul Johnson dépeint l'atmosphère bucolique, mais spirituellement intense de Jabneh, l'école fondée par Rabbi Johanan Ben Zakkai, ancien chef du Sanhedrin: *He obtained permission from the Roman authorities to set up a centre for the regulation of the Jewish religion at Jabneh (Jamnia), near the coast west of Jerusalem. There the Sanhedrin and the State were buried, and in their place a synod of rabbis met, in a vineyard near a dovecote, or in the upper chamber of a house. The rabbi and the synagogue became the normative institutions of Judaism, which from now on was essentially a congregationalist faith. The academy at Jabneh made the annual calculations of the Jewish calendar. It completed the canonization of the Bible. It ruled that, despite the fall of the Temple, certain ceremonies, such as the solemn eating of the Passover meal, were to be regularly enacted. It established the form of community prayers and laid down rules for fasting and pilgrimage (cf. A History of the Jews, p. 149).*

⁷ Cf. Paul Johnson, *idem*, p. 150-151.

⁸ Cf. Paul Johnson, *ibidem*, p. 152-153.

⁹ Cf. Jacob Neusner, éd., *The Mishnah*, p. XIII: *From the first line to the last, discourse takes up questions internal to a system that is never introduced. The Mishnah provides information without establishing context. It presents disputes about facts hardly urgent outside a circle of faceless disputants.*

¹⁰ Cf. Jacob Neusner, *idem*, p. XVII: *What the second-century sages of the Mishnah have to teach the generations of the last decades of the twentieth century and the first of the twenty-first, is how to make use of imagination and fantasy to confront, defy and overcome chaos and disorder. Behind the Mishnah lay the ruins of half a millenium of orderly and systematic life which had been centered on the regular and reliable offering of the produce of the field and flock upon the altar of the Temple in Jerusalem, the ordering of society around that Temple, the rhythmic division of time in response to that cult, and the placing of people and things into their proper station in relationship to that centre.*

¹¹ Cf. Jacob Neusner, *ibidem*, p. XX-XXII.

¹² Cf. Jacob Neusner, *ibidem*, p. XXIX: *Now the Judaism shaped by the Mishnah consists of a coherent world view and*

comprehensive way of living. It is a world view which speaks of transcendent things, a way of life in response to the supernatural meaning of what is done, a heightened and deepened perception of the sanctification of Israel in deed and in deliberation.

¹³ Cf. Jacob Neusner, *ibidem*, p. XXXV: *The Mishnah rarely cites a verse of Scripture, refers to Scripture as an entity, links its own ideas to those of Scripture, or lays claim to originate in what Scripture has said, even by indirect or remote allusion to a Scriptural verse or teaching. So, superficially, the Mishnah is totally indifferent to Scripture. That impression, moreover, is reinforced by the traits of the language of the Mishnah. The framers of the Mishnaic discourse, amazingly, never attempt to imitate the language of Scripture, as do those of the Essene writings at Qumran.*

¹⁴ Cf. Jacob Neusner, *ibidem*, p. XXXVIII-XL: *First, there are tractates which simply repeat in their own words precisely what Scripture has to say, and at best serve to amplify and complete the basic ideas of Scripture. (...) There are, second, tractates which take up facts of Scripture but work them out in a way in which those Scriptural facts cannot have led us to predict. (...) Third, there are, predictably, many tractates which either take up problems in no way suggested by Scripture, or begin from facts at best merely relevant to facts of Scripture. (...) So there we have it: some tractates merely repeat what we find in Scripture. Some are totally independent of Scripture. And some fall in between. (...) The framers and philosophers of the tradition of the Mishnah came to Scripture when they had reason to. That is to say, they brought to Scripture a program of questions and inquiries framed essentially among themselves. That is why their program itself constituted a statement upon the meaning of Scripture.*

¹⁵ Cf. Jacob Neusner, *Rabbinic Political Theory*, p. 1-2: *Religion takes on the power of politics, narrowly defined as the theory of legitimate violence, indicating who gets to tell whom what to do and why, and therefore also who gets what. (...) Judaism falls into the classification of a political religion because its foundation document, the Mishnah, sets forth a view of power and of the disposition of power in society that is fundamentally political.*

¹⁶ Cinq cents ans environ. Si Joel, le dernier prophète canonique d'Israël a vécu dans le IVe siècle a.n.e., le Ier siècle n.e.

trouve l'*establishment* sacerdotal-scribal comme plaque tournante de l'univers palestinien qui gravite autour du Temple, même si des prophètes continuent à surgir de Galilée (Hanina Ben Dosa, Honi le dessinateur des cercles) ou de Qumran (Jean Baptiste, le Maître de Justice) pour perturber la symétrie.

¹⁷ Cf. Philip S. Alexander.

¹⁸ Cf. Philip S. Alexander, *Midrash*, in *A Dictionary of Biblical Interpretation*, p. 452-453. Le point de vue de l'auteur est extrêmement précis: *This article restricts midrash to early rabbinic Bible exegesis of the Talmudic and post-Talmudic periods. Basically it describes midrash from two standpoints, as a process and as an artefact. The former relates to midrash as a distinctive method of interpreting Scripture, as a system of hermeneutical rules and techniques. The latter relates to midrash as the concrete end-product of the application of this hermeneutical system, a midrashic text which may range from the exegesis of a single word, phrase or verse of Scripture to a whole biblical book.*

¹⁹ Cf. Philip S. Alexander, *idem*, p. 453-454.

²⁰ Les *midrashim* dites tannaïques, parce que les autorités cités sont exclusivement des *tannaim*, peuvent être groupés dans le Type A (l'École de Rabbi Ishmael: *Mekhilta de Rabbi Ishmael, Sifrei sur Nombres*) et le Type B (l'École de Rabbi Aqiva: *Sifra, Sifrei sur Deutéronome*).

²¹ *Rabba Genèse, Rabba Lamentations.*

²² Type A: *Rabba Lévitique*. Type B: *Pesiqta de Rav Kahana, Pesiqta Rabbati*. Type C: *Tanhuma-Yelammedenu*.

²³ Cf. Philip S. Alexander, *ibidem*, p. 456-457: *The fundamental form of midrash is biblical lemma + comment. (...) Lemmatic form offers a variety of options: the particular options taken by the darshanim are the result of deliberate choice and reflect their view that Scripture is a text reach in meaning and that its different senses will only emerge through discussion and debate within the guild of the Sages.*

²⁴ Cf. Philip S. Alexander, *ibidem*, p. 456.

²⁵ Cf. A. Goldberg, *Form-analysis of Midrashic Literature as a Method of Description*, in *JJS*, vol. XXXVII / 1986, p. 139-152.

²⁶ Cf. Philip S. Alexander, *ibidem*, p. 457-458; Aussi, *The*

Rabbinic Hermeneutical Rules and the Problem of the Definition of Midrash.

²⁷ Cf. Philip S. Alexander, *ibidem*, p. 457-458.

²⁸ Cf. *Sh'lah Ha'Kadosh* (Shimon Ben Azzai), *apud Sefer Vayikra / The Book of Leviticus. A New Translation with a Commentary Anthologized from Talmudic, Midrashic and Rabbinic Sources*, I, p. 31.

²⁹ Cf. Silviu Lupascu, *Sacrificiu si Teocratie*, p. 12-20.

³⁰ Cf. Jacob Neusner, Mordecai Margulies, *Judaism and Scripture. The evidence of Leviticus / Vayikra Rabbah*, p. 167.

³¹ Plus tard, Nahmanide (1194-1270) va développer cette apophthegme liturgique: „Toutes ces actes sont accomplis pour permettre à l'homme de comprendre qu'il a péché contre son Dieu avec l'âme et le corps et aussi que, en réalité, c'est son sang qui devrait être versé et c'est son corps qui devrait être incinéré comme expiation, si l'amour du Créateur n'interviendrait-il-pas pour accepter en son nom un substitut et un rachat dans la substance de l'offrande...” (cf. *Commentary on the Torah. Leviticus*, p. 21).

³² Cf. Jacob Neusner, *The Mishnah*, p. 707.

³³ Cf. Jacob Neusner, *The Mishnah*, p. 865.

³⁴ Cf. Jacob Neusner, *The Mishnah*, p. 867.

³⁵ Cf. Jacob Neusner et Mordecai Margulies, *Judaism and Scripture*, p. 467. L'énoncé représente une remémoration herméneutique du *Psaume* 36, 6: „O, Dieu, Tu préserve l'homme et l'animal!”

³⁶ Cf. Jacob Neusner et Mordecai Margulies, *idem*, p. 411-412.

³⁷ Cf. Jacob Neusner et Mordecai Margulies, *ibidem*, p. 184.

³⁸ Cf. Wilhelm Gesenius, *Lexicon Manuale Hebraicum et Chaldaicum in Veteris Testamenti Libros*, p. 582-583: ...*ebullivit, inde copiose effudit sermones. ut faciunt qui cum animi ardore vel divina mentis permotione loquuntur...*

³⁹ Cf. 'Ein Yaakov. *Aggadoth du Talmud de Babylone*, p. 64-65.

⁴⁰ Cf. 'Ein Yaakov, p. 95.

⁴¹ Cf. 'Ein Yaakov, p. 273-274.

⁴² Cf. 'Ein Yaakov, p. 342-343.

⁴³ Cf. 'Ein Yaakov, p. 655-656.

⁴⁴ Cf. 'Ein Yaakov, p. 815-816.

⁴⁵ Cf. 'Ein Yaakov, p. 586.

BIBLIOGRAPHIE

Alexander, Philip S., *Midrash*, in *A Dictionary of Biblical Interpretation*, Coggins & Houlden, London, 1986 (p. 452-459).

Alexander, Philip S., *Pre-Emptive Exegesis: Genesis Rabba's Reading of the Story of Creation*, in *Journal of Jewish Studies*, Oxford Centre for Postgraduate Hebrew and Jewish Studies, Oxford, vol. XLIII / 1992 (p. 230-245).

'*Ein Yaakov – Aggadoth du Talmud de Babylone. Trad. Arlette Elkaim-Sartre (Marc Alain Ouaknin, Introduction à la Littérature Talmudique)*, Verdier, Paris, 1982.

Gesenius, Wilhelm, *Lexicon Manuale Hebraicum et Chaldaicum in Veteris Testamenti Libros* (sumtibus fr. Chr. Guil. Vogelii), Lipsiae, MDCCCXLVII.

Goldberg, A., *Form-analysis of Midrashic Literature as a Method of Description*, in *Journal of Jewish Studies*, Oxford Centre for Postgraduate Hebrew and Jewish Studies, Oxford, vol. XXXVII / 1986 (p. 139-152).

Johnson, Paul, *A History of the Jews*, Phoenix-Orion Press-The Guernsey Press, Guernsey, 1993

Lupascu, Silviu, *Sacrificiu si Teocratie*, Fides, Iasi, 1997.

Moore, George Foot, *Judaism in the First Centuries of the Christian Era*, vol. 1-2, Schocken Books, New York, 1974.

Nachmanides (Ramban), *Commentary on the Torah. Leviticus. Trad. Rabbi Dr. Charles B. Chavel*, Shilo Publishing House Inc., New York, 1974.

Neusner, Jacob (*trad.*), Margulies, Mordecai (*éd.*), *Judaism and Scripture. The Evidence of Leviticus / Vayikra Rabbah*, The University of Chicago Press, Chicago & London, 1986.

Neusner, Jacob, *Rabbinic Political Theory. Religion and*

Politics in the Mishnah, The University of Chicago Press, Chicago & London, 1991.

Pentateuch with Targum Onkelos, Haphtaroth and Rashi's Commentary, Rev. M. Rosenbaum, Dr. A. M. Silberman (éd.), Hebrew Publishing Company, New York, 1963.

Sefer Vayikra / The Book of Leviticus. A New Translation with a Commentary Anthologized from Talmudic, Midrashic and Rabbinic Sources, vol. I-II. Trad. Nosson Scherman, Hersh Goldwurm, Mesorah Publications, New York, 1989-1990.

The Mishnah, Jacob Neusner (éd.), Yale University Press, New Haven & London, 1988.

LES KHAZARES ONT-ILS HABITE LE TERRITOIRE ROUMAIN?

Martin BODINGER

Il paraît que l'historiographie roumaine a accepté l'opinion que les Juifs établis au Moyen-Age sur le territoire roumain étaient les descendants des anciens *Khazares*, peuple turc converti au judaïsme, qui habita, aux VII-XII siècles, la steppe nord-pontique. Voici l'opinion d'un chercheur roumain:

„Si aux Balkans les Juifs... étaient, en bonne mesure, d'origine sémite proprement dite, dans l'Europe centrale et Orientale ils étaient en majorité d'origine turque, descendants des *Khazares*, d'où aussi le nom sous lequel ces Juifs sont connus jusqu'aujourd'hui: ashkenazi (as khazares = Khazares blancs).“¹

Il faut remarquer dès le commencement que le nom *ashkenaz* n'a aucune relation avec les Khazares; c'est en réalité un nom biblique, celui d'un petit-fils de Noë. Les exégètes de l'Ancien Testament estiment qu ce personnage était considéré l'ancêtre éponyme des Scythes². Au Moyen Âge l'appellatif fut attribué au pays situé à gauche du Rhin, tandis que au pays de la droite du fleuve fut attribué le nom de *Sepharad*³. Par extension, les Juifs qui habitaient ces territoires furent appelés *ashkenazim* et *sephardim*.

L'opinion, que les Juifs de l'Europe Centrale et Orientale sont descendants des Khazares, n'est pas nouvelle. On la trouve chez Ernest Renan⁴ et aussi chez nombre d'auteurs des XIX-XX siècles. Un promoteur assez récent de cette opinion est Arthur Koestler (cf. plus haut). En ce qui concerne les Pays Roumains, cette opinion fut soutenue par le folcloriste et philologue Lazăr Şaineanu⁵. Son argumentation part d'une expression populaire roumaine, qui identifiait les Juifs aux Tartares, d'une part, et aux Géants qui peuplaient la terre d'autre. De cette syntagme et du fait de la présence des toponymes contenant le mot „jidov“ dans les territoires roumains, Saineanu conclut que les „Juifs“ ou „Tartares“ étaient les Khazares judaïsés.

Pourtant, les faits historiques montrent, sans aucun doute, que les Khazares n'étaient pas mongols. Installés au VIème siècle dans le vaste territoire au nord du littoral de la Mer Noire, les Khazares ont formé un état puissant, mais qui ne résista pas aux coups des Russes et s'écroula au Xème siècle. Quand, trois siècles plus tard, les Tartares y arrivèrent, ils ne trouvèrent que les restes de cet état. La plus grande majorité des Khazares se retirèrent vers les rives de la Mer Caspienne et les monts du Caucase.

D'autre part, pendant ce temps les terres des Roumains se trouvaient sous la domination des Avars (peuple mongol); ils étaient les maîtres de la Pannonie et des Carpathes, et souvent aussi des rives du Danube, où habitaient les Bulgares et leurs „cousins“ les Onogures – des Turcs⁶.

L'interprétation de Şaineanu n'est donc correcte. En réalité, nous avons affaire à des homonymes. Le mot „Jidov“ avec le sens de „juif“ est d'origine slave et s'apparente à „jude“ de l'allemand et „juif“ du français; le mot „jidov“ au sens de „geant“ est de source latine, comme „gigante“ de l'italien⁷.

D'autres arguments en faveur de l'opinion que les Juifs orientaux sont des Khazares sont aussi peu convaincants. Le fait que les rois de Pologne ont émis des monnaies avec textes en hébreu ne justifie en rien une origine khazare de ces Juifs. Ils pouvaient être tout aussi bien originaires d'Allemagne qu'être des *Rodanites*⁸. De même, la présence d'un haut conseiller d'origine juive à la cour du roi André II d'Hongrie, ou l'existence de percepteurs et collecteurs de taxes juifs en ce pays ne dit rien de leur origine. Au XIIIème siècle il y avait beaucoup de Juifs, venus d'Allemagne en fuyant les massacres promus par les croisés⁹.

Au IXe siècle quelques tribus khazares se sont soulevés contre le „kagan“ khazare et se sont détachés de sa souzeraineté, en s'attachant aux Hongrois; ils étaient connus sous le nom de „Khabares“. Cela eut lieu aussitôt après la conversion au judaïsme de l'élite des Khazares et je crois que, très probablement, c'est précisément cette conversion qui provoqua la séparation des Khabares. Ceux-ci n'étaient donc pas des Juifs. Les Juifs de l'Europe d'Est avaient, d'ailleurs, de forts liens avec les communautés juives de l'Occident, ce dont parle Koestler lui-même¹⁰.

Il y a encore le problème des Caraïtes. Cette secte, née au VIIème siècle au Babilon, c'est répandue plutôt en Asie. Ce n'est que beaucoup plus tard que les Caraïtes atteignirent la Crimée. La confusion entre Caraïtes; et Khazares est possible, mais, les derniers acceptèrent plus tard le Talmud. Le historien caraïte A. Firkovitch essaya, pour des motifs politiques, de démontrer que les Caraïtes sont les vrais descendantes des Khazares¹¹. De toute façon, cela n'explique point l'origine des Juifs de l'Europe Orientale.

Un autre argument invoqué en faveur de l'origine khazare de ces Juifs est la description des Khazares par les chroniqueurs arabes. Ceux-ci affirmaient que les Khazares avaient la peau blanche, les yeux bleus et les cheveux rouges, comme dans les relations des Occidentaux.

En réalité, les chroniques arabes parlent de Khazares blancs¹² et Khazares „noirs“. Il y avait donc deux types de Khazars. L'explication se trouve, je crois, dans les recherches anthropologiques effectuées parmi les restes humains découverts dans les fouilles de la zone nord-pontique. On y a découvert que la population de cette zone était de deux types: un type „mongoloïde“ et un autre „europeïde“. Ce dernier était d'origine iranienne, correspondant aux anciens habitants, Scythes, Sarmates – et *Alains*¹².

Sous ce dernier nom étaient connus tous les nomades *iraniens*, formant une grande union de tribes, qui s'étendait sur tout le territoire de la steppe nord-pontique; ils occupaient aussi la Crimée et le nord du Caucase¹³. Ces Alains furent entraînés par les Huns jusqu'en Europe occidentale, mais survécurent à la domination hunique et s'allièrent aux Khazares. Après la disparition de l'état khazare, les Alains dominèrent le territoire pour un court laps de temps. mais furent conquis par les Petchénégues¹⁴. A l'invasion des Tartares ils se retirèrent vers le Caucase (où ils ont survécu sous le nom d'Ossètes), mais une bonne partie d'eux restèrent sur place.

Pour trouver la solution des relations possibles entre Khazares, Juifs, Alains et autres peuples, un bon point d'appui nous est donné par l'analyse de la situation sur le territoire roumain. Ici on ne trouve, pratiquement, aucune trace des Khazares. Seulement dans la *Gesta Hungarorum* il y a quelque chose: le duc Menumorut affirme, à sa rencontre avec les nobles hongrois, que son pays est habité par un

peuple nommé „Cozars“¹⁵. Personne n'a établi de lien entre ces „Cozars“ et les Khazares. J'encline croire que ce nom était répandu parmi les Bulgares habitant les rives du Danube, en souvenir de leur parenté avec les vrais Khazares.

La présence des Juifs dans les Pays Roumains est attestée depuis longtemps. Mais, entre les premières traces du temps de la conquête roumaine et les premières communautés établies au Moyen-Âge il n'y a aucun témoignage, sauf l'histoire racontée par Grégoire Tzambac qui, dans sa relation sur le martyr du saint Jean de Cetatea Alba, fait mention d'une communauté juive dans cette ville, sans toutefois la lier aux Khazares¹⁶.

D'autre part, dès la deuxième moitié du XIIIème siècle on trouve des témoignages solides sur la présence, en Moldavie avant tout, mais aussi dans d'autres territoires roumains, de contingents signifiants d'*Alains*¹⁷. Ce sont, je crois, ceux-ci qui figurent sous le nom de „Khazares blancs“ dans les chroniques arabes. Les „Géants“ mentionnées par le peuple et que Şaineanu a pris pour des Juifs n'ont aucune relation avec les Khazares.

Ceux-ci n'ont jamais atteint les Pays Roumains – quoique une présence isolée n'est pas impossible. Les Juifs qui se trouvaient aux XIII-XVème siècle venaient des Balkans, de l'empire Ottoman, de Hongrie, de Pologne ou d'Allemagne.

Les „khazares-Juifs“ ont-ils disparu? Une grande partie d'être eux est passée, probablement, au christianisme; d'autres se sont assimilés aux peuples nomades (Petchénegues, Coumans, Tartares). Il est, toutefois, possible, qu'une partie d'entre les Khazares se soit retirée dans les montagnes du Caucase, d'où ils ont émigré, à l'époque contemporaine, en Israël. Mais ceci est une autre histoire...

NOTES

¹ C. Rezachevici, *Evreii în Țările Române în Evul Mediu*, *MI*, 29, 1985, p. 62. Cette opinion est soutenue aussi par d'autres chercheurs, concernant la Pologne, la Hongrie ou l'Ukraine; cf. A. Koestler, *Al treisprezecelea trib*, Ed. Nagard, s.l., p. 145-153.

² *Gen* 10:3; *1 Cr* 1:6. Cf. *Dicționar biblic*, Oradea, 1995, p. 109; *Encyclopedia Judaica*, Jerusalem, 1972, col. 719-722, qui offre aussi d'autres interprétations, comme „Scandza“ et „Saxon“.

³ *Obad.*, 20. Cf. *Dicționar biblic*, p. 1108. Sur cette question cf. aussi *Dicționar enciclopedic de judaism*. Coordonateur: Sylvie-Anne Goldberg, Bucarest, 2001, p. 908-910.

⁴ E. Renan, *Le judaïsme comme race et comme religion*. Paris, 1883, p. 23; cf. aussi L. Șaineanu, *Studii folclorice*, București, 1896, p. 206.

⁵ L. Șaineanu, O pagină din istoria medievală. II. Jidovii sau Tătarii sau Uriașii. *CL.*, 21, 1887, p. 521-528; repris – avec quelques modifications – dans L. Șaineanu, *Studii folclorice...*, p. 191-215. Ce texte fut reproduit en partie et commenté par d'autres auteurs: cf. *Evreii din România în texte istoriografice*, București, 2002, p. 210-211 et 413-415.

⁶ R. Grousset, *L'Empire des steppes*, Paris, 1939, p. 228-232.

⁷ Cf. A. Oișteanu, *Imaginea Evreului în cultura română*, București, 2001, p. 331-335; A. Oișteanu, *Mythos & Logos*, București, 1997, p. 218-221.

⁸ Les Rodanites étaient des marchands juifs, constitués en associations, comparables aux guildes hanséatiques et qui avaient établi des liens de commerce vastes, entre l'Occident européen et L'Orient; cf. W. Weyd, *Histoire du commerce du Levant au Moyen-Age*. I (réimpression), Leipzig, 1923, p. 125-128.

⁹ A. Koestler, *op. cit.*, p. 129-148.

¹⁰ A. Koestler, *op. cit.*, p. 149. L'élite provinciale des tribus khazares n'adéra pas totalement au judaïsme. Les opinions sont, pourtant, différentes. Golb et Pritsak estiment, que la conversion fut large et de durée (Norman Golb and Omeljan Pritsak, *Khazarian Hebrew Documents of the Tenth Century*. Ithaca and London, 1982, p. XIII). Pletneva, d'autre part, soutient qu'une partie des tribus khazares, en alliance avec les musulmans et les chrétiens, se sont soulevés. Même si cette opinion est exagérée, reste le fait du soulèvement des tribus qui s'opposaient à la nouvelle religion, ce qui renverse l'hypothèse de Koestler: cf. S.A. Pletneva, *Hazary*, Moskva, 1976, p. 62.

¹¹ Sur les Caraïtes cf. *Dicționar enciclopedic de iudaism*, p. 140-141; D. Sidersky, Le Caraïsme et ses doctrines, *RHR*, 14, 1936, p. 197-201.

¹² V. Ginsburg, Antropologiceskie dannye po etnogenezu hazar (Données anthropologiques sur l'ethnogenèse des Khazares), *SE*, 1946, No. 2, p. 81-86.

¹³ Ammianus Marcellinus, *Istoria*, XVI, 2, 13-21. Cf. V.A. Kuznetsov & V.K. Pudovin, Alany v Zapadnoi Evrope v epohu „velikogo pereseleniia narodov“ (Alains dans l'Europe Occidentale à l'époque de „la grande migration des peuples“), *SA*, 1961, nr. 2, p. 79, 85. Pletneva remarquait depuis longtemps que les peuples migrants (Petchenégues, Uzes, Comanes) qui arrivèrent au sud de la Russie aux X-XIII siècles se sont mêlés à la population locale: S.A. Pletneva, Petchenegi, Torki i Polovtsy v iuznorusskikh stepiakh (Petchénégues, Uzes et Comans dans les steppes du Sud de la Russie), *Trudy Volgo-Donskoi arheologiceskoi ekspeditsii*. I, Moskva, 1958, p. 226.

¹⁴ V.A. Kuznetsov, *Alaniia v XXIII vv.* (L'Alanie aux X-XIII siècles), Ordjonikidze, 1971, p. 15-16.

¹⁵ R. Popa, Observații și îndreptări la istoria României în jurul anului *O mie*, *SCIV*, 42, 1991, P. 184.

¹⁶ Cf. *Evreii...*, P. 415.

¹⁷ V.A. Kuznetsov, *Alaniia...*, p. 43. La présence quasi-permanente des Alains dans les territoires roumains a été soulignée et analysée par beaucoup d'autres; cf. G. Brătianu, *Recherches sur Vicina*

et Cetatea Albă, Bucarest, 1935, p. 35-46; V. Ciocâltan, Les Alains et la formation des Etats Roumains, *Studia Asiatica*, 1, 2002, nr. 1-2, p. 47-76. D'autres ont préféré l'opinion des chroniqueurs qui attribuaient à Eteo une origine slave; cf. O. Pecican, Eteo prisacarul; versiunea poloneză a legendei întemeierii Moldovei, *VR*, 1992, nr. 5, p. 61-64; M. Cazacu, A propos de Iașco de Suceava: entre le mythe et la réalité, *Istoria ca lectură a lumii*, Iași, 1994, p. 95-116.

SIMPLE CONSIDERAȚII PRIVIND SEMNIFICAȚIA OPEREI LUI MAX BLECHER

Cristian SANDACHE

În numai 29 de ani de viață (8 septembrie 1909-31 mai 2938) scriitorul Max Blecher a reușit, în principal datorită celor două romane publicate – *Întâmplări în irealitatea imediată* (1936) și *Inimi cicatrizate* (1937) să impună definitiv un stil aparte în peisajul vieții literare din România.

I-a revenit criticului Pompiliu Constantinescu meritul de a sesiza profunzimea unei scriituri de un tragism autentic, amplificat de drama personală a prozatorului care, în 1928 se va îmbolnăvi grav, având coloana vertebrală atacată de Morbul lui Pott. Prin urmare, până la sfârșitul vieții, Blecher va fi practic imobilizat în gips, în diverse sanatorii, atât din România cât și din Elveția sau Franța.

Uimește la Blecher puterea observației directe, evitându-se orice artificiu inutil. Romanul *Inimi cicatrizate* (se pare – autobiografic) definește poate cel mai acut personalitatea artistică purtând „marca“ Max Blecher. Personajul principal, Emanuel (numele e semnificativ!) trăiește succesiv spaimile existențiale generate de boală, suferință, însingurare. Conștiința sa înregistrează ca pe ecranul unui seismograf lupta dintotdeauna a omului împotriva morții inevitabile. E o luptă inegală, pe care însă eroul lui Blecher o poartă cu o neverosimilă seninătate. Asemenea personajelor din scrierile lui Cesare Pavese, Giorgio Bassani sau chiar Ernest Hemingway, înfruntarea morții nu presupune în mod obligatoriu încrâncenare ori abandonare. Dimpotrivă. Cel sortit pieirii își ia ca aliat esența vieții, inclusiv latura erotic-demonstrativă a acesteia, într-un formidabil efort de a-și proba în primul rând sieși că nu e un învins.

Există pasaje de o virtuozitate aproape cinematografică:

„Se trezi astfel deodată în plină lumină a zilei. Era ca o dilatare bruscă și imensă a lumii. Așadar mai existau case, asfalt veritabil și un cer îndepărtat, vaporos și alb. (...) Acum pășea în această

lume un Emanuel bolnav, cu o vertebră roasă, un nenorocit în drumul căruia casele se dădeau cu frică la o parte. Umbla pe trotuar moale ca și cum ar fi plutit pe consistența asfaltului. În intervalul cât stătuse închis în cabinetul doctorului lumea se subțiasse straniu. (...) El însuși, Emanuel nu mai era decât o masă de carne și oase susținute de rigiditatea unui profil. Îl surprinse gândul că nu mâncase deloc în acea zi. Ce căuta acest gând într-un asemenea moment? Emanuel constată cu amărăciune că într-o lume atât de vagă și de inconsistentă mai avea de îndeplinit încă ocupațiuni precise“.

Experiența-limită a eroului lui Blecher nu trebuie circumscrisă exclusiv suferinței medicale, patologiei ci, ea se constituie într-o parabolă a umanității amenințate de degradare și moarte, umanitatea dintotdeauna (vai!) atât de perisabilă, dar atât de puternică totuși în fața seismelor istoriei. Fortând paradoxurile lecturii „cu cheie“ a textului blecherian ne putem gândi la însăși experiența colectivă a poporului evreu, mereu torturat, lovit, umilit, batjocorit – adus sub ghilotina morții, dar totdeauna peren prin încrederea sa în sacra lumină a vieții.

Ca în celebra compoziție picturală „Guernica“ a lui Pablo Picasso, personajele lui Max Blecher sunt țintele vii ale jocului frânt, în alb-negru al morții cu viața, al spaimelor cu speranța, dar, cu toate acestea suferințele nu le schilodesc sensibilitatea. Dimpotrivă.

Semnificativă în acest context este iubirea care are de înfruntat toată gama măruntelor și totodată tragicelor mizerii ale fiziologicului decrepit. Eroii lui Blecher sfidează și din acest punct de vedere datele unei crude realități, împotriva tuturor evidențelor. Există credința puternică în purificarea lumii și din acest punct de vedere umanismul concepției lui Blecher nu se dezmente:

„Interiorul bisericii părea orbitor de lumină, dar asta numai în primul moment, când veneai de afară. Era o umilă biserică, construită de marinari, din bârne și stâlpi, exact ca o corăbie. Ce ar fi fost într-adevăr, gândi Emanuel, ca în seara aceea construcția întregă să pornească în lume, ca un vapor, plutind pe valurile oceanului, încărcată cu bolnavi, strălucind de lumină, într-o ultimă călătorie nocturnă, înainte de a naufragia și de a îneca o dată cu dânsa toate ghipsurile, toate infirmitățile și toate disperările adunate acolo la un loc?“

Spațiile specifice sanatoriilor populate de bolnavii suferind de tuberculoză osoasă împrumută mult din așa-numita normalitate a lumii convenționale.

Există și aici o diversitate de tipologii umane care se frământă, așteaptă, suferă, iubesc, se sfârșesc sub semnul fatidic al corsetelor din gips.

O umanitate anodină și umilă ferită de flash-urile destinate îndeosebi biruitorilor vieții. Numai că, strălucirea acestor manechine umane vine din interior și e magistral surprinsă în scriitura blecheriană, într-un mod simplu și firesc, precum o fină succesiune de incizii pe suprafața unei stampe japoneze.

Bolnavii lui Max Blecher luptă pentru visele și speranțele lor cu o robustețe unică, impunând realității propriile trăiri, propriile construcții imaginare, asemenea acelor pânze ale lui Marc Chagall – unde vechiul folclor urban iudaic este convertit pictural în transcripții de o viguroasă modernitate.

Poate cea mai plastică prezentare a romanului *Inimi cicatrizate* aparține lui Mihail Sebastian, într-un articol publicat în iulie 1938 în revista „Viața românească”. Esența scrierii este concentrată în acest fragment pe care criticul literar Teodor Vârgolici l-a socotit „memorabil”.

„E o carte stranie care îți lasă un sentiment de teroare, o carte fără odihnă, o carte fără repaos. Unele pagini sunt stridente, unele viziuni sunt haotice. Totul e crispat, totul e într-o permanentă tensiune nervoasă. E foarte greu să iubești o astfel de carte; mi se pare însă imposibil să nu recunoști că strigătul ei vine dintr-o adevărată conștiință tragică. Un fel de lirism al disperării, un fel de întunecată poezie a morții străbate acest lung monolog intim, fără să-i dea însă nici un accent de lamentație, nici unul de pierdere. Sunt pagini halucinante în cartea lui Blecher; pagini confuze nu sunt. Cu o claritate implacabilă, cu o rară conciziune de expresie, cu o forță plastică ce dă imaginilor relief și densitate, el transcrie visul lui treaz și ni-l comunică într-un mod imperios... Grotescă și fascinantă, unind nu știu ce scrâșnet amar cu un surâs mutilat de melancolie, cartea lui Blecher este o călătorie în ținuturile cele mai secrete ale inimii omenești”.

Primul său roman *Întâmplări în irealitatea imediată* (1936) e o cronică psihologică a trecerii de la copilărie la adolescență într-un

stil dramatic, parabolic, eroul dorind să evadeze dintr-un univers devenit brusc imposibil.

Eugen Ionescu observa în acest sens:

„Lumea este profund plictisitoare, inutilă, ininteresantă, inesențială. De aceea, eroul fuge sau vrea să fugă, dincolo, în mai adânc, în realitatea fantastică. Această realitate fantastică nu poate fi trăită decât în copilărie, sau în crize de luciditate, în stări acut nervoase, morbide, care izbutesc, prin acuitate, să rupă, să destrame vălul cotidian al lucrurilor sau să le dizolve. Așa încât fantasticul nu este decât punctul ultim al unei lucidități acide“.

O luciditate atât de vie, atât de puternică încât (ca la mulți scriitori de origine iudaică) ea definește esența unui stil literar absolut special, dar în deplină consonanță cu literatura română contemporană.

RECENZII

Carol IANCU, *Les mythes fondateurs de l'antisémitisme. De l'Antiquité à nos jours*, Editions Privat, Toulouse, 2003, 190 p.

Consacrând decenii cercetării istoriei evreilor în general și a celor din România în special Profesorul Carol Iancu a elaborat cărți care constituie puncte de plecare, de raportare, adeseori lucrări de bază pentru abordarea problemelor complexe ale acestui domeniu.

Cărților despre evreii din România în epoca modernă apoi de la începutul celei contemporane i-a urmat o lucrare care prezintă situația evreilor în anii 1940-1944 cu marea catastrofă – *Shoah*.

De astă dată, Carol Iancu sintetizează o realitate căreia poporul evreu a trebuit să-i facă față de milenii – antisemitismul – miturile fondatoare și metamorfozările lui în timp.

În noua carte, autorul a reușit să sistematizeze vasta problematică a antisemitismului îmbinând acribia, probitatea istoricului cu experiența didactică și amintirile copilului, care a simțit efectele antisemitismului într-un mic oraș moldav, cu durerea și comprehensiunea pentru conaționali care au căzut victime datorită propagării acestei molime.

Este o sinteză a cărei realizare poate fi doar la îndemâna celor familiarizați cu istoria evreilor care reușesc să descrie și să înțeleagă mobilurile și consecințele, aspectele specifice ale antisemitismului în diferite părți ale Diasporei iudaice din antichitate până la formele actuale - antiisraelism și negaționism.

Iată structura cărții: *Prefață; Introducere; Cap. 1 – De la antiiudaismul păgân la antiiudaismul creștin; Cap. 2 – Antiudaismul medieval creștin și musulman; Cap. 3 – Fundamentele ideologice ale antisemitismului modern; Cap. 4 – Manifestările antisemitismului modern: de la pogromuri la Shoah; Cap. 5 – Miturile antisemitismului modern; Cap. 6 – De la antisionism la „noul” antisemitism contemporan; Cap. 7 – Miturile antisionismului și a „noului” antisemitism; Concluzii;*

Bibliografie; Cărți de același autor; Indice de nume de locuri; Indice de nume de persoane.

O bibliografie amplă este la dispoziția celor care doresc să cunoască sursele afirmațiilor, să aprofundeze desfășurarea antisemitismului în unele zone și perioade. O nouă și utilă realizare istoriografică venită de la Montpellier.

Silviu SANIE

**Dumitru VITCU, Dumitru IVĂNESCU, Cătălin
TURLIUC, *Modernizare și construcție națională în
România. Rolul factorului alogen, 1832-1918,*
Iași, Junimea, 2002, 386 p.**

Publicate în revistele din ultimii ani, studiile semnate de Dumitru Vitcu, Dumitru Ivănescu și Cătălin Turliuc reușeau să ofere cititorului explicațiile cuvenite, sortite a lămuri varii chestiuni terminologice, să articuleze o demonstrație coerentă însă, strict legate de subiectul în cauză. Oricât s-ar fi dorit, spațiul de manevră era limitat, urmărindu-se cu precădere enunțarea mai întâi a propriilor teorii, lăsând voluntar, în așteptare, o posibilă reluare într-o ofertă editorială mai vastă, menită a le permite aplicații mai generoase pe marginea subiectelor.

Astfel, ideea de a reuni textele într-un volum tematic ne apare drept o finalitate firească, ce vine tocmai în întâmpinarea preocupărilor deja cunoscute în mediile de specialitate. Alegerea materialelor a avut în vedere circumscrierea acestora unei teme fundamentale din istoriografia românească, și anume, *modernizarea și construcția națională*, punându-se accentul, cu precădere, pe condiția socială, statutul și rolul alogenilor, precum și a modalităților în care aceștia au influențat sau marcat, procesul de cristalizare instituțională începând de la Regulamentele organice și până la Marea Unire de la 1918. Este, trebuie să recunoaștem, un interval cronologic însemnat, sensibil la orice devieri de la rigoarea cercetării, autorii precizând însă că demersul lor nu are ambiția unei sinteze de anvergură, cât, mai degrabă, aducerea în discuție a câtorva elemente necesare pentru înțelegerea stărilor de fapt ce și-au pus amprenta asupra secolului al XIX-lea.

Alături de studiile aplicate, axate în mod direct pe o singură direcție, ori punând în evidență un personaj din epocă, găsim în paginile cărții teoretizări în legătură cu o parte din conceptele și termenii uzitați în ultimele decenii, atât în cultura noastră, cât și în dezbaterile patronate de școlile de istoriografie de sorginte anglo-

saxonă, franceză sau germană. Putem urmări, aşadar, cum termeni ca *identitate naţională*, *program naţional*, *naţionalitate*, *naţionalism* au fost şi sunt vehiculaţi prin diverse canale de comunicare, şi dacă aceştia au avut vreun impact în rândul lectorilor. Paradoxal, aşa cum ne atenţionează autorii, o astfel de cercetare nu mai este de ceva timp apanajul exclusiv al breslei istoricilor, nevoiţi să apeleze la instrumente de lucru specifice sociologilor, politologilor şi antropologilor încă din anii '70.

Structurată în patru mari părţi, lucrarea analizează în primul capitol geneza naţionalismului românesc, urmărind constructele epistemologie elaborate în jurul său, dezvăluind în acelaşi timp şi contribuţia alogenilor la un proces de modernizare, îmbrăcând varii forme de prezentare, nedesluşit în bună măsură nici până astăzi. Nu este omis nici rolul asumat de ortodoxia românească în conturarea unui program de regenerare, tipurile de „conveţuire“ cu celelalte confesiuni, rareori vizibile, din pricina convulsiilor inerente determinate de sferile de influenţă controlate până la exces de marile puteri vecine. Relaţia cu alogenii, mărturisesc cei trei cercetători ieşeni, nu poate fi descrisă doar prin prisma conduitelor interne, puse în aplicare pe baza hotărârilor emise de autorităţile de la Iaşi şi Bucureşti ci, luându-se în calcul şi părerile curţilor de la Petersburg, Viena ori Istanbul.

Inevitabil, ţinând cont de realităţile vremilor de atunci, nu în mod neapărat caracteristice istoriei noastre, ele resimţindu-se pe tot continentul european, evreii sunt printre aceia care se află în centrul atenţiei. datorită fie criteriului numeric, sprijinit cu argumente procurate din statistici, catagrafii, multe dintre acestea realizate înainte de Regulamentul organic, în anii 1774, 1820, 1824, 1828, dar şi din alte însemnări particulare, fie dinamicii raporturilor survenite în interiorul celor două principate, unde populaţia evreiască absorbea constant o cotă din imaginea publică. Răspândiţi în majoritatea oraşelor şi târgurilor din provincii, evreii devin cu scurgerea timpului unul din polii de interes major, spre care se îndreaptă nu doar atenţia contemporanilor, ci şi critici, invidii, comentarii mai mult sau mai puţin părtinitoare. Într-o continuă creştere, subliniază, Dumitru Ivănescu, ei ajung la 1830, să se constituie în entităţi aparte absolut în toate cele 16 ţinuturi ale Moldovei. Mai mult, o sporire semnificativă a populaţiei evreieşti este consemnată în perioada 1831-1838,

catalogată drept vârful imigrației evreiești în Moldova, în ciuda măsurilor restrictive luate de cei îndreptățiți. Urmărind relațiile lor cu românii de-a lungul unui veac, Dumitru Ivănescu tinde să dea credit perspectivei ce încurajează analiza întregii scheme de validare a istoriei ce poartă cu sine amintirea lăsată de aceștia în orice urbe sau mahala. Deși într-o primă fază acomodarea nu a fost deloc facilă, în cele din urmă prezența alogenilor a adus cu sine un plus de prosperitate, nu numai pentru domeniul economic, dar și pentru cel spiritual, cultural, printre supușii străini aflându-se arhitecți, profesori, ingineri, artiști, avocați, nume rămase în memoria comunităților de la care se revendicau.

Bancherul molodvean Israil Chaim Daniel și cărturarul Adolph Stern reflectă fidel destinele acelora nevoiți să se adapteze în permanență la schimbările survenite într-un ritm destul de alert, dar mai ales să poată să se plaseze într-o postură confortabilă departe de orice reacție potrivnică, oricând susceptibilă de rea credință. Unei astfel de interpretări, ce insistă asupra tipurilor de atitudine ce erau întâlnite în relația cu străinii, autorii se văd obligați să precizeze că la acea vreme, societatea românească nu avea cum, mai precis, nu dispunea de instrumentele necesare pentru a putea garanta segmentului alogen (evreilor în special) drepturile și libertățile pe care nu era pregătită încă a le generaliza asupra majorității naționale a populației sale. Așadar, nu putea fi vorba sub nici o formă de a pune doar pe seama xenofobiei și antisemitismului, nereușitele în ceea ce privește acordarea unui statut îmbunătățit celui venit din alt spațiu cultural. Oricum la vârful etniilor se vor găsi în permanență lideri dispuși să negocieze cu autoritatea în vederea obținerii sau păstrării drepturilor și privilegiilor de care se bucurau generațiile anterioare. Dovadă în acest sens ne stă chiar Israil Chaim Daniel ce întreține raporturi favorabile cauzei sale atât cu Mihail Sturza, dar și cu partenerii de afaceri, moșteniți, la fel ca și averea de la tatăl său. Se acomodează perfect cu atmosfera din Moldova, neezitând să recurgă la proceduri ilegale doar pentru a-și perpetua poziția, și a controla pe mai departe anumite cercuri de influență. Un raport al consulului prusac de la Iași, Richtofen dezvăluie manevrele financiare utilizate de unele case de comerț, printre care și cea patronată de familia Daniel, ce urmăreau, falimentarea negustorilor și fabricanților germani. Era așadar o dublă

luptă de supraviețuire, alături de disensiunile cu puterea, intervenind și complicata relație cu celelalte etnii.

Când Mihail Sturza, părăsea definitiv scaunul Moldovei, în mai 1849, îndreptându-se spre Apus, el încredințase deja administrația întinselor sale domenii nimănui altuia decât lui Israil Chaim Daniel. Mandatul avea să-l păstreze chiar și după moartea prințului, survenită în 1884, până când o neînțelegere cu beizadeaua Dimitrie l-a determinat să renunțe la administrarea moșiilor încredințate.

Un alt personaj de anvergură în rândul evreilor este întruchipat de Adolph Stern, fiul unui înstărit giuvaergiu bucureștean. Bucurându-se de o instrucție aleasă, începută în școli particulare, continuată la colegiile „Sf. Sava“ și „Matei Basarab“, perfecționată ulterior la Berlin, Leipzig, Paris și Viena, va reuși să urce în ierarhia instituțională. La scurt timp de la reîntoarcerea în țară reușește să devină agent consular al Statelor Unite la București, poziție extrem de importantă, fie doar și prin prisma vizibilității funcției exercitate. Fără îndoială, asemenea trasee reprezintă momente excepționale, extrem de puține, ce nu au cum să dea seamă de adevărata realitate, palpabilă înăuntrul grupurilor de la care se legitimează.

Conturate fidel pe baza documentației avute la îndemână, portretele lui Israil Chaim Daniel și Adolph Stern realizate de Dumitru Vitcu, acoperă din nefericire doar parțial hiatusul ce domină încă valorizarea cunoștințelor referitoare la o astfel de tematică. Când este vorba de o elită, căci în fond aici avem de-a face cu niște reprezentanți de-ai ei, sursele ies mai repede la iveală, sunt mai ușor procurabile, în detrimentul surselor ce vizează pe cei mulți, atingătoare fondului problemei și nu imaginii sale. Efortul individual are limitele sale și nu se poate substitui programelor de anvergură, singurele în stare să contureze o imagine corectă a unui fenomen istoric puternic înrădăcinat în teritoriile românești. În aceste condiții genul de recuperare întreprins de Dumitru Vitcu nu poate decât să răspundă secvențial nelămuririlor și să recomande, în varianta optimistă, punctele de plecare într-o direcție de cercetare încă insuficient materializată.

A treia parte a cărții vine în completarea precedentelor, încercând să explice cadrul juridic ce a guvernat raporturile dintre autorități și alogeni, la fel și legăturile surprinse între români și străini.

Cătălin Turliuc întreprinde o radiografiere a statutului juridic al naționalităților în România în perioada 1866-1878, un deceniu tumultuos, încărcat de evenimente notabile. Făcând trimitere la vechile pravile (*Pravila de la Govora, Cartea românească de învățătură... Îndreptarea legii*), cercetătorul ieșean observă că abia în a doua jumătate a secolului al XVII-lea asistăm la o îmbunătățire a regimului de care s-au bucurat evreii, stare perfectibilă, în măsura posibilităților, în funcție de adoptarea primelor codificări cu caracter modern din dreptul autohton (*Pravilniceasca Condică, Codul Calimachi, Legiuirea Caragea*). Însă abia în deceniul al patrulea, Regulamentele organice vor consacra anumite principii, preluate din alte sisteme de drept aplicabile atunci nu doar în zonele imediat vecine nouă, dar și în teritoriile din Vestul Europei. Demn de reținut este faptul că reglementarea poziției alogenilor, a drepturilor și obligațiilor de care ei se bucurau, a ținut cont de realitățile existente pe plan european. Nici nu se putea altfel dacă luăm în considerare, pe de o parte, amestecul permanent al marilor puteri în deznodământul unor probleme interne, corelate cu presiunile exercitate asupra lui Cuza, lui Carol I pentru modificarea unor texte de lege.

Intellectualii români nu s-au situat în afara dezbaterilor, preferând să se implice, cu toate riscurile aferente, într-o dispută ce reclama în dese rânduri latura morală, principială, în defavoarea aspectului financiar. Un Mihail Kogălniceanu, un P.P. Carp, un Titu Maiorescu, nu aveau absolut nici un interes material de pe urma sprijinirii cauzei minorității evreiești. Viitorul prim-ministru și-a formulat și susținut punctul de vedere în problema evreiască pentru prima dată în cuprinsul binecunoscutului program pașoptist *Dorințele partidei naționale în Moldova*, unde susținea emanciparea graduală a israeliților moldoveni. Era cam tot ce se putea solicita, în acel moment, fără a bulversa mecanismele sociale, preferând să nu acutizeze la maxim o stare de fapt deja intens criticabilă. Acest lucru nu l-a împiedicat totuși, ulterior, să pledeze în favoarea evreilor, chiar dacă au mai fost și situații în care din postura de înalt demnitar se vedea pus în postura de a domoli spirite care în orice clipă puteau fi expuse atacurilor venite din diferite părți. La rândul său P.P. Carp, figură emblematică a boierimii moldovene din ultima jumătate a secolului al XIX-lea, s-a plasat într-o postură echidistantă, oarecum diferită de

mentalitățile creionate în epocă, având curajul să afirme că nu evreii sunt motivul principal al situației inconfortabile în care se găseau românii, ci, chiar cei din urmă. Mergând mai departe, el credea că nu diminuarea capacităților străinilor putea fi mijlocul cel mai eficient de retrasare a capitalului, ci depistarea măsurilor benefice întăririi capitalului autohton. De o verticalitate exemplară, gestul liderului junimist era incapabil însă să aducă cu sine transformări structurale, să influențeze comportamentele de natură civică. Hotărârea lui Titu Maiorescu de a se implica în apărarea evreilor din Darabani vine să completeze tabloul zugrăvit de autorii lucrării, în dorința de a demonstra că nu se pot admite doar abordările ce se concentrează totalmente pe reliefaarea antisemitismului generat și întreținut în spațiul românesc. Nimeni nu ascunde că opiniile vehiculate s-ar fi încadrat benevol în aceeași grilă de înțelegere și creditare a momentelor la care făceau trimitere, la îndemână stându-ne poziția unui George Panu sau Vasile Conta. Cât au greșit, dacă au judecat fals realitățile ce le dominau destinele, sunt lucruri la care suntem invitați de către semnatarii materialelor să medităm, să vedem dacă nu suntem în continuare prizonierii unor clișee și stereotipuri interpretative, și de care nu ne putem depărta atât de ușor precum am crede.

Alexandru ISTRATE

Recent, în seria „Literatur und Leben“ a prestigioasei case editoriale Böhlau din Viena, a apărut o nouă și valoroasă lucrare scrisă de Andrei Corbea-Hoisie. Autorul, reputat profesor de germanistică al Universității „Al.I. Cuza“ din Iași, s-a impus de multă vreme ca un specialist de marcă în domeniul teoriei literare și a istoriei literaturii germane a secolului al XIX-lea și al XX-lea. Mărturie a valorii studiilor publicate în țară și, mai ales, în străinătate, stau conferirea unor distincții și premii academice (Herder, în 1998 și Grimm, în 2000). În ultimul timp, aria preocupărilor științifice s-a axat pe istoria culturală a evreilor din Bucovina, menită a îngădui o mai bună percepere culturală, literară și istorică a unor realități dispărute pentru totdeauna, constituite în „meridianul“ natal al celui recunoscut astăzi drept cel mai important poet modern de limbă germană: Paul Celan, iar lucrarea pe care o semnalăm cititorilor acum, ilustrează din plin acest lucru.

Rod al unei selecții tematice bine chibzuite, menită să contribuie în viitor la punerea în operă a unui amplu proiect privind istoria culturală a orașului Cernăuți, ca parte a civilizației central-europene, volumul în cauză reunește în paginile sale un număr de treisprezece „istorii cernăuțene“ care, fiecare în sine se constituie într-o adevărată secvență istorică cronotipică, reprezentând în fapt o suită de articole, din care parte au fost publicate anterior în diverse volume și periodice, ce au fost prelucrate și extinse pentru volumul de față. Autorul își propune și reușește să surprindă modalitatea în care a luat naștere acea enclavă de cultură urbană pluriethnică, constituită de orașul Cernăuți, a cărei unicitate a fost dată de amprenta bine conturată a unei identități culturale central-europene, de factură germană și care a fost rolul populației evreiești germanofone în acest proces. Prin intermediul mai multor studii de caz, este punctată o întregă istorie, ce începe o

dată cu anexarea în 1775 a nord-vestului Moldovei, cu numele de Bucovina, de către Monarhia de Habsburg și se întinde până în zilele noastre, centrul de greutate fiind fixat pe a doua jumătate a secolului al XIX-lea și pe prima jumătate a celui următor.

Pentru explicarea transformării Cernăuțiului într-un centru urban de factură central-europeană, total diferit de realitățile din Moldova sau Rusia (Basarabia) învecinată, așa cum a fost perceput el începând din prima jumătate a secolului al XIX-lea de călătorii străini sau de opinia publică, prin intermediul unor publicații vieneze, sunt enumerate o serie de procese derulate pe durata lungă a timpului istoric la nivelul Bucovinei, între care cel mai important rămâne cel de modernizare, cu accent pe latura socio-culturală. În cadrul transformărilor modernizatoare petrecute la nivelul provinciei, care a reprezentat multă vreme o zonă subdezvoltată, dominată de ordinea arhaică, de factură medievală, proces ce începe la sfârșitul secolului al XVIII-lea și se întinde pe toată durata secolului al XIX-lea, populația evreiască, în special cea din mediul urban, a jucat un rol tot mai important. Pe măsura emancipării sale politice și economice, s-a constituit treptat într-un factor de bază al burgheziei urbane bucovinene, cu predilecție din Cernăuți, caracteristicile sale de bază fiind asimilarea în rândul culturii și civilizației germane, liberalismul și angajamentul pentru statul habsburgic.

Dar, procesul modernizării în spațiul multiethnic bucovinean a dat naștere și la numeroase controverse naționale, sociale, politice și culturale. Ecourile acestora sunt deslușite cu claritate de autor în cadrul studiului privitor la „o polemică purtată la distanță“ de Karl Emil Franzos și Mihai Eminescu. Cei doi mari scriitori care au fost colegi la Gimnaziul din Cernăuți în anii '60 ai secolului al XIX-lea, asumându-și percepțiile și opiniile diferite existente la acea dată în Austria și în România, în privința impactului civilizației germane asupra orașului Cernăuți și a Bucovinei, în general, prezintă în scrierile lor jurnalistice două imagini profund antagonice.

Poziția preponderentă economică și socială dobândită de burghezia urbană evreiască la finele secolului al XIX-lea, ca și atașamentul său față de cultura germană, dominat de un anumit militantism, perceput la acea vreme ca un factor ce contribuia la deznaționalizarea „autohtonilor“, a determinat reacții diferite ale

românilor. Cel mai adesea, în mediul românesc al epocii, acestea au condus la construirea unei imagini negative a evreilor. În acest sens, analiza notațiilor făcute de Nicolae Iorga în călătoriile lui prin Bucovina începutului de secol XX, evidențiază tocmai acest aspect, ca și punerea contactului dintre românii „autohtoni“ și evreii „alogeni“ într-o paradigmă conflictuală.

Începutul secolului al XX-lea este martorul afirmării în Bucovina a unei literaturi germane provinciale, profund ancorată programatic în mișcarea *Heimatkunst*-lui austriac, o dată cu apariția unei întregi generații de scriitori – între care nu puțini evrei – în frunte cu Anna Pawlitschek, Conrad Pekelmann, Raimund Friedrich Kaindl, Anton Norst, Franz Porubsky și alții, ce puneau în centrul preocupărilor lor literar-artistice redescoperirea provinciei.

Evenimentele generate de sfârșitul primului război mondial, care au condus la unirea Bucovinei cu România și, o dată cu aceasta, la întreruperea vechilor legături cu metropola vieneză ale Cernăuțiului, precum și accentuarea procesului de românizare a provinciei, au făcut ca literatura austriacă provincială, în varianta sa bucovineană de până la 1914, să înceteze a mai ființa. Se naște în schimb un nou tip de „literatură germană regională“, al cărui suport principal îl constituie burghezia cernăuțiană germanofonă, dominată de evrei, care, sub impactul realităților rezultate din noul statut al provinciei, soldate cu pierderea unora din pozițiile privilegiate de odinioară, a acționat în direcția convertirii vechiului capital simbolic social-politic, în unul cultural, ce avea drept element de referință limba germană, menită să prezeve, cel puțin parțial, un specific central-european. În acest context, apare la Cernăuți, în 1919, mișcarea „expresionistă“ din jurul revistei „Der Nerv“, iar mai apoi, pe durata celor două decenii interbelice, întreaga pleiadă de valoroși scriitori evrei de limbă germană, în frunte cu Alfred Margul-Sperber, Rose Ausländer, Moses Rosenkrantz, Immanuel Weissglas etc. De ultima fază a acestei perioade se leagă și debutul literar al lui Paul Celan care, după război, avea să se afirme drept unul din cei mai importanți poeți moderni germani, ce a continuat să scrie în această limbă, în pofida traumei trăite a Holocaustului.

Cel de-al doilea război mondial, pe parcursul căruia evreii din Cernăuți au cunoscut toate formele represiunii antisemite, care au

mers de la internarea în tabere de muncă obligatorie, la deportarea în Transnistria și chiar la lichidarea fizică, precum și urmările sale, ce au schimbat din nou harta politică zonală, prin împărțirea Bucovinei într-o parte românească și una sovietică, respectiv ucraineană, după disoluția URSS, au dus la dispariția definitivă a acelei insule de civilizație urbană cernăuțeană, de factură central-europeană. Pentru autor, ca și pentru Paul Celan mai înainte, acea lume burgheză germanofonă din Cernăuțiul de odinioară, care purta amprenta influenței evreiești, dispărută pentru totdeauna, rămâne prezentă doar ca un utopic loc al amintirii în memoria colectivă a Europei Centrale și Răsăritene.

Cartea profesorului Andrei Corbea-Hoisie se recomandă astfel ca o incitantă și instructivă lucrare științifică, ce aduce o sumă de argumente și idei noi, pertinente, utile descifrării acelor interogații, care revin mereu, cu obstinație, privitoare la istoria culturală a evreilor din Bucovina și a raportului său cu civilizația germană.

Sperăm ca într-o bună zi, autorul să-și poată împlini gândul de a întocmi o istorie culturală a orașului Cernăuți, ca parte a istoriei culturale a evreilor din Europa Centrală.

Mihai-Ștefan CEAUȘU

Iancu BRAUȘTEIN, *Evreii în prima Universitate din România. 2. Medici și farmaciști. Catalogul documentelor aflate în fondul I.M.F. de la Arhivele Naționale, Direcția județeană Iași, 1881-1948, Partea I și Partea a II-a, Editura „Gr. T. Popa“, U.M.F. Iași, 2004, 882 p.*

Acest nou volum, editat pentru a marca aniversarea a 125 de ani de învățământ medical superior ieșean, este a treia apariție, într-un timp extrem de scurt, dintr-o serie documentară concretizată de cataloagele similare ca tehnică a redactării, concepție arhivistică și volum de informație ***Evreii în prima Universitate din România. [1]. Catalogul documentelor aflate în Fondul Rectorat de la Arhivele Naționale, Direcția Județeană Iași. 1860-1948, I-II, Iași, 2001, și Întreprinzători evrei din Moldova. Catalogul documentelor aflate în Fondul Camerei de Comerț și Industrie de la Arhivele Naționale, Direcția Județeană Iași, 1879-1950, I-II, Iași, 2003, realizate de același autor.***

Primul fapt care impresionează este masivitatea celor cinci tomuri apărute, însumând peste 3000 de pagini.

Tema arhivistică abordată este de mare actualitate – nu în sensul unei campanii, intense și de scurtă respirație –, dar și de viitor, în perspectiva unei datorii istoriografice presante: recuperarea memoriei trecutului. Așadar, acest catalog oferă o imagine globală, deocamdată, a prezenței și contribuției medicilor și farmaciștilor evrei în istoria Universității ieșene. Câteva chestiuni se evidențiază cu pregnanță din bogatul material arhivistic rezumat aici.

Mai întâi, avem lista tuturor absolvenților evrei din perioada delimitată, astfel încât eventualii biografi ai unor personalități medicale vor avea indicii și cote pentru dosarele ce cuprind, printre altele, date de stare civilă și profesionale (data nașterii, studii liceale, transferuri, stagiul militar, scutiri de taxe, teze de licență etc.). Pentru starea generală și valoarea de ansamblu a învățământului la Facultatea de Medicină și Farmacie, alte aspecte apar cu pregnanță. Cu adevărat spectaculoasă este constatarea unui mare număr de medici și farmaciști (666 de nume!) cu diplome obținute la universități din străinătate și

echivalate la Universitatea din Iași, între anii 1920 și 1937 (nr. 4.278-4.944, 11.629-12.353). Explicăm acest adevărat fenomen, care pare cel puțin neobișnuit în comparație cu închiderea ulterioară a lumii universitare (și a țării întregi) după cortina de fier, ca efect al politicii antisemite în centrul și apusul Europei, înainte ca ea să devină evidentă și în România. Este posibil ca unii dintre acești medici să fi fost evrei din România, dar cei mai mulți sunt, după nume, refugiați politici din Austria, Italia, Germania, Ungaria etc. Din alt punct de vedere, tagma medicală se vedește a fi cea mai „cosmopolită“ dintre toate profesiunile intelectuale. Iată lista universităților menționate: Toulouse, Viena, Breslau/Bratislava, Praga, Zürich, Paris, Bologna, Liege, Lipsca, Padova, Budapesta, Gand, Graz, Lausanne, Palermo, Florența, Berna, Pecs, Seghedin, Brün, Nancy, Modena, Geneva, Pavia, Strasbourg, Siena, Bruxelles, Basel, Pisa, Roma, Napoli, Montpellier, Genova, Torino, Innsbruck, Berlin, Bari, Balle, Tübingen, Roma, Kiel, Hamburg, Lyon și Odesa.

Studentii evrei, născuți în multe târguri și orașe moldovenești, erau absolvenți îndeosebi ai liceelor din Galați, Cernăuți, Focșani, Bârlad, Bacău, Botoșani, Vaslui, Tecuci și altele. Majoritatea covârșitoare a ieșenilor provenea de la Liceul Național (înainte și imediat după primul război mondial). Un catalog din anii 1920-1921 înregistrează un număr covârșitor de studenți evrei basarabeni în anul I, mulți și în anii următori și puțini în anul V de studii (nr. 3.710-4.263). Statistica temelor tezelor de licență în medicină și chirurgie dintre anii 1887 și 1938 (nr. 7-45, 6.488-6.588, 7.903-8.000, 9.199-9.284, 11.480-11.554, 16.978-17.060) evidențiază principalele preocupări și specializări medicale la Universitatea ieșeană, iar adeverințele de practică a farmaciștilor stagiați în farmacii din sate, târguri și orașe (9.642-9.660 etc.) poate da o imagine de ansamblu a stării sanitare din zona de control a Universității (Moldova și Basarabia).

Desigur, statisticile profesionale au semnificațiile lor generale, care scapă analizei de detaliu. Rețin atenția cele din anii 1924 (nr. 6.629), 1923-1924, 1924-1925 și 1925-1926 (nr. 8.912), 1926-1927 și 1927-1928 (nr. 9.640), 1927-1928 (nr. 9.394) și 1928 (nr. 9.380). Examinarea lor sumară și comparativă relevă câteva tendințe evidente, în afară de aceea permanentă și normală: față de numărul

mare al studenților înscriși în anul I, numărul absolvenților și al licențiaților este mult redus, adesea la jumătate sau chiar mai puțin, desigur în urma abandonului, transferurilor și exigențelor firești în acest domeniu. Astfel, constatăm că, dacă în anul 1923 numărul studenților evrei de la medicină înscriși în anul I și existenți în anul II este mult mai mare decât al studenților români, în anii următori proporțiile tind să se egalizeze, în timp ce la farmacie evreii sunt aproape constant majoritari (îndeosebi la categoria studentelor), fenomen ce se accentuează până în 1928. Din această situație concurențială se alimentează, desigur, ideologia și reacțiile antisemite, atât de pregnante la Iași, în acei ani, la Facultatea de Medicină și Farmacie (ca și la Drept). De altfel, tematica rasială este copios documentată în numeroase dosare ale acestui fond.

Un litigiu important, cu motivație religioasă, apare începând din anii 1922-1923, când se acutizează conflictul în problema cadavrelor pentru disecție. S-a ajuns la blocarea de către studenții români a sălilor de disecție, la suspendarea cursurilor și amânarea examenelor de anatomie și chiar la intervenția armatei. O soluție a fost segregarea: românii trebuiau să practice disecția pe cadavrele unor creștini, iar evreii trebuiau să-și procure alte cadavre. În această situație tensionată, profesorul C. Șumuleanu apare ca un instigator, în timp ce profesorul Vasile Rășcanu încerca să tempereze excesele șovine și să țină sub control situația (nr. 4.985-4.989, 5.357, 5.364-5.369). Desigur, conflictul nu s-a stins nici în 1924 (nr. 6.637), încât au trebuit decise exmatriculări și eliminări pe timp de un an, în 1925, pentru dezordini (nr. 7.857-7.865). Alte dosare documentează recrudescența manifestărilor antisemite în anii 1929-1930, cu sancțiuni severe pentru studenții și profesorii implicați în tulburări (nr. 11.404, 11.431, 11.436, 11.453, 11.463, 12.797, 12.798, 12.896, 12.984, 13.057, 14.957). După asemenea măsuri disciplinare și chiar penale, urmau doar perioade de acalmie, fiindcă acest conflict răbufnea periodic (în 1933-1934, nr. 15.000, 18.224), cu acuzații reciproce de instigare (studenții evrei erau învinuiți de calomnie în 1933 și de agitație comunistă în 1934: nr. 16.968 și 18.219). În 1934, 40 de studenți evrei nu și-au putut susține examenul de anatomie, lipsind cadavrele pentru disecție (nr. 18.192; chestiunea a fost reluată în anul 1939: nr. 19.156), iar alții, numeroși, se retrag din facultate sau cer transferul la Universitatea din București în același an.

Situația evreilor din anii războiului transpare relativ puțin în documentele acestui fond, cel puțin din motivul unei rezumări foarte sumare. Constatăm doar unele restricții în problema acordării de titluri academice sau a titularizărilor, în urma adoptării legislației rasiale (nr. 20.191, 20.220 și alte câteva), mai consistente fiind dosarele relative la prestarea obligatorie a unor munci de folos obștesc de către muncitori evrei sau personal auxiliar de la Universitate (nr. 20.293, 20.299-20.308, 20.318, din anii 1943-1944).

Catalogul acesta va contribui în mod decisiv, prin informația nouă și prin facilitatea sa ca instrument de lucru, la rescrierea unui important capitol din istoria Universității din Iași, demers imperios necesar în perspectiva unor noi aniversări ale instituției. Autorul, tenace și motivat de succesul meritat al întreprinderii sale, va deschide, desigur, un nou șantier de lucru arhivistic pe care am fi bucuroși să-l vizităm din nou, la încheierea sa, cât mai curând.

Mircea CIUBOTARU

AUTORI

(FIȘIER BIOBIBLIOGRAFIC)

Doina BARCAN STERPU (născută în 1969, Reditu-Neamț), licențiată a Facultății de Istorie a Universității „Al.I. Cuza“ din Iași (1993), este profesor titular la Liceul Teoretic „Vasile Alecsandri“ din aceeași localitate. În paralel, continuă preocupările științifice consacrate cercetării elitelor române, formării și evoluției acestora în prima jumătate a secolului XX. Este doctorand în istorie contemporană românească, Universitatea „Al.I. Cuza“. A efectuat stagii de documentare în Belgia, la Louvain-la-Neuve. Colaborează cu Editura Institutul European din Iași unde a realizat notele și comentariile la volumele III și V din *Istoria Europei* de Serge Berstein și Pierre Milza și a publicat, împreună cu Bogdan Sterpu, lucrarea *Regimul comunist în România, decembrie 1947-decembrie 1989* (2003).

Dinu BĂLAN (născut în 1976, Verești, jud. Suceava). Este absolvent al Facultății de Istorie și Geografie a Universității „Ștefan cel Mare“ din Suceava (2000), preparator universitar în cadrul aceleiași facultăți (2001) la disciplina Istoria modernă a României. Este doctorand al Universității „Al.I. Cuza“ din Iași, cu o teză despre *Național, naționalism, xenofobie și antisemitism în societatea românească (1831-1866)*, sub îndrumarea științifică a prof. univ. Dumitru Vitcu. Studii publicate: *Statul națiune în viziunea generației pașoptiste*, în „Codrii Cosminului“ (Suceava, 2000-2001).

Martin BODINGER (născut în 1929, Iași). Studii universitare la Leningrad (St. Petersburg). Bibliotecar principal la Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu“ din Iași; Bibliotecar la Universitatea „Ben Gurion“ din Beer-Sheva (Israel). A colaborat la reviste ca „Revue de l'Histoire des Religions“ (Paris),

HENOCH (Torino), ARCHAEOUS (București), cu articole despre probleme de istoria religiilor.

Mihai-Ștefan CEAUȘU (născut în 1952, Rădăuți, jud. Suceava). Licențiat al Facultății de Istorie-Filosofie a Universității „A.I. Cuza“ din Iași (1975), arhivist principal la Filiala Suceava a Arhivelor Statului, iar din 1990, cercetător științific principal la Institutul de Istorie „A.D. Xenopol“ al Academiei Române. Doctor în istorie al Universității „A.I. Cuza“ (1996); a efectuat stagii de documentare la Postdam, Merseburg, Viena și Paris, având preocupări de istorie modernă românească și universală, cu predilecție pentru spațiul etno-cultural și istoric bucovinean. Lucrări reprezentative: *Din tezaurul documentar sucevean. Catalog de documente, 1393-1848* (1983); *Suceava - File de istorie. Documente privitoare la istoria orașului, 1388-1918* (1989, coautor); *Să nu dărâmi dacă nu știi să construiești* (1991, coautor); *Bucovina Habsburgică. De la anexare la Congresul de la Viena* (1998).

Mircea CIUBOTARU (născut la 19 mai 1944, Timișoara). Studii la Liceul Internat din Iași, cu bacalaureatul în 1961. Absolvent al Facultății de Filologie, în 1966, și al Facultății de Filozofie, în 1974, de la Universitatea „A.I. Cuza“ din Iași. Doctor în filologie în anul 1996. Cercetător științific gr. I la Institutul de Filologie Română „Al. Philippide“ din Iași, șef al Departamentului de toponimie. Coautor al unor volume din seria *Tezaurul toponimic al România. Moldova*, colaborator la *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, Chișinău, 1999, autor al unor monografii de comune (Horlești, Ipatele, Vulturești). Studii de toponimie, antroponimie, istorie socială și genealogie. Vicepreședinte al Filialei Iași a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie a Academiei Române și membru al Colegiului director al Institutului de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta“. Membru în comitetele de redacție ale revistelor „Anuar de lingvistică și istorie literară“ (Iași), „Buletinul Institutului de Filologie Română «Al. Philippide»“, „Studii și cercetări de onomastică“ (Craiova) și „Arhiva Genealogică“ (Iași).

Andrei CORBEA [HOIȘIE] (născut în 1951, Iași). Licențiat în germanistică la Universitatea „A.I. Cuza“ din Iași. Doctor în

filologie al Universității din București, cercetător (1980-1982) și cadru didactic (din 1982) la catedra de germanistică a Universității ieșene, profesor (din 1995), șef de catedră (din 1990). A fost bursier al Fundației „Humboldt“ la Universitatea din Konstanz (1986, 1991-1992), Fellow al Centrului Internațional de Studii în Științele Culturii din Viena (1993), profesor asociat al Universității Paris (1996). Director (din 1990) al Editurii Universității „Al.I. Cuza“ din Iași. Autor a numeroase studii în domeniul germanisticii, teoriei literare, esteticii, istoriei literare comparate, precum și al istoriei culturale a Bucovinei, printre care și volumele: *Ego Alter, Alter Ego* (Iași, 1993), *Despre teme. Explorări în dimensiunea antropologică a literaturii* (Iași, 1995), *Um den meridian* (Viena). A tradus, prefațat și îngrijit volume și ediții, precum: Hans Robert Jauss, *Hermeneutica literară și experiența estetică* (București, 1983), *Interferențe culturale româno-germane* (Iași, 1986), *Kulturalandschaft Bukowina. Studien zur deutschsprachigen Literatur des Buchenlandes nach 1918* (Iași, 1990), Valeriu Marcu, *Die Vertreibung der Juden aus Spanien* (München, 1991), Mirjam Korber, *Deportiert* (Konstanz, 1993), *Metropole und Provinzen in Alt-Österreich* (Wien/Iași, 1996), *Judisches Städtebild Czernowitz* (Frankfurt am Main). Laureat al Premiului „Herder“ (1998).

Leon EȘANU (născut la 30 iunie 1935, Iași). Absolvent al Facultății de Istorie a Universității „Al.I. Cuza“ din Iași (1956). Timp de 33 de ani a lucrat ca cercetător științific și cercetător științific principal la Institutul de Studii Istorice și Social-Politice, București (sectorul din Iași), publicând un număr important de lucrări de istorie socială, politică și culturală, precum și de istorie a presei de la sfârșitul secolului al XIX-lea și din prima jumătate a secolului XX. În prezent, este colaborator permanent al Centrului pentru Studiul Istoriei Evreilor din România de pe lângă F.C.E.

Florin FAIFER (născut în 1943, Iași). Licențiat al Facultății de Filologie (1966) și doctor al Universității „Al.I. Cuza“ din Iași (1989), este cercetător științific principal gr. I în departamentul de istorie literară din cadrul Institutului de Filologie Română „Al. Philippide“ al Academiei Române. Scriitor, critic și istoric literar, a colaborat la elaborarea *Dicționarului literaturii române de la origini*

până la 1900 (București, 1979), a *Dicționarului general al literaturii române* (București, primele două volume apărute până în prezent, 2005), a *Dicționarului enciclopedic ilustrat* (Chișinău, 1999 și 2001), a *Dicționarului enciclopedic ilustrat. Junior* (Chișinău, 2004) și a *Micului lexicon de nume proprii celebre* (Iași, 2001). Secretar literar al Teatrului Național din Iași (1991-1993), secretar de redacție al „Anuarului de lingvistică și istorie literară“ (Iași, 1988-1999), membru al Uniunii Scriitorilor și al UNITER (din 1991); este profesor asociat al Universității de Arte „George Enescu“ din Iași (din 2001) și conducător de doctorat în specializarea Teatologie.

Cărți reprezentative: *Semnele lui Hermes* (1993), *Dramaturgia între clipă și durată* (1983), *Cordonul de argint* (1997), *Efectul de prismă* (1988), *Faldurile Mnemosynei* (1999), *Pluta de naufragiu* (2002). A fost distins cu Premiul Academiei (1981), Premiul „V. Pogor“ (1993), Premiul Criticii AICT (1993), Premiul „Asociației Scriitorilor din Iași“ (1994, 1999) și cu Ordinul „Meritul Cultural“ în grad de Cavaler (2004).

Mariana HAUSLEITNER (născută în 1950, București). Absolventă a Facultății de Istorie și Politologie din Berlin; doctor în istorie la Universitatea din Bremen (1987) cu tema: „Problema națională în mișcarea muncitorească din România înainte de 1924“. A lucrat în calitate de colaborator științific la: Stiftung für Friedens- und Konfliktforschung din Frankfurt/Main; asistentă la Osteuropa-Institut, Berlin; Simon-Dubnow Institut. profesor universitar la Facultatea de Istorie, Freie Universität Berlin și Universität Klagenfurt/Austria, iar în la Institut für deutsche Kultur und Geschichte Südosteuropas din München. Lucrări reprezentative: *Politica Uniunii Sovietice în Europa de Est în anii de perestroika* (1994) și *Românizarea Bucovinei 1918-1944* (2001); coeditor a publicațiilor *Evreii și antisemitismul în Europa de Est* (1995) și *România și Holocaustul. Deportările în Transnistria 1941-1943* (2001). În lucru un proiect despre evreii și germanii din Basarabia.

Lucian-Zeev HERȘCOVICI (născut în 1947, Galați). Licențiat al Facultății de Istorie a Universității „Al.I. Cuza“ din Iași (1969). Este doctorand al Universității Bar-Ilan (Israel) și bibliotecar la Biblioteca Națională de pe lângă Universitatea Ebraică din Ierusalim.

În numeroase articole și studii publicate în limbile ebraică, română și engleză a vădit un interes constant pentru istoria evreilor din România în evul mediu târziu și epoca modernă. A contribuit la apariția *Ghidului de conversație* ebraic-român, a traducerilor în limba română a volumului *Tragedia Mefkure* de A. Finkelstein, ca și din opera scriitorului israelian Sh. Y. Agnon.

Alexandru ISTRATE (născut la 2 septembrie 1977, Iași). Absolvent al Facultății de Istorie a Universității „Al.I. Cuza“ din Iași în 2002, asistent-cercetare la Institutul de Istorie „A.D. Xenopol“. Este doctorand cu o teză despre *Cultura istorică a societății românești în tranziția spre modernitate*, sub îndrumarea științifică a prof. univ. dr. acad. Alexandru Zub. A efectuat stagii de cercetare la Angers și Praga, având preocupări legate de istoriografia românească în secolul al XIX-lea. Studii publicate: *Câteva reflecții asupra cărții de istorie în prima jumătate a secolului XIX*, în „Xenopoliana“, 2004

Șlomo LEIBOVICI-LAIȘ. Licențiat și doctor în științe istorice, este Președintele Asociației Culturale Mondiale a Evreilor Originari din România – ACMEOR din Tel Aviv. Autor al unor dicționare (român-ebraic și ebraic-român) și cărți despre istoria și cultura iudaică: *Șabat – cununa creației* (1979); *Reflecții despre iudaism* (1981); *Lexicon. Noțiuni, obiceiuri și sărbători evreiești* (1988); *Între legendă și realitate (lumea hasidică)* (1995); *Comitetul Democratic Evreiesc (C.D.E.) – Formație politică evreiască sau jewsecția românească* (2004).

Lucian LEUȘTEAN (născut la 15 octombrie 1967, Iași). Absolvent al Facultății de Istorie a Universității „Al.I. Cuza“ din Iași, în 1992; doctor în istorie din 2002 cu o teză despre relațiile dintre România și Ungaria în context european în perioada 1918-1923; actualmente lector univ. dr. în cadrul Catedrei de Istorie Contemporană a Facultății de Istorie a Universității „Al.I. Cuza“. Autor al lucrărilor *România, Ungaria și Tratatul de la Trianon (1918-1920)*, Iași, 2002; *România și Ungaria în cadrul „Noii Europe“ (1920-1923)*, Iași, 2003, precum și a unor studii publicate în revistele de specialitate locale și centrale, ori în volume colective.

Ion LIHACIU (născut în 1972, Codlea-Braşov). Absolvent al Facultăţii de Litere, Secţia germană-engleză a Universităţii „Al.I. Cuza“ din Iaşi, în anul 1995 şi este în prezent asistent la catedra de germanistică. A beneficiat de stagii de specializare în Ungaria, Austria şi Germania şi a publicat note şi studii în domeniul literaturii germane, al idişului şi istoriei culturale a Bucovinei.

Silviu LUPAŞCU. Absolvent al Facultăţii de Drept al Universităţii „Al.I. Cuza“ din Iaşi, doctor în istorie, cu studii postuniversitare la Oxford şi Yale, este specialist în filozofie şi mistică orientală. Lucrări: *Sfinţi ascunşi, Călăuzitori de măgari*, Iaşi, 1998; *Pelerinajul sensual*, Bucureşti, 2001.

Victor MACARIE (născut în 1941, Vetrişoia – Vaslui). Absolvent al Facultăţii de Istorie a Universităţii „Al.I. Cuza“ din Iaşi (1982). Colecţionar, membru al Societăţii Numismatice Române. Colaborator cu studii la diferite publicaţii româneşti locale şi centrale sau din străinătate. Temele predilecte, cele referitoare la: viaţa şi activitatea literară a poetului Tristan Tzara; chipul lui Eminescu în artele plastice şi pictori ieşeni de ieri şi de azi.

Hugo ROSMAN (născut la 12 septembrie 1926, Iaşi). Absolvent al Facultăţii de Electrotehnică în oraşul natal obţinând diploma de inginer în 1950. În acelaşi an începe cariera sa didactică, ca preparator, la catedra de Electricitate şi Electrotehnică. Aici el a urcat toate treptele ierarhice didactice, până la cea de profesor, slujind învăţământul superior tehnic din Iaşi timp de aproape o jumătate de secol, până la pensionarea sa, în 1996. S-a dedicat în exclusivitate disciplinei Bazele Electrotehnicii, predând acest curs, fără întrerupere, timp de peste patruzeci de ani. A obţinut titlul ştiinţific de doctor inginer în 1968 cu o teză consacrată studiului rezonanţei la poarta de intrare a unui cuadripol diport liniar, neautonom, în regim permanent armonic. Rezultatele cercetărilor sale le-a publicat în peste 140 de articole, inserate în reviste de specialitate, româneşti şi străine. Temele predilecte abordate în cercetările sale s-au referit fie la teoria circuitelor electrice (liniare sau neliniare), fie la teoria câmpului electromagnetic. Este autorul

mai multor cărți și manuale destinate studenților. Din anul 1952 este secretarul comitetului de redacție al Buletinului Institutului Politehnic din Iași. A participat activ la diferite manifestări științifice naționale și internaționale și a ținut conferințe la Institut für Theoretische Elektrotechnik din Erlangen (Germania) și la Technische Eidgenössische Hochschule din Zürich (Elveția).

Cristian SANDACHE (născut la 1 septembrie 1967 – Galați). Absolvent al Facultății de Istorie a Universității „Al. I. Cuza“ din Iași (1990), doctor în istorie (2001) și lector universitar la catedra de Drept public a Universității „M. Kogălniceanu“ din Iași. Lucrări principale: *Doctrina național-creștină în România*, București, 1997; *Viața publică și intimă a lui Carol al II-lea*, București, 1998; *Național și naționalism în viața politică românească interbelică (1919-1940)*, Editura Moldova, Iași, 2001. Deputat (P.S.D.) în Parlamentul României din anul 2000.

Silviu SANIE (născut în 1936, Pungești-Vaslui). licențiat al Facultății de Istorie-Filosofie a Universității „Al.I. Cuza“ din Iași; doctor în istorie al Universității din București (1977), cercetător științific principal și șeful colectivului de Istorie veche al Institutului de Arheologie Iași al Academiei Române. Lucrări reprezentative: *Civilizația romană la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei, secolele II î.e.n.-II e.n.* (Iași, 1981), distinsă cu premiul „Vasile Pârvan“ al Academiei Române; *Culte orientale în Dacia Romană*, I (București, 1981); *Enciclopedia civilizației romane* (1982, coautor); *Die syrischen und palmyrenischen Kulte im römischen Dakien*, în ANRW (Berlin-New York, 1989); *Din istoria culturii și religiei geto-dacilor* (Iași, 1995, ed. a II-a, 1999) *Dăinuire prin piatră. Monumentele cimitirului medieval evreiesc de la Siret* (București, 2000) *Sciere și imagini în spațiul carpato-nistriean (secolele VI a. Chr.-IV p. Chr.)* (Iași, 2003). Conducător de doctorat pentru Istorie universală veche; director de studii la CIEE; membru al colegiului redacțional al revistei „Arheologia Moldovei“. Premiul „Emil Dorian“ al F.C.E.R. pe anul 1998 pentru cercetare în domeniul orientalisticii; Ordinul „Meritul Cultural“ în grad de Comandor, „Cercetare Științifică“ – 2004.

Șeiva SANIE (născută în 1938, Iași). Absolventă a Facultății de Istorie-Filosofie a Universității Al.I. Cuza din Iași. Muzeograf principal la Muzeul de Istorie a Moldovei, a făcut parte din colectivele de cercetători care au efectuat săpături arheologice la Barboși-Galați, Bâta Doamnei – Piatra Neamț și Dumbrava – Iași. A publicat studii și note de numismatică, arheologie dacică și romană și de istorie a evreilor în reviste de specialitate. A proiectat și realizat (colab. Silviu Sanie) Muzeul Obștii Evreiești ieșene. A primit: premiul *Margareta Sterian* pentru expoziția „Civilizația Cucuteni” – 1994; Medalia Meritul Cultural clasa I, Categoria H „Cercetare științifică” – 2004.

Flavius SOLOMON (n. 1967): Dr., istoric. Cercetător științific la Institutul de Istorie „A.D. Xenopol” din Iași al Academiei Române. Domenii de interes: Istorie ecleziastică; Problematika națională în Europa de Sud-Est în secolele XIX-XX. Lucrări de referință: *Identitate etnică și minorități în Republica Moldova. O bibliografie* (Iași, 2001); *Basarabia: Dilemele identității* (ed.) (Iași, 2001); *Sovietization in Romania and Czechoslovakia. History, Analogies, Consequences* (ed.) (Iași, 2003); *Politică și confesiune la început de ev mediu moldovenesc* (Iași, 2004); *Südosteuropa im 20. Jahrhundert. Ethnostrukturen, Identitäten, Konflikte* (ed.) (Iași, Konstanz, 2004). Alte 4 volume editate și peste 40 studii publicate în reviste de specialitate.

Cătălin ȘELARU (născut la Vaslui în 1977) muzeograf la Muzeul Județean „Ștefan cel Mare” – Vaslui. Absolvent al Facultății de Istorie a Universității „Spiru Haret” – București, în anul 2001; a urmat cursurile de master „România în secolul XX” ale Facultății de Istorie, Universitatea București, între anii 2001-2003; Formator/Facilitator în urma participării la cursurile organizate în cadrul proiectului Comunitatea Acționează pentru Sprijinirea Minorității Roma, Proiect finanțat DFI (Department for International Development), în anul 2003; Managementul Proiectelor Culturale, Bușteni, 2004, curs organizat de Centru pentru Formare, Educație Permanentă și Management în Domeniul Culturii. A publicat *Învățătorimea vasluiană 1918-1948*, în *Acta Moldaviae Meridionalis*, XXII-XXIV, a organizat expoziția *Școala vasluiană 1842-2003*.

Mihai Cristian ȘELARU (născut la Vaslui în 1981) muzeograf la Muzeul Județean „Ștefan cel Mare“ – Vaslui. Absolvent al Facultății de Istorie a Universității „Al. I. Cuza“ Iași în anul 2004; urmează cursurile de master „România și Europa secolele XIX-XX“ ale Facultății de Istorie, Universitatea „Al. I. Cuza“ – Iași.

Dumitru VITCU (născut în 1940, Ibănești-Botoșani). Licențiat în istorie-limba și literatura română al Universității „Al.I. Cuza“ din Iași (1962); cercetător științific principal și șeful Colectivului de Istorie modernă al Institutului de Istorie „A.D. Xenopol“. Doctor în istorie al aceleiași universități (1974), Visiting Fulbright Lecturer la Emerson și Boston College (1983-1984), a efectuat stagii documentare în URSS (1977), SUA (1980 și 1992) și Israel (1997). Lucrări reprezentative: *Diplomații Unirii* (1979, distinsă cu premiul Academiei Române, având și versiune în limba engleză, în 1989); *Aspecte ale luptei pentru unitate națională* (1983, în colab.); *Istoria salinelor Moldovei în epoca modernă* (1987); *George Enescu în spațiul artistic american* (1994, distinsă cu premiul revistei „Cronica“); *Între Revoluție și Unire. Pagini de istorie socială* (1997); *istoria relațiilor româno-americane timpurii. Convergențe – divergențe* (2000) ș.a. Din 1995 este profesor titular pentru cursul de istoria modernă a României la Universitatea „Ștefan cel Mare“ din Suceava, conducător de doctorat în specializarea Istorie modernă (din 1999), membru în colegiul de redacție al „Anuarului Institutului «A.D. Xenopol»“ și (din 1996) în Comitetul Național al Istoricilor.

Tel. / Fax: 01-233 15 39

E-mail: rcrprint@xnet.ro

**STUDIA ET ACTA
HISTORIAE
IUDAEORUM
ROMANIAE**

ISBN 1224-8789

ISBN 973-630-086-2